

UNIVERZITA KARLOVA
PRÁVNICKÁ FAKULTA
KATEDRA PRÁVNÍCH DĚJIN

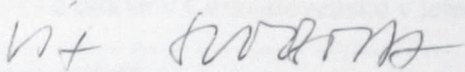
**STÁT A CÍRKVE V ČESKOSLOVENSKU
V LETECH 1948 AŽ 1989**

Mgr. Vít Svoboda

Rigorózní práce

Praha, 2006

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracoval samostatně a že jsem vyznačil
prameny, z nichž jsem pro svou práci čerpal způsobem ve vědecké práci obvyklým.

V Praze dne 28. ledna 2006

Obsah:

I. Úvod.....	3
II. Vztah státu a římskokatolické církve v Československu v letech 1948 až 1989.....	8
1. Komunistický převrat v únoru 1948.....	8
2. Likvidace církevních základních a středních škol.....	11
3. Ústava 9.května č.150/1948 Sb. z. a n.	12
4. První jednání mezi státem a katolickými biskupy před volbami v květnu 1948.....	14
5. Volby 1948 a zvolení Gottwalda prezidentem republiky v červnu 1948.....	16
6. Nátlak státu vůči katolické církvi na podzim 1948.....	19
6.1.Zákon na ochranu lidově demokratické republiky.....	19
6.2.Zákon č.247/1948 Sb. o táborech nucené práce.....	21
6.3.Zásah proti Ústřední katolické kanceláři.....	21
7. Likvidace tělovýchovné organizace Orel.....	22
8. Snaha biskupů o obnovu jednání mezi státem a katolickou církví.....	23
8.1.Biskupská konference ve Starém Smokovci.....	24
9. Založení Církevní šestky a hnutí pokrokových katolíků.....	24
10.Státní katolická akce, Pastýřský list a Exkomunikační dekrety.....	26
11.Církevní zákony z října 1949.....	30
11.1. Státní úřad pro věci církevní	32
11.1.1.Organizační členění SÚC a SLOVÚC.....	33
11.1.2.Církevní oddělení a pravomoci církevních tajemníků na úrovni krajů.....	34
11.1.3.Církevní oddělení a pravomoci církevních tajemníků na úrovni okresů.....	35
11.2. Zákon o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností státem.....	36
11.3. Petice biskupů předsednictvu vlády ČSR.....	42
11.4. Dopis duchovním o postoji k církevním zákonům z biskupské konference v Olomouci.....	43
11.5. List katolickému duchovenstvu republiky Československé.....	44
11.6. Sliby věrnosti duchovních.....	44
12. Zákon o právu rodinném a zákon o matrikách.....	45
13. Události v Číhošti – umučení patera Toufara.....	46
14. Zákon o vysokých školách č.58/1950 Sb.	48
15. Konference duchovních v Luhačovicích a na Velehradě.....	50
16. Trestní zákon č.86/1950 Sb.	51
17. Útlak státu vůči katolickým biskupům.....	54
17.1. Dispense od CIC („mexické fakulty“).	55
17.2. Monstrprocesy s biskupy.....	56
17.3. Složení slibu katolických biskupů a ordinářů a internování arcibiskupa Berana.....	59
17.4. Biskupové bez slibu.....	62
18. „Nejreakčnější“ kněží a ustavení MHKD.....	63
19. Situace v církvích v letech 1953 až 1956.....	66
19.1. Boj o věřící (propagace ateismu ze strany státu).....	66

19.2. Vládní usnesení o zrušení evidence náboženského vyznání.....	68
19.3. Krize komunistického režimu v roce 1956 a její dopad na církev a náboženské společnosti.....	69
20. Biskupové v letech 1957 až 1967, II. vatikánský koncil a výsledky jednání mezi Čs. státem a Svatým stolcem v letech 1963 – 1967.....	71
21. Změny v organizačním členění orgánů státní správy v letech 1957 až 1967.....	73
22. Ústava z roku 1960.....	74
23. Amnestie v letech 1960, 1962, 1965 a 1968	76
24. Trestní zákon č.140/1961 Sb.	79
25. Státem podporovaný ateismus v letech 1960 až 1968.....	81
26. Pražské jaro 1968	82
27. Zákon o soudní rehabilitaci č.82/1968 Sb.	88
28. Zánik MHKD; DKO a vznik SKD – Pit	90
29. Katolická církev a začátek normalizace (1969 – 1972).....	92
30. Právní předpisy týkající se církví a náboženských společností v letech 1969 – 1972 (změny v zákonných a podzákonných právních normách)	96
31. Diplomatická jednání mezi ČSSR a Apoštolským stolcem počátkem sedmdesátých let – jmenování nových biskupů a biskupa Trochty kardinálem.....	100
32. Stát a církev v ČSSR v 70.letech	102
33. Mezinárodní pakty o lidských právech a Charta 77	106
34. Diplomatická jednání mezi ČSSR a Apoštolským stolcem v sedmdesátých letech – vytvoření samostatné církevní provincie na Slovensku a jmenování biskupa Tomáška kardinálem	108
35. Ústavy vědeckého ateismu v českých zemích a na Slovensku v letech 1971 až 1989	111
36. Stát a katolická církev na přelomu 70. a 80.let	111
37. Papežský dekret Quidam Episcopi a krize SKD – Pit v osmdesátých letech	114
38. Jmenování nových biskupů v Československu na základě jednání mezi Svatým stolcem a ČSSR	115
39. Katolická církev versus totalitní stát v rozpadu	118
III. Vztah státu a řeholníků v letech 1948 až 1989	127
III./1. Monstrproces s představenými řádů (Machalka a spol.).....	128
III./2. Akce K	130
III./3. Mužské řeholní řády v letech 1956 až 1967	132
III./4. Ženské řeholní řády v letech 1948 až 1967	133
III./5. Ženské a mužské řeholní řády v letech 1968 až 1989	136
IV. Skrytá (tajná) církev	139
V. Řeckokatolická a pravoslavná církev v Československu v letech 1948 až 1989	142
V./1. Likvidace řeckokatolické církve a situace v pravoslavné církví (1948 až 1956).....	142
V./2. Snahy o obnovu řeckokatolické církve (1956 - 1965)	147
V./3. Obnova řeckokatolické církve v letech 1968 – 1969	149

V./4. Řešení majetkoprávního sporu mezi pravoslavnými a řeckokatolíky v letech 1970 až 1990	155
VI. Nekatolické církve	159
VII. Závěr	191

I. Úvod

Tato práce se zabývá vztahem státu a církví v Československu v nelehkém období našich dějin – od roku 1948 do roku 1989. Všechny důležité události jsem se snažil řadit chronologicky, tak jak šly za sebou.

Svou práci jsem rozdělil na pět základních částí, v nichž v první se zabývám vztahem mezi ateistickým státem a římskokatolickou církví.

Druhá část se zabývá monstrprocesem s představenými mužských řeholních řádů v roce 1950, přepadením mužských řeholních řádů v dubnu 1950 a situací v mužských a ženských řeholních rádech v padesátých až osmdesátých letech minulého století.

Nejkratší je část třetí, která je věnována skryté, nebo-li také tajné církvi a jejímu pronásledování ze strany Státní bezpečnosti.

Čtvrtá část se týká likvidace řeckokatolické církve Státním úřadem pro věci církevní v roce 1950, obnovou této církve v roce 1968 a majetkoprávním sporem s pravoslavnými.

Pátá část se zabývá jednotlivými, převážně nekatolickými církvemi.

Nebylo velkým problémem obstarat materiály týkající se vztahu totalitního státu a římskokatolické církve. Na toto téma existuje mnoho kvalitních literárních pramenů. U církví nekatolických jsem se setkal s vynikajícími publikacemi vydanými na Slovensku. Protože však prací, zabývajících se českými nekatolickými církvemi je poskrovnu, volil jsem jako cestu pro zjišťování důležitých údajů osobní kontakt s pamětníky této nelehké doby. Ne všude jsem našel pochopení, v některých případech jsem se setkal s nezájmem a amnézií u osob, které i přes svůj pokročilý věk ztrátou paměti rozhodně netrpěli.

Problematická byla i práce v archívech nekatolických církví, protože většina materiálů z doby nesvobody neexistuje nebo je značně

torzovitá. V osmdesátých letech minulého století byly totiž archívy církví zabaveny Státní bezpečností a s největší pravděpodobností spáleny. Velmi rafinovaně v padesátých letech postupovali pracovníci Státního úřadu pro věci církevní, kteří většinu svých pokynů dávali ústně či telefonicky.

V průběhu celého sledovaného období docházelo ze strany státu k porušování platného právního řádu. Nově byly schvalovány v komunisty ovládaném Národním shromáždění účelové zákony, jimiž byly církve postupně zbavovány všech svých práv. Komunisté na dodržování ústavy příliš nehleděli, řada zásahů proti církvím byla v rozporu jak s ní, tak i s mezinárodními úmluvami, jimiž bylo Československo v padesátých letech vázáno.

Pilířem této práce je proces přípravy schvalování nových církevních zákonů, které zásadním způsobem změnily postavení církví a náboženských společností až do počátku roku 1990. Novými církevními zákony se církve dostaly pod libovůli rozhodování Státního úřadu pro věci církevní a jemu podřízených krajských a okresních církevních tajemníků.

V práci se také zabývám přípravou a průběhem monstrprocesů s katolickou hierarchií v padesátých letech, při nichž došlo k porušení řady trestněprocesních zásad. Na rozhodování soudů měl zásadní vliv ministr spravedlnosti (zpočátku JUDr. Čepička, později JUDr. Rais a jejich náměstek JUDr. Klos), odstranila se kontrola justičních orgánů nad vyšetřováním, byly umožněny nezákonné vyšetřovací metody, při hlavním líčení soudce kladl obžalovanému předem připravené otázky a ten na ně naučeným způsobem odpovídal. Návrhy prokuratury během hlavního líčení byly závazné pro soudní senát. Ministerstvo spravedlnosti (ve spolupráci s Politickým byrem ÚV KSČ) rozhodovalo o vině a trestu předem, vydávalo stanoviska k trestům. Bylo také porušováno právo na obhajobu a zásada zjišťování objektivní pravdy.¹

¹ Kolder D., Zpráva o činnosti justičních orgánů v období politických procesů, in: Rázek A., StB+justice v akci Babice, s.231 až 240

Kromě dalších právních změn v padesátých letech – jako byla Ústava 9.května, protiprávní zásahy proti řeholním řádům, nově upravený zákon o vysokých školách, nový trestní kodex či změny formy uzavírání sňatku se tato práce zabývá i historickými událostmi, které měly vliv na vztah státu a církví (jednání mezi státem a římskokatolickými biskupy, hnutí vlasteneckých kněží či státem zorganizovaná Katolická akce).

K přechodnému uvolnění státního dozoru nad církvemi došlo v roce 1956, kdy byly zrušeny Státní úřad pro věci církevní a Slovenský úřad pro věci církevní a místo nich vznikly odbory pro věci církevní při Ministerstvu školství a kultury a u Pověřenectva SNR pro školství a kulturu. K opětovnému zpřísnění státního dozoru nad církvemi došlo opět po roce 1956, i když příslušníci církví a náboženských společností nebyly pronásledováni tak tvrdě jako v první polovině padesátých let.

V červenci 1960 byla Národním shromážděním jednomyslně schválena Ústava Československé socialistické republiky. Kromě zakotvení vedoucí úlohy Komunistické strany Československa ve společnosti vágním způsobem zaručovala právo na svobodu vyznání. Zároveň však náboženská víra nebo přesvědčení nemohla být důvodem k tomu, aby někdo odpíral plnit občanskou povinnost stanovenou mu zákonem. Na církve a náboženské společnosti tato ústava nepamatovala.

Zmírnění trestněprávních postihů pro jednání laiků, duchovních a řeholníků, které bylo podle totalitního státu trestné, přineslo vydání nového trestního zákona v roce 1961.

Pozitivní dopad pro církve a náboženské společnosti mělo vydání amnestijních rozhodnutí presidentů republiky v letech 1960, 1962, 1965 a 1968. Brány vězení v té době opustilo mnoho nezákonně odsouzených duchovních, řeholníků a laiků.

Velmi podrobně se v práci zabývám vztahem státu a Katolické církve v roce 1968, kdy došlo ke změnám ve vedení Sekretariátu pro věci církevní, rezolucím a peticím ordinářů a věřících Římskokatolické církve adresovaným orgánům státní správy a udělení státních souhlasů

biskupům, kteří je do té doby získat nemohli. Zvláštní kapitoly jsem věnoval na svou dobu velmi pokrokovému zákonu o soudních rehabilitacích a zániku Mírového hnutí katolického duchovenstva a pokusu o vytvoření dobrovolné kněžské organizace Dílo koncilové obnovy. Samostatná kapitola je také věnována změnám v právních předpisech (většinou v podzákonných právních normách) týkajících se církvi a náboženských společností, uskutečněných v letech 1968 až 1972.

Také ústavní zákon o československé federaci č.143/1968 Sb. se nepřímou dotkl vztahu církvi a náboženských společností, na základě tohoto vznikla dvě republiková ministerstva kultury, do jejichž kompetence církve a náboženské společnosti spadaly.

Hodně prostoru je v práci věnováno počínající normalizaci, která vůči církvi a náboženským společnostem započala zhruba v polovině roku 1969. Během tří let se státní dozor zpřísnil tak, že byl ještě o něco tvrdší než před lednem 1968.

Pouze okrajově se v práci zabývám diplomatickými jednáními mezi Apoštolským stolcem a Československem v sedmdesátých letech, protože obě delegace se jen málokdy na něčem dohodly. Výjimkou bylo jmenování čtyř nových biskupů v roce 1973, vytvoření samostatné slovenské církevní provincie a sjednocení hranic diecézních se státními v roce 1977. Ve stejném roce byl jmenován František Tomášek kardinálem.

Část práce je věnována také oprávněné kritice nedodržování Mezinárodního paktu o občanských a politických právech, resp. čl.18 o svobodě myšlení, svědomí a náboženského vyznání, vyjádřené v Prohlášení Charty 77.

Nekompromisnější postoj než jeho předchůdci vůči totalitnímu Československu zaujal papež Jan Pavel II. To se odrazilo ve vydání dekretu *Quidam Episcopi* v roce 1982, který měl zničující účinky pro kolaborantské hnutí SKD – Pit.

Od roku 1985 (po nástupu M.Gorbačova v Sovětském svazu) začal tlak totalitního státu vůči církvi slábnout. I přes brutální potlačení některých pokojných manifestací se to projevilo ve jmenování nových

ordinářů biskupského sboru či v možnosti přijímání nových řeholnic do ženských řeholních řádů a kongregací.

Totalitní stát se zhroutil v listopadu 1989. Spolu se zánikem komunistického režimu se změnily i vztahy mezi státem a církvemi.

V závěru práce jsem se snažil shrnout všechny důležité události, ke kterým mezi státem a církvemi v letech 1948 až 1989 došlo a celé období zhodnotit.

Na konec práce jsem umístil v příloze čtyři důležité dokumenty z archívu Ministerstva zahraničních věcí – seznam zastavených katolických časopisů, přehled zákroků proti církevním školám, Návrh na opatření proti církvím amerického původu od Státního úřadu pro věci církevní z roku 1952 a Návrh na opatření proti baptistické církvi z roku 1953.

Na tomto místě chci poděkovat [REDAKCE] doc. JUDr. Vladimíru Kindlovi za důležité rady a připomínky. Stejně tak chci poděkovat i doc. JUDr. Jiřímu R. Treterovi a JUDr. Zábojovi Horákovi. Za vypůjčení vhodné literatury vděčím panu Jaroslavu Cuhrovi, Mgr.Radku Novákovi a Jiřímu Vajčnerovi. Technickou pomoc při zpracování této práce na počítači poskytl Václav Kůs.

II. Vztah státu a římskokatolické církve v Československu v letech 1948 až 1989

1. Komunistický převrat v únoru 1948

V únoru 1948 došlo v Československu k převzetí moci komunistickou stranou. Únorové události proběhly kombinací ústavních a neústavních (protiprávních) metod.

Při řešení vládní krize hrál rozhodující úlohu § 80 ústavy č.121/1920 Sb. z. a n. podle něhož „vláda rozhoduje ve sboru, který je schopen usnášeti se, je-li přítomna mimo předsedu nebo jeho náměstka nadpoloviční většina ministrů.“ Vzhledem k tomu, že 20. února 1948 podalo demisi 12 nekomunistických ministrů, zůstala vláda nadále akceschopná (před demisí měla 26 členů). Mezi ústavní pravomoci prezidenta republiky dr. Beneše patřilo jmenovat v případě vládní krize tzv. úřednickou vládu a především vypsat předčasné volby. Prezident mohl také demisi odmítnout.

V platném právním řádu však nemělo oporu založení Lidových milicí a ustavení tzv. akčních výborů Národní fronty, které zatýkaly odpůrce nového režimu. Vytvoření Lidových milicí a akčních výborů Národní fronty (AV NF) komunisty v únoru 1948 bylo v rozporu s platnou ústavou č.121/1920 Sb. z. a n. Později byly protiprávní činy AV NF legalizovány vydáním zákona č.213/1948 Sb. o úpravě některých poměrů na ochranu veřejných zájmů z 21. 7. 1948.

Pouhý den po komunistickém převratu, 26. února 1948 vydal pražský arcibiskup výzvu v novinách s názvem „Arcibiskupe nemlč, nesmíš mlčet.“ Byla to výzva občanům k dodržování právního státu a zákonů.

26. února 1948 vydalo Ministerstvo informací a osvěty dekret, kterým bylo zastaveno vydávání většiny katolického tisku (viz příloha č.1). Proti tomu protestoval o měsíc později arcibiskup Beran a Apoštolská internunciatura, ale bezvýsledně. Zastavení katolického

tisku bylo v rozporu s platnou ústavou č.121/1920 Sb. z. a n. (§ 113 „svoboda tisku je zaručena“ a § 117 „Každý může v mezích zákona projevat své mínění slovem, tiskem...“). Další zásah do svobody tisku následoval v prosinci 1948. Na zásah státu přestaly vycházet církevní časopisy pro děti a mládež. Kromě tisku přišla církev i o nakladatelství, kam byli dosazováni vládní zmocněnci. Obsah nových knih schvalovalo ministerstvo informací. Došlo tím k porušení ustanovení § 21 ústavy č.150/1948 Sb. z. a n., podle kterého byla zaručena svoboda tisku a tisk nebylo povoleno podrobovat předběžné cenzuře.

Komunisté měli po únorovém puči z církví strach. Očekávalo se, že sociální demokracie bude sloučena s komunisty (k tomu došlo v červnu 1948), nové vedení lidovců a národních socialistů začalo s komunisty kolaborovat, na Slovensku se Demokratická strana rozpadla a dvě zbývající strany z Národní fronty obrody a slobody nebyly vážným soupeřem, stala se římskokatolická církev pro stát rázem nepřítelem č.1.

Několik dnů po komunistickém převratu se snažil nový ministr spravedlnosti JUDr. Alexej Čepička přesvědčit arcibiskupa Berana, aby katolická církev vydala veřejně kladné stanovisko k únorovým událostem. Neuspěl. Naopak, svolaná konference českých a slovenských biskupů, jež se konala 4.března 1948 v Brně zaslala Čepičkovi, který byl zároveň generálním sekretářem ústředního AV NF) dopis, v němž biskupové napsali, že nepovažují za nutné vydávat zvláštní prohlášení nebo Pastýřský list, protože katolická církev se neváže na žádnou formu politickou ani státní. Požadovali, aby církevní poměry byly urovnány přímým jednáním mezi státem a Vatikánem, kritizovali zastavení vydávání katolických časopisů. Biskupové se na konferenci dohodli také na tom, že politická činnost kněží má být i nadále zakázána.

18.března 1948 schválil ústřední AV NF prohlášení o náboženských a církevních otázkách. V prohlášení byla proklamována svoboda náboženství a vykonávání náboženských obřadů. Byly odsouzeny samovolné zásahy do církevního školství a zneužití

kazatelen, kněžských úřadů a náboženského tisku proti lidově demokratickému režimu.

Zároveň ústřední AV NF rozhodl o zřízení komise pro náboženské otázky u ústředí a církevních komisí ve svých krajských akčních výborech. Komise byly složeny ze zástupců všech církví.

U ústředního AV NF vzniklo také církevní oddělení. Do náplně jeho práce patřila kádrová evidence všech duchovních. Do evidence byly ukládány materiály, které měly kněží co nejvíce kompromitovat. Při krajských a okresních akčních národních výborech byli ustanovováni církevní tajemníci. Jejich hlavní povinností bylo dohlížet na kněze. Komunističtí představitelé státu dosadili do komise pro církevní a náboženské otázky kněze bez konzultace s církevními hodnostáři, což mezi katolíky vyvolalo nelibost. Arcibiskup Beran odmítal účast kněží v komisích, obzvláště bez souhlasu církevních hodnostářů.

Ještě před únorem 1948 schválilo Národní shromáždění zák. č.142/1947 Sb. z. a n. o revizi pozemkové reformy. Zákon se vztahoval na vyvlastnění pozemků ve vlastnictví fyzických či právnických osob, které vlastnily pozemky o rozloze nad 50 hektarů. 21.března 1948 byl přijat další zákon o nové pozemkové reformě. Podle tohoto zákona mohla být fyzická či právnická osoba zbavena vlastnického práva i pod výměru 50 hektarů, podle zásady – „půda patří tomu, kdo na ní pracuje.“ Jednalo se o vyvlastnění zemědělské a lesní půdy za velmi tvrdých podmínek. Na duchovní církvi a náboženských společnostech pamatoval vágním způsobem formulovaný § 1 odst.3. Podle tohoto ustanovení si mohli duchovní státem uznaných církví a náboženských společností, spravujících nižší církevní úřady ponechat půdu až do výměry 30 hektarů, ale jen se souhlasem místní rolnické komise. Vzhledem k tomu, že členové místní rolnické komise byli voleni při místním národním výboru (§ 15) a většinou postupovali neobjektivně, přišly církve takřka o všechnu svou zemědělskou a lesní půdu. Proti rozhodnutí okresního národního výboru se ve vyvlastňovacím řízení bylo možno odvolat k zemskému národnímu výboru, na Slovensku k pověřenectvu

zemědělství a pozemkové reformy. Proti souhlasnému rozhodnutí zemského národního výboru však nebylo opravného prostředku. Proti pozměňujícímu výroku bylo možné odvolání u ministerstva zemědělství (§ 21). Ponižující pro církev a náboženské společnosti bylo, že musely veškerou svou půdu sepsat (§ 7) pod sankcí přestupku pokutou do 50 000,- Kčs nebo vězením do 6 měsíců.

Proti novým zemědělským zákonům protestoval arcibiskup Beran v memorandu adresovaném členům vlády. Upozorňoval v něm na to, že náklady na provoz nemocnic, sirotčinců, opatroven a ústavů nese římskokatolická církev. Stejně tak se vyjádřil, že zásahy do církevního majetku by byly v rozporu s Modem Vivendi z roku 1928. Podobně jako Beran protestovali proti rozparcelování zemědělské půdy Apoštolská nunciatura a velmi opatrně i českoslovenští biskupové ve svém Prohlášení v katolickém tisku. Biskupové se obávali, že církev bez finančních prostředků bude vydána na milost a nemilost státu. Následující měsíce jim daly plně za pravdu.

2. Likvidace církevních základních a středních škol

V dubnu 1948 započal totalitní stát s likvidací církevního školství v Československu (Na Slovensku došlo k zestátnění církevních škol nařízením SNR č.34 již 16.května 1945). První zásah směřoval proti základním a středním církevním školám, postupně byly uzavřeny všechny tyto církevní školy, do církevních škol byli protiprávně dosazováni vládní zmocněnci. Marně protestoval proti osnově nového školského zákona chargé d'affaires mons. Verolino u ministra školství Zdeňka Nejedlého. Podobně beznadějně dopadly i další vatikánské intervence.

Zákon o úpravě jednotného školství č.95/1948 Sb. z. a n. byl schválen Ústavodárným národním shromážděním 21.dubna 1948. Nevztahoval se na vysoké školy a bohoslovecká učiliště, ale pod dozor státu postavil mateřské školy, národní a střední školy – I. a II.stupeň pro mládež ve věku od 6 do 15 let a školy III.stupně pro mládež od 15

do 19 let. Na národních, středních a vysokých školách se náboženství nadále vyučovalo podle § 19 zákona č.95/1948 Sb. z. a n. Každá škola byla dokonce povinna se starat o náboženskou výchovu žáků podle jejich náboženského vyznání (§ 19). § 4 dokonce teoreticky připouštěl nestátní školství odkazem na zvláštní zákon, ten však nikdy vydán nebyl. Podobně rafinovaný byl i § 13 později vydané ústavy č.150/1948 Sb.z. a n., podle kterého školy byly státní a výjimky mohl stanovit zákon. Bylo tomu tak zřejmě proto, aby na ordináře Katolické církve mohli komunisté při jednání vykonávat tlak. I přes toto ustanovení byly církevní základní a střední školy postupně uzavírány (viz příloha č.2).

Podle § 83 zákona č.95/1948 Sb. získala školská správa právo nadále využívat nemovitého a movitého majetku, který byl k 1.lednu 1948 ve vlastnictví dosavadního vydržovatele školy. To znamenalo, že řeholní řády a kongregace musely předat své školy státu s celým jejich vybavením, aniž by zato dostaly jakoukoli náhradu.²

Rodiče však mohli dítě z náboženství odhlásit. Místo známky tak bylo na vysvědčení napsáno „osvobozen.“ Děti bez vyznání do výuky předmětu náboženství nesměly být přihlášeny. Náboženství bylo na školách I.,II. a III.stupně povinným předmětem až do roku 1953. Po nabytí účinnosti zákona č.31/1953 se stalo náboženství nepovinným a neklasifikovaným předmětem.

3. Ústava 9.května č.150/1948 Sb. z. a n.³

9.května 1948 přijalo Ústavodárné národní shromáždění novou československou ústavu pod č.150/1948 Sb. z. a n.. Text Ústavy 9.května byl zpracován ještě před únorem 1948, navazoval na ústavní listinu z roku 1920, z části byl inspirován sovětskou ústavou z roku 1936. Poslanci ústavu schválili jednomyslně 246 hlasy z 300 členů

² Fojtíková de ND B.K., Kongregace školských sester de Notre Dame in:Ženské řehole za komunismu v letech 1948-1989, s.330

³ Název ústavy byl přijat symbolicky podle data osvobození Prahy Rudou armádou od nacistů v roce 1945.

jednokomorového Ústavodárného národního shromáždění. Nepřítomní poslanci se nacházeli ve vazbě nebo v emigraci.

Svoboda svědomí a vyznání byla obsažena v § 15 až v § 17. Podle § 15 byla zaručena svoboda svědomí. Světový názor, víra nebo přesvědčení nesměl být nikomu na újmu, nemohl však být důvodem k tomu, aby někdo odmítal plnit občanskou povinnost uloženou mu zákonem.

Podle § 16 měl každý právo vyznávat soukromě nebo veřejně jakoukoliv náboženskou víru nebo být bez vyznání. Všechna náboženská vyznání i bezvyznání si byla před zákonem rovna.

Ustanovení § 17 zaručovalo každému volnost v provádění úkonů spojených s jakýmkoli náboženským vyznáním nebo bezvyznáním. Výkon tohoto práva však nesměl být v neshodě s veřejným pořádkem ani dobrými mravy. Nedovolovalo se ho zneužívat k nenáboženským účelům. Nikdo nesměl být přímo ani nepřímo nucen k účasti na takovém úkonu.

Ústava z roku 1948 neupravovala postavení církví a náboženských společností. Ustanovení o náboženské svobodě se vztahovalo pouze k jednotlivcům.

V § 16 a § 17 se objevuje termín bez vyznání. Není jasné, co měl zákonodárce tímto termínem na mysli. Jisté je, že náboženské vyznání a ateismus si měly být podle ústavy rovny. Nebylo tomu tak. Proti církvím byla v následujících letech zneužíván § 17 odst.1 ústavy, podle něhož náboženské úkony se zakazovalo zneužívat k nenáboženským účelům. Toto ustanovení bylo v následujících letech zneužíváno proti biskupům, kteří protestovali v kázáních, pastýřských listech a tisku proti zásahům státní moci vůči církvi a náboženství.

Podle § 37 odst.2 bylo (kromě jiných demonstrativně uvedených důvodů) zakázáno šířit jakýmkoli způsobem a v jakékoli podobě náboženskou nesnášenlivost.

Problematickým se ukázal i § 14 ústavy podle něhož veškerá výchova a všechno bádání měly být v souladu s výsledky vědeckého bádání a nebyť v neshodě s lidově demokratickým zřízením. Dozor a vedení nad veškerou výchovou a vyučováním příslušel státu. Za

výsledky vědeckého bádání považovalo komunistické vedení státu pouze marxismus – leninismus.

Základní lidská a občanská práva měla pouze proklamativní charakter. Sama ústava často odkazovala na zákony a tím umožňovala obcházení důležitých ustanovení. Na rozdíl od ústavy z roku 1920 chyběl také ústavní soud, který by ochranu náboženských práv a svobod kontroloval.

Prezident republiky dr.Edvard Beneš odmítl novou ústavu podepsat a 7.června 1948 abdikoval. Ústava 9.května nabyla účinnosti 9.června 1948.

4. První jednání mezi státem a katolickými biskupy před volbami v květnu 1948

Dne 3.května 1948 Svatý stolec jmenoval dr.Josefa Karla Matochu olomouckým arcibiskupem. V Olomouci se také při této příležitosti konala konference českých a slovenských biskupů. V souladu s církevním právem se usnesli nedovolit žádnému knězi kandidovat ve volbách. Odůvodnili to tím, že žádný z těchto kněží nezažádal o povolení, ač jim to bylo připomínáno a podle kánonu 139⁴, § 4 to byla dokonce jejich povinnost. Biskupové se usnesli také na tom, že členství kněží v místních, okresních a krajských akčních výborech, stejně tak i členství v místních, okresních a krajských národních výborech je v rozporu s kánodem 139, § 3. Prohlásili také, že nemají pravomoc vydat knězi povolení vykonávat funkci ministra či pověřenika. Takové povolení může vydat pouze Svatý stolec podle kánonu 139, § 2.

Na konferenci byli také jmenováni zástupci církve pro jednání s církevní komisí NF. Byli jimi litoměřický biskup Štěpán Trochta, biskup Ambrož Lazík, olomoucký kanovník JUDr.Antonín Dvořák a sekretář arcibiskupa Berana mons. Jan Boukal.

⁴ Codex Iuris Canonici – CIC (Kodex kanonického práva) z roku 1917

10.května 1948 začalo jednání zástupců církve a komise pro církevní a náboženské věci při ústředním AV NF. Církevní delegaci vedl biskup Štěpán Trochta, delegaci NF ministr spravedlnosti Alexej Čepička. Dalšími členy delegace NF byli kněží Beneš a Plojhar (zároveň ministr zdravotnictví). Bez problému se obě delegace dohodly na přeložení svátku Božího těla ze dne voleb 30.května na 27.května.

Jednání pokračovala 14.května. Před tímto datem zaslal arcibiskup Beran dopis Čepičkovi, ve kterém ministra upozornil na to, že celé jednání je pouze rázu poradního. V dopise dále arcibiskup sděloval, že o církevním vlastnictví a školství má vláda dále jednat s Vatikánem na základě Modu Vivendi. Oddálení dohody mezi katolickou církví a státem bylo výhodnější pro představitele lidově demokratického státu, protože bylo před volbami, a proto ještě jevíli ochotu k ústupkům. Čtrnáctého se také oba tábory dohodly na návrhu NF – stát vydá zákon o finančním zabezpečení duchovních a laiků a ministerstvo školství vypracuje návrh kněžských platů.

Následující den – 15.května vydala komise pro církevní a náboženské věci při ústředním AV NF prohlášení o rovnoprávném postavení všech církví. Byla to reakce na stížnost několika církví, které se cítily dotčeny rozhovory mezi NF a katolíky bez jejich účasti. O pět dnů později do jednání zasáhla vatikánská diplomacie, která předložila vládě nótu s návrhem na řešení majetkových věcí katolické církve. Vatikánský návrh se lišil od dohody, kterou delegace uzavřely 14.května.

23.května se Čepička (v souladu s blížícími se volbami) snažil církevní delegáty přesvědčit, aby povolili kandidaturu kněží ve volbách a aby biskupové vydali k volbám prohlášení, tzn. v podstatě deklarovali kladný postoj k režimu. Do střetu se delegace dostaly především kvůli případu kněze Plojhara. Arcibiskup Beran během jednání zaslal Čepičkovi dopis, ve kterém potvrdil, že Plojharova kandidatura je neslučitelná s Kodexem kanonického práva.

25.května byla jednání ze strany Čepičky zastavena. Konečným výsledkem jednání mezi komisí pro náboženské a církevní otázky při

ústředním AV NF a delegací katolické církve ve dnech 10. až 25.května 1948 bylo přeložení svátku Božího těla. Jinak se strany na ničem konkrétním nedohodly. Během jednání navíc pokračovaly nátlaky SNB a funkcionářů KSČ proti katolickým školám a tisku.

5. Volby 1948 a zvolení Gottwalda prezidentem republiky v červnu 1948

Volby do parlamentu, které se konaly 30.května 1948 proběhly v atmosféře strachu. Komunisté měli obavy z toho, jak volby dopadnou, a proto prosadili systém jednotné kandidátky NF. Prezident Beneš odmítl nový volební zákon podepsat. Pro sebe si komunisté „zarezervovali“ 70% míst na kandidátce. Všechny kandidáty pečlivě vybral ústřední výbor (ÚV) KSČ. Volič mohl zvolit buď jednotnou vládní kandidátku nebo podat bílý lístek. Bílý lístek znamenal vyjádření nedůvěry vládě. Výsledky voleb byly falšovány v krajských volebních centrech. Podle komunistické propagandy volilo jednotnou kandidátku NF v Českých zemích 87% voličů a na Slovensku 85% voličů.

Několik dnů po volbách se v ÚV KSČ vytvořili dva hlavní proudy. Jednak to byli radikálové (ministři Čepička, Kopecký), kteří pochybovali o další spolupráci s církvemi. Na druhé straně bylo umírněné křídlo, do kterého patřil hlavně Gottwald. Nakonec se vedoucí komunisté shodli na tom, že se budou snažit kněze postavit proti biskupům a oddělit katolickou církev od Vatikánu tak, aby byla vytvořena národní církev.

11.června 1948 došlo k dalšímu jednání mezi katolickou církví a komisí pro církevní a náboženské otázky při ústředním AV NF, a to z iniciativy biskupů. Tentokrát proběhlo jednání bez problémů, delegace NF přislíbila zápis do církevních škol a zástupci katolické církve souhlasili s účastí při prezidentské volbě. Vláda navíc zastavila trestní řízení proti 60 kněžím, stíhaným za politické zneužití kazatelen.

Volba prezidenta republiky se konala 14.června 1948. Prezidentem byl zvolen Klement Gottwald. Podle dohody sloužil arcibiskup Beran v chrámu sv. Víta slavnostní Te Deum. Obřadu se zúčastnil nově zvolený prezident s manželkou a členové vlády. Den po volbě navštívili arcibiskupové Beran a Matocha a banskobystrický biskup Škrábik nového prezidenta. Beran sliboval za všechny biskupy plnit povinnosti vůči státu a doufal, že bude dodržována náboženská svoboda, vyřešeny otázky školství a zastaveny útoky proti Svatému stolci.

Účast římskokatolické církve na volbě komunistického prezidenta vzbudila rozpaky na všech stranách. Arcibiskup Beran byl kritizován v zahraničí, nespokojeni byli představitelé nekatolických církví v Československu, nad účastí Gottwalda při bohoslužbě ohrnovali nos i někteří komunisté. Většina lidí chápala Te Deum arcibiskupa Berana jako vyjádření souhlasu římskokatolické církve s lidově demokratickým režimem.

Na všechny tyto úvahy reagoval arcibiskup Beran prohlášením, které bylo vyvěšeno ve všech kostelech. V prohlášení mimo jiné uvedl, že „církve není institucí, která má organizovat politický souhlas nebo odpor a nemůže nikomu bránit, chce-li si vyžádat pro své činy Boží pomoc a nepřijímá světový názor směru a hnutí, který odporuje jejímu názoru.⁵ Současně bylo vyvěšeno usnesení o Plojharově suspenzi. Kněz Plojhar totiž neuposlechl rozhodnutí biskupské konference ze dne 3.května 1948 a kandidoval do Národního shromáždění. Delší dobu byl také ministrem. Oboje se neslučovalo s kánonem 139 CIC (1917). Trest suspenze podle církevního práva znamená pozastavení výkonu některých funkcí vyplývajících z moci svěcení a z moci řízení (to byl i Plojharův případ, byl zbaven pravomoci sloužit mši svatou a vykonávat kněžské funkce). Suspenze je trestem samočinným (*latae sententiae*), což znamená, že je účinná od okamžiku spáchání trestného činu. Biskup trest neukládá, ale pouze dodatečně deklaruje⁶.

⁵ Kaplan K., Stát a církev v Československu v l. 1948-1953, s.39

⁶ Tretera J.R., Konfesní právo a církevní právo, s.278

Důsledkem Plojharovy suspenze bylo opětovné přerušení jednání mezi církevní komisí a zástupci římskokatolické církve.

Shrneme-li období od února do června 1948, nedošlo mezi katolickou církví a komunistickou stranou k žádné významnější dohodě. Vedení komunistické strany se snažili podřít si katolickou církev, oddělit ji od Vatikánu a přeměnit v církev národní.

Katolickým biskupům bylo jasné, že mezi komunismem a křesťanstvím je trvalá spolupráce vyloučena. Snažili se proto, aby alespoň získali co nejvíce ústupků ze strany státu. Větším úspěchem církevních hodnostářů bylo dosažení dohody o zastavení trestního řízení s 60 kněží a laiky.

První obětí lidově demokratického bezpráví z řad katolického duchovenstva se stal slovenský katolický kněz Jozef Rygel, který byl zastřelen při pokusu o přechod státní hranice v dubnu 1948. Vzhledem k tomu, že v této době trestný čin nedovolené překročení státní hranice neexistoval a výše uvedené jednání bylo pouhým přestupkem, bylo zastřelení Jozefa Rygela trestným činem vraždy⁷.

Protiprávním bylo také zavedení národní správy v ústředí Svazu katolické Charity ministerstvem sociální péče v dubnu 1948. Zmocněnci začali být dosazováni do dalších katolických charitativních institucí. Na tento protiprávní stav reagovala nunciatura několika nótami. Nóty slavily úspěch, protože národní správy byly z některých nemocnic a ústavů odvolány.

V létě a na podzim 1948 uvízla jednání mezi státem a katolickou církví na mrtvém bodě. Arcibiskup Beran chtěl v jednání pokračovat, ale vyžadoval k dalšímu jednání vydání zvláštního zákona o církevním školství (naplnění § 4 odst.2 zákona č.95/1948 Sb. z. a n.) a vyřešení otázky církevního tisku a majetku. V říjnu 1948 se snažil přesvědčit k dalšímu jednání předsedu vlády Zápotockého, ale bezvýsledně. Proti porušování ústavně zaručené náboženské svobody a církevního práva protestovali biskupové v Memorandu vládě, jehož text schválili na

⁷ § 134 tehdy platného zákona č.117/1852 ř.z.

biskupské konferenci v srpnu 1948 v Nitře. Komunisté Memorandum pochopitelně odsoudili.

6. Nátlak státu vůči katolické církvi na podzim 1948

Novým nepřítelem církví se stalo církevní oddělení II.odboru v ústředí StB, zřízené koncem roku 1948. Oddělení StB byla vytvářena na úrovni krajů a okresů. StB kromě toho vytvářela síť agentů. Pozadu nezůstalo ani církevní oddělení NF, které založilo kartotéku kněží, kteří byli rozděleni do čtyř kategorií – naprosto spolehliví, s kladným poměrem, reakční a naprosto nespolehliví. Církevní tajemníci dostali za úkol dohlížet na chování kněží v kostele i mimo něj a začali o tom podávat nadřízeným orgánům zprávy.

6. 1. Zákon na ochranu lidově demokratické republiky

č.231/1948 Sb.

Dalším neštěstím nejen pro církve bylo přijetí zákona na ochranu lidově demokratické republiky č.231/1948 Sb. dne 6.října 1948. Zákon nabyl účinnosti 24.října 1948. Tento zákon derogoval dosud platný zákon na ochranu republiky č.50/1923 a (v průběhu roku 1948 znovu proti církvím používaný) § 303 „urážka církve nebo společnosti nábožensky uznané“ trestního zákona č.117/1852 ř. z.. Podle zákona č.231 vznikl v období pražského jara Klub 231, sdružující bývalé politické vězně odsouzené podle tohoto zákona.

V zákoně č.231/1948 Sb. nebyla nouze o trestní sazby od 10 do 25 let, doživotí či trest smrti, přičemž skutkové podstaty byly formulovány velmi široce.

Náboženství se týkala ustanovení §§ 25, 26 a 28. Zločinu § 25 „Podpora a propagace fašismu a podobných hnutí“ se dopustil také ten, kdo šířil národnostní, náboženskou nebo rasovou zášť. Trestní sazba se pohybovala od 1 roku do 5 let v těžkém žaláři. Přísnější trestní sazba od 5 do 10 let se vztahovala na toho, kdo tento trestný čin spáchal tiskem, filmem, rozhlasem nebo jiným účinným způsobem. Trestní rozpětí od 10 do 25 let se vztahovalo na toho, kdo zločin

spáchal za branné pohotovosti státu nebo v době ozbrojeného napadení republiky.

Přečinu popuzování (§ 26) se dopustil ten, kdo veřejně nebo před více lidmi popuzoval k násilnému nebo jinému nepřátelskému činu také kvůli náboženství nebo proto, že jsou bez vyznání. Rozpětí trestní sazby se pohybovalo od tří měsíců do tří let v tuhém vězení.

Proti duchovním církví a náboženských společností byl v následujících letech nejvíce používán přečin „zneužití úřadu duchovního nebo jiné podobné funkce (§ 28)⁸.

Obzvláště zákeřnými byly §§ 56 a 57. Trest zákazu pobytu mohl být uložen odsouzenému, který spáchal jiný trestný čin podle zákona na ochranu lidově demokratické republiky. Tento trest mohl být uložen po určitý čas nebo dokonce navždy.

Podle § 57 mohl být odsouzený po skončení trestu na základě rozhodnutí soudu umístěn v donucovací pracovně po dobu 6 měsíců až 5 let.

Zákon č.231/1948 Sb. pozbyl účinnosti 1.srpna 1950, kdy byl derogován novým trestním zákonem č.86/1950 Sb. Zákon na ochranu lidově demokratické republiky byl v účinnosti necelé dva roky, přesto bylo podle jeho ustanovení odsouzeno mnoho nevinných občanů.

Příslušný konat řízení a rozhodovat o trestných činech podle zákona č.231/1948 Sb. byl Státní soud⁹ (zřízen zákonem č.232/1948 Sb.) u těch zločinů, u kterých zákon stanovil trest smrti nebo trest na svobodě delší deseti let nebo tehdy, navrhl-li to veřejný žalobce. V senátech působili kromě soudců z povolání také soudci z lidu (jmenování vládou na návrh KNV), fungovala zde státní prokuratura a právo na obhajobu bylo omezeno tím, že obhájcem mohl být pouze advokát

⁸ Doslovné znění tohoto přečinu bylo: „Kdo zneužije výkonu svého úřadu duchovního nebo podobné své funkce k vykonávání vlivu na věci politického života ve směru nepříznivém lidově demokratickému řádu republiky, bude potrestán, nejde-li o čin přísněji trestný pro přečin tuhým vězením od 1 měsíce do 1 roku.“

⁹ Státní soud byl zrušen k 31.12. 1952 zákonem o organizaci soudů č.66/1952 Sb., Schelle K., Schelleová I., Vývoj organizace soudnictví v letech 1945 - 1989

vedený ve zvláštním seznamu. O opravných prostředcích rozhodoval Nejvyšší soud.

6. 2. Zákon č. 247/1948 Sb. o táborech nucené práce

Zákonem využívaným proti církvím byl také zákon č.247/1948 Sb. o táborech nucené práce. Krajské národní výbory (KNV) jmenovaly tříčlenné komise, které rozhodovaly o zařazování osob práce se štítících nebo práci se vyhýbajících bez kladného poměru k lidově demokratickému zřízení do táborů nucené práce. Ustanovení tohoto zákona umožňovalo značnou libovůli, protože výběr postižených občanů prováděly ve skutečnosti místní organizace KSČ. Tímto způsobem si někteří komunističtí funkcionáři vyřizovali s nepohodlnými občany (často s duchovními) osobní účty z minulosti. Tábory nucených prací měly sloužit k převýchově občanů, ve skutečnosti sloužily ke zbavení se třídních nepřátel. Správcem táborů bylo ministerstvo vnitra. Tříčlenné komise mohly také zakázat nepohodlnému občanovi pobyt v určitém místě po propuštění z tábora nucené práce (§ 4 písm.a). Toto ustanovení bylo v rozporu s § 7 odst.1 ústavy č.150/1948 Sb. z. a n., podle kterého se každý mohl usazovat nebo pobývat na kterémkoli místě Československé republiky. Omezit toto právo šlo jen na základě zákona. V tomto případě se však nejednalo o veřejný zájem, ale o zájem představitelů komunistické strany. Velmi pochybné z právního hlediska se jeví i rozhodování komisí bez právního vzdělání. O trestu zákazu pobytu by měl rozhodovat nezávislý a nestranný soud. Mezi odsouzenými bylo mnoho katolických kněží a laiků. Podle § 7 odst.1 zák. č.247/1948 Sb. byly osoby zařazené do táborů povinny konat práce, které jim byly uloženy. Jednalo se tedy o nucené práce, které byly v rozporu s Úmluvou Mezinárodní organizace práce z roku 1930, kterou Československo podepsalo a bylo jí vázáno. Tábory nucených prací začaly být postupně rušeny až od roku 1954.

6. 3. Zásah proti Ústřední katolické kanceláři

V rozporu se zákonem bylo zastavení činnosti Ústřední katolické kanceláře (ÚKK) v Bratislavě v listopadu 1948 Pověřenectvem vnitra.

Proti tomuto rozhodnutí se biskupové odvolali. V odvolání uvedli, „že ÚKK nepodléhá schvalovacímu řízení podle spolkového zákona, nýbrž že je kancelář, kterou má právo si zřídit každá právnická osoba. ÚKK byla zřízena biskupským sborem a je proto věcí čistě církevní.“ Zásah proti kanceláři byl proto v rozporu s ústavně zaručenou náboženskou svobodou. Odvolání slovenských biskupů podpořil svým podpisem i pražský arcibiskup Beran. Další jednání Pověřenectva připomínalo jednání Gestapa. Na odvolání vůbec nereagovalo a činnost ÚKK ukončil policejní přepad.

Bez jakéhokoli právního podkladu, ale pouze na základě rozhodnutí ÚV KSČ probíhaly na podzim 1948 na středních a vysokých školách tzv. studijní prověrky. Prověrky byly v rozporu s platnou ústavou č.150/1948 Sb. z. a n., s čl. III. odst.3 a § 12 odst.1, podle nichž všichni občané měli právo na vzdělání.

7. Likvidace tělovýchovné organizace Orel

O vánocích roku 1948 začalo zatýkání vedoucích představitelů katolické tělovýchovné organizace Orel. Zatýkání souviselo s tradiční poutí na Hostýn, která se uskutečnila v létě 1948. Pouti předcházelo rozhodnutí komunistického ústředního AV NF o sjednocení československé tělovýchovy. Všichni orlové, kterých bylo přes 100 000 mělo přestoupit do Sokola. Mluvčí československého Orla proti tomuto rozhodnutí protestovali na ministerstvech, byli však odbyti. Vedení Orla nakonec dospělo k závěru, že jejich organizace dosud nebyla žádným právním aktem zrušena. Některé skupiny proto nadále vyvíjely tělovýchovnou činnost i na jaře 1948. Poutě na Hostýn se zúčastnilo na 100 000 občanů. Většina z nich dala při pouti najevo svůj odpor ke komunistickému režimu. V lednu 1949 byli zatčeni funkcionáři převezeni do vyšetřovací vazby v Uherském Hradišti. Vyšetřovatelé při výsleších používali protiprávní metody. Když se vyšetřovaní odmítli přiznat, byli bití obušky do obnažených chodidel, dostávali elektrické šoky, někteří nebyli schopni přijímat potravu a jiní přišli o sluch. Nakonec se všichni přiznali a podepsali protokoly, ve

kterých se přiznávali k protistátní činnosti. Obžalovaní byli rozděleni do několika skupin, jejichž členové byli postupně odsouzeni v několika procesech. Nejdůležitějším byl proces s osmnáctičlennou skupinou v čele s náčelníkem Orlů Bohuslavem Koukalem. Obžalovaní podle tvrzení prokurátora vytvořili ilegální orelskou organizaci, přičemž měli v úmyslu podvracet lidově demokratické zřízení republiky a její společenskou a hospodářskou soustavu. Všechny pokusy orelských funkcionářů o obnovu činnosti kvalifikoval soud jako velezradu¹⁰ podle zákona na ochranu lidově demokratické republiky. Při samotném procesu bylo porušeno několik důležitých trestně procesních zásad jako jsou presumpce neviny či rovnost účastníků řízení. Proti rozsudku se prokuratura odvolala a konečný verdikt Nejvyššího soudu vynesl tresty odnětí svobody od 2 do 18 let. (Procesy s činovníky Orla probíhaly během celého roku 1949, ale není účelem této práce se o nich více rozepisovat.) Odsouzení s nejvyššími tresty byli propuštěni na amnestii v roce 1960, v roce 1969 byli v rehabilitačním řízení zproštěni viny, v roce 1971 však Nejvyšší soud rozsudek z roku 1969 zrušil jako nezákonný a s nepatrnými změnami potvrdil v novém soudním řízení rozsudek z roku 1950.

8. Snaha biskupů o obnovu jednání mezi státem a katolickou církví

V prosinci 1948 se v Praze konala biskupská konference. Biskupové se rozhodli obnovit jednání se státem, vypracovali Memorandum o deseti bodech (zastavení útoků proti církvi a papeži, splnit dohodu o církevním školství, zaručit právo občanů sdružovat se v náboženských spolcích, náhrada za zabraný církevní majetek, povolení církevního tisku aj.), které posléze zaslali prezidentu republiky.

V lednu 1949 přijal prezident republiky Gottwald delegaci biskupů vedenou olomouckým arcibiskupem Matochou, dalšími členy byli

¹⁰ § 1 zák. č.231/1948 Sb.

biskupové Trochta, Nécsey a sekretář arcibiskupa Berana dr. Boukal. Arcibiskup Beran se schůzky nezúčastnil. Obě strany se dohodly na tom, že jednání mezi církví a církevní komisí ústředního AV NF budou obnovena. K tomu došlo 17. února 1949 – delegaci římskokatolické církve vedl biskup Trochta, komisi pro náboženské a církevní otázky při ústředním akčním AV NF ministr Čepička. Členové církevní delegace se domnívali, že se bude projednávat deset bodů Memoranda, byli však vyvedeni z omylu – od komise dostali ultimátum v podobě čtyř požadavků: 1) prohlášení o oddanosti režimu, 2) zrušení suspenze kněží, 3) potrestání duchovních odsouzených za protistátní činnost a 4) zastavení diskriminace kněží, kteří spolupracují s vládou.

8. 1. Biskupská konference ve Starém Smokovci

Konference českých a slovenských biskupů, která se konala 22. až 23. března 1949 ve Starém Smokovci se čtyřmi požadavky vlády vážně zabývala. Jednání biskupů však bylo náhle ukončeno. O přestávce mezi jednáními bylo totiž v sále nalezeno odposlouchávací zařízení. Konference byla přerušena. Arcibiskup Beran podal stížnost předsedovi vlády Zápotockému a ministru vnitra Noskovi. Ministerstvo vnitra popřelo, že by odposlouchávací zařízení nainstalovalo. Aféra s odposlouchávacím zařízením znamenala konec jednání mezi státem a římskokatolickou církví.

9. Založení Církevní šestky a hnutí pokrokových katolíků

Koncem dubna 1949 nastolilo předsednictvo ÚV KSČ proti katolické církvi tvrdý kurs. Nejvyšším orgánem zabývajícím se problematikou (a také perzekucí) církvi se stala Církevní komise ÚV KSČ (častěji byla označována jako tzv. „Církevní šestka“). Členy Církevní šestky se stali ministr spravedlnosti Alexej Čepička, ministr informací Václav Kopecký, místopředseda vlády Viliam Široký,

ministr zahraničí Vladimír Clementis a ministr školství Zdeněk Nejedlý.

V květnu 1949 vydalo Ministerstvo školství první číslo Věstníku katolického duchovenstva. Ve Věstníku byly publikovány zákony a nařízení, která se týkala katolické církve. Arcibiskup Beran proti Věstníku bezvysledně protestoval u ministra školství Nejedlého. Ve druhém čísle Věstníku bylo uvedeno rozhodnutí Ministerstva školství, podle kterého všechny vyhlášky, oznámení a úřední zprávy ordinariátu musely být publikovány ve Věstníku.

Několik dnů po ustavení Církevní šestky se konala v Olomouci biskupská konference. Na jejím zasedání bylo schváleno stanovisko arcibiskupa Berana přerušit rozhovory s vládou. Biskup Štěpán Trochta byl zbaven plné moci k jednání. Účastníci biskupské konference schválili oběžník duchovním. V oběžníku byly uvedeny případy, kdy došlo ze strany státu k porušování ústavy – likvidace náboženského tisku, předběžná cenzura katolických knih, nedodržování dohody o zachování církevních škol, zoufalá finanční situace katolické církve po pozemkové reformě, zakazování kostelních sbírek a útoky proti Svatému stolci.

V dubnu 1949 se také poprvé sešli tzv. „pokrokoví kněží.“ Jednalo se o kněze, kteří s komunisty kolaborovali. Většina pokrokových kněží byla stížena církevními tresty, jejich seznam vypracovalo již v březnu 1949 církevní oddělení NF. Pokrokoví kněží se spolu s Církevní šestkou spolupodíleli na přípravě vzniku hnutí „pokrokových katolíků.“

O přípravě hnutí pokrokových katolíků rokovali biskupové 7.června 1949 na konferenci v Olomouci. Biskupové již věděli, že nové hnutí ponese název Katolická akce a jeho cílem bude izolovat biskupy od kněžích a věřících. Na závěr konference vydali biskupové oběžník, ve kterém varovali kněze před účastí v tzv. Katolické akci.

10. Státní katolická akce, Pastýřský list a Exkomunikační dekrety

Církevní šestkou řízená Katolická akce vznikla o tři dny později, 10.června 1949. Název Katolická akce komunistické vedení ukradlo církevní Katolické akci, kterou založil papež Pius XI. Encyklikou *Ubi arcano Dei* v roce 1922. Jejím hlavním úkolem byla účast laiků na církevní službě.

Ustavující schůze státní Katolické akce se zúčastnilo 67 vlasteneckých kněží a přes 200 laiků. Účastníci této pochybné akce si zvolili šedesátičlenný ústřední výbor Katolické akce. Předsedou byl jmenován ing.Ferdinand Pujman (manžel známé spisovatelky Pujmanové) a generálním sekretářem slovenský poslanec Törek. Přes tvrzení, že se jednalo o volbu, bylo pětičlenné vedení Ústředního výboru jmenováno ve skutečnosti Církevní šestkou. Účastníci vydali také „Prohlášení“, ve kterém uvedli šest bodů svého programu. Body to byly velmi frázovitě, jeden z nich se však týkal obnovy jednání mezi státem a římskokatolickou církví. Komunistické vedení se snažilo oklamat veřejnost tvrzením, že jsou to oni, kdo má další zájem na vyřešení poměru mezi státem a katolickou církví, ač tomu tak od voleb v květnu 1948 nebylo. Účastníci se také dohodli na vytvoření výborů Katolické akce v krajích a okresech, vydávání Katolických novin a pořádání národních poutí na místech spojených s cyrilometodějskou tradicí.

Po skončení ustavující schůze začala okamžitě podpisová akce pod Katolickou akci. Nejvíce podpisů se snažili získat od kněží, na které byl často činěn nátlak. Komunistické noviny se každý den chlubily novými a novými podpisy. Záhy se však ukázalo, že několik podpisů bylo přidáno za kněze, kteří již byli 10.června 1949 prokazatelně po smrti.. Mnoho kněží podepsalo Katolickou akci také proto, že se domnívali, že podepisují prohlášení o dohodě mezi státem a katolickou církví.

Biskupové se tajně sešli 15.června 1949 v Praze. Vydali Pastýřský list, nazvaný „Hlas československých biskupů a ordinářů v hodině velké zkoušky.“ V Pastýřském listu odhalili snahu komunistů o rozkol

mezi věřícími a biskupy, upozorňovali na to, že nepravá Katolická akce je rozkolným hnutím a každá účast a spolupráce na ní bude stíhána církevními tresty. Inspirátoři a organizátoři svou činností upadli do trestu exkomunikace podle § 2331 a 2334 odst.2 CIC, protože celá záležitost je zaměřena proti jednotě církve. V Listě byly opět vypočteny zásahy státu proti katolické církvi za poslední dva roky. Protiprávně bylo také nařízeno sepsání církevního majetku a kostelních sbírek, v některých případech byly prováděny domovní prohlídky způsobem, který byl v rozporu s domovní svobodou podle § 3 až § 5 ústavy. Biskupové také zakázali pokusy o založení diecézních, krajských, okresních nebo farních nepravých Katolických akcí. V závěru Listu vyjádřili čeští a slovenští biskupové touhu po dohodě se státem. Požadovali však po státu splnění několika podmínek – 1) uznání křesťanského světového názoru, 2) uznání papeže za nejvyšší hlavu katolické církve, 3) zastavení Věstníku katolického duchovenstva, 4) vláda nebude podporovat Katolickou akci.

V průběhu biskupské konference, ze které vzešel tento Pastýřský list byl zatčen přes arcibiskupovy protesty kancléř konzistoře Dörner. Podobně byli zatčeni Státní bezpečností v Brně spolupracovníci arcibiskupa Matochy Moštek a Sklenovský.

Pastýřský list měli kněží přečíst v neděli 19.června. Funkcionáři komunistické strany a členové Státní bezpečnosti vyhrožovali kněžím, že kdo bude list číst, dopustí se trestného činu. V Praze Pastýřský list přečetl již 18.června za přítomnosti arcibiskupa Berana strahovský opat Bohuslav Karolíněk v kostele premonstrátského kláštera. O den později se jej pokusil přečíst osobně arcibiskup Beran v chrámu svatého Víta. Státní bezpečnost zorganizovala provokaci, vpustila do chrámu přibližně 1700 komunistů, kteří neustále vyrušovali a snažili se nepustit arcibiskupa ke slovu. Arcibiskup stačil pouze říct, že Katolické noviny nejsou Katolickými novinami a Katolická akce není Katolickou akcí. Když se arcibiskup vrátil do svého paláce, čekali již na něj důstojníci StB. Osobní svoboda arcibiskupa Berana byla omezena v rozporu s ústavním (§ 2 ústavy č.150/1948 Sb. z. a n.) a trestním právem (§ 93 zákona trestního o zločinech, přečinech a

přestupcích č.117/1852 ř. z.). Proti omezení osobní, náboženské svobody a zabavování osobní i ordinariátní korespondence protestoval ve dvou dopisech, které adresoval předsedovi vlády a ministru vnitra.

Papež Pius XII. odsoudil nepravou Katolickou akci Exkomunikačním dekretem jako schizmatickou a rozkolnou. Její šířitelé upadli trestem samým do trestu exkomunikace podle církevního práva.

V červnu 1949 vydalo ministerstvo školství, věd a umění dva výnosy, ve kterých se odvolávalo na § 60 „co se týče státního dohledu ku správě církevního“ zák. č.50/1874 ř. z. , kterým se upravují zevnější poměry církve katolické. Ve smyslu archaického § 60 se Ministerstvo školství, věd a umění ujalo práva dozoru nad církevní správou. Na základě § 60 zák. č.50/1874 byli do biskupských konzistoří dosazeni státní zmocněnci. Zmocněnci v rozporu s ústavou kontrolovali biskupům poštu (§ 6 porušení listovního tajemství). Podle § 173 odst.2 ústavy pozbyl tento zákon platnosti, protože byl v rozporu s lidově demokratickým zřízením.

Církevní šestka rozhodla vůči kněžím, kteří Pastýřský list přečetli použít napomenutí výstrahou. Kněží, kteří přes výstrahu a upozornění veřejných orgánů Pastýřský list četli, potrestat pokutou od 500 do 5000,- Kčs. Proti těm kněžím, kteří přes výstrahu a upozornění Pastýřský list četli a pobuřujícím způsobem komentovali, rozhodli komunisté podat trestní oznámení pro přečin šíření poplašné zprávy podle § 32 zákona č.231/1948 Sb. Došlo však i k případům, kdy bylo jednání kněžích, kteří Pastýřský list přečetli a doprovodili vlastními poznámkami Státním soudem kvalifikováno buď jako přečin pobuřování podle § 3 odst.1 zákona č.231/1948 Sb.(rozhodnutí Státního soudu č.116/1950 Sb.r.tr.) nebo dokonce jako zločin velezrady podle § 1 písm.c zákona č.231/1948 Sb., což se stalo v případě, kdy řeholní kněz přečetl Pastýřské listy, věřící vyzval, aby do nepravé Katolické akce nevstupovali a Exkomunikační dekret

vyvěsil na dveře kostela (rozhodnutí Státního soudu č.67/1950 Sb.r.tr.)¹¹.

Protože komunistická státní moc nedovolila přečíst Pastýřský list ve všech farnostech, sepsali biskupové potají nový Pastýřský list, který roznášeli mladí kněží a bohoslovci, chlapani a děvčata z pravé Katolické akce.

Koncem června 1949 Svatá stolice vydala další exkomunikační dekret. Papež v něm zakazoval všem katolíkům členství v komunistických stranách. Českoslovenští biskupové o dekretu dlouho rokovali a dohodli se na tom, že záleží na biskupovi, zda dekret doporučí zveřejnit.

Exkomunikace¹² je podle církevního práva léčebným (nápravným) trestem. Exkomunikovaný nesmí udělovat svátosti, zastávat církevní úřady a služby. Exkomunikace neznamena, že potrestaný přestává být členem církve.

Komunistické vedení další Exkomunikační dekret tvrdě odsoudilo.

Českoslovenští biskupové se sešli na konferenci v Trnavě v srpnu 1949. Z konference vzešlo nové Memorandum, které zaslali čs. vládě. V Memorandu biskupové odsoudili státem řízenou Katolickou akci, kritizovali zbavení osobní a domovní svobody ThDr. Berana, dosazení zmocněnců Ministerstva školství, věd a umění, resp. Pověřenectva do biskupských konzistoří, na Slovensku do biskupských úřadů. Dosazení těchto zmocněnců znemožňovalo výkon svobodného náboženského vyznání a bylo jednoznačně v rozporu s ústavou. Dosazení zmocněnců na Slovensku podle zákona č.50/1874 bylo jednoznačně protiprávní, protože v roce 1949 na území Československa existovala dualita práva. Na Slovensku zákon č.50/1874 neplatil, a proto opatření pověřenectva nemělo zákonný podklad. Zmocněnci v konzistořích vydávali vlastní rozhodnutí bez vědomí biskupa. Kvůli těmto

¹¹ Kindl V., Judikatura československých soudů o církvích, náboženských společnostech a duchovenstvu, publikovaná v letech 1948 – 1989, s.571,572

¹² Tretera J.R., Konfesní právo a církevní právo, s.278

zmocněncům byla také značně omezena možnost disponovat s majetkem katolické církve.

Biskupové žádali tiskovou svobodu, aby mohli svobodně znovu vydávat své pastýřské listy, ohrazovali se proti vydávání Věstníku katolického duchovenstva. Chtěli také, aby došlo k obnovení ústavně zaručené svobody shromažďovací a protestovali proti dalšímu uzavírání církevních škol.

Kriticky se také biskupové vyjádřili k připravovanému návrhu zákona „o úhradě osobních a věcných potřeb církví.“ Odmítali přijmout navrhované řešení jako ekvivalent za zabraný církevní majetek. Vyslovili nesouhlas s tím, že stát nejednal s nimi, ale se zástupci nepravé Katolické akce.

V srpnu 1949 došlo také k zastavení činnosti České ligy akademické (sdružení katolických vysokoškoláků s dlouholetou tradicí) výměrem krajského velitelství SNB v Praze. Důvodem pro zastavení činnosti byl odpor k Československému svazu mládeže (ČSM) a lidově demokratickému státnímu zřízení.

Státem zorganizovaná Katolická akce dopadla značně neúspěšně. Po počátečních úspěších byla odsouzena všemi českými a slovenskými biskupy, drtivou většinou duchovenstva a laiků. Záměr lidově demokratického státu poštvat proti sobě biskupy a kněží ztroskotal. V následujících letech tvořilo její řady jen několik odpadlíků z řad pokrokových kněží. Její vliv na ostatní duchovní byl nulový. Pokusy o její obnovu v letech 1950 a 1951 byly neúspěšné. Katolická akce zanikla postupně a poklidně. Nebyla však zrušena, protože by to bylo chápáno jako ústupek vůči Svatému stolci.

11. Církevní zákony z října 1949

Po „Katolické akci“, která skončila neúspěchem státní moci, došlo v roce 1949 k dalšímu střetu mezi církvemi a státem. Dalším bodem proticírkevní ofenzívy (oficiálně církevní politiky) byly tzv. „nové církevní zákony.“ Předsednictvo ÚV KSČ na svých zasedáních

konajících se v průběhu léta 1949 rozhodlo, že návrh těchto zákonů projedná s „Katolickou akcí“ a představiteli těch církví, které s novou úpravou souhlasí. Názory katolických biskupů byly při přípravě nových zákonů ignorovány. Ústřední akční výbor NF poté, co schválil osnovu zákona o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností státem, zaslal biskupům znění tohoto zákona. Proti návrhu tohoto zákona biskupové protestovali na konferenci v Trnavě v srpnu 1949 ve „Stanovisku duchovních k platovému zákonu.“ Biskupové chtěli, aby kněží přijali církevní úřady jen z rukou církevního nadřízeného a aby kněží odmítli nové platové podmínky. Biskupové také kritizovali nový slib duchovních.

V září 1949 odmítla novou platovou úpravu také většina kněžích. Komunistům se nepodařilo rozeštvat duchovní a biskupy proti sobě, jak doufali. Svůj odpor k novým zákonům vyjádřili kněží v několika rezolucích, zaslaným vládě a NF. Komunistický stát na to reagoval zatýkáním kněží, kteří byli obviněni z trestného činu pobožování proti republice (§ 3 zákona na ochranu lidově demokratické republiky). Teprve potom rezoluce ustaly. Laikové proti zatýkání protestovali. Nezatčení kněží byli varováni KNV, aby v podpisování rezolucí ustali, protože jejich jednání by mohlo být subsumováno pod trestný čin sdružování proti státu (§ 2 zákona na ochranu lidově demokratické republiky). Ve skutečnosti to byli představitelé státní moci, kteří porušili zákon a sice ústavně zaručené petiční právo (§ 23 zákona č. 150/1948 Sb. z. a n.) tím, že jej duchovním v tomto případě odepřeli. Pod návrh platového zákona se podepsala jen hrstka kněží.

Na druhé straně mnoho českých kněží žilo pod hranicí životního minima, takže hrozilo nebezpečí, že část kněží plat přijme a část vrátí.

Výhrady proti novým církevním zákonům měla Slovenská evangelická církev augsburského vyznání. Nakonec však i tato církev, stejně jako ostatní církve nekatolické, s novými zákony souhlasila.¹³

Původní návrh nových církevních zákonů předal vládě ministr spravedlnosti. Vláda návrhy přijala a pověřila svého předsedu, aby

¹³ Kaplan K., Bulínová M., Janišová M., Církevní komise ÚV KSČ 1949-1951, edice dokumentů I., s.256

návrhy obou zákonů předložil předsednictvu Národního shromáždění. Předsednictvo Národního shromáždění a především AV parlamentní NF pečlivě zorganizovali průběh projednávání obou zákonů. Vládní návrh zákona, kterým se zřizuje Státní úřad pro věci církevní projednaly v Národním shromáždění výbory kulturní, ústavně-právní a rozpočtový. Výbor sociálněpolitický a zdravotnický a výbor rozpočtový projednaly vládní návrh zákona o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností státem. Osnovy obou zákonů byly 14.října 1949 v Národním shromáždění projednávány současně. Nejprve měli projev dva zpravodajové – poslanci Török a dr.Havelka, po nich hovořili ministři Nejedlý, Čepička a Plojhar. Ve vlastní rozpravě se k novým církevním zákonům vyjádřili poslanci – prof. JUDr.Hobza, dr.Polanský, Žiak, Pokojný, Leflerová a Holdoš. Jediný, kdo se alespoň částečně kriticky vyjádřil k oběma zákonům byl poslanec Žiak, vystupující jménem Slovenské evangelické církve augsburského vyznání. Po skončení rozpravy následovalo hlasování, při kterém oba zákony byly schváleny většinou poslanců.¹⁴

V den hlasování v Národním shromáždění, 14.října 1949, obdržel předseda NS John prohlášení biskupů. V prohlášení biskupové uvedli, že nové církevní zákony jsou pro církve nepřijatelné. Schůze Národního shromáždění se zúčastnilo přes 200 kněží, z toho 150 katolických.

Národní shromáždění přijalo zákon č. 217/1949 Sb., kterým se zřizuje Státní úřad pro věci církevní a zákon č. 218/1949 Sb. o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností státem. Následující den je podepsal prezident republiky Gottwald.

11. 1. Státní úřad pro věci církevní

Nové zákony znamenaly pro církve katastrofu. Státní úřad pro věci církevní (SÚC) byl v podstatě postaven na roveň ministerstvům. V jeho čele totiž stál ministr, kterého jmenoval prezident republiky (§ 1 zák. č. 217/1949 Sb.). První, kdo byl do tohoto úřadu jmenován,

¹⁴ Kindl V., Národní shromáždění a osnovy církevních zákonů v říjnu r.1949, s.305-311, in: Pocta Karlovi Malému k 65.narozeninám

nebyl nikdo jiný než protivník katolického episkopátu, ministr spravedlnosti JUDr. Alexej Čepička.

Podle § 4 zákona č. 217/1949 Sb. působil na Slovensku Slovenský úrad pro věci církevní (SLOVÚC), řízený pověřencem, kterého jmenovala vláda. Vládou (ve skutečnosti však předsednictvem ÚV KSC) byl do čela SLOVÚC jmenován tehdejší předseda sboru pověřenců JUDr. Gustáv Husák¹⁵. Působnost ve všech věcech církevních a náboženských, které dosud vykonávaly jiné ústřední orgány, přešly na oba úřady pro věci církevní (§ 3 zákona č. 217/1949 Sb.). SÚC měl dbát také o to, aby se náboženský život vyvíjel v souladu s ústavou a se zásadami lidově demokratického zřízení, garantovat pro každého občana ústavně zaručenou svobodu vyznání a rovnoprávnost všech církví (§ 2 zákona č. 217/1949 Sb.). Toto ustanovení však zůstalo pouze na papíře. Ve skutečnosti to byl právě SÚC, který ústavu porušoval kdykoli to představitelé komunistického státu uznali za vhodné. Rovnoprávnost všech církví neexistovala, stát až do konce roku 1952 katolíky oproti nekatolíkům znevýhodňoval.

Marně biskupové žádali, aby vládní nařízení, se kterým bylo jako s prováděcím právním předpisem počítáno u obou nových církevních zákonů, alespoň trochu zmírnilo tvrdost zákonů proti církvím. Bylo tomu právě naopak. Vládní nařízení o působnosti a organizaci SÚC bylo vydáno již 25.října 1949. V § 2 vládního nařízení byla v demonstrativním výčtu uvedena působnost SÚC – především se jednalo o normotvornou (byl oprávněn připravovat zákony), dozorčí a řídicí činnost.

11. 1. 1. Organizační členění SÚC a SLOVÚC

Organizačně se SÚC a SLOVÚC členily podle paragrafů 3 a 4 vládního nařízení č.228/1949 na odbory. V čele SÚC byl ministr pověřený jeho řízením, pod ním Sekretariát a pak tři náměstkové ministra. I.náměstek řídil legislativní referát a referát pro styk se

¹⁵ Nástupci G.Husáka v čele SLOVÚC byli Ladislav Holdoš a po něm Štefan Gažík. Jak Holdoš, tak Gažík byli členy Sboru pověřenců. Naproti tomu jejich nástupci, kteří nastoupili po roce 1953 (Fajnor, Ušiak) členy Sboru pověřenců nebyli.

Slovenskem a I.odbor. II.náměstek řídil kontrolní referát a odbory II.a III. A konečně III.náměstek stál v čele plánovacího referátu a IV.odboru.

Odbory byly celkem čtyři – odbor kultový, osobní, informační a hospodářsko – správní.

Odbor kultový se členil na oddělení římskokatolické a oddělení nekatolické, které sledovalo odděleně církev československou, evangelickou a ostatní církve.

Odbor osobní se členil na tři sekce – kádrovou, osobní a školení.

K úkolům odboru informačního patřilo oddělení studijní (soustředění církevně politického materiálu a jeho odborné zpracování), sledování československého a zahraničního církevního tisku a oddělení propagační.

Hospodářsko – správní odbor se zabýval hospodářskými záležitostmi církví a správními záležitostmi SÚC.

Slovenský úřad pro věci církevní byl organizován obdobně, jediný rozdíl byl v tom, že v jeho čele byl pověřeník¹⁶.

Na základě § 5 vládního nařízení č.228/1949 vykonávaly působnost ve věcech náboženských a církevních na úrovni krajů a okresů krajské a okresní národní výbory (ONV). V tomto oboru byly ve své působnosti podřízeny SÚC.

11. 1. 2. Církevní oddělení a pravomoci církevních

tajemníků na úrovni krajů

Při krajských národních výborech bylo zřízeno církevní oddělení. Církevní oddělení bylo součástí referátu pro vnitřní věci. Počet zaměstnanců církevního oddělení KNV kolísal mezi 5 až 10 podle stupně religiozity obyvatel v kraji. Zodpovědným za chod církevního oddělení byl vedoucí církevní tajemník. Do pracovní náplně církevního oddělení KNV patřily věci církevně politické a kádrové, kultové a informační. Vedoucí církevní tajemník se tak staral o vnitřní chod aparátu KNV i ONV, uskutečňoval styk se SÚC, svolával

¹⁶ Kaplan K., Janišová M., Bulínová M., Církevní komise ÚV KSC (1949-1951), edice dokumentů I., s.257-258

církevní pětku nejméně jednou za 14 dnů, měl za úkol stýkat se s církevními představiteli, dbát o průzkum veřejného mínění mezi kněžstvem a věřícími, vyřizoval odvolání v církevních věcech, kde ONV rozhodl jako první instance v dohodě s příslušným odborným referentem.

Vedoucí církevní tajemník vedl kartotéku duchovních. Opatřoval posudky o duchovních, laických učitelů všech církví a okresních církevních tajemnicích. Měl se také starat o politickou převýchovu kněží a učitelů náboženství a jedenkrát za měsíc odborně a politicky školit okresní církevní tajemníky.

Referát ve věcech kultových vyřizoval kultové věci, dozíral nad vyučováním náboženství, nad kláštery a řády a podporoval činnost Katolické akce.

Referát ve věcech informačních vykonával funkci dozoru nad církevním tiskem a organizoval vydávání Katolických novin.

Součástí církevního oddělení při KNV byl jednak referent pro personální a platové věci a referent pro věci majetkoprávní a hospodářskokontrolní.

11. 1. 3. Církevní oddělení a pravomoci církevních tajemníků na úrovni okresů

V čele církevních oddělení ONV byli církevní tajemníci. Podle počtu far v okrese spravoval církevní tajemník veškerou agendu sám a nebo za pomoci kancelářské síly. Bylo-li v okrese více než 20 far, měl církevní tajemník k dispozici také referenta. Mezi pravomoci církevního tajemníka patřily záležitosti církevněpolitické, kádrové, kultovní a informační a na druhé straně věci hospodářské, personální a kultové.

Ve věcech církevních prováděl okresní církevní tajemník průzkum veřejného mínění, vedl kartotéku duchovních a učitelů náboženství a shromažďoval o nich kádrové posudky.

Ve záležitostech kultových okresní církevní tajemník připravoval předběžné návrhy k udělení předběžného souhlasu s obsazením církevních míst podle vládního nařízení č.219/1949 Sb. pro KNV.

Ve věcech hospodářských si okresní církevní tajemník ověřoval, zda církve a náboženské společnosti hospodaří podle schválených rozpočtů a vedl evidenci církevního majetku¹⁷.

11. 2. Zákon o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností státem č.218/1949 Sb.

Právní situace církví se zhoršila vydáním zákona č.218/1949 Sb. o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností státem. Nejzákeřnější byl § 7 tohoto zákona, podle kterého duchovenskou činnost v církvích a náboženských společnostech mohly vyvíjet jen osoby, které k tomu měly státní souhlas a vykonaly slib. Státní souhlas musel mít i duchovní, který na tuto funkci kandidoval. Stát mohl souhlas k duchovenské činnosti kdykoli odejmout, což také běžně činil až do roku 1989. Proti církvím to byla velmi silná zbraň. K odnětí státního souhlasu navíc nepředcházelo žádné soudní ani správní řízení, duchovní neměl možnost se proti odnětí státního souhlasu odvolat. Bylo také běžné, že kněz, který přišel o státní souhlas a nadále pokračoval ve výkonu duchovenské činnosti byl obviněn z trestného činu maření dozoru nad církvemi a náboženskými společnostmi (§ 173, 174 trestního zákona č.86/1950 Sb.).

V praxi se příliš neosvědčil ani odstavec třetí § 7, podle něhož bylo nutno uvolněné místo duchovního obsadit nejpozději do třiceti dnů. Nebylo-li uprázdněné místo obsazeno církví do 30 dnů, mohl duchovního do funkce dosadit stát (velmi podobného znění byl i § 18 odst.3 vládního nařízení č. 219/1949 Sb.).

Jednalo se o hrubý rozpor práva lidově demokratického státu s právem církevním. Tento rozpor se projevil hned v lednu 1950, když v Banské Bystrici zemřel biskup Škrábik. Podle tehdejšího platného Kodexu kanonického práva (CIC 1917) volila v době sedisvakance kapitulního vikáře jako dočasného ordináře diecéze dómská

¹⁷ Kaplan K., Janišová M., Bulínová M., Církevní komise ÚV KSČ (1949-1951), edice dokumentů I., s.264 až 269

(katedrální) kapitula¹⁸. Podle Modu Vivendi z roku 1928 jmenoval sídelní biskupy Apoštolský stolec po předchozí konzultaci s vládou republiky¹⁹. Banskobystrická kapitula zvolila kapitulním vikářem dr. Briedoně. Stát však odmítl udělit Briedoňovi státní souhlas (dr. Briedoň o něj zažádal opožděně). Po uplynutí lhůty 30 dnů stát do funkce ordináře dosadil vlasteneckého kněze Jána Decheta. Vzhledem k tomu, že Dechet přijal úřad z rukou světské moci, byl stížen podle kanonického práva exkomunikací. Českoslovenští biskupové vydali oběžník, ve kterém informovali věřící a kněze o Dechetově exkomunikaci. Odsoudili v oběžníku postup SLOVÚC, který označili jako protiústavní. SÚC na to reagoval několika oběžníky, ve nichž ostře pomluvil biskupy a Vatikán. (Jeden z oběžníků omezoval pravomoci biskupů, kterým přikazoval, aby všechny pastýřské listy, oběžníky a instrukce v budoucnu byly předkládány KNV k předběžnému souhlasu. Bez tohoto souhlasu nesmělo dojít k jejich vydání.) Teprve po roce byla z Decheta exkomunikace sňata, dr. Briedoň jmenoval podle Kodexu kanonického práva sbor konzultorů (kanovníci, kteří před rokem dr. Briedoně zvolili se mezitím ocitli ve vazbě) a ten Decheta zvolil kapitulním vikářem.

Se státním souhlasem souviselo i znění § 2 zákona č. 218/1949 Sb. Udělení státního souhlasu k výkonu duchovenské činnosti bylo vázáno na československé státní občanství, státní spolehlivost, bezúhonnost a všeobecné podmínky pro přijetí do státní služby. Podmínka státního občanství obvykle nebyla překážkou pro katolíky, ale do obtíží se dostávali duchovní církve pravoslavné, jejíž řady se po skončení války rozrostly o řady volyňských Čechů.

Podle soudní judikatury (rozhodnutí č.14/1962 Sb.r.ci) byl duchovní zaměstnancem církve a jeho pracovní poměr vznikl udělením státního souhlasu a zanikal dnem odnětí tohoto souhlasu. V tomto okamžiku byl kněz povinen přestat vykonávat svou funkci.

¹⁸ Tretera J.R., *Konfesní právo a církevní právo*, s.170 a 174

¹⁹ Tretera J.R., *Konfesní právo a církevní právo*, s.96

Duchovní, kterému byl odňat státní souhlas neměl nárok na výpovědní lhůtu a nemohly mu být vypláceny žádné požitky²⁰

Stát duchovním poskytoval podle § 3 zákona č. 218/1949 osobní požitky, které se skládaly ze základního platu, hodnostního přídatku a odměny za vyšší výkon. Nic z toho ale duchovní nedostával automaticky, podmínky k získání osobních požitků pro jednotlivé církve a náboženské společnosti byly vymezeny ve vládních nařízeních č. 219 až 223 z října 1949. Aby duchovní mohli pobírat základní plat, museli získat státní souhlas, složit slib věrnosti a mít československé státní občanství (SÚC mohl u státního občanství udělit výjimku na žádost i ex offo). Základní plat činil do roku 1953 činil 3000,- Kčs měsíčně, po měnové reformě to bylo 600,- Kčs měsíčně. Po povýšení do farářské funkce se tzv. „služné“ zvýšilo na 800,- Kčs měsíčně.²¹ Po třech letech služby mohl být plat duchovního zvýšen o 300,- Kčs (od roku 1953 o 60,- Kčs) měsíčně (tzv. trienálky). Takto mohl být plat zvýšen nejvýše dvanáctkrát. Zvýšení platu o trienálky však duchovním vůbec nemuselo být přiznáno.

Podle míry odpovědnosti a významu zastávaného úřadu byl duchovním přiznáván hodnostní přídatek. Duchovní byli rozděleni do I. až IV. Stupnice, přičemž v nejnižší byli samostatní duchovní správcové, duchovní s funkcí dozorců a úředníci konzistoří, v nejvyšší arcibiskupové, diecézní biskupové a apoštolští administrátoři. O přiznání hodnostního přídatku duchovním zařazeným do I. a II.stupnice rozhodoval KNV, duchovním v III. a IV.stupnici SÚC. Výše této částky činila 200,- Kčs v I.stupnici, 340,- Kčs ve druhé, 520,- Kčs ve třetí a 600,- Kčs ve IV.stupnici měsíčně.

Odměnu za vyšší výkon mohl přiznat KNV nebo SÚC duchovnímu, který splňoval jedno ze tří kritérií. Buď byl mimořádně pracovní zátížen nebo veřejně činný a nebo se podílel na budovatelském úsilí pracujícího lidu. Takováto odměna mohla činit po

²⁰ Kindl V., *Judikatura československých soudů o církvích, náboženských společnostech a duchovenstvu*, publikovaná v letech 1948 – 1989, s.568

²¹ Tretera J.R., *Stát a církev v České republice*, s.48

měnové reformě až 400,- Kčs měsíčně. Nejvíce odměn získávali vlastenečtí a režimu loajální kněží.

Cestovní, stěhovací a jiné výlohy duchovním se státním souhlasem proplácely ONV. Sociální dávky a penzijní zabezpečení byly duchovním poskytovány podle předpisů pro státní zaměstnance.

V zákoně o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností státem uložil stát duchovním povinnost bezplatně vyučovat náboženství. Vládní nařízení tuto povinnost stanovila u duchovních a samostatných duchovních správců na 10, respektive 8 hodin týdně. Uložení této povinnosti bylo v rozporu s čl. III a § 27 ústavy č. 150/1948 Sb. z. a n., kde je deklarováno právo občanů na spravedlivou odměnu za vykonanou práci. Duchovní jsou zde oproti učitelům finančně v nevýhodě. Je zde i rozpor s mezinárodním právem, a sice s Všeobecnou deklarací lidských práv (přijatou Valným shromážděním OSN 10.12. 1948), konkrétně s ustanovením čl.23 odst.2 zaručujícím nárok na stejný plat za stejnou práci a s úmluvou Mezinárodní organizace práce (MOP) č.29/1930 o nucené nebo povinné práci (podle výkladu Ústavního soudu ČR²² z devadesátých let 20.století se má nucenou službou na mysli veřejnoprávní vztah s pohružkou sankce vyplývající z poměru nadřízenosti a podřízenosti – tj. v tomto případě vztah stát – zaměstnavatel a duchovní – zaměstnanec). Tímto ustanovením bylo porušováno základní lidské právo.

Stát také neplnil vůbec nebo jen velmi laxně ustanovení (§ 24 vládního nařízení č.219/1949) o řádných a mimořádných nákladech, podle něhož měl hradit náklady na opravy budov a vnitřního zařízení. Stav většiny objektů v církevním majetku se po celou dobu totality neustále zhoršoval.

SÚC bylo vyhrazeno schvalovat rozpočty a závěrečné účty církví a náboženských společností. Hospodaření církví se dostalo pod kontrolu státu.

Zákon o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností státem nově upravil majetková práva církví. Majetek církví

²² nález Ústavního soudu č.86/1994 Sb. Pl. ÚS 37/93

byl podroben státnímu dozoru. Církev a náboženské společnosti musely do tří měsíců sestavit soupis veškerého movitého a nemovitého jmění a předložit ho SÚC. Jakákoli dispozice s církevním majetkem vyžadovala předchozí souhlas státní správy.

V ústavě z roku 1948 a v občanském zákoníku č.141/1950 Sb. bylo vlastnictví rozděleno do tří skupin - na vlastnictví socialistické, které se dělilo na státní a družstevní, dále existovalo vlastnictví soukromé a v omezeném rozsahu vlastnictví osobní. V zákoně č.218/1949 Sb. chybělo ustanovení o tom, do jaké skupiny majetek církví zařadit. Podle judikatury Nejvyššího soudu (rozhodnutí Nejvyššího soudu č.90/1955 Sb.r.tr.) a Generální prokuratury (vyjádření č.j. 282/54-ZO-33) byl majetek církví považován za vlastnictví soukromé²³. Soudní praxí byly církve a náboženské společnosti uznány za právnické osoby mající způsobilost k právním úkonům. Církevní majetek podle judikatury spravovali církevní funkcionáři, nesli za něj jakožto majetek soukromý zodpovědnost. Církev tedy spravovala svůj majetek samy. Za jednotlivé složky církve jednal duchovní správce, který však musel mít státní souhlas. Institut státního souhlasu byl v tomto případě pro stát velmi výhodný. Pokud se totiž duchovní správce dostal do sporu s orgánem státní správy, komunisté ho státního souhlasu jednoduše zbavili a další jednání vedli se správcem novým, pro stát přijatelnějším. Nejvyšší soud ve svých rozhodnutích také uvedl, že movitý a nemovitý majetek a majetková práva církví a náboženských společností, jejich složky, komunity, ústavy, nadace, obročí a fondy (uvedené v § 10 odst.2 zákona 218/1949) zůstávají právnickými osobami.

Nové církevní zákony znamenaly také přechod dosavadního patronátního práva nad kostely, obročími a jinými církevními ústavami. Hlavním právem patrona (obvykle zakladatele kostela) bylo právo navrhnout kandidáta na uprázdněný církevní úřad. Biskup mohl patronův návrh přijmout nebo zamítnout. Podle ustanovení zákona

²³ Kindl V., Judikatura československých soudů o církvích, náboženských společnostech a duchovenstvu, publikovaná v letech 1948 – 1989, s.566,573

218/1949 Sb. a především podle vládního nařízení č.219/1949 Sb. o hospodářském zabezpečení církve římskokatolické státem přešlo patronátní právo na stát. Od roku 1949 to byl stát, který prezentoval příslušnému ordináři vhodné uchazeče na uprázdněná obročí. Podle § 30 odst.2 vládního nařízení č.219/1949 Sb. konkurzy na uprázdněná obročí vypisovala příslušná konzistoř vždy v nejbližším čísle Věstníku katolického duchovenstva. Z uchazečů vybíral nejvhodnějšího stát a příslušný ordinář byl povinen udělit vybranému adeptovi církevní úřad. Ordináři podle nové právní úpravy byli zbaveni práva rozhodovat o obsazení církevního úřadu, stát obsazoval uprázdněná obročí podle své libovůle.

Stát se podle nových církevních zákonů zavázal hradit osobní a věcné náklady bohosloveckých učilišť a seminářů.

Zákon 218/1949 Sb. obsahoval i sankční ustanovení. Okresní národní výbor mohl občana, který jednal nebo opominul v rozporu s tímto zákonem potrestat pokutou do 20 000,- Kčs, v případě nedobytnosti trestem vězení až do 6 měsíců.

Zákon obsahoval v závěru derogační ustanovení, podle něhož byly zrušeny dosavadní právní předpisy upravující právní poměry církví a náboženských společností (§ 14). V rozporu s ustanovením tohoto paragrafu přetrvávali zmocněnci v biskupských úřadech. Jejich další činnosti chyběl právní podklad, protože zákon, podle něhož vyvíjeli činnost byl právě § 14 zrušen.

Novými církevními zákony se církve dostaly pod přísný dozor státu.

S vydáním těchto zákonů souviselo i udělení amnestie duchovním prezidentem republiky Gottwaldem, který tak využil svého práva zaručeného ústavou (§ 74 ústavy č.150/1948 Sb. z. a n.). Ve skutečnosti šlo o předem připravený propagandistický tah komunistického státu., který měl přesvědčit domácí i zahraniční veřejné mínění o stabilizaci vztahu mezi státem a církvemi. Amnestie se nevztahovala na kněží, kteří se dopustili vážných trestných činů podle zákona na ochranu lidově demokratické republiky (velezrada, špionáž). Z akce „M“ (milost), jak ji komunisté nazvali, byli také

vyloučeni tajemníci a nejbližší spolupracovníci biskupů²⁴. Omilostněno bylo celkem 128 duchovních (trestní řízení bylo zastaveno ve 121 případech a trest byl prominut 7 kněžím). Vedle kněžích se amnestie vztahovala i na 153 civilních osob, které byly stíhány v souvislosti s trestnými činy provinivších se kněží²⁵. Později byla amnestie rozšířena i na tresty administrativní.

11. 3. Petice biskupů předsednictvu vlády ČSR

Katoličtí biskupové a ordináři se sešli na konferenci v Olomouci pod vedením olomouckého arcibiskupa J.K. Matochy. Na konferenci přijali dva dokumenty – Petici předsednictvu vlády ČSR a dopis duchovním o postoji k církevním zákonům. Biskupové využili petičního práva ve smyslu § 23 ústavy. V petici kritizovali nové zákony a jejich prováděcí nařízení a jejich rozpor s ústavně zaručenou náboženskou a mezinárodními úmluvami. Biskupové konstatovali, že novými zákony byla církev de facto postavena mimo právní stav, církvi byla odňata svoboda její vnitřní organizace. Kritizován byl také zaměstnanecký poměr duchovních ke státu, nové patronátní právo a vznik SÚC. Oba nové zákony byly v rozporu s církevním právem a s ústavou zaručenými právy ve smyslu §§ 15, 16 a 17 ústavní listiny. Přijetí zákonů bylo také podle biskupů v rozporu s § 172 ústavy č.150/1948 Sb., podle kterého ústava mohla být měněna a doplňována jen zákony, které jsou označeny jako ústavní. V závěru petice katoličtí biskupové a ordináři vyjádřili touhu po revizi těchto zákonů a prováděcích nařízeních, pevné právní postavení vydáním kolektivních norem kultových a samostatnou působnost ve vnitřních věcech církevních²⁶.

²⁴ Kaplan K., Janišová M., Bulínová M., Církevní komise ÚV KSČ (1949-1951), edice dokumentů I., s.280

²⁵ Vaško V., Neumlčená, s.107

²⁶ Kaplan K., Janišová M., Bulínová M., Církevní komise ÚV KSČ (1949-1951), edice dokumentů I., s.277

11. 4. Dopis duchovním o postoji k církevním zákonům z biskupské konference v Olomouci

V dopise duchovním biskupové a ordináři poděkovali kněžím za odmítnutí schizmatické Katolické akce, zkritizovali podobně jako v Petici vládě proticírkevní zákonodárství a vydali směrnice v otázce nového slibu věrnosti ČSR, nových platů a vysílání zástupců do církevní komise při KNV.

Nový slib podle § 19 vládního nařízení měli duchovní učinit s dodatkem ústním nebo písemným ve znění: „Pokud to není v rozporu s božským a církevními zákony a přirozenými právy člověka.“

Ohledně nových platů se biskupové a ordináři rozhodli, že je nepřijmou, protože celá záležitost s nimi nebyla dopředu projednána. Kněžím však povolili, aby nově upravené platy přijali, protože věděli, že řada z nich na tom není finančně nejlépe. Chtěli dopředu zabránit tomu, aby část kněží plat přijala a část odmítla. Tato instrukce znamenala citelný ústupek vůči episkopátu vůči státu.

Ve třetí instrukci vyjádřili biskupové a ordináři ochotu vyslat zástupce do církevní komise při KNV. Účast kněze v komisi sankcionovali předběžně napomenutím, opakované členství trestem podle církevních zákonů. Především tento třetí bod kritizoval nepřítomný, izolovaný arcibiskup Beran. Konference se nezúčastnil také radikální biskup Vojtaššák, a proto se prosadila kompromisní stanoviska biskupa Trochty.

Vláda odpověděla na Petici biskupů jménem svého předsedy Zápotockého dopisem, ve kterém episkopát hrubě urážela. V dopise byli biskupové obviňováni z odmítnutí občanské poslušnosti, nepřátelského protistátního postoje, ohrožování důležitých zájmů lidu a státu a petici za zjevný útok proti státním zákonům. Závěrem dopisu Zápotocký biskupům škodolibě vyřizoval, aby se příště obrátili na SÚC jako ústřední orgán příslušný řešit církevní otázky.

11. 5. List katolickému duchovenstvu republiky

Československé

Biskupové se sešli na konferenci o necelý měsíc později, 16. listopadu 1949. Sepsali odpověď na Zápotockého dopis a vydali „List katolickému duchovenstvu republiky Československé.“ V Listu katolickému duchovenstvu prohlásili biskupové za neplatná všechna ustanovení církevních zákonů a nařízení za odporující církevnímu právu. Předběžný souhlas KNV k výkonům duchovenské činnosti podle § 17 odst.2 vládního nařízení č.219/1949 Sb. byl podle biskupů v rozporu s náboženskou svobodou. Biskupové také duchovním zakázali žádat o místa vypsaná jen ve Věstníku katolického duchovenstva a nastoupit na církevní místo bez předem udělené kanonické mise. Vyzvali také duchovní, aby o dovolenou žádali tak jako dříve nejprve ordinariátní a ne státní úřad.

V odpovědi vládě biskupové opětovně protestovali proti novým církevním zákonům a prováděcím nařízením. Kritizovali zvláště normotvornou, dozorčí a řídicí činnost SÚC (§ 2 vládního nařízení č.219/1949 Sb.). Těmito pravomocemi se SÚC stal nejvyšší církevní vrchností a biskupové byli zbaveni rozhodování. Nový protest biskupové podali proti institutu státního souhlasu, způsobu udílení dovolené duchovním a žádali o odvolání a zrušení zmocněnců v konzistořích na biskupských úřadech.²⁷

Snaha biskupů vyšla vniveč. Komunistické vedení jim totiž dopis vrátilo s odkazem, aby kontaktovali SÚC jako příslušný správní úřad pro církevní záležitosti. Vláda dala biskupům jednoznačně najevo, že již s nimi nehodlá jednat. Vzájemná korespondence tak na dlouhou dobu ustala.

11. 6. Sliby věrnosti duchovních

V lednu 1950 začali skládat sliby věrnosti duchovní I. a II.stupnice²⁸. Velká část duchovních chtěla složit slib s dodatkem

²⁷ Kaplan K., Bulínová M., Janišová M. – Církevní komise ÚV KSČ (1949 – 1951), Edice dokumentů I., s.318

²⁸ § 19 odst.2 vládního nařízení č.219/1949 Sb.

podle instrukcí biskupů z října 1949. Na nátlak funkcionářů státní správy však od dodatku upustili. Hrstka nejstatečnějších kněží slib odmítla vykonat (později skončili v centralizačních táborech), někteří se předem omluvili. Duchovní III.stupnice (dignitáři kapitul, generální a kapitulní vikáři, opati a světící biskupové) skládali slib v únoru 1950. Slib odmítl složit jen jediný a další z nich, světící biskup dr.Zela nebyl ke slibu pozván. Arcibiskupové, diecézní biskupové a apoštolští administrátoři²⁹ ke slibu také pozváni nebyli.

Střet státu a biskupů římskokatolické církve ohledně nových církevních zákonů (oproti fiasku s nepravou státní Katolickou akcí) na podzim 1949 skončil jasným vítězstvím lidově demokratického státu. Představitelům katolické církve se (na rozdíl od biskupů v Polsku a Maďarsku) nepodařilo uzavřít dohodu se státem. Tzv. novými církevními zákony z října 1949 se církve na místo dosavadního dozoru dostaly do područí státu. Nové zákony odporovaly církevnímu právu a byly v rozporu s ustanoveními o náboženské svobodě podle Ústavy 9.května. Naděje na jejich změnu či zrušení na přelomu čtyřicátých a padesátých let minulého století byly mizivé. Biskupové byli úspěšní pouze v tom, že se většina duchovních v boji se státem postavila na jejich stranu. Dodatky ke slibu věrnosti se jim prosadit nepodařilo.

12. Zákon o právu rodinném a zákon o matrikách

V prosinci 1949 schválilo Národní shromáždění dva nové zákony, které se týkaly rodinného práva. Zákon o právu rodinném a zákon o matrikách nabyly účinnosti 1.ledna 1950. Zákon o právu rodinném³⁰ přinesl na rozdíl od dřívějšího zákona z roku 1919 pro církve nepříjemnou novinku – obligatorní zavedení civilního sňatku. Biskupové tuto novou právní úpravu, ještě předtím než zákon nabyl účinnosti, kritizovali na své listopadové konferenci. Do konce roku 1949 mohli snoubenci uzavřít sňatek církevním i civilním způsobem.

²⁹ podle § 11 odst.2 vl. nařízení č.219/1949 Sb. duchovní IV. stupnice

³⁰ zákon č. 265/1949 Sb., účinný od 1.ledna 1950

Podle zákona č.265/1949 Sb. manželství vznikalo souhlasným prohlášením muže a ženy učiněným před místním národním výborem (MNV). § 7 tohoto zákona dovoloval snoubencům sňatkový náboženský obřad, ale až po vykonání civilního sňatku u MNV pověřeného vést matriky. Podrobnosti k § 7 zpřísňoval výnos Ministerstva vnitra z října 1952. V ohláškách bylo zakázáno oznamovat, že sňatek hodlají uzavřít snoubenci, ale muselo být výslovně oznámeno, že sňatku pana X a paní Y, rozené Z bude požehnáno. Také při výkonu obřadu bylo oddávajícímu knězi zakázáno užívat oslovení ženichu a nevěsto a nevěstu oslovovat jejím dívčím jménem, nýbrž muselo být použito označení paní Y, rozená Z. Nesplnění těchto povinností sankcionoval ministerský výnos odkazem na § 207 „porušení zákona o právu rodinném“ trestního zákona č.86/1950 Sb. Tento paragraf přešel později i do trestního kodexu z roku 1961.

Místní národní výbory převzaly působnost ve věcech matričních místo farních úřadů.³¹ Všechny dosavadní právní předpisy, podle nichž vedly matriky církve a náboženské společnosti byly derogovány. Od 1.ledna 1950 existovaly pouze státní matriky. Duchovní římskokatolické církve nadále vedli církevní matriky podle kanonického práva.

13. Události v Číhošti – umučení patera Toufara

V prosinci 1949 o třetí neděli adventní došlo v kostele v Číhošti u Ledče nad Sázavou během kázání patera Josefa Toufara k pohybu křížku s Kristem nad oltářem. Sám kněz si ničeho nevšiml, na celou záležitost ho upozornili farníci až po skončení mše.

28.ledna 1950 byl p. Toufar unesen příslušníky Státní bezpečnosti z Číhošti a následující den převezen do valdické věznice. Ve Valdicích byl pater držen ve vyšetřovací vazbě bez jakéhokoli zákonného podkladu, tj. nebylo proti němu vzneseno obvinění, chyběly důkazy, příkaz k zatčení, prokurátor nebyl o zadržení informován. Jednání

³¹ zákon č. 268/1949 o matrikách, účinný od 1.ledna 1950

členů Státní bezpečnosti bylo v rozporu s platnou ústavou č.150/1948 Sb. z. a n. (§§ 2,3 zaručující právo občana na osobní svobodu) a s trestním zákonem č.117/1852 ř.z. (§ 93 o neoprávněném omezování osobní svobody člověkovy). Státní bezpečnost se snažila donutit p.Toufara k přiznání, že pohyb křížku zinscenoval důmyslným zařízením, které si sám vyrobil, aby oklamal věřící. Návodčí k podvodu měli být podle StB diplomatictí zástupci Vatikánu, kteří chtěli zhoršit vztahy mezi státem a římskokatolickou církví v ČSR. Během prvních výslechů pater neustále popíral svou vinu. Následovaly série brutálních výslechů vedených členy tzv. instruktážní skupiny pod vedením kapitána Máchy během nichž byl Josef Toufar několikrát surově zbit. Pod tímto fyzickým a psychickým nátlakem podepsal 23.února své připravené doznání. O dva dny později p.Toufar zkolaboval a byl převezen do státního sanatoria v Legerově ulici v Praze 2. Zde byl za dohledu StB operován, avšak pár hodin po operaci zemřel na následky vnitřních zranění, utrpěných při výslechu. Příslušníci Státní bezpečnosti svým jednáním trestného činu vraždy. Zavraždění nevinného člověka nebránilo komunistickému vedení na návrh Církevní šestky využít tzv.číhošťského zázraku k propagační kampani ve filmu, rozhlase a tisku k útokům proti Svatému stolci, především proti vatikánskému chargé d' affaires Ottaviu de Livovi. Kampaň byla završena protestní nótou čs. Ministerstva zahraničních věcí. Podle nóty se de Liva zúčastnil akcí protistátního charakteru a vyzýval katolické ordináře k odporu proti státu. De Liva byl označen za personu non grata a do tří dnů musel vycestovat z Československa. Tímto krokem byly na několik desetiletí přerušeny diplomatické styky mezi oběma státy. Komunistické vedení státu se totiž rozhodlo neudělit novému zástupci nunciatury vízum a současně povolali čs. chargé d' affaires dr. Ratha z Vatikánu do Prahy. Zpátky do Říma již dr. Rath nebyl propuštěn. Snaha Svatého stolce o udělení víza pro nového legáta v březnu 1950 vyzněla naprázdno, komunistům se tak podařilo zabránit dalším přímým stykům mezi Vatikánem a čs.episkopátem.

14. Zákon o vysokých školách č. 58/1950 Sb.

V červnu 1950 nabyl účinnosti nový zákon o vysokých školách č. 58/1950 Sb.. Stát uštědřil římskokatolické církvi další těžké rány. Podle § 33 tohoto zákona byla bohoslovecká fakulta v Praze vyjmuta ze svazku Univerzity Karlovy a bohoslovecká fakulta v Olomouci vyjmuta ze svazku Univerzity Palackého. Dosavadní samospráva obou fakult byla tvrdě omezena, protože vrchní správu a dozor podle § 34 tohoto zákona převzal ministr pověřený řízením SÚC. (dříve spadaly bohoslovecké fakulty organizačně pod ministerstvo školství.)

Stát začal s nátlakem na bohoslovce již na podzim 1949, kdy se před zahájením akademického roku konalo na fakultách politické školení. Panika na katolických teologických fakultách propukla v dubnu 1950 poté, co studenti – řeholníci zmizeli v centralizačních a internačních kláštorech. Vedení fakult i studenti se domnívali, že teď je řada na nich. Bohoslovci 5. ročníku pražské bohoslovecké fakulty byli proto vysvěceni už o dva měsíce dříve. Na přelomu června a července 1950 probíhaly na bohosloveckých fakultách v ČSR na základě rozhodnutí předsednictva ÚV KSČ prověrky. Studenti bohosloví, kteří u prověrek neuspěli nebo odmítli nastoupit na novou fakultu, obdrželi v září 1950 povolávací rozkaz k PTP. Nejednalo se zde o vojenskou službu, ale o nucené práce. Zatímco ostatní vojáci absolvovali dvouletou vojenskou službu, příslušníkům PTP byla vojna prodloužena v rozporu s Branným zákonem až do posledního prosince 1953 (u PTP tak strávili 3 roky a 4 měsíce). Vedle prověrek proběhlo jednání mezi speciální komisí pro studium na bohosloveckých fakultách (vytvořenou SÚC) a fakultními radami. Na poradě se obě strany na ničem neshodly.

Po skončení jednání vláda vydala nařízení o bohosloveckých fakultách³². Pro studium teologie v ČSR znamenalo katastrofu. Počet bohosloveckých fakult byl snížen. V českých zemích bylo možno nadále studovat římskokatolické bohosloví pouze na vysoké škole

³² vládní nařízení č. 112/1950 Sb. ze dne 14.7. 1950

s novým názvem – „římskokatolické cyrilometodějské bohoslovecké fakultě (CMBF).“ Roku 1953 byla tato fakulta kromě již zmíněného vyjmutí ze svazku UK přestěhována do Litoměřic. Katoličtí bohoslovci na Slovensku směli navštěvovat fakultu se stejným názvem se sídlem v Bratislavě. Citelnou ztrátou pro výchovu nových katolických kněží znamenalo zrušení CMBF v Olomouci. Kromě ní vládní nařízení zrušovalo diecézní semináře, řeholní učiliště (ta však již byla ve skutečnosti zrušena v dubnu 1950 při likvidaci mužských řeholních řádů) a ostatní římskokatolická učiliště.

Místo Husovy čs. evangelické bohoslovecké fakulty vznikla Husova čs. bohoslovecká fakulta v Praze pro církve československou a unitáře, Komenského bohoslovecká fakulta – pro církve českobratrskou evangelickou a Křesťanskou reformovanou církve na Slovensku, metodisty, adventisty a baptisty. Dále existovaly Evangelická bohoslovecká fakulta v Modré – pro Slovenskou evangelickou církve a. v. a Pravoslavná bohoslovecká fakulta v Prešově. Vnitřně byly fakulty organizovány statuty.

Vládní nařízení znamenalo podřízení bohosloveckých fakult SÚC. V dalších paragrafech vládního nařízení byla stanovena odpovědnost děkana bohoslovecké fakulty ministru pověřeného vedením SÚC. Státní moc také zkrátila u některých fakult bohoslovecké studium z pěti let na čtyři roky. Při tvorbě studijních a zkušebních plánů, řádů a studijních osnovách měl rozhodovat SÚC za přihlídnutí k návrhům fakultní rady a zástupců katolické církve. V praxi však SÚC na tyto návrhy nebral zřetel a vytvářel vnitřní předpisy bohosloveckých fakult podle libovůle vedení komunistické strany.

Nový zákon o vysokých školách a především jeho prováděcí právní předpis odsoudil Apoštolský stolec. Do boje proti totalitnímu státu se opět zapojili katoličtí biskupové, kteří museli udělit souhlas pedagogům své diecéze k výuce na nových fakultách. Po zralé úvaze biskupové přece jen souhlasili. Arcibiskup Matocha vyzval bohoslovce zrušené olomoucké fakulty k přechodu do Prahy. Jako poslední z katolického biskupského sboru udělil kanonickou misi podle

církevního práva z titulu funkce kancléře pražské fakulty i arcibiskup Beran. Jeho postoj k nově zřízené fakultě byl však i nadále odmítavý.

15. Konference v Luhačovicích a na Velehradě

Na jaře 1950 se začalo vytvářet hnutí tzv. „vlasteneckých kněží.“ Jednalo se o kněží, kteří byli ochotni kolaborovat se státem, podporovat komunistické vedení v tažení proti episkopátu a Vatikánu. Do čela této kolaborantské organizace se dostali kněží, na které byly většinou uvaleny církevní tresty (před rokem 1950 se označovali také jako „pokrokoví kněží“). Ve stejné době vydal Svátý stolec další protikomunistický dekret³³. SÚC proto navrhl uskutečnit mezinárodní kongres křesťanských církví jako protiakci. Církevní šestka tento návrh schválila, konečné slovo v celé záležitosti však mělo předsednictvo ÚV KSČ. To rozhodlo místo mezinárodního kongresu uspořádat mírovou manifestaci duchovních všech církví z Československa a pouze pozvat některé hosty ze zahraničí. Konference se nakonec uskutečnily dvě – Luhačovická konference křesťanských církví a konference křesťanských církví na Velehradě (obě konference se konaly počátkem července 1950). Přípravu tzv. „akce V“ organizovali SÚC a církevní tajemníci. V krajích vznikly poradní sbory vlasteneckých kněží a generálním tajemníkem těchto sborů byl zvolen Josef Románek.

Čtrnáct dní před konáním Velehradské konference započal mezi duchovními i laiky katolické církve spontánní odpor proti připravované akci. Přihlášení kněží dostávali anonymní dopisy a navštěvovali je tajní zástupci biskupů, kteří jim účast na připravované akci rozmlouvali. Luhačovickou a velehradskou konferenci ještě před tím než začaly, kritizoval také vatikánský rozhlas.

Komunističtí bossové reagovali tvrdě, 45 duchovních, kteří proti Velehradu a Luhačovicím protestovali, skončilo na návrh SÚC (po

³³ „dekret o jednotě všech křesťanských církví v boji proti komunismu“

schválení církevní šestkou a předsednictvem ÚV KSČ) bez právního podkladu ve vazbě či v internaci. Komunisté zneužili tradice věrozvěstů sv. Cyrila a sv. Metoděje a z náboženské potě učinili mírovou slavnost, tzv. národní pouť.

Samotné Velehradské konference se zúčastnilo 464 kněží³⁴. Na konferenci byl ustaven Velehradský výbor katolického duchovenstva jako trvalý orgán kolaborantského hnutí vlasteneckých kněží a byla vydána tzv. „Rezoluce.“ V Rezoluci byli vyzváni všichni duchovní, aby se přidali k vlasteneckým kněžím. SÚC bezprostředně po skončení Velehradské konference zorganizoval pro vlastenecké kněze politické školení a snažil se je obsadit do funkcí v církevní správě. Komunistické vedení státu se po konferenci mohlo domnívat, že se jejich záměr diferencovat duchovenstvo a biskupy zdařil. Nebylo tomu tak. Někteří kněží byli k účasti na konferenci komunistickou státní mocí donuceni. Především se valná většina duchovních domnívala, že konference má za úkol vydat výzvu k obnově jednání mezi státem a církví. Pro jednotu katolické církve bylo nejdůležitější, že většina duchovních, kteří se konference zúčastnili, uznávala stále biskupy za své nadřízené a papeže za hlavu římskokatolické církve.

16. Trestní zákon č.86/1950 Sb.

Trestní zákon č.86/1950 Sb. nabyl účinnosti dne 1.srpna 1950 a derogoval trestní kodex č.117/1852 ř.z. o zločinech, přečinech a přestupcích a zákon na ochranu lidově demokratické republiky č.231/1948 Sb. Vztahem státu a církví se týkala ustanovení § 123 „Zneužití náboženské funkce“, § §173, 174 „Maření dozoru nad církvemi a náboženskými společnostmi, § 207 „Porušení zákona o právu rodinném“ a „Omezování svobody vyznání“ podle § 234.

Trestný čin Zneužití náboženské funkce (§ 123) spáchal ten, kdo zneužil výkon své duchovenské činnosti anebo podobnou svou náboženskou funkci v úmyslu vykonávat na věci politického života

³⁴ Vaško V., Neumlčená, s.181

vliv nepříznivý pro lidově demokratický pořádek republiky. Trestní sazba se pohybovala v rozpětí tři měsíce až tři roky. Výkon duchovní činnosti nebo podobné náboženské funkce znamenal nejen výkon náboženského obřadu, ale i výkon funkce nebo činnosti, která souvisela s postavením duchovního, čímž byla myšlena činnost při shromáždění věřících, při vyučování náboženství, návštěvě nemocných či účast v církevních spolcích. Pachatelem tohoto tr.činu mohl být nejen duchovní, ale i jakýkoli činitel státem neuznané sekty, pokud vykonával náboženskou funkci.³⁵

Trestný čin Maření dozoru nad církvemi a náboženskými společnostmi (§ 173,174) spáchal ten, kdo vykonával duchovní činnost v církvi nebo náboženské společnosti bez státního souhlasu, na místě, na které nebyl ustanoven se státním souhlasem. Potrestán byl také ten, kdo ustanovil jiného na výkon duchovenské činnosti. Rozpětí trestní sazby se pohybovalo od 1 roku do 5 let, po novele č.63/1956 Sb. byla trestní sazba odnětí svobody stanovena maximálně na dva roky. Podle pozdější judikatury bylo pod ustanovení tohoto trestního zákona trestné i nedostatek předchozího státního souhlasu, nesplnění povinností zástupců církví a náboženských společností sestavovat rozpočty a závěrečné účty a předkládat je ke schválení. Trestným podle tohoto zákonného ustanovení byl i jakýkoliv převod nebo zatížení majetku církví a náboženských společností bez předchozího souhlasu státní správy. Objektem tohoto trestného činu byla činnost státní správy v oblasti církevní a náboženské. Všechny tyto skutkové podstaty vycházely ze zákona č.218/1949 Sb. o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností státem. Nezáleželo na tom, zda se jednalo o církev nebo náboženskou společnost státem uznanou nebo neuznanou. Tohoto trestného činu se mohly dopustit i osoby, které nebyly duchovními žádné církve nebo náboženské společnosti, pokud vykonávali duchovenskou činnost bez státního souhlasu.³⁶

³⁵ Glogar R. a kol., Komentár, Trestný zákon, s.367

³⁶ Glogar R. a kol., Komentár, Trestný zákon,s.461

Porušení zákona o právu rodinném podle § 207 se dopustil ten, kdo při výkonu své duchovenské činnosti anebo podobné své náboženské funkce porušil, a to i z nedbalosti, ustanovení zákona o rodinném právu, zejména tím, že vykonal náboženský sňatkový obřad s osobami, které spolu neuzavřely manželství. Trest odnětí svobody byl možný v délce 1 roku. Toto ustanovení trestního zákona odkazovalo na zákon o právu rodinném č.265/1949 Sb., ustanovení §§ 42 až 45 zák. č.266/1949 Sb. o dočasných změnách v některých občanských věcech právních a na zákon č.268/1949 Sb. o matrikách. K naplnění skutkové podstaty mohlo dojít porušením jakéhokoliv ustanovení těchto tří zákonů, vykonáním náboženských sňatkových obřadů s osobami, které spolu neuzavřely manželství bylo zde uvedeno jen jako demonstrativní příklad. K naplnění skutkové podstaty bylo zapotřebí zvláštní postavení pachatele, tj.speciální subjekt. Pachatelem mohl být pouze duchovní anebo osoba vykonávající podobnou náboženskou činnost. Nebylo rozhodné, zda tuto činnost vykonával na základě uděleného státního souhlasu nebo bez tohoto oprávnění. Objektem tr.činu podle § 207 byl zájem totalitního státu na uchování státní pravomoci ve věcech práva rodinného a na vyloučení případných zásahů ze strany církví. Z hlediska subjektivní stránky mohl být tento trestný čin spáchán úmyslně i z nedbalosti. Ke kulpóznímu zavinění nemohlo dojít tehdy, pokud se duchovní před provedením náboženského sňatkového obřadu nepřesvědčil, zda snoubenci uzavřeli manželství.³⁷

Trestného činu omezování svobody vyznání (§ 234) se dopustil ten, kdo násilím, pohrůzkou násilí anebo hrozbou jiné těžké újmy nutil jiného k účasti na náboženském úkonu, zdržoval jiného bez oprávnění od takové účasti anebo jinak jinému v užívání svobody vyznání bránil, mohl být potrestán trestem odnětí svobody na šest měsíců až dva roky (do nabytí účinnosti novely tr.zákona č.63/1956 Sb. činila trestní sazba jeden rok až pět let). § 234 trestního zákona č.86/1950 Sb. měl chránit svobodu vyznání garantovanou v §§ 15 až 17 ústavy č.150/1948 Sb.z. a n. Byl to však totalitní stát, který toto ustanovení často porušoval.

³⁷ Glogar R. a kol., Komentár, Trestný zákon,s.537

Ve stejný den jako trestní zákon, tj. 12.července 1950 schválili poslanci Národní shromáždění také trestní řád č.87/1950 Sb., trestní zákon správní č.88/1950 Sb. a trestní řád správní č.89/1950 Sb.³⁸..

Podle trestního zákona správního mohly místní a okresní národní výbory ukládat kromě jiných trestů trest odnětí svobody a trest propadnutí jmění pachatele. Podle trestního řádu správního mohla být osoba podezřelá z přestupku vzata do vazby (tyto neuvěřitelné pravomoci měly správní orgány až do konce roku 1953, kdy došlo ke změně zákonem č.102/1953 Sb.)³⁹

Církvi a náboženských společností se týkalo ustanovení § 101 „ochrana pořádku ve věcech církevních“ trestního zákona správního. Ten, kdo nesplnil povinnost nebo porušil zákaz týkající se právních poměrů církvi nebo náboženských společností, zejména když ohrozil nebo porušil výkon státního dozoru nad majetkem církvi a náboženských společností, mohl být potrestán pokutou do 100 000 Kč nebo odnětím svobody až na tři měsíce. Tohoto ustanovení bylo použito proti arcibiskupu Beranovi v březnu 1951 (viz kapitola 17.3).

17. Útlak státu vůči katolickým biskupům

Komunistické vedení státu se již od jara 1949 snažilo vyloučit biskupy z veřejného života. Používalo tři základní způsoby – biskupové byli protiprávně zbaveni osobní svobody a drženi v domácím vězení za asistence StB (od června 1949 jako první arcibiskup Beran) nebo byli jejich nejbližší spolupracovníci internováni či odsouzeni v nezákonných procesech na základě vykonstruovaných obvinění a konečně někteří biskupové byli rovněž nezákonně odsouzeni.

³⁸ Císařová D. – Trestní právo a trestní řízení na území nynější České republiky v letech 1945 – 1989, s.211

³⁹ Mikule V., Správní právo a veřejná správa na území České republiky od roku 1945, s.194-195

Zbavení osobní svobody biskupů znamenalo, že se biskupové nemohli sejít na tradičních konferencích. Místo toho se za dozoru SÚC konaly od února 1951 porady biskupských a kapitulních vikářů.

17. 1. Dispense od CIC („mexické fakulty“)

Římskokatolická církev se proti útlaku totalitního státu bránila velmi osvědčeným způsobem. Biskupové předpokládali, že budou uvězněni, a proto již na podzim 1949 udělil papež československým katolíkům dispense od ustanovení Kodexu kanonického práva⁴⁰. Pravomoci, které podle CIC příslušely papeži a biskupům přešly na nižší hierarchii. Tyto dispense se označují jako tzv. „tajné fakulty“⁴¹. Náhradní hierarchie ordinářů vytvořená na základě tajných fakult zůstala SÚC utajena až do ledna 1951. Mezitím byli na biskupy vysvěceni kněží Otčenášek, Hnilica, Hlad a Korec. Prostřednictvím tajných fakult probíhalo utajované svěcení kněží a stejně tak Státní bezpečnosti zůstaly na dlouhou dobu neznámy výborně zorganizovaná informační síť kněžích a laiků, která vedla od internovaných biskupů ke kněžím. Tajně vysvěceným ordinářům bránil v činnosti institut státního souhlasu podle § 7 zák. č. 218/1949 Sb., SÚC, který svými dosazenými zmocněnci kontroloval biskupské konzistoře a bděla Státní bezpečnost.

Nebezpečí pro římskokatolickou církev hrozilo poté, co se o existenci tajných fakult dozvěděl SÚC. Ministr pověřený řízením SÚC Fierlinger navrhoval prostřednictvím tajných fakult vysvětit nové biskupy z řad vlasteneckých kněží. Komunistické vedení od svého záměru záhy ustoupilo, když Fierlinger zjistil, že vysvěcení nových biskupů musí schválit Apoštolský stolec. Bez souhlasu Svatého stolce by byla volba církevně neplatná, stíhal by ji trest exkomunikace a komunisty dosazené biskupy by uvnitř katolické církve nikdo neuznával.

⁴⁰ Codex Iuris Canonici z r.1917, Tretera J.R., Konfesní právo a církevní právo, s.115

⁴¹ používá se také názvu „mexické fakulty“, protože byly použity poprvé na začátku 20.století v Mexiku.Vaško V., Neumlčená, s.54

17. 2. Monstrprocesy s biskupy

V polovině roku 1950 existovaly ve vedení komunistické strany dva proudy. První skupina byla proti politickým procesům s biskupy, druhá skupina (StB, Generální prokuratura, soudci Státního soudu a Církevní šestka) naopak o procesy usilovala. Koncem srpna 1950 předložil ministr pověřený řízením SÚC Fierlinger Církevní šestce návrh na tři politické procesy s církevní hierarchií. První skupina obžalovaných měla být souzena pro zpronevěru mimořádného rezervního fondu Katolické národní pojišťovny, druhý proces měl být uskutečněn s tzv. pomahači biskupů z Čech a Moravy a třetí proces měl být proveden s vysokými církevními hodnostáři na Slovensku. Církevní šestka Fierlingerův návrh postoupila předsednictvu ÚV KSČ. Předsednictvo rozhodlo o tom, že se budou konat pouze dva procesy – jeden v Čechách a druhý na Slovensku.

Tyto dva procesy (stejně jako předchozí monstrproces s představiteli řádů) organizovala Koordinační komise – tzv. „komise K.“ Zakladatelem Koordinační komise byl Fierlingerův předchůdce v čele SÚC, ministr Čepička. Členy Koordinační komise byli vedoucí představitelé ministerstva spravedlnosti a národní bezpečnosti, SÚC a Generální prokuratury.

Kromě komise K se přípravou procesů s představiteli církve zabýval i referát 50 ve Státní bezpečnosti (na úrovni krajů církevní referáty), na Státní prokuratuře církve spadaly pod IV.oddělení v Praze, III.oddělení v Brně a II.oddělení v Bratislavě. U Státního soudu byl zřízen samostatný senát pro církevní procesy. Svůj významný podíl na procesech s církevní hierarchií mělo také předsednictvo ÚV KSČ, Církevní šestka a SÚC.

Monstrprocesy s pomahači biskupů (komunistickou justicí nazvaný Zela a spol.) a s vysokými církevními hodnostáři na Slovensku (nazvaný Vojtaššák a spol.) byly připravovány současně a velmi pečlivě. Pro přípravu procesů byly po poradě na Ministerstvu spravedlnosti ustaveny dvě komise: komise politická, jejímiž členy byli ministři Fierlinger, Kopřiva, Rais a jejich ministerští náměstci a komise pracovní, kterou vedli členové politické komise, náměstci dr.

Klos a dr. Havelka. Vedle komisí byly zřízeny dvě skupiny, technická a propagační. Výsledky obviněných prováděla Státní bezpečnost pod vedením hlavního vyšetřovatele štábního kapitána Moučky brutálním způsobem, typickým pro padesátá léta. Právo na spravedlivý proces bylo porušeno již ve stadiu vyšetřování, protože zástupci StB odmítli při výsleších účast prokurátora. Naopak, kapitán Moučka denně informoval prokurátora Čížka o průběhu vyšetřování. Na Slovensku byla vytvořena tzv.excerptní brigáda, složená ze členů pověřenectva spravedlnosti a SLOVÚC. Úkolem excerptní brigády bylo vyrobit co nejvíce důkazů proti obžalovaným biskupům Vojtaššákovi, Buzalkovi, Gojdičovi a prezentovat je veřejnosti jako kolaboranty s nacismem.

V českém procesu před Státním soudem v Praze stálo 9 obžalovaných. Byli jimi: olomoucký světící biskup ThDr. Zela, benediktýnský opat Opasek, premonstrátský opat ThDr. Jarolímek, svatovítští kanovníci ThDr. Čihák, ThDr. Švec a ThDr. Kulač, ředitel Arcidiecézního pastoračního ústředí v Praze ThDr. Mandl, sekretář arcibiskupa Berana ThDr. Boukal a pracovník Apoštolské administratury v Praze, salesián p. Mrtvý.

Obžalovaní byli označeni za agenty Vatikánu. Před soudem vypovídali podle předem připravených protokolů, jejichž přesné znění se museli naučit nazpaměť ve vyšetřovací vazbě. Podle obžaloby za okupace nejvyšší představitelé římskokatolické církve kolaborovali s nacismem a po roce 1948 se snažili vyvolat třetí světovou válku. Důkazy proti pomocníkům biskupů si vyšetřovatelé vymysleli. V českém i slovenském procesu se snažila komunistická justice zdiskreditovat katolickou církev a Apoštolský stolec nejen v očích československé veřejnosti, ale i v zahraničí. Proto byly obžaloby přeloženy do čtyř cizích jazyků. Stejně jako v procesu s představiteli řádů přednesl znalecký posudek prof. Hobza. V posudku s trestním řádem řešil otázku viny obžalovaných a kanonické právo podle něj vůbec nemělo povahu práva⁴² (zůstává otázkou, zda jeho posudek v komunisty vydaných brožurkách se zakládá na pravdě). Ani obhájci

⁴² Proces proti vatikánským agentům v Československu, s.135 až 138

se příliš nevyznamovali a omezili se v obhajobě pouze na zoufalou žádost o co nejnižší trest.

V rozsudku vyneseném 2. prosince 1950 byli obžalovaní uznáni vinnými z velezrady a z vyzvědačství, dr. Zela, dr. Boukal navíc zločinem veřejného násilí a dr. Zela ještě zločinem podvodu. Výše trestů odnětí svobody byla drakonická – u osmi odsouzených se pohybovala v rozmezí od 10 do 25 let, devátý – opat Jan Opasek byl odsouzen na doživotí. Rozsudek Státního soudu byl zrušen v červnu 1969 rozhodnutím městského soudu v Praze v plném rozsahu „ve výrocích o vině a trestu, neboť bylo prokázáno, že se rehabilitovaní žádného tr. činu nedopustili.“⁴³

Podle obžaloby ve slovenském procesu byli obžalovaní biskupové spoluodpovědní za účast Slovenska ve válce proti Polsku a Sovětskému svazu a za deportaci Židů do koncentračních táborů. Gojdičovi navíc obžaloba kladla za vinu, že se dopustil velezrady spoluprací s banderovci. Při vyšetřování i při soudním přelíčení se snažil biskup Vojaššák o co nejlepší sebeobhajobu, ale bezvysledně. Výše trestů byla děsivá – biskup Vojaššák byl odsouzen k délce odnětí svobody vy výši 24 let, biskupové Gojdič a Buzalka byli odsouzeni na doživotí. Vojaššák a Buzalka byli ze zdravotních důvodů v roce 1956 propuštěni, zůstali však nadále pod policejním dozorem. Biskupům Gojdičovi a Buzalkovi byly doživotní tresty sice změněny na nový trest odnětí svobody 25 let rozhodnutím Krajského soudu v Bratislavě ze dne 30.12. 1953 na základě prezidentské amnestie z 5.května 1953, vzhledem k vysokému věku obou biskupů – 67 a 70 let, toto rozhodnutí mělo jen symbolický význam.⁴⁴

Na oba procesy navazovaly další procesy se spolupracovníky biskupů, probíhaly po celá padesátá léta.

⁴³ Vaško V., Neumlčená, s.230

⁴⁴ Letz R., Prenasledovanie kresťanov, s.163

17. 3. Složení slibu katolických biskupů a ordinářů a

internování arcibiskupa Berana

V září 1950 někteří českoslovenští biskupové (pokud zrovna nebyli ve vyšetřovací vazbě před chystanými procesy) vyjádřili ochotu k obnově jednání mezi státem a římskokatolickou církví. Podnětem k tomu se staly dohody mezi státem a církví, uzavřené v dubnu v Polsku a v srpnu 1950 v Maďarsku. Obnově jednání se nebránil ani v izolaci držený arcibiskup Beran, který pokládal Fierlingera za serióznějšího partnera k jednání než jeho předchůdce Čepičku.

Ministr pověřený řízením SÚC Fierlinger chtěl obnovit jednání a v tomto duchu předložil Církevní šestce koncem září 1950 sepsanou „zprávu o pokusech biskupů o obnově jednání s vládou.“ Členové Církevní šestky sestavili tvrdé čtyři podmínky, které kdyby byly přijaty, tak by znamenaly plnou kapitulaci katolické církve. Jednalo se o tyto podmínky: 1. bezvýhradné uznání církevních zákonů z října 1949 ze strany biskupů, 2. uznání hnutí vlasteneckých kněží, 3. obsazení jednoho nebo dvou neobsazených biskupství vlasteneckým knězem a za 4. odvolání všech církevních trestů, vyřčených biskupy z politických důvodů. Vedoucí komunisté ve skutečnosti na sklonku roku 1950 o žádnou dohodu s římskokatolickou církví neusilovali. Předsednictvo ÚV KSČ se tři dny po dohodě v Polsku usneslo, že se žádné jednání v ČSR konat nebude, protože vztah státu a církve, jednostranně státem upravený církevními zákony, komunistickému vedení plně vyhovoval, takže na něm nehodlali nic měnit. Především členům c

Církevní šestky šlo o to, aby se funkcionářům SÚC v soukromých rozhovorech podařilo přesvědčit biskupy ke složení slibu.

Pohovory s biskupy začaly po skončení církevních procesů Zela a spol. a Vojtaššák a spol. začátkem března 1951. Jednání s biskupy Trochou, Píchou a českotěšínským administrátorem Onderkou vedl Fierlinger. Všichni tři se vyslovili pro složení slibu. Také na Slovensku projevil ochotu složit slib věrnosti biskup Lazík. Naopak, pochyby nad

státní církevní politikou v rozhovoru s kádrovým přednostou SÚC Dolkem projevil v soukromém rozhovoru brněnský biskup dr. Skoupý.

O rozhovorech s biskupy podal Fierlinger zprávu politickému sekretariátu ÚV KSČ. Výhoda v nadcházejícím slibu biskupů podle něj spočívala v tom, že slib složí pouze část biskupského sboru, čímž bude rozražena jejich jednotná fronta.⁴⁵

Pět dní před tím (7. března 1951), než měli podle předpokladů komunistického vedení biskupové složit slib, vyzval SÚC v čele s Fierlingerem arcibiskupa Berana k rezignaci. Arcibiskup odstoupit odmítl. Tento krok představitelé komunistického státu očekávali. Fierlinger postupoval podle předem připraveného plánu, který mu schválilo předsednictvo ÚV KSČ. SÚC podal na izolovaného dr. Berana trestní oznámení, ve kterém byl obviněn z porušení ustanovení § 101 trestního zákona správního č. 88/1950 Sb. spočívajícím v tom, že dosud nesložil slib, ke kterému byl povinen podle § 7 zákona č. 218/1949 Sb. Trestní komise obvodního národního výboru uznala arcibiskupa vinným a odsoudila ho k peněžitě pokutě ve výši 50 000,- Kč podle § 101 tr. zákona správního a současně mu uložila vedlejší trest podle § 23 téhož zákona – trest zákazu pobytu v Praze. Arcibiskup Beran se proti rozsudku okamžitě odvolal, ale ještě též samý den bylo jeho odvolání zamítnuto. Na základě rozhodnutí Ministerstva vnitra byl internován v Roželově v okrese Blatná. Arcibiskupova osobní svoboda byla nadále omezena, v podstatě se rovnala vězení. Následující den po správním rozhodnutí ve věci arcibiskupa Berana byl zvolen kapitulním vikářem v pražské arcidiecézi pro státní moc vhodný kanovník A. Stehlík.

11. března 1951 na schůzce u ministra pověřeného vedením SÚC Fierlingera muselo šest katolických ordinářů, kteří byli pozváni ke složení slibu podepsat přísně důvěrný protokol, který jim byl předložen. Podle protokolu se ordináři zavazovali odvolat opatření učiněná na základě jim udělených tajných fakult, odvolat všechny církevní tresty uvalené v jejich diecézi z politických důvodů na

⁴⁵ Kaplan K., Stát a církev v Československu v l. 1948 – 1953, s.146

duchovní a věřící, bezpodmínečně museli uznat církevní zákony z října 1949 a autoritu SÚC a při každém závažném opatření (veřejná shromáždění, poutě, biřmování, celebrování, slavnosti mimo kostel), které ve své kompetenci učiní, se museli v budoucnu poradit s vládním zmocněncem u konzistoře, případně přímo se SÚC.⁴⁶

Všechny tyto podmínky byly pro ordináře velmi ponižující a to jen dokládá, v jak zoufalém postavení se katolická církev v ČSR nacházela tři roky po komunistickém puči. Fierlinger navíc ústně ordinářům sdělil, že jim bude přidělen osobní strážce z řad StB, který je bude na veřejnosti nenápadně doprovázet.

Následující den se šest katolických ordinářů (biskupové Trochta, Pícha, Čárský, Lazík, apoštolský administrátor Onderek a kapitulní vikář Stehlík) podrobilo jednostrannému diktátu komunistického státu a složilo slib věrnosti. Za stejných podmínek o dva měsíce později (14.4. 1951) složil slib nitranský biskup Nécsey. Chtěl sice původně ke slibu připojit výhradu, ale na nátlak SÚC od toho upustil.

Složení slibu se dožadovali i další ordináři. Arcibiskup Matocha byl odmítnut, stejně tak rožňavský kapitulní vikář Pobožný. Velký zájem měl SÚC o získání biskupa Skoupého. Brněnský biskup však byl ochoten složit slib věrnosti pouze s dodatkem, na kterém se spolu s ostatními biskupy usnesl na konferenci v listopadu 1949, a proto byl odmítnut. O složení slibu neprojevil zájem izolovaný českobudějovický biskup Hlouch.

Po složení slibu biskupů se mezi duchovními našli takoví, kteří své představené kritizovali, že slib složili až nyní. Domnívali se, že kdyby se ordináři dohodli se státem již v roce 1948, mohla zůstat řada duchovních na svobodě. Také Apoštolský stolec se ke složení slibu biskupy nevyjádřil pozitivně a podle dekretu konzistorní kongregace byl slib výsledkem nátlaku a nebyl ani právně ani morálně platný a pro Vatikán závazný⁴⁷. Řešení problému slibu biskupů v roce 1951 skončilo vítězstvím státu. Ordináři, kteří slib složili se domnívali, že

⁴⁶ Kaplan K., Stát a církve v Československu v l. 1948 – 1953, s.147

⁴⁷ Kaplan K., Stát a církve v Československu v l. 1948 – 1953, s.150

jejich čin je pro blaho římskokatolické církve a těžko jim tento postoj vyčítat.

Od dubna 1951 SÚC sledoval ještě intenzivněji stav v jednotlivých diecézích a vydával o nich zprávy. Skrytý odpor proti státu nadále přetrvával v diecézích biskupů, kteří nesložili slib věrnosti (v olomoucké arcidiecézi výborně pracovala ilegální kněžská síť).

17. 4. Biskupové bez slibu

V lednu 1953 řešilo předsednictvo ÚV KSČ ve spolupráci se SÚC další osud ordinářů bez slibu. Návrh na internaci od velikonoce 1950 izolovaného arcibiskupa Matochy přijat nebyl. Místo toho se komunistické vedení rozhodlo pro tzv. zostřenou izolaci (odvolání zpovědníka, zákaz všech návštěv, zákaz jakékoli korespondence) v arcibiskupově rezidenci. V režimu ostré samovazby arcibiskup Matocha roku 1961 zemřel.

Po celý rok 1952 brněnský biskup Skoupý houževnatě odmítal složit slib bez dodatku. V lednu 1953 byl na návrh SÚC internován stejným způsobem jako arcibiskup Beran.

Ještě neústupnější byl českobudějovický biskup Hlouch, který odmítal složit slib bez dodatku, světit kněze a vydávat pastýřské listy. Na konci února 1953 byl internován stejným způsobem jako jeho kolegové Beran a Skoupý.

Přestože biskup Pobožný několikrát o složení slibu žádal, byl roku 1953 také internován mimo své sídlo.

V listopadu 1951, několik měsíců po složení slibu, porušil biskup Trochta vyhlášku Ministerstva vnitra z 16. března 1950⁴⁸ a bez oznámení svolal patnáct duchovních své diecéze. Sdělil jim, že ve své funkci nechce nadále vyvíjet další aktivitu. Po kritice ze strany ministra pověřeného vedením SÚC Fierlingera zažádal biskup Trochta o půlroční dovolenou. Po jejím skončení v dubnu 1952 požádal o naprostou izolaci. Biskup sice složil slib, ale dal najevo, že s postupem státu vůči katolické církvi a biskupům bez slibu nesouhlasí. V lednu

⁴⁸ Vyhláška Ministerstva vnitra z 16.3. 1950 o ohlašovací povinnosti, Zn. 267/I-16/3-1950-II/2-MV in: Soubor právních předpisů upravujících poměr k církvím, s.47

1953 byl na návrh Státní bezpečnosti zatčen, obviněn ze špionáže a v červenci 1954 odsouzen v nezákonném procesu k trestu odnětí svobody 25 let.

18. "Nejreakčnější" kněží a ustavení MHKD

V roce 1951 si pracovníci SÚC lámali hlavy nad tím, jak odstranit nepohodlné kněze, kteří zastávali vysloveně negativní stanovisko k režimu a v kartotékách byli označováni přívlastkem „nejreakčnější“. Neefektivním se ukázalo tzv. přemísťování kněží. Toto opatření, na základě kterého byli reakční kněží převáděni do oblastí s nevýrazným náboženským cítěním a tzv. vlastenečtí kněží do prostředí religiózního, se minulo účinkem. Vlastenečtí kněží nové prostředí nezměnili, naopak většinou náboženská oblast je navrátila k jejich pravému poslání.

Daleko nebezpečnější proti režimu nepřátelským kněžím byly protiprávní prostředky. Nepohodlní kněží byli v horším případě uvězněni nebo umístěni v internačních kláštorech nebo poslání do táborů nucených prací.

V lepším případě byli nuceni absolvovat vojenskou prezenční službu nebo dlouhodobé vojenské cvičení. Internování a zatýkání „reakčních“ kněží v létě 1951 se státním orgánům zcela vymklo z rukou. Přes 100 kněží se ocitlo ve vězení z libovůle Státní bezpečnosti. Tento způsob kritizoval i umírněný Fierlinger. I po jeho protestu probíhalo zatýkání a internování duchovních nezákonně v rozporu s platnou ústavou č. 150/1948 Sb. z. a n. Komunistický stát zcela ignoroval ustanovení § 3 odst. 2 ústavy, podle kterého mohl být občan zatčen jen na písemný odůvodněný příkaz soudce. Způsob, jakým byli kněží zatýkáni se přičil veřejnosti, protože nikdo netušil, proč kněz náhle zmizel a kde se nachází. Iniciativní Fierlinger ve spolupráci s Ministerstvem vnitra proto vypracoval „návrh na zavedení trestního řízení správního proti reakčním kněžím.“ Trestní řízení správní bylo zahajováno na návrh či se souhlasem církevního

tajemníka. ONV vydal příkaz k zadržení kněze podle § 12 a současně mu uložil trest omezení pobytu podle § 15 trestního zákona správního č. 88/1950 Sb. Vlastní tr. řízení bylo pak prováděno trestní komisí ONV v Kladně (internační tábor Hájek) a na Slovensku v Šale nad Váhom (internační tábor Sládečkovce). Kněží, konzistoř a v omezeném rozsahu veřejnost byli informováni o příčinách potrestání nepohodlného kněze, čehož patřičně využívala komunistická propaganda. Libovůle a vyřizování si osobních účtů okresními církevními tajemníky byla alespoň částečně omezena předběžným souhlasem SÚC a SLOVÚC v každém jednotlivém případě.⁴⁹ Fierlingerův návrh schválil politický sekretariát ÚV KSČ v dubnu 1952 a bylo podle něj v praxi postupováno.

I přes jistý úspěch velehradské konference konané v červenci 1950 se v následujícím roce hnutí vlasteneckých kněží nedostalo z izolace. Mezi duchovními i věřícími toto hnutí nemělo žádný respekt. Začátkem května 1951 přišli komunističtí funkcionáři ze SÚC s novým nápadem, jak získat katolické duchovenstvo pro své záměry. Nejprve přišli s návrhem Svazu katolického duchovenstva, který měl mít formu odborové organizace. Funkcionáři z SÚC však již měli zkušenosti s katolickými duchovními, a proto dospěli k celkem správnému závěru, že Svaz založený na individuálním členství by mnoho příznivců nezískal a byl by bojkotován. Zneužili tudíž mírovou myšlenku, ke které se římskokatolická církev hlásí a rozhodli se vytvořit organizaci všeho katolického duchovenstva vedenou vlasteneckými kněžími, bez individuálních členských přihlášek. Na základě výzvy SÚC a SLOVÚC začali duchovní v červnu 1951 vytvářet ve všech diecézích „diecézní mírové výbory katolického duchovenstva“, složené z kněží z vlasteneckého hnutí. V létě 1951 byly ve všech vikariátech svolávány konference všech katolických kněží, které měly zvolit delegáty vikariátů na celostátní mírovou konferenci katolického duchovenstva. Nejednalo se však o žádnou demokratickou volbu, delegáti (většinou členové hnutí vlasteneckých

⁴⁹ Kmet' N., Postavenie cirkví na Slovensku 1948 – 1951, s.82

kněží) byli jmenováni na návrh okresních církevních tajemníků ve spolupráci se SÚC. Ve stejné době vznikl celostátní mírový výbor MHKD v čele s ministrem zdravotnictví Plojharem.

Celostátní mírový sjezd katolického duchovenstva se konal 27.září 1951. Přípravu sjezdu měl naoko na starost Celostátní mírový výbor katolického duchovenstva. U kněží měl být vyvolán pocit, že sjezd je jejich záležitostí. Ve skutečnosti vše zorganizoval SÚC pod Fierlingerovým vedením. Duchovní byli k účasti přemlouváni tzv. agitačními dvojicemi – členy diecézních mírových výborů a okresními církevními tajemníky. Sjezdu se zúčastnilo přes 1200 duchovních, tři biskupové a byla vydána rezoluce, která byla schválena jednomyslně.⁵⁰ Uvnitř katolické církve tak vznikla kolaborantská organizace, v jejímž čele stáli členové z hnutí vlasteneckých kněží. Mírové hnutí katolického duchovenstva bylo plně ovládáno státem.

Na sjezdu se potvrdilo, že se vedoucím komunistům nepodařilo oddělit československé katolíky od Apoštolského stolce. Drtivou většinou duchovních byl papež nadále uznáván za hlavu římskokatolické církve. Sen o národní církvi, o kterém snilo komunistické vedení od února 1948, se nenaplnil. Naprostým neúspěchem skončily pokusy o znovuoobnovení Katolické akce v jednotlivých krajích. Věřící státní církevní politice nevěřili, navštěvovali nadále v hojném počtu bohoslužby, uzavírali sňatky v kostele po civilním obřadu a přihlašovali své děti k výuce náboženství. Církevními tajemníky ve většině případech opovrhovali. Postoj duchovních vůči státu byl koncem roku 1952 neutrální, tzn.že drtivá většina kněží se projevovala k režimu pasivně. Duchovní s režimem nespolupracovali, ale ani proti němu veřejně nevystupovali. Jen malá část s komunisty kolaborovala v hnutí vlasteneckých kněží.

Na sklonku roku 1952 komunistický stát ovládl církevní úřady římskokatolické církve pomocí SÚC a jejího aparátu. Biskupové buď složili slib věrnosti, všechna jejich rozhodnutí byla kontrolována vládními zmocněnci v konzistořích a byli pod dohledem osobního

⁵⁰ Kaplan K., Stát a církev v Československu v l. 1948 – 1953, s.153

strážce z řad StB nebo byli izolováni či v internaci, v nejhorším případě uvěznění. Účinným nástrojem kontroly státu v římskokatolické církvi se stalo Mírové hnutí katolického duchovenstva.

19. Situace v církvích v letech 1953 až 1956

Po úderech, které katolická církev utrhla v rozmezí pouhých pěti let po „Vítězném“ únoru přestala být pro stát vážným soupeřem v boji o moc. Církev byla plně pod státní kontrolou a to se plně odrazilo ve vztahu vedoucích komunistů k ní.

Již v roce 1952 ukončila svou činnost Církevní šestka a spolu s ní i církevní pětky (tyto pětky se skládaly z krajského církevního tajemníka, předsedy NV, zástupce AV NF, vedoucího tajemníka a bezpečnostního referenta KNV) v krajích a okresech. Při projednávání věcí týkajících se církvi zmizela každodennost, církevními záležitostmi se nyní komunistické vedení zabývalo obvykle jedenkrát za 6 měsíců. Důležitá změna nastala v září 1953. V SÚC skončil Zdeněk Fierlinger a na jeho místo nastoupil Jaroslav Havelka. V čele SÚC již nebyl ministr a Úřad ztratil postavení ministerstva.

19. 1. Boj o věřící (propagace ateismu ze strany státu)

Od poloviny roku 1952 vedoucí komunisté dobře věděli, že v boji o moc je již zdecimovaná římskokatolická církev nemůže nijak vážně ohrozit. Zároveň si však uvědomovali, že většinu duchovních pro spolupráci s režimem nezískali a z toho zcela logicky správně usoudili, že ani v budoucnu se jim je nepodaří pro své plány získat. (Tento názor později potvrdila analýza SÚC z listopadu 1953, podle které značná část duchovních zaujala ve vztahu ke státu vyčkávací stanovisko a zůstala pasivní a neutrální. Soustředili se proto na jiný cíl, na získání věřících na svou stranu.

V boji o věřící, který provázela ateistická propaganda, se funkcionáři ústředního výboru komunistické strany zaměřili nejprve na členy své strany a na mládež. Marxismus – leninismus byl prohlášen za státní ideologii, materialistický světový názor a snahu o snížení

počtu věřících propagovalo komunistické vedení v čele s prvním tajemníkem Antonínem Novotným. Na ideologickém oddělení ÚV KSČ v tomto období dokonce vznikla funkce „pracovníka pro atheistickou výchovu.“ Náplní jeho práce bylo propagovat ateismus a marxismus – leninismus na schůzích KSČ, ve školství a v hromadných sdělovacích prostředcích.

Komunistické vedení od roku 1953 vyvíjelo nátlak na řadové členy strany, aby z církvi vystoupili. Probíhala zde určitá diskriminace. Komunisté, kteří v církvi setrvali, se neměli šanci probojovat na vyšší místa jak v KSČ, tak ve státní správě. Díky těmto kariérním omezením byla kampaň v komunistické straně v následujících letech poměrně úspěšná a počet komunistů v církvích poklesl.

Dalším cílem komunistického vedení v boji proti náboženství byla snaha omezit, případně zrušit výuku náboženství ve školách. Nátlak státu směřoval jak proti rodičům („domlouval“ jim zaměstnavatel i vedení školy, aby své děti na náboženství nepřihlašovali), tak vůči ředitelům škol (finanční zvýhodnění ředitelů s nevýrazným počtem žáků navštěvujících hodiny náboženství). Komunistická propaganda zde byla úspěšná částečně – na náboženství přestaly docházet děti komunistických funkcionářů a z rodin, které se hlásily k církvím formálně.

Obzvláště diskriminováni v československém školství začali být učitelé. Vedoucí komunisté měli obavy z jejich působení na mládež. Představitelé státu vyžadovali, aby učitelé z církvi vystoupili. Značný počet učitelů, kteří výzvy k výstupu neuposlechli, bylo ze školství propuštěno. Komunističtí funkcionáři při svém nátlaku na učitele porušili § 16 ústavy č. 150/1948 Sb. z. a n. o náboženské svobodě. Příslušnost ke katolické i nekatolické církvi byla od roku 1953 často překážkou ke studiu na pedagogických fakultách v ČSR. Také v těchto případech docházelo k porušování čl. 3 a § 12 Ústavy 9.května o právu všech občanů na vzdělání.

19. 2. Vládní usnesení o zrušení evidence náboženského vyznání

Dalším taktickým krokem v boji proti náboženství bylo vydání vládního usnesení z 27. července 1954 o zrušení evidence náboženského vyznání.⁵¹ Vládní usnesení se opíralo o ústavně proklamovanou náboženskou svobodu. Od občanů již nebylo vyžadováno, aby sdělovali státním orgánům nebo podnikům údaje o svém náboženském vyznání. Občané již také nemuseli vyplňovat rubriku o náboženském vyznání v úředních dokladech a formulářích. Tato rubrika přestala existovat. U ONV byla zrušena evidence o náboženském vyznání občanů. Tohoto vládního usnesení využila řada věřících ze zrušené řeckokatolické církve k přestupu do církve římskokatolické.

Všechna tato opatření, jež měla vzbudit dojem o demokratické tváři režimu byla mistrnou kamufláží. Ve skutečnosti se totiž údaje o náboženském vyznání nadále uváděly v kádrových posudcích, které vedly nejvyšší orgány komunistické strany. Náboženské vyznání hrálo nadále významnou roli při obsazování funkcí ve státní správě, protože na údaje v kádrových posudcích byl brán zřetel. Věřící tak byli ze strany státu skrytě diskriminováni.

Druhým účelem vládního usnesení o zrušení evidence náboženského vyznání bylo zkrátka vedení církví v Československu tak, aby se nemohli odvolávat na počet věřících ve své církvi při jednáních se SÚC a SLOVÚC.

Na rozdíl od let 1948 až 1952, kdy se stát snažil zlikvidovat římskokatolickou církev jako potenciálního soupeře v boji o moc, tak v období 1953 až 1956 vypukl boj státu proti náboženství, proti všem církvím v Československu. Představitelé nekatolických církví přestali být loajální či neutrální k SÚC, měli stejný odpor k propagovanému státnímu ateismu jako katolíci.

Na podzim 1953 – po odporu dělníků v Plzni proti měnové reformě, lidovým bouřím a proti režimu ve východním Německu,

⁵¹ Soubor právních předpisů upravujících poměr k církvím v ČSSR, s.52 (úřední list ze dne 31. VIII. 1954, částka 107)

smrti Stalina a Gottwalda – se komunisté v ČSR odhodlali k sebekritice. V listopadu 1953 vydal SÚC dokument⁵² určený církevním tajemníkům pod názvem „Další úkoly v naší církevní politice vyplývající z vládního nařízení de dne 15.září 1953.“ Kromě typických komunistických frází o dodržování ústavy, respektování náboženské svobody a rovnoprávnosti církví (komunistický stát právní předpisy obcházel i po vydání tohoto dokumentu) zakazoval příkaz SÚC okresním církevním tajemníkům a funkcionářům ONV překládat bohoslužby na večerní nebo jinou dobu, čímž se v následujících letech pracovníci národních výborů zabývající se církevními záležitostmi řídili.

Pozitivní pro církve v tomto období bylo zrušení táborů nucených prací a pomocných technických praporů, kde se nacházel v rozporu s platným právním řádem značný počet duchovních.

19. 3. Krize komunistického režimu v roce 1956

V roce 1956 se v Sovětském svazu konal XX.sjezd místní komunistické strany (KSSS). Nikita Chruščov na něm odsoudil kult osobnosti J.V. Stalina a odhalil zločiny spáchané v době jeho vlády. Výsledky XX.sjezdu měly ohlas v satelitním Československu a promítly se i v církevních záležitostech. Totalitní stát byl přechodně oslaben a duchovní jednotlivých církví se toho snažili využít.

Paradoxně první podnět ke změnám ve vztahu mezi státem a církví vyšel od funkcionářů SÚC. V květnu 1956 předložili Politickému byru ÚV KSČ návrh na změny v otázce katolických biskupů. Ve svém návrhu chtěli členové SÚC propustit z vězení biskupy Trochtu a Zelu a přemístit je do internace, biskupy Vojtaššáka a Buzalku převézt z vězení do starobince a arcibiskupa Berana měli v úmyslu propustit z internace a jednat s ním o slibu věrnosti. Funkcionáři SÚC se ve svém návrhu inspirovali událostmi v Polsku a Maďarsku, kde měl XX.sjezd KSSS tak silný ohlas, že takřka všichni biskupové byli propuštěni. Totalitní režim v ČSR však byl rigidnější než ve spřátelených zemích východního bloku. Politické byro ÚV KSČ návrh

⁵² příkaz předsedy SÚC č.112 z 10.11. 1953

SÚC neschválilo. Ministr vnitra Rudolf Barák zaujal vyčkávací postoj, rozhodnutí učinil za vedoucí komunisty 1.tajemník ÚV KSČ Antonín Novotný. Jeho verdikt zněl, že biskupové propuštění na svobodu nebudou.

K dílčím změnám nakonec přece jen došlo v říjnu 1956 (v době, kdy v Budapešti probíhalo protikomunistické povstání), biskupové Vojtaššák a Zela byli ze zdravotních důvodů na základě rozhodnutí Politického byra ÚV KSČ o přerušení výkonu trestu převezení z vězení do internace a biskupu Pobožnému komunistické vedení povolilo, aby složil slib, o který dříve marně usiloval.

Členové Politického byra měli velké obavy z budoucího politického vývoje, a proto ustavili komisi pro revizi politických procesů při Ministerstvu vnitra. Komise pracovala velmi pomalu, což se členům Politického byra nelíbilo. Vedoucí komunisté naopak usilovali o to, aby celá záležitost bylo co nejrychleji vyřízena. To byl jeden z důvodů, proč revize církevních politických procesů byla vyjmuta z pravomoci Ministerstva vnitra a převedena pod resorty ministerstev spravedlnosti a školství, kam spadal SÚC jako kultový odbor.

Obě ministerstva dostala za úkol přezkoumat všechny případy duchovních, odsouzených k nepodmíněným trestům odnětí svobody. Zpráva o výsledcích revize v současné době již neexistuje, ale soudí se, že ministerstva navrhovala pouze snížit tresty odnětí svobody u některých kněží.

V roce 1956 ožila činnost římskokatolické i jiných církví. Zvýšila se účast laiků na bohoslužbách a na jiných náboženských obřadech, kněží a biskupové, kteří byli na svobodě se začali vzájemně navštěvovat.

Uvnitř katolické církve ožily diskuse na téma změny církevních zákonů, omezení státního dohledu nad církvemi a znovuuvedení arcibiskupa Berana do úřadu. Aktivní slovenští biskupové Čársky, Nécsey, Pobožný a Lazík vypracovali a předali petici vládě, ve které požadovali změnu církevních zákonů a odvolávali se na dohody mezi státem a církví v Polsku a Maďarsku. Petice nebyla dobře načasovaná, neboť se časově kryla s událostmi v Maďarsku, a proto vzbudila u

1.tajemníka ÚV KSČ Novotného odpor. Mírové hnutí katolického duchovenstva bylo v tomto období nečinné a bez vlivu na církevní záležitosti.

Představitelé státu se však poměrně brzo vzpamatovali (napomohli tomu i události v sousedních komunistických státech) a církevní aktivity utlumili. Obnovili přísný státní dozor nad církvemi a vyžadovali striktní dodržování církevních zákonů z října 1949. Pokračoval nátlak státu vůči učitelům, kteří byli členy církví, aby z nich vystoupili nebo opustili školství. Stejně tak komunističtí funkcionáři dávali najevo odpor proti výuce náboženství na školách a chtěli je zrušit. Na příkaz komunistického vedení bylo znovuzkříšeno MHKD. Církev se opět dostala do podřízenosti státu.

20. Biskupové v letech 1957 až 1967, II. Vatikánský koncil a výsledky jednání mezi Čs. Státem a Svatým stolcem v letech 1963 až 1967

Definitivní tečkou za obdobím uvolnění ve vztahu stát a církve bylo přijetí dokumentu „Zásady církevní politiky v ČSR“ Politickým byrem ÚV KSČ 21. května 1957.⁴⁵ V usnesení byla potvrzena správnost vydání církevních zákonů z roku 1949, podpořeno MHKD a všechny požadavky církví, vznesené v průběhu roku 1956 zamítnuty.

Státní moc opět také tvrdě zasáhla proti biskupům. Na návrh ministra vnitra Baráka a ministra školství Kahudy přijalo Politické byro ÚV KSČ v dubnu 1958 usnesení, ve kterém změnilo své usnesení z května 1956 - biskupu Vojtaššákovi bylo zrušeno rozhodnutí o přerušení trestu a byl vzat opět do vazby. V květnu 1960 byl v nezákonném procesu odsouzen k trestu odnětí svobody na 12 let tajně odsouzený biskup Ján Ch. Korec. Ve vězení ve stejné době

45 Letz R., *Prenasledovanie kresťanov na Slovensku*, s. 217

skončili i další tajně vysvěcení biskupové Dominik Kalata a Peter Dubovský.

V říjnu 1962 začal z iniciativy papeže Jana XXIII. druhý vatikánský koncil. Koncil probíhal s přestávkami ve čtyřech jednacích obdobích (sesiích) až do prosince 1965. V průběhu koncilu zemřel papež Jan XXIII. a jeho nástupce Pavel VI. rozhodl, že zasedání budou pokračovat. Prvního zasedání koncilu se zúčastnili ordináři Tomášek, Nécsey a Lazík (od 2.sesie, poté co obdržel povolení od orgánů státní správy, se koncilu účastnil i biskup Pobožný).

Současně probíhaly (od roku 1961 neoficiálně, od roku 1963 oficiálně) jednání mezi Československem a Svatým stolcem. Za československou stranu vedl rozhovory vedoucí odboru pro věci církevní Ministerstva školství a kultury Karel Hruza a náčelník politické kontrarozvědky Ministerstva vnitra Miroslav Košnar (od roku 1965 ho vystřídal vedoucí oddělení pro církevní záležitosti ÚV KSČ Lubomír Valchář. Svatý stolec zastupoval arcibiskup msgr. Agostino Casaroli a vedoucí oddělení Státního sekretariátu msgr. Luigi Bongianino.⁵³ Stanoviska obou stran byly většinou naprosto odlišná. Představitelé komunistické státní moci udělali během probíhajících jednání vstřícné gesto a 4.října 1963 prezident republiky Novotný udělil milost biskupům Vojtaššákovi, Zelovi a Hladovi a odpustil jim zbytky trestů. Ve stejný den složili slib věrnosti arcibiskup Beran a biskup Skoupý a pod vlivem kamufláže ze strany vedoucího oddělení pro věci církevní Hruzy se vzdali funkce arcibiskupa a biskupa. Rezignaci obou ordinářů však odmítl na základě církevního práva diplomat Casaroli, neboť k ní papež nedal souhlas. Biskupové tak byli přemístěni z internace a vězení do charitních domovů, kde měli volnější režim. Jediným výsledkem jednání mezi ČSSR a Svatým stolcem v šedesátých letech byla kompromisní dohoda uzavřená v únoru 1965. Podle této dohody dr.Beran nadále zůstával arcibiskupem, ale nebyl odpovědný za vedení arcidiecéze ve smyslu kanonického práva. Svatý stolec se v rámci dohody písemně

⁵³ Pešek J., Barnovský M., Pod kuratelou moci, s.123

zavázal, že arcibiskup Beran nebude zasahovat do vnitřních záležitostí v ČSSR. Za apoštolského administrátora v pražské arcidiecézi byl vybrán msgre. František Tomášek.⁵⁴ O pár dní později arcibiskup Beran odcestoval do Říma, kde mu papež Pavel VI. udělil kardinálskou hodnost. Na 4.sesii druhého vatikánského koncilu v září 1965 kardinál Beran tvrdě kritizoval nedostatek náboženské svobody v Československu, církevní zákony z října 1949, zákaz činnosti mužských řeholí a výuku náboženství ve školách. Jeho projev byl ze strany komunistů důvodem k přerušení jednání mezi ČSSR a Apoštolským stolcem (jednání byla sice obnovena v roce 1967, ale delegace se tak jako většinou na ničem nedohodly). Představitelé Čs. státu již kardinálu Beranovi návrat do vlasti neumožnili, a to ani na jaře 1968. Kardinál ThDr.Josef Beran zemřel v květnu 1969. Ani žádosti o pohřeb v Československu vyhověno nebylo.

21. Změny v organizačním členění orgánů státní správy v letech 1957 až 1967

Státní úřad pro věci církevní byl zrušen vládním nařízením č.19/1956 Sb. o zrušení některých ministerstev a ústředních orgánů státní správy z 16.června 1956. Jeho kompetence přešly na Ministerstvo školství a kultury (MŠK), kde byl zřízen odbor pro věci církevní (OPVC). Slovenský úřad pro věci církevní zanikl vydáním vládního nařízení č.34/1956 Sb. o zrušení některých pověřeníctev. Pravomoci bývalého SLOVÚC přešly na odbor pro věci církevní Pověřeníctva školství a kultury (OPVC PŠK). Slovenské PŠK bylo členěno do čtyř skupin A až D. V rámci skupiny D působil OPVC D-I. Odbor se dělil na oddělení pro katolickou církev (D-I/1) a na oddělení pro nekatolické konfese (D-I/2). Pověřeníctvo školství a kultury v této podobě zaniklo k 30.červnu 1960⁵⁵ v souvislosti se zrušením Sboru

⁵⁴ Vaško V., Arcibiskup Beran, symbol odporu proti komunismu, in: Securitas imperii 11, s. 26

⁵⁵ Pešek J., Barnovský M., Pod kuratelou moci, s.45

pověřenců na základě ústavy č.100/1960 Sb. Na rozdíl od SÚC a SLOVÚC neměly oba OPVC normotvornou působnost.

Vládním usnesením č.560/1958 Sb. bylo změněno organizační uspořádání krajských a okresních národních výborů. Odbory pro věci církevní KNV byly zrušeny a jejich agendy přesunuty do OPVC u MŠK, na Slovensku do OPVC u PŠK.⁵⁶

Po zrušení Sboru pověřenců vznikla na Slovensku od 1.července 1960 Komise SNR pro školství a kulturu a Odbor SNR pro školství a kulturu. V rámci odboru SNR pro školství a kulturu fungovalo OPVC, které se členilo na referát pro katolickou církev a referát pro nekatolickou církev. V roce 1964 se OPVC stalo opět součástí znovuvytvořeného Pověřectva SNR pro školství a kulturu.

V roce 1960 došlo také ke snížení počtu krajských církevních tajemníků na základě vydání zákona č.36/1960 Sb. o územním členění státu, podle něhož došlo na rozdíl od předchozí právní úpravy ke snížení počtu krajů v Československu.

V roce 1967 došlo k další významné změně, místo OPVC vznikl Sekretariát pro věci církevní (SPVC) u Ministerstva kultury a informací s celorepublikovou působností, doplněný na Slovensku SPVC u Pověřectva pro kulturu. Pod SPVC pak spadali okresní a krajské církevní tajemníci působící při národních výborech.⁵⁷

22. Ústava z roku 1960

V roce 1959 se v Sovětském svazu konal další ze sjezdů tamější komunistické strany. Za cíl si na tomto sjezdu dali sovětští komunisté do dvaceti let dostihnout a předstihnout nejvyspělejší kapitalistické země. Svými odvážnými představami ovlivnili i své české a slovenské kolegy, kteří o rok později dospěli k názoru, že v Československu byly již vybudovány základy socialismu. Politické byro ÚV KSČ proto rozhodlo, že je třeba vypracovat novou ústavu. V dubnu 1960 byl

⁵⁶ Letz R., *Prenasledovanie kresťanov*, s.237

⁵⁷ Cuhra J., *Církevní politika KSČ a státu v letech 1969-1972*, s.10

vytvořen „Návrh ústavy Československé republiky“ a byla zahájena tzv. všenárodní diskuse, s čímž souvisela i změna názvu státu a státního znaku. Nová ústava Československé socialistické republiky (ČSSR) č.100/1960 Sb. pak byla schválena jednomyslně Národním shromážděním dne 11.července 1960 a ještě v týž den podle svého čl.112 odst.1 nabyla účinnosti.⁵⁸

Podle čl.32 odst.1 věty první byla svoboda vyznání zaručena. Větou následující však bylo toto právo značně omezeno. Vyznávat jakoukoli náboženskou víru, nebo být bez vyznání, i provádět náboženské úkony mohl každý, pokud to nebylo v rozporu se zákonem. Církevní zákony z roku 1949 však právo na svobodu vyznání značně omezovaly. Druhé omezení vyplývalo z odstavce 2 čl.32, podle něhož náboženská víra nebo přesvědčení nemohla být důvodem k tomu, aby někdo odpíral plnit občanskou povinnost stanovenou mu zákonem. Autoři ústavy měli tímto ustanovením na mysli především odepření povinnosti vykonávat základní vojenskou službu.⁵⁹

Církví a náboženských společností se okrajově dotýkal čl.16 odst.1 ústavy, podle kterého veškerá kulturní politika, rozvoj vzdělání, výchova a vyučování byly vedeny v duchu vědeckého světového názoru a marxismu-leninismu. Tento článek náboženství, potažmu i církve a náboženské společnosti na poli kultury, vzdělávání, výchovy a vyučování diskriminoval. Obdobně omezující ustanovení obsahoval i čl.24 odst.3, podle něhož veškerá výchova a všechno vyučování byly založeny na vědeckém světovém názoru a na těsném spojení školy s lidem.

Ústava také znevýhodňovala nekomunisty oproti komunistům. To bylo vyjádřeno v čl.4 ústavy, vedoucí silou ve společnosti i ve státě byla Komunistická strana Československa. Celkově ústava z roku

⁵⁸ Gronský J.: in.V.Pavliček a kol.,Ústavní právo a státověda, II.díl, s.82

⁵⁹ Zdobinský S. a kol., Československá ústava, komentář, Panorama, Praha 1988, s.137 až 139

1960 zaostávala (hlavně v ustanoveních o právech a povinnostech občanů) za úrovní Ústavy 9.května.⁶⁰

Čl.32 o svobodě vyznání platil v českých zemích až do zániku účinnosti ústavy č.100/1960 Sb., tj. do 31.prosince 1992. Článek 4 o vedoucí úloze KSČ ve společnosti a čl.16 odst.1 o uplatnění marxismu-leninismu ve výchově, vzdělání a kultuře byly derogovány ústavním zákonem č.135/1989 Sb. o změně ústavy z 30.listopadu 1989.

23. Amnestie v letech 1960, 1962, 1965 a 1968

Na přelomu padesátých a šedesátých let se totalitní stát cítil natolik silným, že se soudruzi z Politického byra ÚV KSČ rozhodli realizovat rozsáhlou amnestií. Rozhodnutí presidenta republiky a vlády Republiky československé o amnestii č.54/1960 Sb., které nabylo účinnosti dne 9.května 1960 se dotklo ve velké míře také odsouzených duchovních, laiků a kazatelů všech církví a náboženských společností, a také řeholníků a ordinářů římskokatolické církve. Samotné amnestii předcházela důkladná několikaměsíční příprava. Nejprve byly podle společné směrnice ministrů vnitra, spravedlnosti a generálního prokurátora zřízeny ve všech krajích komise, složené ze zástupců bezpečnosti, prokuratury, soudu a nápravných zařízení. Cílem komisí bylo zjistit, na koho se amnestie vztahuje a zpracovat podrobnou charakteristiku jednotlivých amnestovaných osob. U krajských výborů KSČ a KSS vznikly pak další komise, jejichž členy byli zástupce komunistické strany, KNV, bezpečnosti, prokuratury a soudu. Úkolem těchto komisí bylo na základě charakteristik komisí předchozích určit u každého amnestovaného jeho pracovní zařazení. Amnestovaní byli propouštěni od 10. do 12.května 1960.⁶¹

⁶⁰ Gronský J., Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa v letech 1948 - 1968, díl.II/B., s.178

⁶¹ Letz R., Prenasledovanie kresťanov, s.226

Rozhodnutí presidenta republiky a vlády Republiky československé o amnestii č. 54/1960 Sb. bylo uvozeno preambulí, ve které se komunistické vedení chvástalo vítězstvím socialismu; mocí, hospodářskou silou a pevným mezinárodním postavením Československa. Prezident republiky Antonín Novotný rozhodl v souladu s § 74 odst.1, bod 11 ústavy č.150/1948 Sb.z. a n. o udělení amnestie osobám, které se dopustily trestných činů proti republice (což byl velmi častý případ důvodu odsouzení duchovních, laiků, řeholníků a ordinářů v padesátých letech) pod podmínkou, že se do deseti let od nabytí účinnosti tohoto rozhodnutí nedopustí úmyslného trestného činu (článek I/bod 1.). Těmto osobám také prezident republiky prominul vedlejší tresty ztráty čestných práv občanských a dosud nezaplacené peněžité tresty nebo jejich zbytky.

Rozsah amnestijního rozhodnutí č.54/1960 Sb. byl omezen v čl.II, podle kterého se mj. amnestie nevztahovala na organizátory nebezpečných protistátních skupin a v čl.VI. - amnestijní rozhodnutí se nevztahovalo na osoby, které ve výkonu trestu hrubým způsobem soustavně narušovaly úsilí směřující ke splnění účelu trestu.

Další rozhodnutí presidenta republiky o amnestii č.46/1962 Sb. z 9.května 1962 se v preambuli odvolávalo na socialistickou zákonnost. Prezident republiky Antonín Novotný udělil tuto amnestii na základě čl.62 odst.1, bod 10 ústavy č.100/1960 Sb. V článku 1 tohoto rozhodnutí prezident republiky prominul nevykonané tresty odnětí svobody nebo jejich zbytky osobám, které byly před vydáním tohoto rozhodnutí pravomocně odsouzeny pro v tomto článku taxativně vypočtené protistátní trestné činy (na duchovní, řeholníky, laiky a ordináře se vztahovala amnestie za trestné činy „pobuřování“ a především za „zneužívání náboženské funkce“). Podle čl.2 se amnestie vztahovala i na osoby, které byly před vydáním tohoto rozhodnutí pravomocně odsouzeny i pro ostatní protistátní trestné činy (z amnestie byly vyloučeny osoby odsouzené za organizátorství protistátních skupin - podobně jako v roce 1960). Podle čl.3 pak byly odsouzeným prominuty tresty ztráty čestných práv občanských a

nezaplacené peněžité pokuty nebo jejich zbytek. Zkušební doba pro amnestované činila 10 let.

Amnestie se nevztahovala na pachatele protistátních trestných činů, kteří způsobili škodu velkého rozsahu a na osoby, které ve výkonu trestu soustavně narušovaly výkon trestu nebo ve výkonu trestu dosud aktivně projevovaly nepřátelský poměr k socialistickému zřízení, což v praxi umožňovalo značnou libovůli při propouštění amnestovaných.

Rozhodnutí presidenta republiky o amnestii č. 43/1965 Sb. vydané rovněž na základě čl.62 odst.1, bod 10 ústavy č.100/1960 Sb. promíjelo pravomocné tresty nápravného opatření, tresty odnětí svobody podmíněně odložené a tresty odnětí svobody nepřevyšující 1 rok s výjimkou taxativně vypočtených trestných činů bez dalších podmínek. Výměra trestu odnětí svobody v rozmezí jeden rok až pět let se snižovala o jednu třetinu, což výrazně prospělo zejména řeholníkům odsouzeným za život v ilegálních řádových komunitách.

Velmi významné pro řeholníky, ordináře a duchovní odsouzené v padesátých letech k trestům odnětí svobody v rozmezí od deseti let do doživotí ustanovení čl.III. Podle tohoto ustanovení byly prominuty odsouzeným, kteří byli 9.května 1965 ve výkonu trestu více než 15 let, celý dosud neodpykaný zbytek trestu.

Poslední duchovní, řeholníci a laici uvěznění v padesátých a šedesátých letech se na svobodu dostali v květnu 1968 na základě rozhodnutí presidenta republiky o amnestii č.55/1968 Sb.. Prezident republiky Ludvík Svoboda prominul zbytek trestů odnětí svobody uložených za trestné činy proti republice a další taxativně vypočtené trestné činy, pokud jejich výše nepřesahovala tři roky. V případech, kdy trest odnětí svobody přesahoval tři roky, byla prominuta část ve výši tří let. Odsouzeným, kteří si za trestné činy proti republice odpykali alespoň 8 let, byl prominut celý nevykonaný trest bez ohledu na délku trestu (s výjimkou osob, které svým činem zaviniily smrt). Pro odsouzené z církví a náboženských společností mělo největší význam ust. čl.5. Podle něj byli z nápravných zařízení propuštěni odsouzení před 1.lednem 1962, pokud si odpykali alespoň 15 let trestu. Pokud si

odsouzený ještě patnáctiletý trest neodpykal, byla mu prominuta ta část trestu, která převyšovala dobu patnácti let.

Amnestováni byli také duchovní, řeholníci a laici, kteří emigrovali po 1.lednu 1956 a dopustili se tak trestného činu opuštění republiky podle § 109 trestního zákona č.140/1961 Sb.

Všechny čtyři výše uvedená amnestijní rozhodnutí církvím a náboženským společnostem nesmírně prospěla a posílila je.

24. Trestní zákon č.140/1961 Sb.

Trestní kodex z roku 1961 v zásadě recipoval z trestního zákona předchozího s drobnými odchylkami trestněprávní ustanovení dotýkající se vztahu státu a církví v Československu. Trestní zákon č.140/1961 Sb. nabyl účinnosti 1.ledna 1962, derogoval trestní zákon z roku 1950 a je po mnoha novelizacích součástí českého právního řádu dodnes (tj. k 1.lednu 2006).

Z původních trestněprávních norem týkajících se náboženské víry „přežil“ pouze § 236 „omezování svobody vyznání.“ Toto ustanovení trestního práva hmotného se liší od paragrafu stejného znění trestního zákoníku z roku 1950 pouze ve výši trestní sazby, která od ledna 1962 činí u tohoto trestného činu nejvýše 1 rok odnětí svobody nepodmíněně.

Ostatní trestné činy, které církve a náboženské společnosti ze strany státu perzekvovaly jsou již dnes derogovány. Nazývaly se - zneužívání náboženské funkce (§ 101), Maření dozoru nad církvemi a náboženskými společnostmi (§ 178) a § 211 - porušování zákona o rodině. Trestného činu zneužívání náboženské funkce se dopustil ten, kdo z nepřátelství k socialistickému společenskému a státnímu zřízení republiky zneužil své náboženské funkce v úmyslu nepřínivě ovlivňovat věci obecného zájmu. Sankce trestu odnětí svobody se pohybovala v rozmezí od 6 měsíců do tří let. Objektem tohoto tr.činu byly věci obecného zájmu (dle judikatury tím byly myšleny nezbytné práce v den církevního svátku, místní spolková činnost či respektování

občanského sňatku). Jednalo se o trestný čin ohrožovací, nezáleželo na tom, zda činnost pachatele (ústní nebo písemný projev) měla úspěch. Podle judikatury nezáleželo vůbec na tom, zda pachatel jednal z vlastního popudu nebo proto, že se řídil pokyny nadřízených církevních orgánů.⁶²

Ustanovení o trestných činech maření dozoru nad církvemi a náboženskými společnostmi (§ 178) a porušování zákona o rodině (§ 211) trestního zákona č.140/1961 Sb. recipovaly totožná ustanovení z trestního kodexu č.86/1950 Sb. Ustanovení o porušování zákona o rodině odkazovalo na § 10 zákona o rodině č.94/1963 Sb., podle kterého náboženské sňatkové obřady nebyly dovoleny před uzavřením manželství.

Na cirkve a náboženské společnosti se též vztahovalo ustanovení § 139, podle něhož majetku (v tomto případě majetku církevnímu), který byl dotován ze státních prostředků se poskytovala stejná ochrana jako majetku v socialistickém vlastnictví⁶³. Toto ustanovení mělo za následek, že z hlediska trestního práva měl majetek církví a náboženských společností povahu vlastnictví soukromého i socialistického (podle rozhodnutí Nejvyššího soudu ČSR č.47/1971 Sb.r.tr. náklady na bohoslužebné zařízení hradil stát podle § 8 zákona č.218/1949 Sb.. Těmito náklady bylo třeba rozumět nejen náklady na opatření takového zařízení, ale i náklady spojené s udržováním a opravou, jednalo se tedy o církevní majetek dotovaný ze státních prostředků a náležela mu podle § 139 trestního zák.č. 140/1961 Sb. stejná ochrana jako majetku v socialistickém vlastnictví).

⁶² Matys K. a kol., Komentář k trestnímu zákonu, II.část zvl., s.675-676

⁶³ Kindl V., Judikatura československých soudů o církvích, náboženských společnostech a duchovenstvu, publikovaná v letech 1948 – 1989, s.573

25. Státem podporovaný ateismus v letech 1960 až 1968

Politické byro ÚV KSČ přijalo 29.ledna 1959 usnesení „O některých otázkách rozvíjení vědecko-ateistické výchovy.“ V usnesení bylo odsouzeno náboženství, Vatikán i hlava římskokatolické církve. Usnesení iniciovalo vytvoření dvou ateistických pracovišť v Československu - v Brně a v Bratislavě. V rámci Československé (ČSAV) a Slovenské akademie věd (SAV) vznikla od 1.května 1960 oddělení vědeckého ateismu. Tato oddělení organizovala různé semináře, rozhlasové a televizní relace a jejich pracovníci poskytovali i znalecké posudky na literaturu a písemnosti nalezené u osob zatknutých StB za náboženské aktivity. Okresní a krajské výbory KSČ a KSS vytvářeli lektorské skupiny a večerní školy vědeckého ateismu, které museli povinně navštěvovat učitelé.

Na Slovensku se do ateistické propagandy zapojil i Osvětový ústav, který vydával knihy o ateismu a časopis „Osveta.“⁶⁴

Kromě Osvětového ústavu působily v Československu i Sbory pro občanské záležitosti u národních výborů, které se snažily vytlačit z mysli lidí tradiční náboženské obřady (místo křtu - vítání občánků, místo biřmování - odevzdávání občanských průkazů, místo církevního sňatku - sňatek občanský a místo pohřbu církevního - pohřeb občanský).

Ateistické přednášky organizoval i Československý svaz mládeže a Československá společnost pro šíření politických a vědeckých poznatků.

Na konci roku 1967 rozhodlo Předsednictvo SAV o zrušení oddělení vědeckého ateismu, v českých zemích oddělení vědeckého ateismu u Filozofického ústavu ČSAV zaniklo až v roce 1969. Nadále i přes období pražského jara však v duchu státem podporovaného ateismu působila Socialistická akademie (do roku 1965 působila pod názvem Československá společnost pro šíření vědeckých a politických poznatků), kterou vedl známý ateistický aktivista Felix Vašečka.

⁶⁴ Letz R., *Prenasledovanie kresťanov*, s.252

26. Pražské jaro 1968

V druhé polovině šedesátých let se totalitní režim v Československu dostával do krize. Pozitivní dopad na společnost měly i určité liberalizační tendence - od roku 1965 se zvyšoval každý rok počet československých občanů, kterým bylo umožněno vycestovat na západ. Represe ze strany státu vůči církvím a náboženským společnostem se omezily na šikanu ze strany okresních a krajských církevních tajemníků. Nadále tedy docházelo k odnímání státních souhlasů duchovním ze strany orgánů státní správy, trestněprávní postihy však ve druhé polovině šedesátých let ustaly. Pozitivní dopad na stav státu měly i snahy o ekonomické reformy prof. Šika.⁶⁵

Neklid ve společnosti stoupl v důsledku tzv. „strahovských událostí“ v říjnu 1967, kdy opakované výpadky elektrického proudu přiměly vysokoškolské studenty ze strahovských kolejí ke spontánní demonstraci. Pokojný průvod studentů byl brutálně potlačen příslušníky Veřejné bezpečnosti. Na říjnovém a prosincovém zasedání pléna ÚV KSČ byl tvrdě kritizován Antonín Novotný slovenskými reformními komunisty za neschopnost řešit celospolečenské problémy. K odvolání A. Novotného z funkce 1. tajemníka ÚV KSČ došlo počátkem ledna 1968. Prvním tajemníkem byl místo něho zvolen Alexander Dubček. Tím byl zahájen tzv. „obrodný proces“, který bývá také označován jako pražské jaro. Zahájení obrodného procesu mělo pro církev a náboženskou společnost v ČSSR blahodárné účinky.

Představitelé římskokatolické církve postupovali vůči státu rozvážně a opatrně. 7. února 1968 zaslali katoličtí biskupové (Něcsey, Lazík a Tomášek) a kapitulní vikáři (Onderko, Oliva) ministru kultury a informací Karlu Hoffmannovi k projednání text, který chtěli odevzdat A. Dubčekovi. Přihlásili se v dopise k demokratickým

⁶⁵ Grulich T., in: Dějiny zemí Koruny české, díl II., s. 281 - 283

změnám ve společnosti a vyslovili požadavek dosáhnout rehabilitaci nezákonně odsouzených v padesátých letech.⁶⁶

V březnu 1968 se v Bratislavě sešli někteří římskokatoličtí duchovní ze Slovenska a vydali Rezoluci, v níž žádali, aby jednání mezi státem a církvemi vedli biskupové a nikoli členové MHKD. V Rezoluci také požadovali zvýšení vydávání náboženské literatury a tisku, rozšíření vyučování náboženství ve školách, výměnu zkompromitovaných osob ve vedení MHKD a ve spolku sv. Vojtecha.⁶⁷ Věřící v Československu využili naplno svého práva obracet se na státní orgány s návrhy, podněty a stížnostmi, zakotveného v ústavě ČSSR (čl. 29) a požadovali propuštění posledních uvězněných duchovních a laiků, rehabilitaci odsouzených, obnovení řeckokatolické církve a řeholí, skončení administrativních zásahů do církevního života a navrácení církevního majetku.⁶⁸ Petici, jejímiž iniciátory byli Ivan Medek a Karel Pilík, podepsali katoličtí biskupové a více než 100 000 věřících. Petice byla odevzdána Sekretariátu ÚV KSČ a adresována A. Dubčekovi dne 21. března 1968. V ten samý den fakticky zaniklo MHKD (viz kapitola „Zánik MHKD;DKO a vznik SKD-Pit“).

A do třetice 21. března 1968 zasedalo Předsednictvo ÚV KSČ, které jednalo o novém vztahu k církvím a náboženským společnostem. Člen předsednictva Josef Špaček předložil na zasedání materiál s názvem „Připomínky ke koncepci církevně politické práce a vztahu společnosti k věřícím a návrhy na nejbližší postup.“ Podle návrhu J. Špačka se měli přešetřit všechny případy osob, které byly odsouzeny pro své náboženské přesvědčení. J. Špaček ve svém návrhu požadoval personální změny ve vedení orgánů státní správy zabývajících se církevní problematikou a různé starší právní předpisy týkající se církvi měly být podrobeny revizi. Předsednictvo ÚV KSČ Špačkův návrh schválilo a uložilo ministru kultury a informací K. Hoffmannovi, aby

⁶⁶ Letz R., *Prenasledovanie kresťanov*, s.268

⁶⁷ Pešek J., Barnovský M., *Pod kuratelou moci*, s.172

⁶⁸ Letz R., *Prenasledovanie kresťanov*, s.268

projednal s biskupem Tomáškem vzájemné vztahy mezi státem a katolickou církví.

Po schválení Špačkova návrhu odstoupil dosavadní ředitel SPVC Hrůza. Nahradila ho již 25.března 1968 dr.Erika Kadlecová ze Sociologického ústavu ČSAV se svými nejbližšími spolupracovníky Ladislavem Prokúpkem a Jaroslavem Hraničkou (v čele slovenského SPVC však zůstal i nadále Andrej Belánsky).

25.března 1968 odeslal F.Tomášek jménem československých biskupů „Memorandum vládě.“ Katoličtí biskupové požadovali uzavření dohody se Svatým stolcem o životě církve v ČSSR, znovunastolení biskupů do úřadů a umožnění činnosti biskupské konference, zrušení právních překážek pro svobodnou pastorační činnost, umožnění činnosti řádů a kongregací, obnovení práv řeckokatolické církve, nápravu křivd u obětí protináboženské perzekuce, svobodnou výuku náboženství ve školách, možnost přístupu do veřejných médií a povolení pastorační práce ve věznicích, nemocnicích a ústavech sociální péče.⁶⁹

O dva dny později vypracovali slovenští biskupové Nécsey, Lazík a Pobožný dopis, který byl čten v kostelech 31.března 1968. V dopise vyjádřili přesvědčení, že skončí jejich vyřazení z veřejného života, že bude obnoveno jednání mezi státem a katolickou církví a že bude restaurován spolek sv.Vojtecha v původní podobě, spolek Transcicia a Matice slovenská. Prohlásili rovněž, že nechtějí žádná privilegia a svých práv se dovolávají s dobrým svědomím.⁷⁰

Devět bodů F.Tomáška z 25.března 1968 zopakovali a ještě rozvinuli slovenští biskupové o požadavky změny církevního zákonodárství a zrušení institutu vládních zmocněnců a církevních tajemníků ve svém „Poselství“ z 9.dubna 1968.

9.dubna 1968 také složila slib do rukou prezidenta republiky Ludvíka Svobody nová československá vláda v čele s ing.Oldřichem Černíkem. Namísto K.Hoffmanna se stal ministrem kultury a

⁶⁹ Cuhra J., Církevní politika KSČ a státu v letech 1969-1972, s.15

⁷⁰ Vašečka F., Klerikalismus a jeho charakter,in: 30 let vydání církevních zákonů, s.165

informací Miroslav Galuška. Kromě něho spadaly církve a náboženské společnosti do kompetence místopředsedy vlády dr.Gustáva Husáka. O týden později (poprvé po 19 letech) se konalo jednání mezi zástupci státu s římskokatolickými biskupy. Stát zastupovali místopředseda vlády Husák, ministr Galuška, ředitelka SPVC Kadlecová a pověřenec SNR pro církevní záležitosti Brenčíč. Za biskupský sbor se jednání zúčastnili F.Tomášek, E.Nécsey, A.Lazík a R.Pobožný. Biskupové požadovali především udělení státního souhlasu pro Štěpána Trochtu, Karla Skoupého a Josefa Hloucha. Trnavský apoštolský administrátor Lazík navíc žádal o státní souhlas pro tajně vysvěceného biskupa Jána Ch.Korce. U Š.Trochty a J.Ch.Korce se jednalo o biskupy, kteří byli v padesátých letech odsouzeni k vysokým trestům odnětí svobody, a proto nesplňovali požadavek bezúhonnosti, zakotvený v § 2 zákona č.218/1949 Sb. Představitelé státu přislíbili, že se budou požadavky biskupů zabývat.

V den této schůzky byli odvoláni vládní zmocněnci z biskupských úřadů v Praze, Nitře, Trnavě a Rožnavě a byla zrušena funkce civilních správců v charitních domovech.

Sídelní biskup českobudějovický Josef Hlouch, brněnský sídelní biskup Karel Skoupý a světící biskup pražský Kajetán Matoušek získali státní souhlas k výkonu duchovenské činnosti na základě usnesení vlády č.155/1968 Sb. z 15.května 1968 a slib složili 23.května 1968. U litoměřického biskupa Štěpána Trochty a olomouckého biskupa Stanislava Zely však stát požadoval jejich právní rehabilitaci, protože byli v padesátých letech pravomocně odsouzeni. Biskup Trochta byl rehabilitován podle zákona č.82/1968 Sb. 19.července 1968 a k 1.srpnu 1968 mu vláda udělila souhlas k návratu do diecéze. Návratu do diecéze se již nedočkal biskup Zela, který byl rehabilitován až 18.6.1969 a zemřel v prosinci téhož roku.⁷¹ Pro tajně vysvěcené biskupy Otčenáška, Hlada a Korce se však státní souhlas koncem let šedesátých získat nepodařilo.

⁷¹ Cuhra J., Církevní politika KSČ a státu v letech 1969-1972, s.22

Pro římskokatolickou církev na Slovensku mělo v této době velký význam jmenování nitranského biskupa Eduarda Nécseye titulárním arcibiskupem papežem Pavlem VI. 5.května 1968. Arcibiskup Nécsey však šest neděl po tomto jmenování náhle zemřel⁷² (slovenský sbor ordinářů navíc oslabil o pár měsíců později, v dubnu 1969 svým úmrtím trnavský biskup Ambrož Lazík).

Vztahem státu a věřících se na jaře 1968 zabýval také významný dokument reformních komunistů - Akční program KSČ z 5.dubna 1968. V části nazvané „Bez práva není odpovědnosti“ byly garantovány ústavně zaručené svobody shromažďovací a spolčovací pro občany různé náboženské víry a vyznání.⁷³

Pozitivní pro církve a náboženské společnosti na jaře 1968 bylo, že došlo ke zrušení cenzury zákonem č.84/1968 Sb. (což se vztahovalo i na církevní tisk a diecézní oběžníky), věřícím nebylo bráněno ve výkonu shromažďovacího práva - přestalo sledování účastníků náboženských poutí příslušníky StB, zlepšil se styk katolických ordinářů s Apoštolským stolcem, byl zrušen numerus clausus na bohosloveckých fakultách a jmenování noví akademičtí funkcionáři, pro laiky mohly veřejně probíhat exercie (duchovní cvičení), došlo k personálním změnám v České katolické charitě (ústředním ředitelem namísto prorežimního kanovníka Máry byl jmenován Karel Šebor, vedoucím tiskové komise se stal Vladimír Rudolf), spolku sv.Vojtecha a v Ústřední katolické charitě. Zrychlilo se také udělování státních souhlasů u kněžích, kteří o něj požádali. Vyřešena byla také otázka státního souhlasu u kněžích, kteří pracovali ve výrobě a byl jim v minulosti odňat. Státní orgány udělily státní souhlas novým kapitulním vikářům - Františku Hasprovi v Banské Bystrici a Jozefu Ligošovi ve Spišském Podhradí.

Změny ve vztahu totalitního státu a církví na jaře a v létě 1968 byly vyjádřeny na zasedání Předsednictva ÚV KSČ 16.července 1968 ve dvou dokumentech - v „Církevně politické situaci v českých zemích

⁷² Letz R., Prenasledovanie kresťanov, s.275

⁷³ Gronský J., Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa v letech 1948-1968, díl II/B., s.219

(předkládal J.Lenárt) a v „Některých aktuálních otázkách vztahu strany k náboženství“ (předkládalo Ministerstvo kultury a informací). Ve druhém z těchto dokumentů byla vyjádřena myšlenka, že církevní politika státu by měla být výsledkem spolupráce církevní politiky státu a náboženských skupin. Mělo by docházet k dialogu mezi marxismem a křesťanstvím a stát by neměl být nástrojem ateistické společnosti.⁷⁴ Obsah těchto dvou dokumentů zůstal nenaplněn.

V noci z 20. na 21.srpna 1968 došlo k okupaci Československa vojsky Sovětského svazu, Polska, Maďarska, Bulharska a Německé demokratické republiky. Toto porušení norem mezinárodního práva veřejného kritizovali představitelé církví a náboženských společností v Československu - vypracovali „Společné prohlášení“, ve kterém podpořili vedení státu a polednovou politiku. Okupaci odsoudilo i reformní vedení SPVC v „Provolání všem křesťanům“ ze 2.září 1968.⁷⁵

Církví a náboženských společností se nepřímo dotkl i ústavní zákon o československé federaci č.143/1968 Sb., který byl schválen 27.října 1968 Národním shromážděním a o tři dny později podepsán v Bratislavě. Účinnosti nabyl 1.ledna 1968. Důležité byly články 7,8 a 9, které pojednávaly o rozdělení působnosti mezi federaci a republiky. Vzhledem k tomu, že resort Ministerstva kultury nepatřil do výlučné působnosti federace, ani do společné působnosti federace a republik, spadal podle čl.9 do výlučné působnosti obou republik. To znamenalo, že v lednu 1969 vznikla (namísto bývalého Ministerstva kultury a informací) dvě republiková ministerstva - Ministerstvo kultury České socialistické republiky (MK ČSR) v čele s Miroslavem Galuškou a Ministerstvo kultury Slovenské socialistické republiky (MK SSR) - ministrem kultury byl jmenován Miroslav Válek.

⁷⁴ Pešek J., Barnovský M., Pod kuratelou moci, s.171

⁷⁵ Cuhra J., Církevní politika KSČ a státu v letech 1969-1972, s.23

27. Zákon o soudní rehabilitaci č.82/1968 Sb.

Pro nezákonně odsouzené duchovní, řeholníky a laiky mělo velký význam vydání zákona o soudní rehabilitaci č.82/1968 Sb. Tento zákon nabyl účinnosti 1.srpna 1968, tj. těsně před okupací Československa. Zákonodárce se v něm snažil napravit porušování zákonnosti na úseku trestního řízení, rychle přezkoumat případy protiprávně odsouzených osob a zabezpečit neprávem odsouzeným osobám společenskou rehabilitaci. Přezkoumány byly odsuzující rozsudky v trestních věcech, v nichž v prvním stupni rozhodoval Nejvyšší soud, bývalý Státní soud zřízený zákonem č.232/1948 Sb. a krajský soud nebo vyšší vojenský soud. Rozsudky krajských a vyšších vojenských soudců mohly být přezkoumávány za období od 1.ledna 1953 do 31.července 1965.

Věcně příslušnými soudy v rehabilitačním řízení byly zvláštní („rehabilitační“) senáty krajských a vyšších vojenských soudů. Odsouzený se proti rozsudku těchto prvoinstančních soudů mohl odvolat k Nejvyššímu soudu jakou soudu odvolacímu. Zvláštní senáty soudů v rehabilitačním řízení rozhodovaly ve sborech soudců zvlášť pro tuto funkci volených.

Řízení bylo možno zahájit jak na základě zásady dispoziční (odsouzený, příbuzní v pokolení přímém, sourozenec, osvojitel, osvojenec, manžel a druh), tak i na základě zásady oficiality (prokurátor, soud). V zákoně byla stanoveno obligatorní zastupování odsouzeného advokátem, povolen byl k obhajobě i společenský obhájce.. Bylo-li třeba došetřit některé potřebné skutečnosti, prováděl došetrovací úkony předseda senátu. Zvláštní senáty rozhodovaly ve věci rozsudkem, bylo-li rozhodnutí zcela nebo zčásti vadné a jako takové zrušeno. Nedůvodné návrhy zvláštní senáty zamítaly usnesením. Ve prospěch obviněného platila zásada zákazu reformationis in peius a vůči spoluobviněným se uplatňovala zásada beneficium cohaesionis. Občan, který měl v přezkumném řízení ve věci úspěch, měl nárok na zveřejnění osvobozujícího rozsudku.

Ex lege byla zrušena rozhodnutí vydaná komisí KNV či Komisí pro podmíněné propuštění o zařazení do tábora nucené práce s nepatrnými odchylkami stanovenými v zákoně.

K zrušení rozhodnutí o zařazení do tábora nucené práce byly věcně a místně příslušné okresní soudy. Zákon také detailně upravoval náhradu škody u rehabilitovaných.

K posouzení odpovědnosti soudců, kteří se na nezákonnostech v padesátých a šedesátých letech podíleli, měl být vytvořen zvláštní kárný senát složený ze soudců, které mělo zvolit Národní shromáždění. Stejně tak odpovědnost příslušníků bezpečnosti, prokurátorů a vyšetřovatelů měla být podle zákona č.82/1968 Sb. posouzena prověřkovou komisí. K tomu však již nedošlo.

Normalizátorům zákon č.82/1968 příliš nevyhovoval, a proto si ho vhodným způsobem upravili vydáním zákona č.70/1970 Sb., „kterým se mění a doplňuje zákon č.82/1968 Sb. o soudní rehabilitaci“. Rozsah přezkoumávaných věcí u krajských nebo vyšších vojenských soudů byl omezen pouze do 31.prosince 1956. Došetření potřebných skutečností již neprováděl soudce zvláštního senátu, nýbrž vyšetřovatelé prokuratury nebo vyšetřovatelé SNB. Zrušeny byly instituty volených soudců ve zvláštních senátech, společenský obhájce a uveřejnění rozhodnutí osvobozujícího rozsudku. Z podání návrhu na zahájení rehabilitačního řízení byl vyloučen ten, kdo se bez povolení zdržoval v cizině.

Ve skutečnosti činnost zvláštních senátů po vydání zákona č.70/1970 Sb. takřka ustala. V první polovině sedmdesátých let začaly derehabilitace. To znamenalo smutný fakt, že většina rehabilitačních rozsudků z let 1968 až 1970 byla zrušena a rehabilitovaní byli znovu uznáni vinnými. Spravedlnost dostala zelenou až vydáním zákona č.119/1990 Sb., který zákon o soudní rehabilitaci ve znění zákona č.70/1970 Sb. derogoval.

28. Zánik MHKD, DKO a vznik SKD-Pit

Na mimořádném zasedání MHKD dne 21.března 1968 byl přečten dopis F.Tomáška, který v něm vyzval předsednictvo MHKD k rezignaci. Česká část předsednictva odstoupila ještě týž den, slovenská o den později. Odstoupení obou předsednictev mělo za následek faktický zánik této organizace. Velký podíl na ukončení činnosti MHKD měl Vladimír Rudolf.

Namísto MHKD vznikl Akční výbor katolického duchovenstva v čele s F.Tomáškem. Byl vypracován návrh Akčního programu, podle kterého vzniklo Hnutí koncilové obnovy, později přejmenované na Dílo koncilové obnovy (DKO). Den před sjezdem DKO vystoupil v Československé televizi titulární arcibiskup Eduard Nécsey. Ve svém vystoupení kritizoval čl.32 ústavy z roku 1960 a požadoval ústavu novou, dále požadoval právo na výchovu kněžského dorostu, právo na obnovu činnosti řádů a kongregací, na výuku náboženství a bohoslužby v rozhlasu a televizi. Ustavující sjezd DKO se konal 13. a 14.května 1968 na Velehradě. Došlo zde k ustavení DKO a schválení jeho stanov. Po předpokládaném schválení DKO ze strany orgánů státní správy měla vzniknout dvě samostatná DKO (v českých zemích a na Slovensku) s vlastní právní subjektivitou. Předpokládalo se, že DKO bude dobrovolnou katolickou náboženskou organizací pod vedením biskupského sboru. Každý zájemce o členství, s výjimkou biskupů, si musel podat přihlášku - to byla změna oproti MHKD, kde fungoval princip kolektivního členství.

Na jaře 1968 slovenští aktivisté z řad DKO vyvíjeli tlak na odstoupení na státní mocí dosazené slovenské generální vikáře. J.Dechet z funkce odstoupil, A.Scheffer ve vysokém věku zemřel a Zoltán Belák byl z funkce odvolán biskupem Pobožným.

Členové Přípravného výboru DKO předložili Organizační řád se žádostí o schválení Ministerstvu kultury a informací (MKI) v červnu 1968, MKI žádost předalo Ministerstvu vnitra, odtud žádost putovala zpět na MKI a nakonec skončila na SPVC. SPVC vypracovalo

stanovisko k žádosti až v září 1968 a navrhlo neschválení Organizačního řádu z důvodu údajného rozporu s § 3 odst.2 a § 4 odst.1 zákona č.68/1951 Sb. o dobrovolných organizacích a shromážděních. Důvodem zamítnutí žádosti byla údajná nedemokratická organizační struktura. Rozhodnutí o zamítnutí stanov však vydalo Ministerstvo vnitra a tím činnost DKO prakticky skončila.

V počátcích normalizace, v polovině roku 1969, začali požadovat bývalí členové MHKD obnovu tohoto prorežimního hnutí. Biskupové v Československu byli orgány státní správy varováni, že každý pokus klást překážky při obnově MHKD či vzniku nové organizace bude považován za omezování občanských práv.⁷⁶ Snahám aktivistům z bývalého MHKD vyšlo vstříc Předsednictvo ÚV KSČ ve svém usnesení z 22.května 1970 - vytvoření nové organizace totalitnímu režimu oddaných duchovních svěřilo do kompetence českému a slovenskému Ministerstvu kultury. Po setkání bývalých členů MHKD (Plojhar, Horák, Lukačovič a další) s oběma republikovými ministry kultury - Brůžkem a Válkem následoval vznik nové prorežimní organizace s názvem Sdružení katolického duchovenstva - *Pacem in terris* (zneužití názvu mírové encykliky papeže Jana XXIII). Mělo vzniknout v lednu 1971, ale kvůli diplomatickým jednáním se Svatým stolicem ke vzniku došlo až v srpnu 1971. Žádost o povolení činnosti podaná Přípravným výborem Sdružení katolického duchovenstva - *Pacem in terris* (SKD - Pit) byla vyřízena kladně oběma národními ministerstvy kultury a SKD-Pit vzniklo současně poté, co se konaly paralelně dvě ustavující konference v Praze a v Bratislavě v tentýž den. V listopadu 1971 byl nad oběma národními SKD - Pity ustaven federální celostátní výbor SKD-Pit v čele s předsedou - odborným asistentem litoměřické bohoslovecké fakulty Václavem Medkem.

⁷⁶ Letz R., *Prenasledovanie kresťanov*, s. 295

29. Katolická církev a začátek normalizace (1969 až 1972)

MK ČSR bylo zřízeno zákonem č.2/1969 Sb. o zřízení ministerstev a jiných ústředních orgánů státní správy České socialistické republiky z 8.ledna 1969. Podle § 8 tohoto zákona se MK ČSR stalo ústředním orgánem státní správy pro věci církví a náboženských společností.

Až do poloviny roku 1969 se situace v církvích a náboženských společnostech v Čechách, na Moravě a ve Slezsku oproti roku 1968 nijak závažně nezhoršila. Bylo to dáno nejen tím, že v čele SPVC nadále zůstávalo reformní vedení v čele s dr.Kadlecovou a ministrem kultury byl reformní komunista Miroslav Galuška, ale také tím, že církve a náboženské společnosti představovaly pro první vlnu normalizace⁷⁷ okrajový problém.

Nejprve byla odvolána dr.Kadlecová, poté ministra Galušku ve funkci vystřídal Miroslav Brůžek. V červenci 1969 byl do čela SPVC dosazen Karel Hrůza, což znamenalo další personální změny, ze Sekretariátu museli odejít reformní sociologové Hranička a Prokůpek.

Sekretariát pro věci církevní (SPVC) na Slovensku působil v rámci nově vytvořeného MK SSR. V čele Sekretariátu byl nadále A.Belánsky, na jaře 1969 ho vystřídal Karol Homola.

Na Slovensku normalizace postupovala rychleji než v českých zemích. SPVC MK SSR již na podzim 1969 zpracoval „Informační zprávu o církevněpolitické situaci na Slovensku.“ Na základě této zprávy přijalo Předsednictvo ÚV KSS v prosinci 1969 „Návrh opatření na politický postup v oblasti církevní politiky na Slovensku.“ V „Návrhu opatření“ byly vyjádřeny myšlenky normalizačních komunistů, které církve vracely do doby před lednem 1968 (založit prorežimní hnutí obdobné rozpadlému MHKD, udržet činnost spolku sv.Vojtecha a Ústřední katolické charity v patřičných mezích, zamezit další činnosti mužských řeholních řádů a kongregací, vyučovat

⁷⁷ Normalizace společnosti v Československu začala podle historiků od 17.dubna 1969, kdy na zasedání pléna ÚV KSČ byl odvolán z funkce prvního tajemníka ÚV KSČ A.Dubček a vystřídán v této funkci dr.Husákem. Normalizace znamenala postupný konec politických a ekonomických reforem.

náboženství podle směrnic před rokem 1968 a upevnit dozor na bohosloveckých fakultách). Ostudou pro slovenské komunistické vedení bylo, že text dokumentu se dostal na veřejnost a byl publikován v italském tisku v červnu 1970, přičemž viníka se vypátrat nepodařilo.⁷⁸

Informační zpráva o církevněpolitické situaci na Slovensku spolu s materiály krajských církevních tajemníků se stala základem pro Informační zprávu o církevněpolitické situaci v ČSSR, která byla projednávána Předsednictvem ÚV KSČ 22.května 1970. Ve zprávě byl kritizován postup orgánů státní správy (SPVC a MK) vůči DKO a zvýšení počtu dětí navštěvujících náboženství. Komunisté z ústředního výboru se usnesli na tom, že posílí státní dozor nad církvemi, zaměří se na ateistickou výchovu, podpoří loajální duchovní a zamezí vstupu církví do veřejného života⁷⁹ a zřídí federální Sekretariát pro věci církevní při Předsednictvu federální vlády ČSSR. Tak se také stalo.

Federální SPVC byl zřízen vládním usnesením č.46 ze dne 28.ledna 1971. Do čela SPVC byl jmenován Karel Hrůza (záhy ho vystřídal Zdeněk Mixa, v roce 1972 nastoupil na krátkou dobu František Jelínek a po něm až do konce roku 1982 se opět ujal vedení K.Hrůza). Sekretariát pro věci církevní Úřadu předsednictva vlády ČSSR (SPVC ÚPV ČSSR) byl podřízen místopředsedovi vlády Mateji Lúčanovi.

Státní dozor od roku 1971 v podstatě až do roku 1989 fungoval tak, že zprávy a informace od okresních a krajských církevních tajemníků se dostávaly k národním sekretariátům. SPVC ČSR a SPVC SSR informace postupovaly SPVC ÚPV ČSSR, odtud zprávy šly na ideologické oddělení propagandy a agitace ÚV KSČ, které je předkládalo Předsednictvu ÚV KSČ. Další informace Předsednictvu ÚV KSČ poskytovalo Ministerstvo vnitra pravidelných Zprávách o státobezpečnostní situaci v ČSSR.

Na Slovensku byli již v lednu 1970 pozváni slovenští římskokatoličtí ordináři „na kobereček“ k ministru kultury SSR Válkovi, který je vyzval k bezpodmínečnému dodržování církevních

⁷⁸ Pešek J., Barnovský M., Pod kuratelou moci, s.226

⁷⁹ Cuhra J., Církevní politika KSČ a státu v letech 1969-1972, s.34

zákonů z roku 1949. Poté následovaly personální změny na biskupských úřadech, které museli opustit duchovní, kteří se angažovali v DKO. Psychickým a fyzickým nátlakem byl rožňavský biskup Pobožný donucen, aby opět jmenoval generálním vikářem pro režim ideálního Z.Beláka, kterého předtím již z funkce odvolal k 1.srpnu 1969.⁸⁰

Obdobně jako na Slovensku přijal delegaci českých ordinářů ministr kultury ČSR Brůžek v červnu 1970. Ordinářům sdělil, že stát nepřipustí vstup katolické církve do politického systému a že katolická a další církve budou nadále zatlačeny do prostředí kostelů, bez možnosti pořádat veřejné akce.⁸¹ Navíc v listopadu 1970 K.Hrůza rozeslal do ústředí všech církví dopis, ve kterém představitelům církví sděloval, že církve mohou pořádat shromáždění věřících v kostele či modlitebně pouze k bohoslužebným účelům, stejně tak i svatební a pohřební průvody a vzdělávací kurzy pro duchovní bez oznamovací či schvalovací povinnosti.

Přednášková činnost a konání exercií byla podle Hrůzy v rozporu s právním řádem a duchovní riskoval minimálně ztrátu souhlasu k výkonu duchovenské činnosti.⁸²

V první polovině roku 1971 čeští a slovenští ordináři opakovaně vznesli požadavky na povolení laického diakonátu (laik může podle tohoto institutu pocházejícího z II.vatikánského koncilu vykonávat úkony, které jinak přísluší vysvěcenému knězi), povolení kněžských rad, obnovu mužských řeholních řádů a změny ve směrnicích pro výuku náboženství. Své žádosti adresovali republikovým ministerstvům kultury, byli však se svými požadavky odmítnuti.

V únoru 1970 proběhly personální čistky ve spolku sv.Vojtecha (spolku byla zakázána spolupráce se zahraničními nakladatelstvími - hlavně s Ústavem sv.Cyrila a Metoděje v Římě) a v Ústřední katolické charitě rozhodnutími MK SSR. Personální změny nastaly i v ČKCH. Po poradě na legislativním a právním oddělení MK ČSR vyzval SPVC

⁸⁰ Pešek J., Barnovský M., Pod kuratelou moci, s.227

⁸¹ Cuhra J., Církevní politika KSČ a státu v letech 1969-1972, s.38

⁸² Cuhra J., Církevní politika KSČ a státu v letech 1969-1972, s.42

MK ČSR předlednové vedení Charity v čele s bývalým ředitelem Márou, aby se k 1.září 1970 opět ujali svých funkcí. Dosavadní zástupci ČKCH (K.Šebor, V.Rudolf) byli odvoláni svéráznou formou - obdrželi dopisy od MK ČSR, v nichž byli vyzváni a zároveň varováni, aby své funkce nadále nevykonávali.⁸³

Před zahájením školního roku 1970/71 se normalizátoři zaměřili na bohoslovecké fakulty. Na návrh SPVC MK ČSR rozhodlo Předsednictvo ÚV KSČ v květnu 1970 o zrušení olomoucké pobočky (zřízené v září 1968) pražské katolické teologické fakulty. Ke studiu ve školním roce 1970/71 již nebyli přijímáni noví studenti. Profesorské sbory na všech bohosloveckých fakultách v ČSSR museli opustit přednášející, kteří se v letech 1968 až 1969 angažovali v DKO. Obdobně byli prověřováni studenti, kteří začali studovat v letech 1968 až 1969. Na cyrilometodějské bohoslovecké fakultě v Bratislavě došlo dokonce ke zhoršení přijímání studentů oproti stavu před lednem 1968, protože byly zrušeny vnitřní směrnice pro přijímací řízení z roku 1957, na základě kterých mohly na CMBF studovat i absolventi jiných vysokých škol. Nové směrnice vydané v červenci 1970 již tuto možnost vylučovaly.⁸⁴ Od školního roku 1971/72 byl na bohosloveckých fakultách v ČSSR znovu zaveden numerus clausus.

Vůči duchovním církvím začala šikana ze strany orgánů státní správy od roku 1970. Duchovní byli trestáni odnětím státního souhlasu k výkonu duchovenské činnosti či překládáním z jednoho působiště na druhé především za své postoje v letech 1968-1969 (účast v DKO, odsouzení srpnové invaze při kázáních) a za práci s mládeží. Pracovníci SPVC vypracovali v lednu 1972 opatření, které v podstatě zakazovalo organizování táborů pro děti a pracovních brigád. Podle dalšího opatření SPVC nesmělo ÚCN vydávat církevní literaturu pro děti a studentům bohosloví bylo zakázáno s dětmi pracovat. Na plnění těchto opatření dozírali pracovníci ONV a KNV.⁸⁵ Od února 1972

⁸³ Cuhra J., Církevní politika KSČ a státu v letech 1969-1972, s.73

⁸⁴ Pešek J., Barnovský M., Pod kuratelou moci, s.229

⁸⁵ Cuhra J., Církevní politika KSČ a státu v letech 1969-1972, s.62

musela být dokonce všechna biřmování předem hlášena církevním tajemníkům.

Všechna tato opatření ze strany státu znamenala, že se v roce 1972 život v církvích v Československu (s výjimkou CČE, s níž měl režim problémy až do poloviny sedmdesátých let) vrátil do předlednových kolejí, resp. dozor ze strany orgánů státní správy byl rigidnější než byl před lednem 1968.

30. Právní předpisy týkající se církví a náboženských společností v letech 1968-1972 (změny v zákonných a podzákonných právních normách)

Před rokem 1968 se vydávání církevních periodických tiskovin řídilo výměrem Ministerstva informací a osvěty č.31.375/1952 „o zřízení Ústředního církevního nakladatelství⁸⁶“. Výměr vydaný v prosinci 1972 stanovil, že všechny církevní publikace mohou být vytištěny pouze prostřednictvím Ústředního církevního nakladatelství (ÚCN), kterému byla podřízena všechna nakladatelství jednotlivých církví. V letech 1968 a 1969 umožňovalo vedení SPVC v čele s E.Kadlecovou vydávání náboženské literatury mimo ÚCN. To mělo za následek zvýšení počtu výtisků periodik i vydávání nových novin a časopisů jednotlivými církvemi.

Situace se změnila poté, co E.Kadlecovou vystřídal v čele SPVC K.Hrůza a obzvláště po vydání usnesení Předsednictva ÚV KSČ z 22.května 1970. Orgány státní správy si vynutily personální změny v redakcích časopisů a novin, náklad jednotlivých publikací a periodik byl snižován a své vykonala i propaganda proti církevní literatuře v prorežimním tisku.

Velkou obavu ze strany státní moci představovalo vydávání neperiodického tisku, protože výnosem Ministerstva kultury a informací z 4.prosince 1968 byl zrušen výnos SÚC z 25.června 1952 o

⁸⁶ Soubor pr.předpisů upravujících poměr k církvím v ČSSR, s.73-74

„vydávání pastýřských listů, oběžníků, instrukcí, pastoračních dopisů a jiných projevů“ č.j. 376.3/52-II-SÚC⁸⁷ a tím i dosavadní předběžná cenzura neperiodických tiskovin. Situace se ve prospěch totalitního státu změnila až vydáním směrnice MK ČSR „Výklad platnosti předpisů o vydávání a rozšiřování neperiodických tiskovin pro církev“ ze srpna 1972⁸⁸. Podle této směrnice schválení všech neperiodických tiskovin záviselo na povolovacích orgánech, kterými byly okresní a krajské národní výbory a SPVC.

Od roku 1972 se uplatňoval u církevního tisku důmyslně propracovaný schvalovací princip. Ediční plán vydavatelství byl schvalován SPVC a následně odborem knižní kultury MK ČSR. Všechny publikace byly lektorovány nejprve redaktorem ÚCN a následně referentem SPVC s možností dalšího posudku externího lektora.⁸⁹

Církevní tisk se tak počátkem sedmdesátých let dostal pod naprostou kontrolu totalitního státu.

Ke změnám došlo v roce 1968 také ve správních předpisech týkajících se institutu státního souhlasu. Podle § 17 vládních nařízení č.219 až 223/1949 Sb. byl ke každému ustanovení duchovního na místo zřízené se státním souhlasem zapotřebí předchozí souhlas státu. Tento souhlas si musel duchovní vyžádat písemně u KNV. V rozporu s těmito vládními nařízeními byly v květnu 1955 vydány SÚC dva výnosy - výnos č.j. 4874/55-I/-SÚC „udělování státního souhlasu k výkonu duchovenské činnosti“⁹⁰ z 19.května 1955 a výnos č.j. 5242/55-I/1-SÚC „udělování státního souhlasu k výkonu duchovenské činnosti – dodatek“⁹¹ z 30.května 1955. Oba výnosy SÚC podstatně rozšířily státní dozor, protože duchovní k jakékoliv další duchovenské činnosti a k přemístění do jiné farnosti potřeboval další povolení ONV.

SPVC vydal 19.července 1968 nový metodický výklad k udělování státního souhlasu (č.j. 11856/68-C), který rušil oba výnosy SÚC

⁸⁷ Soubor pr.předpisů upravujících poměr k církvím v ČSSR, s.74-75

⁸⁸ Cuhra J., Církevní politika KSČ a státu v letech 1969-1972, s.10,77

⁸⁹ Cuhra J., Církevní politika KSČ a státu v letech 1969-1972, s.78

⁹⁰ Soubor pr.předpisů upravujících poměr k církvím v ČSSR, s.89

⁹¹ Soubor pr.předpisů upravujících poměr k církvím v ČSSR, s.90

z padesátých let. K udělení státního souhlasu podle tohoto metodického výkladu postačoval v souladu se zákonem č.218/1949 Sb. a vládními nařízeními č.219 až 223/1949 Sb. pouze jeden státní souhlas od KNV. Podle metodického výkladu č.j. 11856/68-C bylo také umožněno rehabilitovaným duchovním, aby se vrátili do služby na základě rehabilitačního osvědčení, které byli povinni předložit příslušnému orgánu státní správy.

MK ČSR však vydalo 17.dubna 1970 „dodatek k metodickému výkladu č.j. 11856/68-C“, který znamenal obnovu předběžného souhlasu okresního církevního tajemníka, čili návrat k výnosům z padesátých let. Proti „dodatku“ protestoval jménem katolických biskupů a ordinářů brněnský biskup Skoupý, který podal podle § 61 zákona č.71/1967 Sb. proti tomuto rozhodnutí rozklad. Nesouhlas dala najevo Synodní rada Církve československé evangelické (ČSE). Podle katolíků a evangelíků byl souhlas okresního církevního tajemníka v rozporu se zákonem č.218/1949 Sb., v němž byl uveden pouze souhlas jediný. SPVC MK ČSR v lednu a v březnu 1971 argumentoval v dopisech oběma církvím tím, že se nejedná o další státní souhlas, ale o oznamovací povinnost.⁹²

Do roku 1968 platily v ČSSR také zaostalé právní předpisy o výuce náboženství. Podle vládních nařízeních č.219 až 223/1949 Sb. byli duchovní povinni bezplatně vyučovat náboženství. Honorovány byly pouze odučené hodiny přes 10 hodin týdně. Podrobně se výukou náboženství zabývaly tyto podzákoné právní normy - výnos Ministerstva školství, věd a umění č.j. 14941/52-I/4 - MŠVU z 26. června 1952 „Vyučování náboženství na školách I. a II.stupně⁹³“, směrnice č.j. 34/52-SÚC „pro tvoření obvodů pro vyučování náboženství⁹⁴“, výnos SÚC Zn. 3561/50-I/2-SÚC „Dozor nad vyučováním náboženství“ ze dne 18.9. 1950 a oběžník SÚC č.j. 4311/51-I-SÚC „Provádění dozoru nad vyučováním náboženství⁹⁵“.

⁹² Cuhra J., Církevní politika KSČ a státu v letech 1969-1972, s. 81

⁹³ Soubor pr.předpisů upravujících poměr k církvím v ČSSR, s.76

⁹⁴ Soubor pr.předpisů upravujících poměr k církvím v ČSSR, s.77-78

⁹⁵ Soubor pr.předpisů upravujících poměr k církvím v ČSSR, s.78-79

V těchto správních předpisech byla výuka náboženství omezena jen na žáky 2. až 7. tříd, přihlášky musely být podepsány oběma rodiči a odevzdávány ředitelství škol do 8.září školského roku. Laičtí učitelé náboženství byli zvýhodněni oproti duchovním, protože učitelé dostávali plat za běžně odučené hodiny, zatímco duchovní pouze za nadpočetné. Dozor nad vyučováním náboženství byli povinni provádět okresní církevní tajemníci. Jednou do roku museli provést inspekci všech učitelů náboženství na školách. Kontrolováni byli krajskými církevními tajemníky. Církevní (diecézní) inspektoři pak dozírali na to, zda učitelé náboženství vyučují v souladu s lidově demokratickým zřízením.

Tyto zastaralé právní předpisy byly zrušeny výnosem č.j. 14553/68 Ministerstva školství a kultury z 22.října 1968 (tomuto výnosu předcházela totožný výnos z 20.srpna 1968, ten však kvůli okupaci nebyl dostatečně distribuován, a proto byl vydán výnos č.j. 14553/68). Žáci základních devítiletých škol (ZDŠ) se mohli přihlašovat na výuku náboženství od 1. do 9. třídy, přihlášky byly namísto ředitelstvím odevzdávány duchovním a náboženství směli vyučovat i laikové za odměnu 10 Kčs i mimo budovu školy.

Slovenští normalizátoři byli ve školství rychlejší než jejich čeští kolegové, a proto již v dubnu 1970 vydalo MK SSR nový výnos týkající se výuky náboženství podle představ vykonavatelů státní moci. V českých zemích byla situace složitější. SPVC MK ČSR vydal v srpnu 1970 novou směrnici k výuce náboženství č.j. 24494/70-200, která sice nerušila směrnici z října 1968, ale významně ji upravovala. Duchovní přestali dostávat za výuku náboženství plat, vyžadovaly se opět podpisy obou rodičů na přihlášce, která se opět podávala na ředitelství ZDŠ a vyučovat mohli zase jen duchovní se státním souhlasem. Směrnici č.j. 24494/70-200 kritizovali katoličtí biskupové a Synodní rada CČE a nutno podotknout, že po právní stránce naprosto oprávněně. Směrnici totiž chyběly podpisy příslušných ministrů.⁹⁶

⁹⁶ Cuhra J., Církevní politika KSČ a státu v letech 1969-1972, s.85

Představitelé státní moci (poté co se rozhodli českou směrnicí upravit podle směrnice slovenské) proto vydali 30.července 1971 směrnicí č.11822/1971-III, opatřenou podpisem ministra a s velmi podobným obsahem jako směrnice ze srpna 1970. Oproti výnosům z padesátých let zde byl jeden nepatrný rozdíl. Chyběl-li podpis jednoho z rodičů pro závažnou překážku, musel se druhý písemně zaručit, že podpis bude doplněn poté, co překážka odpadne.

Finanční výhody duchovních za výuku náboženství přesahující 10 hodin týdně, za jízdné a cestovné zaručené v § 14 odst.2,3,4,5,6 vládních nařízeních č.219 až 223/1949 Sb. vzaly za své vydáním nařízení vlády SSR č.69/1970 Sb., které nabylo účinnosti 1.července 1970 a takřka totožným nařízením vlády ČSR č.36/1971 Sb. s pozdějším datem nabytí účinnosti - od 28.dubna 1971. Oběma nařízeními vlády byly výše uvedené finanční výhody duchovních stanovené v § 14 odst.2 až 6 vládních nařízeních z roku 1949 zrušeny a duchovní tak znevýhodněni oproti právní úpravě před rokem 1968.

31.Diplomatická jednání mezi ČSSR a Apoštolským stolcem počátkem 70.let - jmenování nových biskupů a biskupa Trochty kardinálem

Jednání mezi Československem a Apoštolským stolcem, která byla přerušena v roce 1967, započala opět až v říjnu 1970. Třiletá prodleva byla zaviněna československou stranou. Po pražském jaru, okupaci a následné normalizaci s pokračováním rozhovorů vyslovili souhlas čeští a slovenští komunisté v usnesení Předsednictva ÚV KSČ z 22.května 1970, federální vláda v srpnu 1970 a definitivně 4.září 1970 znovu Předsednictvo ÚV KSČ.

Při jednáních v říjnu 1970 v Římě si diplomatická delegace Apoštolského stolce, vedená arcibiskupem Casarolim uvědomovala kritický stav biskupského sboru v ČSSR, a proto svým československým protějškům přednesla své návrhy na kandidáty do biskupských funkcí. Kromě toho vatikánští diplomaté požadovali přehodnocení zákona č.218/1949 Sb., svobodné rozhodování ordinářů, vytvoření samostatné slovenské církevní provincie, legalizaci řeholního života a zřízení nových seminářů.

Stanoviska obou delegací byla diametrálně odlišná, a tak k žádné dohodě nedošlo jak v říjnu 1970, tak při pokračování rozhovorů v březnu 1971 v Praze. V roce 1972 se situace u československých ordinářů stala neudržitelnou, protože během jednoho roku zemřeli v českých zemích biskupové Skoupý a Hlouch a na Slovensku poslední biskup Pobožný. Ze třinácti diecézí byly obsazeny pouze dvě - litoměřická v čele s biskupem Štěpánem Trochou a pražská pod vedením apoštolského administrátora Františka Tomáška, zbylých jedenáct spravovali kapitulní vikáři.

Za této situace byli diplomaté Apoštolského stolce ochotni k ústupkům, a tak přistoupili na československý návrh - jednalo se pouze o obsazení biskupských stolců. Ostatní důležité otázky, jakými bylo přehodnocení zákona č.218/1949 Sb., úprava diecézních hranic či legalizace řeholního života zůstaly stranou rozhovorů, resp. českoslovenští zástupci neměli zájem o těchto otázkách jednat.

Dohody o jmenování čtyř nových biskupů bylo dosaženo až při jednáních, která proběhla v listopadu a v prosinci 1972. Rozhovory byly několikrát málem přerušeny, protože obě strany tvrdě hájila svá stanoviska. Diplomáté Apoštolského stolce nakonec ustoupili a souhlasili s československým návrhem, i když pro ně nijak zvlášť výhodným nebyl. Apoštolským administrátorem v olomoucké arcidiecézi měl být jmenován Josef Vrana, sídelním biskupem v Nitře Ján Pasztor, apoštolským administrátorem v Trnavě Július Gábriš a sídelním biskupem v Banské Bystrici Štefan Sámel (ze zdravotních důvodů jmenování odmítl a nahradil ho Jozef Feranec). Navíc zástupci Svatého stolce přistoupili na požadavek československé strany, že budou znemožňovat činnost katolické emigrace z Československa.

Členové Předsednictva ÚV KSČ na svém zasedání v lednu 1973 vyjádřili naprostou spokojenost nad dosaženou dohodou, naopak v katolických církevních kruzích v Československu i v Římě zavládla skepse a kritika se snesla na hlavu arcibiskupa Casaroliho a jeho východní politiky.

Jediným (a pochybným) ústupkem československé strany byla rezignace Josefa Vransy z funkce předsedy českého SKD - Pit. Velký

spor však proběhl o vyjádření tohoto rezignačního rozhodnutí, nakonec bylo formulováno - „jako pastýř všech kněží a věřících nemůže biskup aktivně pracovat v hnutí, v němž je činna jen část duchovních.“⁹⁷

Biskupové obdrželi předběžný státní souhlas k výkonu funkce od národních ministrů kultury. Slovenští biskupové byli vysvěceni v katedrále v Nitře 3.března 1973, Josef Vrana v Olomouci o den později. Nové biskupy světil prefekt arcibiskup Casaroli.

Po dokončení svěcení J.Vrany oznámil arcibiskup Casaroli vedoucímu SPVC ÚPV ČSSR K.Hrůzovi, že papež Pavel VI. se rozhodl odtajnit jméno nového kardinála z Československa jmenovaného v dubnu 1969 in pectore (tzn. veřejně nevyhlášeného). O den později, tj. 5.března 1973, se veřejnost dozvěděla, že se jím stal litoměřický biskup ThDr.Štěpán Trochta. Jmenování Štěpána Trochty kardinálem nemohla totalitní moc zabránit, protože v zákoně č.218/1949 Sb. byla mezera, ustanovení o nutnosti předběžného souhlasu československé vlády chybělo. Ve vládním usnesení č.219/1949 Sb. bylo pouze ustanovení o funkci arcibiskupa jako nejvyšší duchovní funkci. Státního souhlasu k výkonu funkce kardinála tak nebylo zapotřebí. Strach, který vedoucí komunisté z kardinála Trochty měli (odpůrce SKD - Pit, salesián - zastávce obnovy činnosti mužských řeholních řádů) však nevydržel dlouho, protože kardinál byl vážně nemocen a o rok později 6.dubna 1974 zemřel.

32. Stát a církev v ČSSR v 70.letech

Totalitní stát se ve vztahu k církvím a náboženským společnostem se v sedmdesátých letech řídil „Návrhem dlouhodobého postupu při řešení vztahů KSČ a socialistického státu vůči církvím, věřícím a náboženské ideologii.“ Na „Návrhu“ se podíleli především oba národní a federální SPVC a oddělení propagandy a agitace ÚV KSČ. Definitivně byl „Návrh“ schválen Předsednictvem ÚV KSČ 5.ledna

⁹⁷ Cuhra J., Církevní politika KSČ a státu v letech 1969-1972, s.93

1973. Předsednictvu ÚV KSČ byly pravidelně předkládány kontrolní zprávy o jeho plnění. Na Slovensku, kde byla katolická církev silnější než v českých zemích, byli soudruzi rychlejší a „Návrh dlouhodobého postupu v oblasti církevní politiky a světonázorové výchovy na Slovensku“ byl schválen Předsednictvem ÚV KSS již 31.srpna 1971 a Předsednictvem vlády 12.ledna 1972. Vypracovaly ho společně oddělení propagandy a agitace ÚV KSS, SPVC MK SSR a ředitel Kabinetu vědeckého ateismu SAV. V dokumentu byla vyjádřena spokojenost nad stavem biskupského sboru počátkem sedmdesátých let, neboť většina diecézí byla spravována kapitulními vikáři. V diecézích, kde svou funkci vykonávali biskupové, se jednalo o přestárlé ordináře (Pobožný, Skoupý, Hlouch, Trochta). U duchovních stát stanovil, že v následujících letech (tj. po celá léta sedmdesátá) bude snižován počet přijímaných studentů na bohosloveckých fakultách. Podporováno bylo hnutí SKD - Pit. Vyloučena byla činnost laických exercií, zakázáno definitivně působení mužských řeholních řádů a kongregací. Činnost spolku sv.Vojtecha byla omezena jen na vydávání náboženské literatury. U protestantských církví byla vystavena přísnému doзору Ekumenická rada církví (založená v roce 1955). Mělo být zabráněno tomu, aby se protestanti v ERC sjednotili.

Monopol na vydávání náboženské literatury na Slovensku mělo státem kontrolované Církevní nakladatelství.⁹⁸ Ve všech redakcích církví a náboženských společností se uplatňovala přísná cenzura.

Také k tomuto „Dlouhodobému postupu“ komunisté zpracovávali pravidelně kontrolní zprávy. Světonázorová výchova byla na školách a pedagogických fakultách podle tohoto dokumentu vedena ateisticky v duchu marxismu-leninismu.

Státní dozor nad církvemi se počátkem let sedmdesátých vydáním „Dlouhodobých postupů“ upevnil, aniž by byla šance, že se situace pro církevlepší.

Na rozdíl od padesátých let se nekonaly procesy s církevní hierarchií, duchovní a kazatelé jednotlivých církví a náboženských

⁹⁸ Pešek J., Barnovský M., V zovretí normalizácie, s.64

společností byli trestněprávně postihováni individuálně (nejčastěji za trestné činy podle § 178 „Maření dozoru nad církvemi a náboženskými společnostmi, § 101 trestního zákona „Zneužívání duchovenské funkce“ a podle § 211 trestního zákona č.140/1961 Sb. „Porušování zákona o rodině“) a trestní sazby odnětí svobody nebyly tak vysoké jako v letech padesátých. Často docházelo k odsouzení podmíněnému či k peněžitým trestům.

Na rozdíl od běžné praxe v šedesátých letech porušovali církevní tajemníci ONV a KNV ustanovení § 18 odst.2 vládních nařízení č.219 až 223/1949 Sb. Přestal-li duchovní vyhovovat všeobecným podmínkám pro přijetí do státní služby (podle § 7 odst.2 vládních nařízeních č.219 až 223/1949 Sb.), byl krajský církevní tajemník (KCT) povinen podle § 18 odst.2 celou záležitost projednat s příslušným církevním orgánem (biskupem, apoštolským administrátorem, kapitulním vikářem). Nebyla-li do 14 dnů zjednána náprava, mohl KCT požádat příslušný církevní orgán, aby duchovního odstranil a současně rozhodnut o příp. zastavení výplat osobních požitků duchovnímu. Nevyhověl-li příslušný církevní orgán žádosti na odstranění duchovního do 14 dnů, bylo místo podle vládních nařízeních č.219 až 223/1949 Sb. považováno za uprázdněné. V sedmdesátých letech okresní církevní tajemníci (OCT)⁹⁹ porušovali tato vládní nařízení běžně tím, že duchovnímu odebrali státní souhlas a příslušnému církevnímu orgánu jen suše oznámili, že duchovní ztratil způsobilost k výkonu duchovenské činnosti. Nepohodlní duchovní byli často přemísťováni z měst na odlehlé farnosti.

Šikanování a přísně sledování orgány státní správy a StB byli studenti bohosloveckých fakult, kteří začali studovat v letech 1968 až 1969. SPVC si na ně často objednávaly posudky od ONV v místech jejich bydliště, někteří během studia obdrželi povolávací rozkaz na nastoupení dvouleté základní vojenské služby, režimu nepohodlní

⁹⁹ Od 1.1. 1969 do 31.12. 1970 KNV neexistovaly. Obnoveny byly k 1.1. 1971, jejich kompetence v rozporu s vládními nařízeními č.219 až 223/1949 Sb. vykonávaly nadále ONV i po 1.lednu 1971 – Pešek J., Barnovský M., V zovretí normalizácie, s.84

absolventi studia v letech 1973 a 1974 nesehnali často několik měsíců místo, kde by mohli vykonávat duchovenskou činnost, a tak museli často do výroby.

V sedmdesátých letech se v souladu s přáním a aktivitami představitelů státní moci činnost církve a náboženských společností omezila na výkon náboženských úkonů - křty, svatby, zpovědi, biřmování či výuka náboženství. Kromě toho se také konaly náboženské poutě, které však byly přísně sledovány Státní bezpečností.

Ordináři římskokatolické církve se snažili posílit své pozice v roce 1973 vytvořením jednotného Sboru biskupů Československa na federální úrovni. Jejich snahy však narazily na rozhodný odpor obou národních SPVC. Představitelům SPVC se především nelíbilo, že by se schůzí v plánovaném Sboru biskupů nezúčastňovali kapitulní vikáři.

Slovenským ordinářům se na orgánech státní správy v sedmdesátých letech podařilo dosáhnout jediného významného úspěchu. Protože individuální stížnosti biskupů a kapitulních vikářů nikdo nebral vážně, sepsali společně protestní dopis paradoxně na zasedání SKD - Pit v Banské Bystrici 11.zář 1974. V dopise kritizovali nesprávný postup orgánů státní správy při přihlašování dětí na výuku náboženství, neoprávněné zásahy do určování času bohoslužeb, tvrdý postup proti řeholním sestrám, způsob odebírání státních souhlasů duchovním OCT, omezování biřmování, nízké počty přijímaných bohoslovců, omezování činnosti spolku sv.Vojtecha a znemožňování společného setkání všech ordinářů z českých zemí a ze Slovenska.¹⁰⁰

Úspěchem bylo, že dopis ordinářů měl alespoň částečný úspěch. Po schválení Slovenskou národní radou 17.července 1975 totiž nabyl účinnosti zákon „kterým se upravuje působnost na úseku hospodářského zabezpečení církví a náboženských společností státem.“ č.75/1975 Zb. SNR, podle něhož o udělování a odebírání státních souhlasů k výkonu duchovenské činnosti nerozhodovaly již

¹⁰⁰ Pešek J., Barnovský M., V zovretí normalizácie, s.83

ONV, ale v souladu s vládními nařízeními č.219 až 223/1949 Sb. opět KNV.¹⁰¹ Počet bezdůvodných případů odebraných státních souhlasů tak na Slovensku v následujících letech poklesl.

33. Mezinárodní pakty o lidských právech a

Charta 77

Od července 1973 probíhaly v Helsinkách Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě (KBSE). V závěrečném aktu se signatářské státy zavázaly respektovat základní lidská práva a svobody, vytvořit podmínky pro svobodné kontakty mezi jednotlivými kolektivy, institucemi a organizacemi včetně náboženských společností. Signatáři se zavázali i uznávat a respektovat svobodu jednotlivce, vyznávat jednotlivě anebo společně s jinými náboženství či víru v souladu s jeho svědomím.¹⁰² Přistoupení Československa k Závěrečnému aktu o KBSE stvrdil svým podpisem prezident republiky Husák 1.srpna 1975.

V prosinci 1966 byly v New Yorku otevřeny k podpisu Mezinárodní pakt o občanských a politických právech a Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech. Jménem Československa byly oba pakty podepsány v New Yorku 7.října 1968. S oběma pakty vyslovalo souhlas Federální shromáždění ČSSR 11.listopadu 1975. Oba pakty byly po ratifikaci prezidentem republiky uloženy u generálního tajemníka OSN, deponitáře obou paktů, dne 23.prosince 1975. Jako vyhláška ministra zahraničních věcí ze dne 10.května 1976 nabyly tyto mezinárodní pakty platnosti a účinnosti 23.března 1976 uveřejněním ve Sbírce zákonů pod č.120/1976.

Svobody myšlení, svědomí a náboženství se týkal čl.18 Mezinárodního paktu o občanských a politických právech. Podle tohoto ustanovení může každý svobodu vyznávat nebo přijmout náboženství nebo víru podle vlastní volby a svobodu projevat své

¹⁰¹ Pešek J., Barnovský M., V zovretí normalizácie, s.84

¹⁰² Pešek J., Barnovský M., V zovretí normalizácie, s.85

náboženství nebo víru sám nebo společně s jinými, veřejně nebo soukromě, prováděním náboženských úkonů, bohoslužbou, zachováváním obřadů a vyučováním. Nikdy rovněž nesmí být podroben donucování, které by narušovalo jeho svobodu vyznávat nebo přijmout náboženství nebo víru podle jeho vlastní volby. Smluvní strany Paktu se také zavázaly respektovat svobodu rodičů a poručníků zajistit náboženskou a morální výchovu jejich dětí podle jejich vlastního přesvědčení. Totalitní státní moc mohla poměrně snadno zneužívat bod 3. čl.18, podle něhož svoboda projevu náboženství nebo víry může být podrobena pouze takovým omezením, jaká předepisuje zákon a která jsou nutná k ochraně veřejné bezpečnosti, pořádku, zdraví nebo morálky nebo základních práv a svobod jiných.

Totalitní stát ustanovení ve všech třech výše uvedených dokumentech dodržoval pouze formálně, vedoucí komunisté se články v mezinárodních paktech řídili jen do té míry, jak jim to vyhovovalo.

Zásadní nesouhlas s nedodržováním Mezinárodních paktů o občanských a politických právech a hospodářských, sociálních a kulturních právech vyjádřila skupina českých intelektuálů dne 1.ledna 1977 v „Prohlášení Charty 77.“

V Prohlášení Charty 77 bylo kritizováno porušování čl.18 Mezinárodního paktu o občanských a politických právech ze strany státní moci. Podle Prohlášení Charty 77 byla svoboda náboženského vyznání podle čl.18 systematicky omezována mocenskou svévolí, oklešťováním činnosti duchovních, nad nimiž trvale visela hrozba odepření nebo ztráty státního souhlasu s výkonem jejich funkce, existenčním i jiným postihem osob, které své náboženské vyznání slovem či skutkem projevovaly a potlačováním výuky náboženství.

Autoři Charty 77 definovali Chartu 77 jako volné, neformální a otevřené společenství lidí různých přesvědčení, různé víry a různých profesí, které spojuje vůle se zasazovat o respektování lidských a občanských práv. Úlohou mluvčích Charty 77 byli pověřeni

prof.Patočka, prof.Hájek a Václav Havel. Pod text Prohlášení Charty 77 byl připojen seznam jmen 242 prvních signatářů.¹⁰³

K porušování náboženských práv a svobod se Charta 77 vyjádřila v „Dokumentu č.9“ z 22.dubna 1977, jehož autorem byl prof.Hájek. V „Dokumentu č.9“ kritizoval především omezování svobody vyznání věřících jen na pasivní účast na bohoslužbách.

Reakce státní moci na Prohlášení Charty 77 byla hysterická. Proti chartistům byla zahájena rozsáhlá diskreditační kampaň v mediálních prostředcích. Prohlášení Charty 77 jednoznačně odsoudily Katolické noviny a Katolická charita. Apoštolský administrátor F.Tomášek spolu s ordináři z českých zemí vydal „Prohlášení“, ve kterém se od celé záležitosti distancoval (doslova prohlásil, že čeští ordináři nejsou signatáři této Charty)¹⁰⁴

Slovenští biskupové, vedení CMBF v Bratislavě, spolku sv.Vojtecha, Ústřední katolické charity a SKD - Pit odevzdali v lednu 1977 ministru kultury SSR „Prohlášení“, v němž Chartu 77 odsoudili a vyzvedli naopak pozitiva socialistického zřízení.¹⁰⁵ Někteří slovenští ordináři se však vůči antichartistickému „Prohlášení“ ohradili s tím, že nic nepodepsali. Podobná reakce následovala i u CČE (viz kapitola o CČE). Vedení nekatolických církví (až na metodisty, kteří zaujali vcelku neutrální stanovisko - viz pasáž o metodistech) v Československu Prohlášení Charty 77 odsoudilo ve dvou společných „Prohlášeních.“

34. Diplomatická jednání mezi ČSSR a Apoštolským stolcem v 70.letech - vytvoření samostatné církevní provincie na Slovensku a jmenování biskupa Tomáška arcibiskupem a kardinálem

Po jmenování čtyř nových biskupů v březnu 1973 ztratilo československé komunistické vedení zájem na dalším pokračování

¹⁰³ Gronský J., Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa, díl III., s.218 až 222

¹⁰⁴ Skalický K., „Quo Vadis Ecclesia“, s. 83

¹⁰⁵ Letz R., Prenasledovanie kresťanov, s. 309

rozhovorů se Svatým stolcem. Rozhovory sice pokračovaly v září 1974 a v prosinci 1975 (oboje v Římě), ale návrhy diplomatů Apoštolského stolce ztroskotávaly na laxním postoji a nezájmu jejich československých protějšků.

K pokroku v čs.-vatikánských jednáních došlo až v červenci 1976 v Praze. Delegace Svatého stolce zastoupená papežským nunciem se zvláštním posláním Luigiem Poggim a členem Rady pro veřejné záležitosti církví (RVZC) Jánem Bukovským podala návrh, podle kterého žádná část československého území nebude pod církevní správou biskupa sídlícího mimo území ČSSR a rovněž žádná československá diecéze nebude překračovat státní hranice.¹⁰⁶ Předmětem návrhu bylo tedy uvedení diecézních hranic do souladu se státními. Československá strana (zastoupená K.Hrůzou, vedoucím SPVC ÚPV ČSSR; Fr.Cinoldrem, pracovníkem oddělení propagandy a agitace ÚV KSČ; Fr.Jelínkem, ředitelem SPVC MK ČSR a K.Homolou, ředitelem SPVC MK SSR) tento návrh akceptovala, stejně tak i požadavek na vytvoření samostatné slovenské církevní provincie.

Od června 1977 mělo Československo oficiálně zastoupení ve Sboru kardinálů. Papež Pavel VI. totiž veřejně vyhlásil jmenování Františka Tomáška kardinálem 1.července 1977¹⁰⁷, když předtím ho již jmenoval kardinálem *in pectore*.¹⁰⁸

Poté, co zástupce Svatého stolce odevzdal začátkem srpna 1977 na čs. velvyslanectví v Římě Diplomatickou nótu arcibiskupa Casaroliho žádající urychlení dohod, pokračovala jednání v září 1977 v Římě. Obě delegace jednaly ve stejném složení jako v červenci 1976 v Praze a potvrdily předběžné dohody o souladu státních a církevních hranic a vytvoření samostatné slovenské církevní provincie. Obě delegace se rovněž dohodly, že sídlo arcibiskupství bude v Trnavě. Delegace Svatého stolce předložila československým zástupcům návrh papežské

¹⁰⁶ Pešek J., Barnovský M., V zovretí normalizácie, s. 103

¹⁰⁷ Skalický K., Quo Vadis Ecclesia, s. 87

¹⁰⁸ Tretera J.R., Příbyl S., Konfesní právo a církevní právo, s.184, z lat. *Reservatio in Hectore*, tj. vyhrazení v hrudi, srdci; ustanovení kardinála papežem, jehož jméno svatý otec hned nevysloví.

buly o vyhlášení územních změn a vnitrocírkevní podřízenosti diecézí, československé stranické a státní vedení bulu akceptovalo a prohlásilo, že její text není v rozporu s čs. právním řádem¹⁰⁹ a je možno souhlasit s jejím uveřejněním. Významné dohody bylo také dosaženo v souhlasu obou stran na jmenování kardinála Tomáška arcibiskupem.

Na základě těchto dohod jmenoval papež Pavel VI. Františka kardinála Tomáška arcibiskupem a českým metropolitou. 30.prosince 1977 vydal papež Pavel VI. konstituci *Praescriptionum Sacrosanti*, kterou byla zřízena slovenská církevní provincie se sídlem v Trnavě a v ten samý den vydal též konstituci *Qui divino*, kterou byla trnavská diecéze povýšena na arcidiecézi. Všechny slovenské diecéze a jejich biskupové byly a jsou od této doby podřízeny trnavskému arcibiskupovi. Prešovská řeckokatolická eparchie však zůstala i nadále pod přímou pravomocí Svatého stolce. 30.prosince 1977 došlo také k úpravě hranic českých a slovenských diecézí tak, aby byly v souladu s hranicemi státními.

Další diplomatická jednání v dubnu 1978 v Praze skončila fiaskem. Delegace Apoštolského stolce pod vedením L.Poggiho odmítla návrh na jmenování J.Vrany olomouckým arcibiskupem. Naopak českoslovenští zástupci nepřistoupili na návrh jmenovat J.Gábriše arcibiskupem v Trnavě (trnavský arcibiskupský stolec tak zůstal uprázdněn až do roku 1989). Arcibiskup Poggi poté kritizoval rozpory mezi čs. právními normami a mezinárodním právem a nedodržování základních lidských práv a svobod. Není divu, že tato kritika se čs. zástupcům nelíbila. Obě strany vyjádřily sice vůli v jednáních pokračovat, ale žádné další pevné datum stanovené nebylo.

Konstituce *Praescriptionum Sacrosanti* a *Qui divino* byly slavnostně vyhlášeny v Trnavě kardinálem Tomáškem 6.července 1978.

¹⁰⁹ Pešek J., Barnovský M., V zovretí normalizácie, s.105

35. Ústavy vědeckého ateismu v českých zemích a na Slovensku v letech 1971 až 1989

Na nátlak normalizačního komunistického vedení byly znovu obnoveny instituce propagující ateismus. Kabinet vědeckého ateismu u Slovenské akademie věd začal vyvíjet činnost od 1. dubna 1971. Jeho ředitelem se stal Felix Vašečka. V březnu 1973 Předsednictvo SAV rozhodlo „Kabinet“ přejmenovat na Ústav vědeckého ateismu.

Ústav vědeckého ateismu ČSAV v Brně vznikl k 1. lednu 1972. Pracovníci Ústavu vědeckého ateismu připravovali publikace o světonázorové výchově, vedli ateistické kurzy na vysokých školách a v tisku publikovali proticírkevní články.

Od roku 1972 vycházel na Slovensku s celostátní působností časopis „Ateismus.“ Od roku 1972 se také na pedagogických a filozofických fakultách vyučoval vědecký ateismus jako předmět. Na Slovensku dokonce v roce 1980 vzniklo i ateistické muzeum, nazvané Muzeum vývoje společenského vědomí. V průběhu osmdesátých let se na Slovensku konaly porady šéfredaktorů ateistických časopisů ze zemí východního bloku.¹¹⁰

36. Stát a katolická církev na přelomu 70. a 80. let

Velké změny pro katolickou církev nastaly v roce 1978. V srpnu zemřel papež Pavel VI., koncem září jeho nástupce Jan Pavel I., a tak byl 16. října 1978 zvolen papežem padesátiosmiletý krakovský arcibiskup Karol Wojtyła, který přijal jméno Jan Pavel II. Nový papež se přihlásil k pokračování ve východní politice arcibiskupa Casaroliho. Zároveň však počátek jeho pontifikátu znamenal mnohem tvrdší postoj Apoštolského stolce vůči zemím východního bloku, neboť nový svatý otec znal velmi dobře metody totalitního státu vůči římskokatolické církvi ze své vlasti, z Polska.

Hned na počátku pontifikátu Jana Pavla II. vyvolala odpor orgánů státní správy apoštolská konstituce „Sapientia christiana“, kterou papež

¹¹⁰ Letz R., *Prenasledovanie kresťanov*, s.329

vyhlásil 15.dubna 1979. Tato konstituce upravovala studijní řád katolických teologických fakult. V Litoměřicích a v Bratislavě oba kancléři fakult vypracovali návrhy nových statutů obou bohosloveckých fakult.¹¹¹ Státní správa však tento pokus o vnitřní autonomii katolických teologických fakult odmítla a ani jeden ze statutů nenabyl účinnost.

Jednání mezi Svatým stolcem a Československem v 1.polovině osmdesátých let uvízla na mrtvém bodě. Stanoviska obou stran byla natolik odlišná, že žádná nová dohoda nebyla uzavřena. Nový tajemník RVZC arcibiskup Achille Silvestrini při rozhovorech s československými zástupci kritizoval ČSSR za nedodržování náboženské svobody, ke které se Československý stát zavázal podpisem Závěrečného aktu o KBSE a Mezinárodního paktu o občanských a politických právech. Na nedodržování náboženské svobody v Československu upozorňoval často formou osobních dopisů adresovaných prezidentu republiky Husákovi papež Jan Pavel II. Ve dvou těchto osobních dopisech ze září 1980 a ledna 1982 požadoval svatý otec okamžitou nápravu. V únoru 1985 zaslal Jan Pavel II. prezidentu republiky Husákovi „Poselství“, v němž kritizoval fakt, že z třinácti diecézí v Československu je jich obsazeno pouze pět. Nepříjemným překvapením pro československé komunistické vedení rovněž bylo vysvěcení dvou biskupů pro emigraci - Dominika Hrušovského a Jaroslava Škarvady v Římě papežem Janem Pavlem II.

Počátkem osmdesátých let se v Československu zvýšil počet tajně vysvěcených kněží a narostl počet skupin laického apoštolátu. Tajnou činnost v této době intenzívně vyvíjeli mužské řeholní řády - především dominikáni, salesiáni a františkáni. Dominikáni se vzdělávali v Generálním studiu dominikánů, salesiáni měli Sekulární Institut Dona Bosca a františkáni vytvořili dobře fungující komunity (právě komunity františkánů a františkánek byly v březnu 1983 přepadeny příslušníky StB, po protestech v ČSSR i v zahraničí však

¹¹¹ Cuhra J., Československo-vatikánská jednání 1968-1989, s.127

byli z 15 obviněných pouze dva františkáni odsouzeni k podmíněným trestům odnětí svobody).

Na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let se církevní problematikou zabýval především 5.odbor X.správy SNB, podřízeny mu byly na Slovensku 2.odbor XII.správy SNB a na úrovni krajů 2.odbory krajských správ StB. V únoru 1979 se konal „Služební aktiv k církevní problematice“ za účasti ministra vnitra ČSSR Obziny, jeho náměstka Hanuliaka a náčelníka X.správy federálního ministerstva vnitra (FMV) generálmajora Stárka. Výsledkem tohoto setkání bylo vydání dokumentu „Úkoly kontrarozvědného boje po linii X.správy FMV proti podvratné činnosti vnějšího a vnitřního nepřítele usilujícího aktivní využití římskokatolické církve jako jednoho z důležitých nástrojů destabilizace socialismu v ČSSR.“¹¹² Příslušníci StB a Ministerstva vnitra vnímali katolickou církev jako nejsilnější opoziční sílu vůči komunistické straně ve státě.

V roce 1982 pracovníci federálního a obou národních SPVC ve spolupráci s oddělením propagandy a agitace ÚV KSČ a ústavy vědeckého ateismu vypracovali a následně vedoucí komunisté na XVI.sjezdu KSS a XVI.sjezdu KSČ schválili nový „Dlouhodobý postup v oblasti církevní politiky a vědecko-ateistické výchovy po XVI.sjezdu KSČ a XVI.sjezdu KSS.“ Tento nový „Dlouhodobý postup“ však ve vztahu k církvím a náboženským společnostem do značné míry kopíroval předchozí „Dlouhodobý postup“ z ledna 1973, nic nového nepřinášel a požadavky ordinářů katolické církve na změnu dosavadních právních norem upravujících vztah mezi státem a církvemi zcela ignoroval. Tímto závěrem se pracovníci MK a SPVC MK řídili až do roku 1989 a tvrdošíjně odmítali jakoukoli diskusi o změně církevních zákonů z října 1949. K „Dlouhodobému postupu“ z roku 1982 vypracovávaly SPVC tzv. „kontrolní zprávy“, které schvalovala předsednictva ÚV KSČ a ÚV KSS.

Na vztahu mezi státem a církvemi se nic nezměnilo poté, co K.Hrůzu vystřídal od 1.ledna 1983 ve funkci vedoucího federálního

¹¹² Cuhra J., Katolická církev přelomu 80.let v diplomových pracích příslušníků StB, s.9 až 12

SPVC ing. Vladimír Janků. Ing. Janků sice zastával umírněnější postoje než jeho předchůdce, ale vše zůstalo při starém.

Kromě „tradičního“ odebrání státních souhlasů k výkonu duchovenské činnosti postihovala státní moc v první polovině osmdesátých let duchovní a laiky za pašování nedostatkové náboženské literatury do Československa. Státní prokuratury toto jednání nejčastěji subsumovali pod § 124 trestního zákona č. 140/1961 Sb. „Porušování předpisů o oběhu zboží ve styku s cizinou.“¹¹³

Státní moc v osmdesátých letech nadále propagovala ateismus, stále více laiků však v hojném počtu navštěvovalo náboženské poutě, které režim i přes různá omezovací opatření (nejčastěji znemožnění použití hromadných dopravních prostředků) toleroval.

37. Papežský dekret *Quidam Episcopi* a krize SKD - Pit v osmdesátých letech

Aktivisté z SKD - Pit na podzim 1980 začali organizovat na CMBF v Bratislavě teologicko-mírové semináře za účelem správné aplikace myšlenek encykliky Jana Pavla II. „*Redemptor hominis*.“ Duchovenstvo a věřící byli v této encyklice vyzváni, aby bojovali za náboženskou svobodu v souladu s dodržováním lidských práv.¹¹⁴

Členové SKD - Pit se snažili vykládat obsah této encykliky poněkud odlišně. Bohoslovci na tyto semináře reagovali vyhlášením protestní hladovky, vydáním letáků jednoznačně odmítajících SKD - Pit a neúčasti na těchto seminářích.

Představitelé státní moci požadovali vyloučení organizátorů těchto akcí z fakulty, Fakultní rada v čele s rektorem Gábríšem jim přerušila studium, na nátlak zástupců SPVC však musela několik bohoslovců ze studia vyloučit.

¹¹³ Podle historika R. Letze došlo v 80. letech na Slovensku k několika vraždám duchovních, jejichž viníci nebyli nikdy potrestáni, pachatelé byli pravděpodobně příslušníci StB; Letz R., *Prenasledovanie kresťanov*, s. 316, 318

¹¹⁴ Pešek J., Barnovský M., *V zovretí normalizácie*, s. 111

Boj bohoslovců z CMBF byl jedním z důvodů, proč papež Jan Pavel II. vydal v březnu 1982¹¹⁵ bulu *Quidam Episcopi* (Prohlášení Posvátné kongregace pro klérus o některých sdruženích a hnutích zakázaných kléru). Podle této buly jsou s kněžskou službou neslučitelná sdružení a hnutí, které přímo nebo nepřímo, zjevně či skrytě sledují politické cíle, i když je někdy předkládají takovým způsobem, jakoby se snažily podporovat humanitární ideály a sociální pokrok.¹¹⁶ SKD - Pit v bule výslovně uvedeno nebylo. Na písemný dotaz kardinála F.Tomáška, zda se bula *Quidam Episcopi* vztahuje na SKD - Pit však svatý otec i další představitelé Apoštolského stolce kladně. Bula byla navíc zveřejněna v den příjezdu českých a slovenských biskupů do Vatikánu, kde měli podle kanonického práva (*ad limini apostolorum*) podat zprávu o stavu svých diecézí.

Pod vlivem vydání buly *Quidam Episcopi* vystouila z SKD - Pit velká část kněží a ordinářů, což nelibě nesly orgány státní správy. Zástupci Svatého stolce trvali na platnosti *Quidam Episcopi* i při československo-vatikánských jednáních v červenci 1984. Bula *Quidam Episcopi* zůstala pracovníkům SPVC trnem v oku až do listopadu 1989. Kromě odebrání státního souhlasu však nebyly orgány státní správy schopny tvrdšího postihu vůči duchovním, kteří SKD - Pit na základě buly *Quidam Episcopi* opustili. Definitivně se SKD - Pit v tichosti samo rozpustilo na své poslední schůzi 7.prosince 1989.

38. Jmenování nových biskupů v Československu na základě jednání Svatého stolce a ČSSR

Ke kolizi mezi Kodexem kanonického práva a československých právních norem došlo 14.listopadu 1987. Den před tímto datem zemřel trnavský biskup Július Gábriš.¹¹⁷ Zesnulý biskup v souladu s novým

¹¹⁵ bula byla podepsána 6.3.1982, zveřejněna o dva dny později.

¹¹⁶ Pešek J., Barnovský M., *V zovretí normalizácie*, s.116

¹¹⁷ Július Gábriš byl posmrtně jmenován arcibiskupem; Cuhra J., *Československo-vatikánská jednání 1968-1989*, s.193

Kodexem kanonického práva podle c.502/61.¹¹⁸ Vzhledem k tomu, že biskupský stolec byl neobsazen, Sbor konzultorů podle CIC 1983 14.11. 1987 zvolil administrátorem diecéze Jána Sokola , a to bez předchozího státního souhlasu. Českoslovenští představitelé (ředitel Sekretariátu vlády ČSSR pro věci církevní Janků, ředitel Sekretariátu vlády SSR pro věci církevní Máčovský a ministr kultury SSR Válek) odmítli volbu Jána Sokola uznat. Argumentovali tím, že Sbor konzultorů je instituce právně neplatná¹¹⁹ a absence předchozího státního souhlasu je v rozporu s § § 17 a 18 vládního nařízení č.219/1949 Sb. Pozitivem na tomto sporu bylo, že po více než třech letech došlo k obnově jednání mezi Apoštolským stolcem a Československem. Obnovená jednání proběhla v prosinci 1987 v Římě. Českoslovenští zástupci (Janků, Jelínek, Máčovský) zopakovali svůj nesouhlas s postupem Sboru konzultorů při volbě Jána Sokola apoštolským administrátorem. Vedoucí delegace Svatého stolce arcibiskup Francesco Colasuonno (po poradě se státním sekretářem A.Casarolim) navrhl kompromisní řešení, podle něhož biskup Feranec jako nejstarší biskup na Slovensku měl požádat o státní souhlas pro J.Sokola jako dočasně pověřeného správou trnavské arcidiecéze.¹²⁰

Na to českoslovenští zástupci přistoupili a současně bylo dohodnuto, že český i slovenský sbor ordinářů odevzdají státním orgánům oficiální překlad CIC 1983 a ordináři poté zažádají o transformaci příslušných částí CIC do československého právního řádu.

Po dalších jednáních byl 14.dubna 1988 v Římě uzavřena dohoda o jmenování dvou pomocných biskupů pro pražskou arcidiecézi (Jan Lebeda, Antonín Liška) a biskupa – apoštolského administrátora pro

¹¹⁸ Codex Iuris Canonici (CIC 1983) - Kodex kanonického práva z roku 1983 nabył účinností 27.11. 1983, kdy nahradil Kodex kanonického práva z roku 1917 (CIC 1917). Tento kodex církevního práva byl vyhlášen papežem Janem Pavlem II. apoštolskou konstitucí „Sacrae disciplinae leges“ 25.ledna 1983.

¹¹⁹ Podle CIC 1917 volila dočasného správce diecéze kapitula.

¹²⁰ Pešek J., Barnovský M., V zovretí normalizácie, s.157

trnavskou arcidiecézi. Tuto dohodu následně odsouhlasilo Předsednictvo ÚV KSČ o osm dní později.¹²¹ 11.června 1988 byli v Praze vysvěceni J.Lebeda a J.Liška (konsekrace v chrámu sv. Víta se kromě ministra kultury ČSR a zástupců státní správy zúčastnili i řeholníci v řádových oděvech a veřejně vystoupil tajný biskup K.Otčenášek), J.Sokol byl vysvěcen v Trnavě o den později.

Vyčerpaný totalitní režim pokračoval v roce 1989 v ústupcích, které by byly v letech sedmdesátých a v první polovině let osmdesátých nemyslitelné. Českoslovenští zástupci (Janků, Jelínek a Máčovský) na jednáních se Svatým stolcem, která se uskutečnila v dubnu a 27. až 30.června 1989 souhlasili se jmenováním J.Sokola za trnavského arcibiskupa, Josefa Koukla za sídelního biskupa v Litoměřicích, Františka Vaňáka za biskupa – apoštolského administrátora v Olomouci (biskupský stolec byl volný od listopadu 1987, kdy zemřel Josef Vrana) a Františka Tondry za sídelního biskupa na Spiši. Předchozí souhlas se jmenováním biskupů a arcibiskupa vyslovily v souladu s ustanovením § 17 odst.2 vládního nařízení č.219/1949 Sb. republikové vlády ČSR a SSR 12.července 1989.

F.Vaňák byl konsekrován v Olomouci 26.srpna 1989, o den později J.Koukl v Litoměřicích. F.Tondra byl vysvěcen 9.září 1989. J.Sokol byl uveden do arcibiskupského úřadu 10.září 1989. Všichni noví biskupové byli vysvěceni F.Colasuonem (na Slovensku svěcení a uvedení do arcibiskupského úřadu proběhlo za spoluúčasti kardinála slovenského původu, prefekta Kongregace pro evangelizaci národů, Jozefa Tomka).

Totalitní stát byl již delší dobu v krizi, takže ani příliš věřícím nebránil (kromě několika členům skryté církve¹²²), aby se zúčastnili svatořečení blahoslavené Anežky České v Římě 12.listopadu 1988 (Předsednictvo ÚV KSČ dokonce povolilo přímý televizní přenos). Poslední jednání mezi Apoštolským stolcem a totalitním Československem se konalo 14. až 17.listopadu 1989 v Římě. Je

¹²¹ Cuhra J., Československo-vatikánská jednání 1968-1989, s.221

¹²² Cuhra J., Československo-vatikánská jednání, s.221

pravděpodobné, že na této schůzce došlo k dohodě o jmenování Jána Hirky řeckokatolickým biskupem.

Místopředseda polistopadové vlády, do jehož kompetence spadaly náboženské otázky, mj. též synodní senior CČE, Josef Hromádka, navštívil ještě v prosinci 1989 Řím a uzavřel jménem nové vlády (tzv. vlády národního porozumění) dohodu o jmenování J.Hirky biskupem v Prešově, F.Vaňáka arcibiskupem v Olomouci a dlouholetého tajného biskupa K.Otčenáška sídelním biskupem v Hradci Králové.

V roce 1990 byl jmenován J. Ch. Korec sídelním biskupem v Nitře a Miroslav Vlk sídelním biskupem českobudějovickým. Definitivní urovnání vzájemných vztahů mezi Svatým stolcem a Československem nastalo v dubnu 1990 (návštěva papeže Jana Pavla II.) a především ke 30.červnu 1990, kdy byl obnoven diplomatický styk mezi Apoštolským stolcem a ČSFR na úrovni nunciatury a velvyslanectví.¹²³

39. Katolická církev versus totalitní stát v rozpadu

Orgány státní moci připravovaly na rok 1985 oslavy výročí 1100 let od smrti sv. Metoděje (zemřel 6.dubna 885). Kardinál Tomášek pozval dopisem z 8.února 1984¹²⁴ na oslavy papeže Jana Pavla II. a 11.dubna 1984 o tom informoval Předsednictvo vlády ČSSR. O pět dní později byl podroben psychologickému nátlaku ze strany ministra kultury ČSR Klusáka a vedoucího SPVC Jelínka. Bezmála osmdesátipětiletý kardinál si však stál za svým a pozvání neodvolal. Svatý otec vyjádřil radost nad pozváním a touhu na oslavy přijet, návštěva mu však státními orgány umožněna nebyla.

11.března 1985 byl zvolen generálním tajemníkem ÚV KSSS Michail S. Gorbačov.¹²⁵ V Sovětském svazu byla zahájena reforma –

¹²³ Tretera J.R., Příbyl S., *Konfesní právo a církevní právo*, s.103

¹²⁴ Členové skryté církve zorganizovali za pozvání Jana Pavla II. rozsáhlou petiční akci, pod níž se podepsalo více než 17 000 občanů – Skalický K., *Quo Vadis Ecclesia*, s.83

¹²⁵ Pilát V. in: „Dějiny evropské civilizace II.“, s.273

perestrojka, která se v některých aspektech podobala pražskému jaru 1968. Více než skutky spíše verbálně se k perestrojce přihlásilo i komunistické vedení v Československu. Nástup Gorbačova spolu s dalšími změnami na přelomu 70. a 80.let (1978 – počátek pontifikátu Jana Pavla II; 1981 – nástup do úřadu amerického prezidenta R.Reagana, tvrdého odpůrce komunismu) se odrazil i ve stavu v československé společnosti, tj. ve vztahu totalitní stát a církve. Pracovníci státního dozoru nad církvemi si již nemohli dovolit to, co v sedmdesátých letech a s ohledem na evropské veřejné mínění museli přistupovat k představitelům církví a náboženských společností opatrněji.

Na kněžskou pouť, která se konala na Velehradě 11.dubna 1985 přijelo 1 200 kněží a 10 000 věřících. Státní bezpečnost na vysokou účast reagovala domovními prohlídkami u členů skryté církve, zabavila množství samizdatu a rozmnožovacích strojů¹²⁶, k nepodmíněnému trestu odnětí svobody však nikdo odsouzen nebyl.

Pouť na Velehradě, naplánovanou na 7.července 1985, chtěli představitelé státní moci pojmout tak, jak byli z minulosti při podobných akcích zvyklí, jako mírovou slavnost, při níž by ordináři katolické církve hráli pouze úlohu diváků a vystoupili by s projevy pouze členové SKD –Pit. V roce 1985 však už byla situace jiná.

Mládež skryté církve z Čech, Moravy a Slovenska zorganizovala noční duchovní dýchánek v noci ze 6. na 7.července (vedle v noci zamčené baziliky). 7.července 1985 se poutě zúčastnilo podle odhadů očitých svědků 150 až 200 000 lidí. Na pouti byli přítomni (až na pár výjimek) čeští a slovenští ordináři a oba ministři kultury – český M.Klusák a slovenský M.Válek. Představitelé státu byli se svými projevy vypískáni a přerušeni skandováním hesel o náboženské svobodě. Úspěch naopak sklidil kardinál A.Casaroli, který celebroidal pontifikální mši. Navíc na akci se objevili i františkáni v řeholních oděvech.

¹²⁶ Cuhra J., Československo-vatikánská jednání, s.170, tzv. policejní akce Saturn.

Po velehradském debaklu bylo i největším optimistům na SPVC jasné, že něco není v pořádku, a to se odrazilo v usnesení Předsednictva ÚV KSC ze 17. prosince 1986 s názvem „Opatření na zkvalitnění řízení církevní politiky.“ Pracovníci sekretariátů, se kromě administrativních opatření měli podle tohoto usnesení zaměřit na podstatné posílení každodenní práce s církevními představiteli za podpory SKD Pit.¹²⁷

K významné změně došlo na úseku orgánů státní správy, na základě usnesení Předsednictva KSC ze 17. 12. 1986 byl v českých zemích namísto SPVC MK ČSR vytvořen Sekretariát vlády ČSR pro věci církevní v čele s F. Jelínkem. Rovněž na Slovensku vznikl na základě usnesení vlády SSR č.134 z 19.června 1987 Sekretariát vlády SSR pro věci církevní. Podle rozhodnutí vlády SSR č.97/1987 se stal vedoucím tohoto sekretariátu ředitel ve funkčním zařazení náměstek ministra.¹²⁸

V této funkci nahradil Vincent Máčovský předchozího ředitele SPVC MK SSR K.Homolu.

Sekretariáty vlády ČSR a SSR se členily na tři oddělení – oddělení pro katolické církve, pro nekatolické církve a oddělení právní a ekonomické. Změny v organizačním členění orgánů státní správy však neznamenal změnu ve vztahu k církvím a náboženským společnostem.

Členové skryté církve a laických hnutí povzbuzeni velehradským úspěchem organizovali v letech 1985 až 1987 především na Slovensku (Šaštín, Levoča) náboženské poutě, při nichž mj. skandovali hesla oslavující papeže, obsazení všech diecézí biskupy a požadovali náboženskou svobodu.

Věřící se začali dovolávat svých práv i jinou formou, 29.listopadu 1987 spatřila světlo světa petice katolíků z Moravy s názvem „Podněty katolíků k řešení situace věřících občanů v ČSSR.“ Do oběhu ji uvedli Josef Adámek a Augustin Navrátil, proto je známa též pod názvem „Petice 31 bodů Augustina Navrátila.“ K nejvýznamnějším požadavkům (bylo jich celkem 31) patřila odluka církve od státu,

¹²⁷ Pešek J., Barnovský M., V zovretí normalizácie, s.66

¹²⁸ Pešek J., Barnovský M., V zovretí normalizácie, s.66

obsazení všech biskupských stolců, legalizace činnosti řeholí, svoboda náboženského tisku a literatury, svoboda výuky náboženství, rehabilitace odsouzených z náboženských důvodů a změna církevních zákonů.¹²⁹

Petici podpořil neúnavný kardinál Tomášek dopisem ze 4.ledna 1988. V dopise zdůraznil, že rozšiřování a podpisování petice je v souladu s ústavou ČSSR a ostatními platnými právními předpisy.¹³⁰ Samotná petice v mnohém navazovala na dopis kardinála Tomáška z 30.dubna 1986 nazvaný „Aktuální problémy církve v Československu“, adresovaný ministru kultury ČSR Klusákovi.¹³¹

O pár týdnů později připravil kardinál Tomášek představitelům státní moci další hořkou pilulku, když pozval věřící na pražskou pout', konanou při příležitosti svátku blahoslavené Anežky České. I přes různá opatření ze strany Veřejné bezpečnosti, Státní bezpečnosti a Lidových milicí se pout' konala, vyvrcholila bohoslužbou a spontánním shromážděním před sídlem arcibiskupa. Účastníci provolávali slávu kardinálovi, papeži Janu Pavlovi II. a další hesla požadující náboženskou svobodu. Ozbrojené jednotky byly v pohotovosti, příkaz k zásahu však nedostaly.

Ve stejném měsíci, v březnu 1988, byla naplánována další akce věřících občanů, pokojná manifestace za dodržování náboženských a lidských práv v Bratislavě. Ideovým otcem celé akce byl Marián Šťastný, předseda Světového kongresu Slováků. Jeho myšlenku uvedl v život František Mikloško, který 10.března 1988 zaslal Obvodnímu národnímu výboru Bratislava I. v souladu se zákonem č.68/1951 Sb. o dobrovolných organizacích a shromážděních žádost o konání manifestace dne 25. 3. 1988.¹³² Žádost byla zamítnuta s odůvodněním, že svolavatel není členem žádné dobrovolné organizace ani spolku a nemůže zabezpečit zachování veřejného pořádku po dobu akce. F.Mikloško se proti zamítnutí žádosti odvolal s tím, že manifestaci

¹²⁹ Letz R., *Prenásledovanie kresťanov*, s.330

¹³⁰ Skalický K., *Quo Vadis Ecclesia*, s.89

¹³¹ Cuhra J., *Československo-vatikánská jednání 1968-1989*, s.188,198

¹³² Pešek J., Barnovský M., *V zovretí normalizácie*, s.154

organizují i další věřící, kteří mají zkušenosti s organizováním masových poutí.¹³³

O chystané manifestaci informovalo Radio Vatikán a Hlas Ameriky. Státní moc se chystala k zásahu. Předsednictvo ÚV KSS vytvořilo Politickou komisi, která připravovala opatření proti demonstrantům. V církevním tisku se objevilo „Prohlášení Sboru ordinářů Slovenska“, podle něhož se ordináři od manifestace distancovali. Sekretariát vlády SSR pro věci církevní se snažil znemožnit účast na manifestaci bohoslovcům z CMBF, proti manifestaci probíhala i kampaň v Československém rozhlasu.

Přes všechna opatření ze strany státu se věřící sešli na Hviezdoslavově náměstí, zapálili svíčky (akce dodnes známa pod názvem svíčková manifestace) a zazpívali si státní a papežskou hymnu. Manifestující byli vyzváni, aby se rozešli, protože se jedná o nepovolené shromáždění. Po neuposlechnutí této výzvy následoval brutální zásah příslušníků Veřejné bezpečnosti (vodní děla, obušky, nájezdy automobily do manifestujících). Zadržení účastníci manifestace byli ve větší míře odsouzeni k zaplacení pokuty za přestupek proti veřejnému pořádku, čtyři manifestující byli odsouzeni podmíněně a dva nepodmíněně za trestný čin výtržnictví podle § 202 trestního zákona č.140/1961 Sb.

Policejní zásah vzbudil odpor v evropských sdělovacích prostředcích, organizátoři z řad skryté církve (F.Mikloško, J.Čarnogurský) se rozhodli, že na dalších poutích se budou snažit vyhnout střetu se státní mocí.

Předsedovi federální vlády Lubomíru Štrougalovi byl 3.května 1988 doručen několikastránkový dopis (datovaný 23. 4. 1988) od kardinála Tomáška. Kardinál v dopise kritizoval mediální kampaň proti autorům a signatářům petice „Podněty katolíků k řešení situace věřících občanů“ a zásah bezpečnostních složek proti účastníkům svíčkové manifestace. Žádal změnu postoje státu k církvi, dialog dvou rovnoprávných partnerů. Kardinál dopis odeslal rovněž Janu Pavlovi

¹³³ Letz R., *Prenásledovanie kresťanov*, s.331

II. a všem ordinariátům českých a slovenských diecézí.¹³⁴ Premiér Štrougal však na dopis neodpověděl a o pár měsíců později na svou funkci rezignoval. 3.května 1988 rovněž kardinál rozeslal „List katolickým věřícím v Československu“, v němž občany informoval o dopisu předsedovi vlády a vyzval je, aby vytrvale usilovali o prosazování svých práv.

Na jaře 1988 byl totalitní stát slabší než v letech předešlých, protože s požadavky na zvýšení počtu bohoslovců na katolických teologických fakultách, zvýšení počtu výtisků náboženské literatury, doplnění řeholních komunit a zřízení vojenských kateder na bohosloveckých fakultách přišli dokonce i členové slovenského SKD – Pit v čele s Jánem Zabákem.¹³⁵ Sekretariát vlády ČSSR odmítl pouze požadavek na zřízení vojenských kateder, ostatními požadavky přislíbil se vážně zabývat.

Od 1.září 1988 byla nově upravena výuka náboženství, resp. způsob podávání přihlášek na náboženství. Přihlášky se již neodevzdávaly ředitelství školy, ale příslušnému farnímu úřadu, který je potom předával ONV. Ve směrnici o výuce náboženství z roku 1988 došlo také ke kolizi s ustanovením § 5 zákona č.218/1949 Sb. a § 14 vládních nařízeních č.219 až 223/1949 Sb. Podle právních norem z roku 1949 byli duchovní povinni vyučovat bezplatně náboženství na školách, podle směrnice z roku 1988 však museli mít duchovní k výuce náboženství písemné potvrzení ONV.

V lednu 1989 demonstrovali občané na Václavském náměstí v Praze u příležitosti 20 let od sebeupálení se studenta Jana Palacha. Demonstrace trvaly týden (od 15. do 21. 1. 1989) a jednotky SNB proti nim tvrdě zasáhly. Kardinál Tomášek v dopisech z 20. a 21.ledna 1989, adresovaných předsedovi federální vlády Adamcovi odsoudil postup stání moci a vyjádřil tak podporu demonstrantům. V závěru 1. dopisu vyzval premiéra Adamce k okamžitému dialogu státu s církvemi a všemi občany. O týden později byla v denním tisku

¹³⁴ Cuhra J., Československo-vatikánská jednání 1968-1989, s.204

¹³⁵ Pešek J., Barnovský M., V zovretí normalizácie, s.154

stručná odpověď předsedy vlády v tom smyslu, že kardinál není dobře informován o událostech na Václavském náměstí.¹³⁶

Totalitní stát se v souladu se slovně hlášanou perestrojkou a glasností pokusil vypracovat novou ústavu. Zůstalo však pouze u návrhu, který se do Federálního shromáždění nedostal. V listopadu 1988 byla zvolena 153 členná „Komise KSČ a Národní fronty pro přípravu nové ústavy ČSSR“ v čele s generálním tajemníkem ÚV KSČ Milošem Jakešem. Komise se sešla poprvé v lednu 1989 a byla ustavena 20 členná pracovní skupina pod vedením JUDr. Mariána Čalfy. Ústava měla platit jak pro federaci, tak i pro obě republiky (ústava pro tři subjekty). Z toho vyplýval i název – „Návrh Ústavy ČSSR, ČSR a SSR.“ V pracovním návrhu ústavy byla také zaručena svoboda svědomí a vyznání.

Podle návrhu ústavy měl mít každý občan právo být bez vyznání nebo vyznávat jakoukoli náboženskou víru. Každý občan měl mít také právo provádět náboženské úkony. Tato práva mohla být podle návrhu ústavy omezena zákonem, jen bylo-li by to nutné pro ochranu veřejného pořádku, zdraví, morálky nebo pro ochranu práv ostatních občanů. Vyloučeno bylo odepření plnění občanské povinnosti z důvodů náboženské víry nebo přesvědčení. Zakázáno mělo být také rozněcovat náboženskou nesnášenlivost.¹³⁷

Na práci Čalfovy komise reagoval kardinál Tomášek dopisem (z 9.června 1989) prezidentu republiky Husákovi. V dopise bylo obsaženo i „Stanovisko katolické církve k připravované ústavě ČSSR.“ Prezident republiky v odpovědi kardinála vyzval k účasti na pracích Komise buď osobně anebo aby pro tento účel pověřil některého z pomocných biskupů.¹³⁸

V červnu 1989 byla také vydána petiční výzva „Několik vět“, která u státní moci vzbudila odpor. Jedním z požadavků dokumentu bylo, aby stát respektoval oprávněné požadavky všech věřících občanů.

¹³⁶ Cuhra J., Československo-vatikánská jednání, s.209

¹³⁷ Gronský J., Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa, díl III., s.250, 251, 266

¹³⁸ Skalický K., Quo Vadis Ecclesia, s.93

V létě 1989 se těšily několikasícové účasti poutníků shromáždění k uctění sv. Klementa Marii Hofbauera a sv. Jana Nepomuka Neumanna, stejně tak i oslava devadesátin kardinála Tomáška v chrámu sv. Víta.

Zatímco náboženské poutě (kromě svíčkové manifestace v březnu 1988) netrpěly bezprostředním zásahem příslušníků jednotek Ministerstva vnitra, došlo k rozeznání demonstrantů na Václavském náměstí v srpnu 1989 (21 let od invaze pěti států Varšavské smlouvy) a na stejném místě i v říjnu 1989 (71 let od vzniku Československa).¹³⁹

Použití fyzického násilí vůči vlastním občanům totalitnímu státu v srpnu a v říjnu 1989 ještě prošlo, zásah proti pokojné manifestaci studentů vysokých škol (vracejících se z Albertova a vyšehradského Slavína, kde byli uctít památku studenta Jana Opletala, zavražděného v roce 1939 nacisty) v Praze na Národní třídě dne 17. listopadu 1989 již totalitnímu státu neprošel. Nesmyslný zásah příslušníků Veřejné bezpečnosti byl posledním krokem k likvidaci totalitního státu, začala sametová revoluce. Ke zhroucení totalitní státní moci přispěl i zánik podobných režimů ve východním bloku v Polsku, Maďarsku, Bulharsku a v Německé demokratické republice v letech 1988 až 1989.

K ukončení systému vlády jedné strany se přihlásil i František kardinál Tomášek v svolání „Všemu lidu Československa“ z 21. listopadu 1989. V svolání kardinál kritizoval právní úpravu vztahu státu a církvi z doby stalinismu, závislost biskupů při správě diecéze na státních úřadech, dozor StB na zasedáních biskupů a nedohlednost nové právní úpravy ve vztahu mezi státem a církvemi.¹⁴⁰ Zároveň všechny občany vyzval k boji za dobro dobrými prostředky, tj. cestou nenásilí.

V prosinci 1989 byl také zveřejněn návrh Ústavy Československé republiky, předložený Občanským fórem. Podobně jako návrh Čalfovy

¹³⁹ Podobné brutální zásahy proběhly na těchto místech i o rok dříve, tj. v srpnu 1988 a v říjnu 1988.

¹⁴⁰ Gronský J., Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa, díl IV., s.16

komise však nikdy nebyl projednáván ve Federálním shromáždění. Náboženské víry se měl podle tohoto návrhu týkat čl.21, podle něhož měl mít každý právo na svobodu myšlení, svědomí a náboženství. Každý měl mít i právo změnit své náboženství i víru, jakož i svobodu projevat své náboženství nebo víru sám nebo společně s jinými, ať veřejně nebo soukromě, vyučováním, prováděním náboženských úkonů, bohoslužeb a zachováváním obřadů. Nikdo neměl být dle tohoto návrhu také stíhán pro svůj světový názor, politické nebo náboženské přesvědčení. A důležitou změnu představoval odstavec třetí, podle něhož měl mít každý právo odmítnout z důvodů svědomí, víry nebo náboženského přesvědčení výkon vojenské služby se zbraní.¹⁴¹

Změny v právních normách, týkající se vztahu státu a církvi nastaly až po zhroucení totalitního státu. Zákonem č. 159/1989 Sb. byla derogována proticírkevní ustanovení trestního zákona - § 101 Zneužívání náboženské funkce a § 178 Maření dozoru nad církvemi a náboženskými společnostmi. Zákon č. 159/1989 Sb. z 13. 12. 1989 nabyl účinnosti 1. února 1990. Zákonem č. 16/1990 Sb. z 23. ledna 1990 byl pak zrušen institut státního souhlasu pro duchovenskou činnost – derogováno bylo ustanovení § 7 zákona č. 218/1949 Sb.

Přísný státní dozor nad církvemi a náboženskými společnostmi definitivně zanikl vydáním zákona č. 308/1991 Sb. o svobodě náboženské víry a postavení církvi a náboženských společností. Zákon č. 308/1991 Sb. nabyl účinnosti 1. září 1991 a derogoval zákony č. 217/1949 Sb., 218/1949 Sb. a vládní nařízení č. 219 až 223/1949 Sb. z října 1949. Vztah mezi státem a církvemi v Československu tak dostal zcela novou podobu.

¹⁴¹ Gronský J., Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa, díl IV., s.40, 48

III. Vztah státu a řeholníků v letech 1948 až 1989

V roce 1948 u nás existovaly tyto mužské řeholní řády - Augustiniáni bosí, Augustiniáni obutí, Benediktini, Cisterciáci, Dominikáni, Eucharistiáni, Františkáni, Jezuité, Kalasantini, Kapucíni, Karmelitáni obutí, Křižovníci s červenou hvězdou, Maltézští rytíři, Milosrdní bratři, Minorité, Němečtí rytíři, Obláti, Petrini, Piaristé, Premonstráti, Redemptoristi, Salesiáni, Salvatoriáni, Servité, Školští bratři, Těšitelé, Pallotini, Verbisti, Kataristi, Kataristé, Kongregace misionářů Nejsvětějšího srdce Ježíšova.¹⁴²

K prvnímu sporu mezi státem a řeholníky po únoru 1948 došlo hned v březnu téhož roku. Státní bezpečnost šířila pomluvy v tisku o ostravském ústavu Salesiánů, což vedlo k tomu, že na něj byla uvalena nucená správa. Školní revize však záhy zjistila, že je vše v pořádku, a proto byla nucená správa záhy odvolána.

V červenci 1949 došlo k jednání mezi zástupci Min. školství a vedením mužských řeholních řádů působících na území ČSR. Generální představení řádů kritizovali protiprávní zásahy do náboženské svobody, a tak jednání uvízlo na mrtvém bodě podobně jako jednání mezi vládou a čs. biskupy.

Po nabytí účinnosti zákona na ochranu lidově demokratické republiky (zák. č. 231/1948 Sb.) byla jeho ustanovení využívána proti řeholníkům. Nejčastěji byli řeholníci Státním soudem odsuzováni za poskytnutí noclehu uprchlíkům připravujících se k překročení státní hranice směrem na západ a vypůjčení cyklostylu či psacího stroje antikomunistům k výrobě protistátních letáků. Tyto případy byly subsumovány pod široké skutkové podstaty tr. činů velezrady a neoznámení tr. činu podle zákona č. 231/1948 Sb. Řeholníci byli také postihováni individuálně za veřejné kritizování státní katolické akce, proticírkevního zákonodárství z října 1949 a čtení Pastýřských listů. Toto jednání bylo Státním soudem klasifikováno jako pobuřování proti republice podle § 3 zák. č. 231/1948 Sb. Rozpětí trestů se pohybovalo

¹⁴² Vaško V., Neumlčená, s.154-164; Vlček V., Perzekuce mužských řádů a kongregací komunistickým režimem, s.44-55

od peněžitých pokut až po odsouzení na dobu 2 let. Na některé odsouzené se vztahovala amnestie prezidenta republiky z října 1949.

Systematický útok státní moci proti řeholníkům a jejich klášterům připravovala StB za spolupráce SÚC od podzimu 1949. Plán Státní bezpečnosti a SÚC schválila nejprve Církevní komise ÚV KSČ (Církevní šestka) a následně předsednictvo ÚV KSČ v únoru 1950.

III./1. Monstrproces s představenými řádů (Machalka a spol.)

Komunističtí funkcionáři se rozhodli v první fázi ovlivnit veřejné mínění a zároveň oslabit vedení řeholních řádů nezákonným monstrprocesem s jejich představenými. Státní bezpečnost si nejprve vytipovala deset nepohodlných řeholníků, kteří měli být v procesu odsouzeni. Konečné slovo ve výběru měl předseda SÚC Čepička. V souvislosti s událostmi v Číhošti byli již na přelomu ledna a února 1950 zatčeni dva opati premonstrátských klášterů Vít Bohumil Tajovský a Augustin Machalka. Na základě Čepičkova výběru k nim byli přiřazeni tři jezuité – prof. Šilhan, Adolf Kajpr a František Mikulášek, františkán prof. PhDr. Urban, dominikán prof. ThDr. Braito, redemptoristé prof. ThDr. Mastiliak a Jan Blesík a posledním byl premonstrát Stanislav Barták. Desetičlenná skupina zatčených řeholníků byla v protokolech označena jako „Machalka a spol.“ Řeholníci byli zatčeni mezi 14. až 18. březnem 1950. Vyšetřovatelé StB dostali za úkol co nejrychleji je donutit k přiznání. Výsledky byly vedeny obzvláště brutálním způsobem v rozporu se základními lidskými právy. (Obvinění museli spát na betonu v temnici; v noci byli každou hodinu probuzeni, museli se postavit do pozoru a říct bachaři číslo, které jim bylo přiděleno; pokud nebyli u výslechu, tak byli nuceni po cele neustále chodit. K fyzickému nátlaku připojili vyšetřovatelé i nátlak psychologický – během výslechů obviněným vyhrožovali fyzickou likvidací jejich nejbližších příbuzných. Není divu, že se po tomto bestiálním nátlaku postupně všichni doznali k zločinům, které nespáchali.) Nad průběhem vyšetřování scházeli

dohled ze strany prokurátora, což znamenalo, že obvinění byli ponecháni libovůli vyšetřujících orgánů.

V neuvěřitelně krátkém čase – za 14 dnů se konalo soudní přelíčení u Státního soudu v Praze. Obžaloba byla postavena na všeobecných formulacích s nepřesnými časovými údaji a bez bližší specifikace trestné činnosti. Navíc obžalovaní po podepsání vyšetřovacích protokolů neměli možnost vidět obžalobu, nebyla jim vůbec doručena. Členové soudního senátu považovali pachatelovo přiznání (podobně jako soudní tribunály ve středověku) za rozhodující důkazní prostředek. O vině a trestu bylo již rozhodnuto předem. Prestiž vynikajícího právníka si při soudním líčení pošramotil prof. JUDr. Antonín Hobza, který před soudem vystoupil v úloze soudního znalce. Více než znalecký posudek jeho vystoupení připomínalo součást obžaloby. Obžaloba se opírala i o údajnou svědeckou výpověď umučeného patera Toufara. Žádosti obviněných, aby byli před soud předvoláni svědci, prokazující jejich nevinu vyhověno nebylo. Také právo na obhajobu bylo při procesu porušeno, a to ve dvou podstatných záležitostech. Výpovědi obžalovaných při hlavním líčení, které se odchylovaly od vyšetřovacích protokolů StB, hodnotil senát jako výmluvy a nepřihlížel k nim. Obhájci, s výjimkou advokátky zastupující PhDr. Urbana a ThDr. Mastiliaka, neposkytli svým klientům odpovídající právní pomoc. Protože obžalobě chyběly důkazy prokazující vinu obžalovaných, obstarala je Státní bezpečnost. V premonstrátských klášterech v Nové Říši a v Želivě, kde vykonávali funkci opatů obžalovaní Machalka a Tajovský, byly nalezeny zbraně. Ve skutečnosti je tam podstrčila StB. Úkolem celého procesu bylo co nejvíce pošpinit Apoštolský stolec, katolickou církev a řeholní řády. K tomu přispěla i komunistická propaganda, která o procesu informovala veřejnost v tisku (byla vydána publikace „Co se skrývá za zdmi klášterů“ obsahující nehorázné lži), rozhlase a v dokumentárním filmu. Obžalovaní byli již 4.dubna odsouzeni za velezradu a vyzvědačství. F.Mikulášek byl odsouzen pouze za trestný čin velezrady a St. Barták za neoznámení tr. činu. Podle toho vypadala i výše trestů – prof. ThDr. Mastiliak – doživotí, opat A.Machalka a Fr.

Šilhan – 25 let, opat V.B.Tajovský – 20 let, prof. ThDr. Braito 15 let, A.Kajpr 12 let, PhDr. Urban 14 let, Jan Blesík 10 let, Fr. Mikulášek 9 let a St. Barták 2 roky.

III./2. Akce K

V polovině března 1950, v době kdy docházelo k zatýkání představených řádů dosadil SÚC do vybraných mužských klášterů zabývajících se výchovou mládeže (internáty Salesiánů a Jezuitů) zmocněnce. Obvykle byli dva, jeden pro školské záležitosti, druhý byl příslušník StB a vykonával dozor nad hospodařením.

Monstrproces s generálními představenými řeholních řádů byl jen předehrou k akci „K“, kterou několik měsíců pečlivě připravoval SÚC ve spolupráci se Státní bezpečností. Krajsí a okresní církevní tajemníci od října 1949 na příkaz SÚC pořizovali seznamy budov jednotlivých řeholí, zjišťovali přesný počet řeholníků a vytvářeli jejich kádrové posudky.¹⁴³ Cílem akce K bylo přepadnout a odvést v noci mužské řeholníky do internačních a centralizačních klášterů. Plán akce K měl dvě části: politickou a organizačně – bezpečnostní. V politické části byly pokyny pro případné překonání odporu řeholníků a věřících a v organizačně – bezpečnostní seznam internačních a centralizačních klášterů. Akce K proběhla ve dvou etapách. 1.etapa se týkala sedmi nejpočetnějších mužských řeholních řádů. Řeholníci byli v noci ze 13. na 14. dubna 1950 přepadeni a odvezeni do internačních a centralizačních klášterů přesně podle plánu. Teroristický útok na základě pouhého administrativního rozhodnutí provedly jednotky StB, SNB a Lidových Milicí. 2.etapa přepadu proběhla o 14 dní později (27. – 28.4. 1950) s podobným scénářem u ostatních mužských řeholních řádů.

Internováni nebyli pouze členové řádu Milosrdných bratří. Tento řád zakázali za druhé světové války nacisté. Komunistické vedení se chtělo vyvarovat srovnání s nimi v očích domácí i zahraniční veřejnosti, a proto od internace členů tohoto řádu upustilo. Pravým důvodem dočasné existence tohoto řádu byl obdobně jako u ženských

¹⁴³ Vlček V., Perzekuce mužských řeholních řádů a kongregací, s.60

řeholí nedostatek kvalifikovaných ošetřovatelů. Milosrdní bratři byli zapotřebí v nemocnicích a v domovech pro seniory. V padesátých letech byli jejich představení odsouzeni v několika procesech. Koncem padesátých let s nimi byly rozvazovány v nemocnicích pracovní poměry a jejich konventy postupně rušeny.¹⁴⁴

V českých zemích 1.fáze přepadu proběhla celkem bez problémů. Obtížnější byla situace na Slovensku, kde na některých místech proti protestujícím věřícím musela jednotkám ministerstva vnitra vypomoci armáda. Akce K skončila s následující bilancí – protiprávně zbaveno osobní svobody bylo 2376 řeholníků, 2201 skončilo v centralizačních a 175 v táborech internačních. Na rozdíl od Čech byly na Slovensku zřízeny přeškolovací tábory pro mladistvé řeholníky. Řeholník, kterého komise uznala po dvouměsíčním školení a pracovní brigádě za přeškoleného, byl propuštěn¹⁴⁵ V internačních kláštorech (v Čechách byl nejtuzší režim v Želivě, na Slovensku v Jasově) byli umístěni představení řádů, režim zde byl přísnější než v kláštorech centralizačních. Tímto rozdělením měli být řadoví řeholníci zbaveni vedení a podlehnout snadněji vlivu komunistické moci. Správu zabraných klášterních budov převzali zmocněnci z SÚC. Řeholním řádům byly zkonfiskovány peníze v hotovosti, vkladní knížky, starobylé knihy, obrazy a umělecké předměty. Jednalo se o nezákonný převod majetku bez jakéhokoli právního podkladu. Byly porušeny §§ 8 a 9 ústavy č.150/1948 Sb.z. a n. o svobodě majetkové. Vyvlastnění bylo možno podle § 9 odst.2 ústavy provést pouze na základě zákona a za náhradu, nestanovil-li zákon jinak. Takový zákon však vydán nebyl. Komunistická státní moc nikdy nevydala žádný právní akt, kterým by činnost mužských řeholních řádů zakazovala. Řeholníci tak byli protiprávně zbaveni osobní svobody, svobody domovní a svobody pobytu (rozpor s ústavně zaručenými občanskými právy garantovanými v §§ 2,3,4,5,7 a 8,ústavy č.150/1948 Sb.z. a n.) ocitli se v internaci, která byla s nepatrnými odchylkami totožná s vězením. Právní

¹⁴⁴ Vlček V., Perzekuce mužských řeholních řádů a kongregací, s.78-79

¹⁴⁵ Pešek J., Barnovský M., Štátná moc a církev na Slovensku v letech 1948 až 1953, s. 127

předpisy o výkonu trestu odnětí svobody se však na řeholníky nevztahovaly. V létě 1950 přibyli do internačních táborů kněží, kteří odmítli složit slib věrnosti lidově demokratickému zřízení. Mladší ročníky řeholníků musely na podzim 1950 narukovat z centralizačních táborů do pomocně technických praporů (PTP) Československé lidové armády. V centralizačních klášterech se také ocitla část kněží zrušené církve řeckokatolické, kteří odmítli přestoupit k pravoslaví. Ve většině centralizačních táborů byli řeholníci protiprávně internováni do roku 1953. V centralizačních a internačních táborech museli řeholníci tvrdě pracovat bez nároku na mzdu, ta šla na konto tábora. Jednalo se tedy o nucenou práci, zakázanou mezinárodními úmluvami, jimiž bylo Československo v padesátých letech vázáno. Státní moc, reprezentovaná komunisty, neváhala ve vztahu ke katolickým řeholním řádům porušit mezinárodní právo. (Během roku 1953 se uskutečnilo několik vykonstruovaných politických procesů proti některým internovaným řeholníkům ze Želivě, kteří byli odsouzeni k vysokým trestům odnětí svobody.) Propouštění internovaných ze Želivě začalo postupně od prosince 1954 na základě rozhodnutí předsednictva ÚV KSČ ze září téhož roku. Želivský internační tábor byl uzavřen koncem února 1956. Řeholníci, kterých se komunisté nejvíce obávali, a stejně tak i přestárlí řeholníci, byli umístěni v táborech v Králíkách. Odtud byli propuštěni na svobodu až v roce 1960. Propuštění řeholníci v drtivé většině případů neobdrželi státní souhlas k výkonu duchovenské činnosti, pokud v ní chtěli působit.

III./3. Mužské řeholní řády v letech 1956 až 1967

Mužské řeholní řády nebyly žádným právním aktem zrušeny, pokusy řeholníků o život v ilegálních komunitách a tajné studium řeholníků na přelomu padesátých a šedesátých let byly však státem soudně stíhány (1955 až 1956 a 1960 procesy s jezuitou, 1957-1958 se salesiány, 1958 s premonstráty, 1960-61 s augustiniány, 1961 s františkány a kapucíny, 1961 až 1963 se salvatoriány a

redemptoristy)¹⁴⁶ „Ilegální“ činnost řeholníků byla komunistickou justicí subsumována pod širokou skutkovou podstatu trestného činu „sdružování proti republice“ podle §§ 79 a 80 tr.zákona č.86/1950 Sb. Tento trestný čin spáchal ten, kdo se s někým spolčil v úmyslu podvracet samostatnost, ústavní jednotu nebo územní celistvost republiky anebo její lidově demokratické zřízení nebo společenský řád, které byly zaručeny ústavou, trestní sazba činila tři měsíce až pět let. Obdobně byl potrestán ten, kdo založil, přistoupil, zúčastnil se nebo podporoval organizaci se stejným úmyslem. 1.ledna 1957 nabyla účinnosti novela trestního zákona č.63/1956 a řeholníci byli za život v komunitách postihováni více podle § 79a „podvracení republiky.“ Od 1.ledna 1962 nabyl účinnosti trestní zákon č.140/1961 Sb. a řeholníci byli odsuzováni za „ilegální“ řeholní činnost podle § 98 „podvracení republiky“ tohoto zákona. I v tomto ustanovení trestního zákona byla velmi široká skutková podstata - trestného činu se dopustil pachatel, který z nepřátelství k socialistickému společenskému a státnímu zřízení republiky prováděl podvratnou činnost proti jejímu společenskému a státnímu zřízení, proti její územní celistvosti, obranyschopnosti nebo samostatnosti anebo proti jejím mezinárodním zájmům, mohl být potrestán odnětím svobody v rozmezí 1 rok až 5 let. V druhé polovině padesátých a v první polovině let šedesátých již výše trestů odnětí svobody nebyla tak drakonická jako na počátku totalitního teroru, avšak řeholníci byli protiprávně odsuzováni za skutky, které vůbec trestnými nebyly, protože zákon zakazující činnost řádů vydán nebyl.

III./4. Ženské řeholní řády v letech 1948 až 1967

Některé klášterní budovy ženských řeholních řádů začaly být v rozporu se zákonem zabírány již na jaře 1948. Proti tomu

¹⁴⁶ Vlček V., Perzekuce mužských řeholních řádů a kongregací, s.145-147

představené řádů protestovaly, a tak ústřední AV NF vnutil postiženým řádům dohodu o pronájmu nemovitostí.¹⁴⁷

Stát zasáhl v roce 1950 také proti ženským řeholním řádům. S požadavkem internace řeholnic přišel první JUDr. Čepička, který tvrdil, že Československá lidová armáda potřebuje nové budovy. Návrh projednala nejprve Církevní komise ÚV KSČ (Církevní šestka) a poté schválilo předsednictvo ÚV KSČ.

V roce 1950 působilo v ČSR přes 11 000 řeholnic¹⁴⁸. Plán na tzv. „vyklizení ženských klášterů“¹⁴⁹ zpracoval SÚC a následně jej schválilo předsednictvo ÚV KSČ. Soustředování řeholnic do internačních táborů probíhalo na rozdíl od akce K v několika etapách od července do října 1950. Podobně jako u akce K nebyl vydán žádný právní akt, ale odsun do internace probíhal na základě ústního pokynu od SÚC. Odsun řeholnic organizovalo v rámci kraje církevní oddělení KNV, na okrese církevní tajemník ONV a v samotných klášterech měli vystěhování řeholnic na starost zmocněnkyně z SÚC. Správu opuštěných klášterů převzal Náboženský fond, klášterní budovy byly nadále ve vlastnictví ženských řeholních řádů, ale dovnitř se většinou nastěhovala armáda (v roce 1955 navíc SÚC uvalil na nemovitý majetek ženských řeholních řádů národní správu, jejímž účelem bylo majetek převést na jednotlivé uživatele).

Velmi tvrdě byla omezena svoboda pohybu řeholnic přípisem SÚC č.4261/50:1/1 z 1.prosince 1950.¹⁵⁰ Každá řeholnice, která se chtěla vzdálit ze svého bydliště na dobu delší než 24 hodin si byla povinna vyžádat předchozí souhlas orgánů státní správy. Tento souhlas udělovalo církevní oddělení ONV, jednalo-li se o dobu od 1 do 14 dnů, církevní oddělení KNV, šlo-li o dobu od 14 dnů do 1 roku a SÚC, jednalo-li se o dobu delší než jeden rok nebo o trvalé přesídlení.

¹⁴⁷ Tesař P. in: Ženské řehole za komunismu, s.44

¹⁴⁸ Vaško V., Neumlčená, s.191

¹⁴⁹ Někteří právní historikové tuto akci označují pod názvem „reorganizace ženských klášterů“ – Fojtíková B. de ND in: Církevní procesy padesátých let, s.175

¹⁵⁰ Kadlečíková F.,in:Ženské řehole za komunismu 1948-1989, s.304

Představené řeholnic byly nuceny opustit své sestry v internačních táborech dva roky po vystěhování a koncem června 1952 byly převezeny do internačního kláštera Hejnice. Komunističtí funkcionáři spolu se Státní bezpečností s nimi chtěli v roce 1953 zinscenovat monstrproces, ale nakonec od něj upustili a představené v průběhu roku 1954 převezli zpět do centralizačních táborů.

V první polovině roku 1953 naplánovali komunisté z Politického sekretariátu ÚV KSČ tzv. „akci B.“ Na základě výnosu ministerstva vnitra mělo dojít k rozpuštění všech ženských řeholních řádů na území ČSR. Likvidace řeholních řádů měla být také odůvodněna zákonem č.68/1951 Sb. o dobrovolných organizacích a shromážděních, s nímž byla údajně existence řádů v rozporu. Byly již dokonce vypracovány směrnice o převodu majetku řádů. Akce B, stejně jako monstrproces s generálními a provinciálními představenými ženských řeholních řádů zůstala jen ve fázi přípravy a neuskutečnila se. Hlavním důvodem byla mírná změna politického klimatu po smrti Stalina a Gottwalda.

Řeholnice v centralizačních táborech pracovaly v 1. polovině padesátých let především v textilních továrnách v pohraničí bez nároku na řádnou mzdu pod dozorem civilních vedoucích z řad StB. Práce, kterou vykonávaly měla všechny znaky práce nucené. Propouštění z táborů probíhalo ve stejné době jako u mužských řeholníků. Od roku 1950 sestry nesměly pracovat ve školství, v některých nemocnicích se udržely až do roku 1955. Na základě návrhu SÚC schváleného Politickým byrem ÚV KSČ v březnu 1955 byly řeholnice postupně převáděny z nemocnic a továren do charitních domovů a ústavů sociální péče pro postižené osoby. V době totality směly řeholnice pracovat v ústavech sociální péče pro postižené osoby a v ústavech České katolické charity (ČKCH), kde byly pod dozorem StB. V zařízeních ČKCH dostávaly sestry až do roku 1967 místo mzdy vestiář (úhrada stravy, oděvu a bydlení), čímž ušetřili socialistickému zdravotnictví velkou část financí. Definitivní konec práce v továrnách

znamenalala dohoda mezi Ministerstvem kultury a Státním úřadem sociálního zabezpečení v srpnu 1967.¹⁵¹

Velmi tvrdým zásahem státu do vnitřní nezávislosti a samosprávy ženských řeholních řádů byl zákaz přijímat novicky. Tento zákaz platil až do roku 1989, s výjimkou období let 1968 až 1971, kdy řády mohly přijmout několik nových členek.

III./5. Ženské a mužské řeholní řády v letech 1968 až 1989

Oficiální požadavek umožnění činnosti řádů a kongregací byl jedním z požadavků, který byl vznesen v dopisu biskupa Františka Tomáška ze dne 25.března 1968 odeslaného jménem československého episkopátu vládě ČSSR. O čtrnáct dní později ustavili představení řeholních řádů a kongregací Konferenci představených řeholních společností, která zvolila výbor a sekretariát. Sekretariát řeholních společností (SŘS) byl od počátku svého vzniku velmi aktivní, neboť nejprve vypracoval Rezoluci, adresovanou Ministerstvu kultury a informací. V Rezoluci (podepsané propuštěnými řeholníky) SŘS požadoval obnovu řeholního života. Druhým důležitým počinem bylo zaslání žádosti o obnovu řeholního života Generální prokuratuře ČSSR a zahájení jednání se Sekretariátem pro věci církevní (SPVC) Ministerstva kultury a informací. Jednání probíhalo úspěšně, protože od 13.srpna 1968 bylo opět povoleno přijímat kandidátky a novicky do ženských řeholních řádů, které si o přijetí zažádaly v roce 1950 a později i další žadatelky. Úspěchem také bylo rozhodnutí předsednictva ÚV KSČ, na základě něhož mohli řeholníci působit na farách v počtu 1 až 4 osoby. Směrnici o tom následně vydalo Ministerstvo kultury a informací.¹⁵²

Otázkou právní existence mužských řeholních řádů se zabývala porada na Ministerstvu kultury a informací, která se konala koncem července 1968 za účasti zástupců ministerstva spravedlnosti,

¹⁵¹ Tesař P., in: Ženské řehole za komunismu 1948-1989, s.46

¹⁵² Letz R., Prenasledovanie kresťanov, s.273

Nejvyššího soudu, Ústavu státu a práva ČSAV a Náboženské matice.¹⁵³

Porada těchto zástupců dala za pravdu odborným expertizám rehabilitační komise SPVC - zákon č.218/1949 Sb. řeholní řády nezrušil. Obdobné stanovisko zaujala i Generální prokuratura, která 29.listopadu 1968 potvrdila, že řády a kongregace, které existovaly před vydáním zákona č.218/1949 Sb. existují právně i nadále.¹⁵⁴ Generální prokuratura odkázala SŘS v majetkoprávních otázkách na Ministerstvo kultury a informací. Podle návrhu SPVC z března 1969 měla být řádům a kongregacím umožněna činnost, povoleno přijímání dorostu a majetkoprávní otázky měly být vyřešeny do konce roku 1975. Všechno však dopadlo jinak. V červenci 1969 byl do čela SPVC Ministerstva kultury dosazen K.Hrůza namísto dr.Kadlecové. Ten vyvinul velkou snahu, aby Generální prokuratura své stanovisko z listopadu 1968 změnila, ale zpočátku se mu to příliš nedařilo, protože Generální prokuratura na tomto stanovisku trvala i v březnu 1970. Stanovisko Generální prokuratury navíc potvrdil i totožný nález Nejvyššího soudu. SPVC v čele s K.Hrůzou vyšlo vstříc až usnesení předsednictva ÚV KSČ z 22.května 1970, které legální činnost mužských řeholních řádů naprosto odmítlo.¹⁵⁵ Na nátlak SPVC ukončil SŘS v listopadu 1970 svou činnost. Generální prokuratura na žádost Ministerstva kultury ČSR své rozhodnutí změnila 27. 12. 1970, podle nového stanoviska Generální prokuratury č.j.1043/70. Podle stanoviska č.j.1043/70 mělo stanovisko z listopadu 1968 jen konzultativní charakter, kterým není Ministerstvo kultury ČSR právně vázáno. O dva dny později rozeslalo Ministerstvo kultury ČSR všem KNV informaci o zastavení činnosti SŘS. Pracovníci SPVC argumentovali také nesmyslným tvrzením, že podle zákona č.218/1949 Sb. existují mužské řeholní řády pouze fakticky, nikoli právně.

Mezitím na Slovensku Ministerstvo kultury SSR vydalo 30.7. 1970 novou směrnici pro činnost řeholních společností. Tato směrnice

¹⁵³ Cuhra J., Církevní politika KSČ a státu v letech 1969 až 1972, s.65

¹⁵⁴ Pešek J., Barnovský M., Pod kuratelou moci, s.181

¹⁵⁵ Cuhra J., Církevní politika KSČ a státu v letech 1969-1972, s.65

nevymezovala soustředění řeholnic v řeholních domech, byl však zde čl.3, kde bylo stanoveno, že Ministerstvo kultury SSR určuje sídlo řeholních společností, takže k soustředění mohlo dojít tímto rafinovaným způsobem.¹⁵⁶

Poslední odpor proti normalizačnímu postupu orgánů státní správy se konal 6.února 1971 na setkání řeholních představených zrušeného SŘS. Z tohoto setkání vzešel ve velmi mírném duchu koncipovaný dopis s návrhem prospěšnosti obnovy mužských řeholních řádů pro budování republiky. Dopis byl adresován Ministerstvu kultury ČSR, Generální prokuratuře, České národní radě a ÚV KSČ. Dopis byl těmito orgány odmítnut. Nejvyšší soud v dubnu 1971 potvrdil stanovisko Ministerstva kultury ČSR s tím, že činnost mužských řeholních řádů je nelegální. Generální prokuratura o měsíc později, 4.května 1971 definitivně odvolala stanovisko z 29.11.1968 s tím, že k němu podle čs. zákonů neměla oprávnění.

Ministerstvo kultury 14.6. 1971 uvedlo v informaci pro biskupy a generální vikáře, že mužské řeholní řády nemají právní subjektivitu.

Řeholnicím bylo nejprve zakázáno vyučovat náboženství a posléze jim SPVC Ministerstva kultury ČSR zakázal přijímat novicky po 31.březnu 1971. Ženy a dívky přijaté po tomto datu musely řády opustit.¹⁵⁷

Po roce 1971 se stávalo, že kupní smlouvy, týkající se objektů, které si řeholnice zakoupily legální cestou v letech 1968-1969 do osobního vlastnictví, byly na nátlak státní moci prohlášeny za neplatné. V těchto případech byl porušován čl.10 odst.1 ústavy č.100/1960 Sb., podle něhož osobní vlastnictví občanů k rodinným domkům bylo prohlášeno za nedotknutelné.

V sedmdesátých a osmdesátých letech proto ženské řeholní řády a kongregace podporovaly tzv.sorority, což byly ilegální komunity řeholnic sdružujících se tajně. V osmdesátých letech byl již naprostý nedostatek řeholního personálu pro charitní domovy pro duchovní. To vedlo po složitých jednáních s Ústřední radou ČKCH a zástupci

¹⁵⁶ Pešek J., Barnovský M., V zovretí normalizácie, s. 30

¹⁵⁷ Tesař P., in: Ženské řehole za komunismu 1948-1989, s.52

římskokatolické církve k tomu, že byl 29.srpna 1988 vydán pokyn Sekretariátu vlády ČSR pro věci církevní č.j. 12.448/88 o přijímání novicek do ženských řeholí¹⁵⁸(slovenská směrnice podobného znění byla vydána 1.9.1988). Mnoho „ilegálních“ řeholnic tak bylo „odtajněno“ a do konce dubna 1989 jich přibylo 177.

Do svých klášterů se řeholníci vrátili až po roce 1989. Do té doby s jejich nemovitostmi hospodařila armáda a ministerstvo vnitra, a tomu odpovídal i stav, v jakém se objekty začátkem devadesátých let nacházely.

IV. Skrytá (tajná) církev¹⁵⁹

Po tajném vysvěcení biskupů Otčenáška, Hlada, Korce a Hnilici, (posledně jmenovaný však v prosinci 1951 emigroval) se katolická církev bránila útlaku ze strany totalitního státu tajným svěcením kněží a utajeným prováděním náboženských obřadů. S požehnáním Svatého stolce tak vznikla v Československu již v padesátých letech tzv. skrytá církev (příslušníci StB ji někdy označovali jako tajnou či nelegální církev), která existovala paralelně s církví oficiální.

Tajné svěcení biskupů probíhalo i v dalších letech, v roce 1955 byl vysvěcen Dominik Kalata a roku 1961 Peter Dubovský. Tajné vysvěcení biskupové nedostávali od státu plat a k výkonu duchovenské funkce postrádali státní souhlas, čímž se vystavovali riziku trestního postihu podle § 173, 174 trestního zákona č.86/1950 Sb., později podle § 178 trestního zákona č.140/1961 Sb.

Biskupové a kněží skryté církve byli pozorně sledováni Státní bezpečností, v květnu 1960 byl odsouzen k trestu odnětí svobody 12

¹⁵⁸ Cuhra J., Čs.-vatikánská jednání 1968-1989,s.37

¹⁵⁹ Příslušníci StB používali termín „nelegální církev“, který zahrnoval tajně vysvěcené biskupy bez souhlasu k výkonu duchovenské činnosti, tajně vysvěcené duchovní, tajně působící mužské řeholní řády, některé ženské řeholní řády a tajně organizovaný laický apoštolát, Cuhra J., Katolická církev přelomu 80.let v diplomových pracích příslušníků StB, s.9

let biskup Ján Ch. Korec, počátkem let šedesátých skončili za mřížemi i biskupové Kalata a Dubovský.

Povzbuzením pro skrytou církev v Československu byly závěry II.vatikánského koncilu v roce 1963, který zesílil úlohu laiků v katolické církvi. Situace se výrazně vylepšila, když byl v únoru 1968 z Valdic podmíněně propuštěn biskup Korec a o tři měsíce později na základě amnestie prezidenta republiky i biskup Dubovský. Během pražského jara 1968 zvýšili členové skryté církve svou činnost, nadále však zůstali utajeni.

Od září 1970 se biskupové Korec a Dubovský věnovali utajené výchově kněžského dorostu, zatímco vážně nemocný biskup Kalata emigroval po propuštění do SRN. V roce 1973 pak z iniciativy kněží Krčméryho a Jukla (za souhlasu biskupa Korce) vznikl sekulární institut Fátima, jehož členové složili slib čistoty, chudoby a poslušnosti. Pravidelně podnikali cesty do Sovětského svazu, kam přiváželi bible a jinou náboženskou literaturu.¹⁶⁰ Všechny tyto aktivity biskupů Korce, Dubovského a jejich příznivců obcházející mnohdy nesmyslné právní předpisy totalitního státu byly v souladu s církevním právem a Apoštolský stolec měl o nich přehled.

Vedle těchto skupin však existovalo také společenství Koinotés, v jehož čele byl římskokatolický kněz Felix M. Davídek. V roce 1952 byl odsouzen k trestu odnětí svobody 24 let, propuštěn v roce 1964 a o tři roky později přijal biskupské svěcení z rukou tajně vysvěceného biskupa Jana Blahy. Biskup Blaha však udělil biskupské svěcení F.M. Davídkovi bez souhlasu svého světitele biskupa Dubovského. Na základě toho odmítal brněnský biskup Skoupý uznat Davídkovo svěcení a jím vysvěcené tajné kněze ve své diecézi.

V roce 1967 a 1968 F.M. Davídek tajně vysvětil řeckokatolické biskupy Kočiše a Ljavince. Další Davídkova svěcení probíhala v rozporu s Codexem Iuris Canonici, protože uděloval kněžské svěcení ženatým mužům a od roku 1970 i ženám. Jasně formulovaný zákaz Svátého stolce v pokračování svěcení ve funkci biskupa byl Davídkovi

¹⁶⁰ Letz R., *Prenasledovanie krest'anov*, s.302

doručen biskupem Hlouchem v roce 1972. Od roku 1967 až 1987 se údaje rozcházejí v tom, zda Davídek vysvětil 17 či 20 biskupů.¹⁶¹ Tito biskupové byli vysvěceni v rozporu s církevním právem a Svatý stolec o nich přehled neměl.

Od prosince 1972 požadovala československá strana při jednáních s Apoštolským stolcem, aby jejich diplomatictí protějškové nechali rozpustit nelegální církve v ČSSR. Českoslovenští zástupci se přitom zaručovali, že tajným biskupům umožní vystěhování do Říma. Arcibiskup Casaroli přiznal existenci skryté církve při jednáních v Římě v září 1974. Připustil, že existence tajně vysvěcených biskupů je nenormální, označil ji však za důsledek poměru státu a církve v Československu. Navrhoval, aby byly personálně obsazeny všechny diecéze a tím by byl problém vyřešen.

Aby diplomatická jednání zdárně pokračovala, sešel se arcibiskup Poggi v červenci 1976 s tajně vysvěceným biskupem Dubovským a sdělil mu přání papeže, aby již nekonal další svěcení a vystupoval nadále pouze jako kněz. O měsíc později vykonal obdobnou návštěvu Ján Bukovský u biskupa Korec a F.M. Davídka. Sdělil jim papežovu žádost ve stejném znění jako arcibiskup Poggi biskupovi Dubovskému. Biskupové Korec a Dubovský se zákazu podřídili, F.M. Davídek však nikoli a ve svěcení pokračoval. J. Ch. Korec v tajném svěcení pokračoval až počátkem osmdesátých let, v době pontifikátu papeže Jana Pavla II., v době kdy východní politika Apoštolského stolce dožala zásadních změn.

Ukončení činnosti tajné církve se českoslovenští vyjednavací snažili dosáhnout při jednání se Svatým stolcem v průběhu osmdesátých let, avšak bezvysledně.

Členové skryté církve byli často šikanováni Státní bezpečností, často byli bezdůvodně propouštěni ze zaměstnání. Na druhou stranu poskytovali do zahraničí cenné informace o porušování lidských práv a svobod v Československu, podíleli se na dovozu nedostupné

¹⁶¹ Letz R., *Prenasledovanie kresťanov*, s.304

náboženské literatury ze zahraničí a vydávání vlastní samizdatové neperiodické literatury.

V. Řeckokatolická církev a pravoslavná církev v Československu v letech 1948 až 1989

V/1. Likvidace řeckokatolické církve a situace v pravoslavné církvi v ČSR (1948 až 1956)

Komunistické vedení státu se před zlikvidováním řeckokatolické církve na přelomu čtyřicátých a padesátých let mohlo inspirovat vzory z Ukrajiny, Rumunska a Polska. Především na Ukrajině po 2.světové válce docházelo ke genocidě řeckokatolíků a to jak duchovních, tak i laiků (podnětem k tomu bylo zrušení Brestské unie – odtud název uniaté pro řeckokatolíky – z roku 1596) Lvovským církevním soborem v březnu 1946. Řeckokatolická církev měla před svou likvidací 305 000 členů.¹⁶²

V jejím čele byl koncem čtyřicátých let biskup Pavol Gojdič a světící biskup ThDr. Vasil Hopko. Organizačně se členila na prešovskou diecézi a dvě administratury – mukačevskou a hajdudorožskou. Pravoslavných věřících bylo ve stejné době v ČSR podstatně méně – zhruba 57 500.

Zásahy státu vůči řeckokatolické církvi započaly již na jaře 1948. V řeckokatolických kláštrech v Prešově, v Michalovcích a Stropkově byli zatčeni řeholníci a řeholnice, kteří zde našli azyl po emigraci z Ukrajiny a Polska. Proti jejich zatčení protestoval bezvýsledně Gojdič u prezidenta Gottwalda. Další zatýkání proběhlo v únoru 1949 z rozhodnutí III.odboru Pověřenectva vnitra.¹⁶³ Státní bezpečnost přepadla řeckokatolický klášter baziliánů a baziliánek a zatkla 11 řeholníků a 7 řeholnic. Krátce po přepadu komunistický tisk několikrát obvinil uniaty ze spolupráce s banderovci. Proti tomu se Gojdič ohradil v dopise, který zaslal Gottwaldovi. V prosinci 1949 byl

¹⁶² Vaško V., Neumlčená, s. 170

¹⁶³ Pešek J., Barnovský M., Pod kuratelou moci, s.161

dosazen do řeckokatolického biskupského úřadu státní zmocněnec. Protesty biskupa Gojdiče nikdo nebral na vědomí.

Vedení pravoslavné církve v ČSR po únorovém převratu dávalo naproti tomu při každé příležitosti najevo svou oddanost lidově demokratickému státu. Poděkovali již 26. února 1948 prezidentu Benešovi a ministru školství Nejedlému za prozíravé vyřešení vládní krize a o dva dny později vydala Eparchiální rada provládní „Provolání.“ V den voleb 30. května 1948 vyhlásili podporu režimu a naprosto souhlasili s obsahem nových církevních zákonů.

Smutné je, že na likvidaci řeckokatolické církve v ČSR se významně podílelo vedení církve pravoslavné, které chtělo rozšířit svůj vliv. Pražský biskup, sovětský občan Jelevferij (Benjamin Voroncov), navštívil v roce 1949 Moskvu. Po jeho návratu do ČSR vypracovalo vedení Komunistické strany Slovenska za spolupráce vedení pravoslavné církve plán, podle kterého měli řeckokatolíci postupně dobrovolně přestoupit k pravoslaví. Církevní šestka plán schválila koncem srpna 1949 pod názvem akce P (přestup k pravoslaví). Církevní šestka přislíbila pravoslavným podporu ve výši tří milionů Kčs a doporučila jim, aby si v Prešově zřídili biskupství. V původním plánu hrály hlavní roli tzv. „návratové výbory“, jejichž členové měli propagovat a organizovat přestup k pravoslaví. Na přelomu ledna a února 1950 navštívil ČSR moskevský metropolita Nikolaj. Při této příležitosti vysvětil na pravoslavné biskupy – v Olomouci českého kněze Čestmíra Kráčmara a v Prešově kněze ruské národnosti Alexeje Děchtěreva. Po návštěvě metropolity vyvinuli představitelé pravoslavné církve snahu o co největší urychlení akce P. V akci P se začala angažovat jednak „Ústřední komise pro návrat řeckokatolíků do pravoslavné církve“ (její členové byli řeckokatolického vyznání) zřízená v rámci „Ukrajinské národní rady“ a především návratové výbory.

Návratové výbory (za podpory místních a okresních národních výborů a KSS) se snažily přesvědčit k přestupu do pravoslavné církve řeckokatolické kněží. Odpor řeckokatolíků proti psychologickému nátlaku organizoval biskup Gojdič. Ani věřící nezůstali pozadu a na

některých místech na východním Slovensku proti nim museli zasáhnout ozbrojené složky. Podle původního plánu, který vypracovali představitelé SÚC v březnu 1950 měla akce P vyvrcholit 24.června 1950. Na tento den chtěli komunisté svolat do Prešova sněm duchovních a laických zástupců, který by prohlásil odtržení od Říma a vyslal deputaci k pravoslavnému moskevskému patriarchovi Alexejovi se žádostí o přijetí k pravoslaví.

Události však nabraly tempo. 21.dubna 1950 navštívili biskupa Gojdiče tři členové Ukrajinské národní rady a snažili se ho přesvědčit k přestupu. Gojdič odmítl a v následujících dnech prozíravě určil pro případ svého zatčení pět generálních vikářů a diecézi rozdělil na 12 obvodů pro případ, že by ji nebylo možno spravovat centrálně.

Na 27.dubna 1950 byl svolán do Prešova tzv. malý sobor. Již toto označení bylo lživé, protože sobor – církevní sněm může svolat pouze biskup. V tomto případě se jednalo o konferenci návratových výborů, která měla zvolit Ústřední návratový výbor. Tentýž den byli protiprávně zbaveni osobní svobody biskupové Gojdič a Hopko a převezeni do Vysokých Tater. StB obsadila biskupskou konzistoř.

O den později byl svolán tzv. velký sobor, kterého se zúčastnilo 720 delegátů, ale jen několik desítek z nich bylo řeckokatolickými kněžími. Tento zmanipulovaný sobor zrušil bez jakéhokoli právního podkladu Užhorodskou unií z roku 1646 a vyhlásil přestup všech řeckokatolíků do pravoslavné církve v tzv. „Manifestu o přestupu řeckokatolické církve k pravoslaví.“ O pár dní později vzal toto rozhodnutí na vědomí moskevský patriarcha Alexej. Ministr pověřený řízením SÚC Zdeněk Fierlinger uznal právoplatnost soboru 26.června 1950. Z pohledu SÚC přestala řeckokatolická církev existovat.

Zákon, který by řeckokatolickou církev zrušil však Národní shromáždění nikdy nevydalo. Zrušení řeckokatolické církve bylo v rozporu s Ústavou 9.května, s §§ 15 až 17 zaručujícími náboženskou svobodu. Zrušení církve bylo v rozporu s církevním právem, Svátý stolec právoplatnost soboru nikdy neuznal. Hrubě bylo porušeno základní lidské právo – právo na svobodu vyznání.

Po skončení soboru se uskutečnil protizákonný převod majetku řeckokatolické církve do rukou církve pravoslavné. Současně se zábořem církevního majetku byl vykonáván nátlak na řeckokatolické kněží, aby podepsali Manifest o přestupu a složili slib věrnosti. Kněží, kteří odmítli slib složit, byli internováni v internačních kláštorech či uvězněni anebo vyhnáni se svými rodinami do českého pohraničí se zákazem se vrátit na Slovensko. Většina bohoslovců skončila u PTP.

Vedení komunistické strany akci P kritizovalo pro přílišnou uspěchanost a nelibost dal najevo i sovětský velvyslanec Silin.

Oba řeckokatoličtí biskupové Gojdič a Hopko se stali pro komunistický režim nepohodlnými, a proto se jich soudruzi zbavili způsobem pro padesátá léta typickým, Pavol Gojdič byl odsouzen ve vykonstruovaném procesu na doživotí. V květnu 1956 žádal o revizi svého procesu. Současně s jeho žádostí Pavol Hučko, který svědčil v procesu s Gojdičem v biskupův neprospěch, odvolal svou výpověď s tím, že svědčil pod psychickým nátlakem a žádal o přešetření Revizní komisi při Generální prokuratuře se sídlem v Praze. Celá záležitost však skončila smutně – Kancelář prezidenta republiky, Generální prokuratura a Ministerstvo vnitra na žádost vůbec nereagovali. Biskup Gojdič zemřel ve vězení v roce 1960.¹⁶⁴ O Gojdičově jmenování pěti generálních vikářů před jeho zatčením se dozvěděla Státní bezpečnost a nedovolila tento plán realizovat. První z pěti vikářů – ThDr. Hopko – byl odsouzen v nezákonném procesu k trestu odnětí svobody na 15 let, další z vikářů Kokinčák přestoupil k pravoslaví, Sabadoš volil odchod do Maďarska a Rusnák s Podhajeckým byli internováni v soustředovacím táboře v Hlohovci.

Poté, co byl uvězněn biskup Gojdič a ni jeden z pěti tajných generálních vikářů nemohl vykonávat svou funkci, dostal se do čela ilegálního vedení řeckokatolické církve profesor náboženství Ivan Ljavinec. Se svými nejbližšími spolupracovníky se snažil rozšiřovat tzv. tajné fakulty, vychovávat kněžský dorost a tajně světit bohoslovce. Představitelé tohoto ilegálního vedení řeckokatolické církve byli

¹⁶⁴ Biskup Gojdič byl blahořečen v roce 2001 papežem Janem Pavlem II., Vlček V., Perzekuce mužských řádů, s.543

zatčení v červenci 1955 a odsouzení rozsudkem Nejvyššího soudu v Praze v září 1956 k trestům odnětí svobody v délce od 16 měsíců do 4 let.

Ze zániku řeckokatolické církve se vedení církve pravoslavné snažilo vytěžit co nejvíce ve svůj prospěch. V roce 1951 vyvrcholily snahy pravoslavné církve v ČSR o autokefalitu (tj. církev zcela samostatnou a samosprávnou, sama si určuje, kdo bude jejím metropolitou¹⁶⁵). Po stránce církevní bylo pro autokefalitu zapotřebí – dostatečný počet biskupů (pravoslavná církev měla čtyři) a věřících (po likvidaci řeckokatolické církve oficiální stavy vzrostly na 350 000), vlastní teologické učiliště (Pravoslavná bohoslovecká fakulta v Prešově) a hospodářská nezávislost na církvích zahraničních. Tyto podmínky byly naplněny a po stránce státní bylo zapotřebí souhlasu vlády.¹⁶⁶ Vláda ČSR souhlasila a stejně tak moskevský patriarcha Alexej.

8.prosince 1951 zasedalo eparchiální shromáždění – pravoslavná církev se stala autokefální, účinnosti nabyla nová ústava (schválena SÚC 12.12. 1951) a exarcha Jelevferij se po nabytí čs. státního občanství stal metropolitou.

Podle ústavy se pravoslavná církev územně členila na eparchie (pražská, olomoucko – brněnská, prešovská, michalovecká). Hlavou pravoslavné církve v ČSR se stal metropolita. V čele eparchií stáli eparchiální biskupové. Přestupky duchovních posuzoval tříčlenný eparchiální duchovní soud. Odvolacím orgánem byl Posvátný synod tvořený metropolitou a eparchiálními biskupy. Vrcholným orgánem v ČSR byl sněm. Výkonným orgánem sněmu metropolitní rada v čele s metropolitou. Nejvyšším správním orgánem bylo eparchiální shromáždění, výkonným orgánem eparchiální rada.

Pro posluchače bohosloví existoval od roku 1948 duchovní seminář v Karlových Varech, který byl následující rok přemístěn do Prahy. Vládním nařízením ze 14.července 1950 (č.112/1950 Sb.) byl tento

¹⁶⁵ Tretera J.R., *Konfesní právo a církevní právo*, s.310

¹⁶⁶ Vopatný G., *Pravoslavná církev v Československu v letech 1948 až 1951*, str.92

seminář zrušen a vznikla Pravoslavná bohoslovecká fakulta (PBF) přesídlená do Prešova. Kvalita výuky PBF nedosahovala nejvyšší úrovně a její absolventi z počátku padesátých let byli pejorativně označováni jako „kurzanti“ (mnozí neměli ani maturitu, na studium na PBF se připravovali v rychlokurzu). Délka studia na fakultě byla čtyřletá.

V roce 1955 exarcha Jelevferij vážně onemocněl a vzdal se své funkce. Novým metropolitou byl v květnu 1956 zvolen biskup žatecký, vikář pražské eparchie Jan (Ioan I. Kuchtin).

V.12. Snahy o obnovu řeckokatolické církve (1956 – 1965)

Po odsouzení ilegálního vedení řeckokatolické církve v čele s Ivanem Ljavincem v září 1956 organizovali tajnou činnost církve bývalí kanovníci biskupského úřadu v Prešově Miron Petrašovič a Teodor Rojkovič. Společně vypracovali (v roce 1957) směrnice, kterými se měli řídit bývalí řeckokatoličtí kněží. Směrnice obsahovaly v konečné podobě 5 bodů – obnovení řeckokatolické církve v ČSR, propuštění biskupů Gojdiče a Hopka na svobodu, obnova řeckokatolických klášterů, povolení výchovy duchovenstva a vyučování náboženství na školách.¹⁶⁷ Ilegální činnost statečných kanovníků však byla sledována StB, takže byli oba spolu s dalšími pěti spolupracovníky zatčeni a posléze odsouzeni za trestné činy podvracení republiky a maření dozoru nad církvemi a náboženskými společnostmi k trestu odnětí svobody v rozmezí 1 až 4 roky.

Bývalý tajný generální vikář Miron Podhajecký se v listopadu 1957 a v březnu 1958 obrátil dvěma dopisy na nově zvoleného prezidenta republiky Novotného se žádostí o obnovu řeckokatolické církve. Prezident ani jeho Kancelář však na dopisy vůbec nereagovali.

V boji o znovupovolení činnosti své církve našli řeckokatolíci velkou oporu ve Svatém stolci. Během jednoho z diplomatických jednání, které probíhalo v listopadu 1964 v Římě, odevzdali zástupci

¹⁶⁷ Pešek J., Barnovský M., Pod kuratelou moci, s.100

Svatého stolce svým protějškům z Československa Diplomatickou nótou. Ta obsahovala názor, že řeckokatolická církev nadále trvá, protože Svatý stolec nikdy nevydal nařízení o jejím zrušení, proto rozhodnutí prešovského soboru z roku 1950 nemají z hlediska církevního práva žádný význam a účinek. Československá vláda byla touto nótou požádána, aby poskytla možnost duchovním a věřícím vyjádřit svou vůli, přitom se právní názor obsažený v nótě odvolával i na československou ústavu.¹⁶⁸

Právní, ale i psychologický význam pro řeckokatolíky v Československu mělo vydání dekretu „*Orientalium Ecclesiarum*“ II.vatikánským koncilem v listopadu 1964. Dekret potvrdil katolickým východním církvím právo na vlastní obřad, jeho rovnocennost s obřadem katolickým, svátost pokání, svátost přijímání a spoluúčast katolíků a východních oddělených bratří na posvátných úkonech, věcech a místech.

Po opakovaných intervencích Svatého stolce byl z vězení podmíněně propuštěn v květnu 1964 řeckokatolický biskup ThDr.Vasil Hopko¹⁶⁹(byla mu stanovena zkušební doba do 12.května 1967). Po propuštění z vězení navštívil katolické biskupy A.Lazíka a E.Nécseye a především napsal dopisy předsedovi čs.vlády Jozefu Lenártovi, prvnímu tajemníkovi ÚV KSS A.Dubčekovi a moskevskému patriarchovi Alexejovi. Ve všech třech dopisech žádal povolení činnosti řeckokatolické církve. Ve stejné době začal organizovat v souladu s petičním právem zaručeným ústavou ČSSR a vyhláškou č.150/1958 Ú.l.¹⁷⁰ se skupinami věřících psaní petic o povolení činnosti řeckokatolické církve.

Aktivitu z obnovu řeckokatolické církve vyvíjeli také dva bývalí redemptoristé Štefan Lazor a Michal Roško, oba se obrátili na přední představitele pravoslavné církve v Československu s návrhem vytvořit vlastní autonomní eparchii v čele s V.Hopkem pod jurisdikcí

¹⁶⁸ Pešek J., Barnovský M., Pod kuratelou moci, s.152

¹⁶⁹ Letz R., Prenasledovanie kresťanov, s.258

¹⁷⁰ Vyhláška č.150/1958 Ú.l. o vyřizování stížností, oznámení a podnětů pracujících.

metropolitou pražského se sídlem v Michalovicích. Tento návrh byl pro OPVC Pověřenectva SNR pro školství a kulturu a stejné tak pro vedení Pravoslavné církve nepřijatelný a také z hlediska církevního práva těžko akceptovatelný.¹⁷¹

Totalitní stát však ještě v polovině šedesátých let žádným výrazným změnám nakloněn nebyl. Usnesení Předsednictva ÚV KSČ z března 1965 sice kritizovalo tzv. „návratovou akci“ z roku 1950, avšak po poradě se sovětskými kolegy ze Sovětu pro církevní věci se českoslovenští komunisté rozhodli, že na daném stavu nic měnit nebudou, a tak si museli řeckokatoličtí věřící a duchovní ještě tři roky počkat.

Důležitým vnitřním právním předpisem, přijatým v říjnu 1959 byly Prováděcí předpisy k Ústavě pravoslavné církve v Československu, detailně upravující Ústavu pravoslavné církve z roku 1951. Ke změně došlo také ve vedení církve, roku 1964 se stal v pořadí třetím metropolitou Dorotej.¹⁷²

V./3. Obnova řeckokatolické církve v letech

1968 – 1969

Úspěchu v boji o obnovu řeckokatolické církve bylo dosaženo až v roce 1968. Nejprve Vasil Hopko napsal 19.března 1968 dopis Národnímu shromáždění, ve kterém uvedl, že současné mimoprávní postavení řeckokatolické církve je důsledkem hrubého porušování zákonnosti a občanských práv a vláda, jejíž povinností bylo chránit ústavou zaručená práva, se o tento stav přičinila, když uznala platnost prešovského soboru v roce 1950. Žádal rovněž, aby řeckokatolická církev spolu s biskupem Gojdičem byla rehabilitována.¹⁷³

Biskupa Hopka podpořil o šest dní později i pražský apoštolský administrátor F.Tomášek v dopise, který odeslal jménem československých biskupů vládě ČSSR (jedním z požadavků byla obnova řeckokatolické církve).

¹⁷¹ Pešek J., Barnovský M., Pod kuratelou moci, s.160

¹⁷² Černý P., Církev a náboženské společnosti v ČSSR, s.68-69

¹⁷³ Pešek J., Barnovský M., Pod kuratelou moci, s.188

Koncem března 1968 byl ve Východoslovenských novinách uveřejněn Dopis řeckokatolických občanů a představitelů této církve. V dopise bylo mimo jiných požadavků uveden i cíl obnovit řeckokatolickou církev s biskupstvím a přešetřit zákonnost procesů s biskupy Gojdičem a Hopkem.¹⁷⁴

Na podporu obnovy řeckokatolické církve vystoupil i Ladislav Holdoš, který paradoxně jako předseda SLOVÚC byl jedním z organizátorů akce P v roce 1950 (později byl odsouzen v nezákonném a vykonstruovaném procesu k trestu odnětí svobody 13 let). Napsal dopisy bývalému řeckokatolickému knězovi Jánovi Murínovi a 1.tajemníkovi ÚV KSS Vasilu Bulákovi. Rozhodnutí prešovského soboru a stanovisko SLOVÚC z téže doby označil za protiústavní a navrhl rehabilitaci řeckokatolické církve.

Pro další události byla důležitá schůze řeckokatolického duchovenstva a řeholníků, která se konala 10.dubna 1968 v Košicích. Účastníci schůze přijali „Rezoluci“, v níž označili prešovský sobor z dubna 1950 za neplatný, protože se uskutečnil v rozporu s církevními a právními normami. Žádali, aby státní orgány vydaly prohlášení, že řeckokatolická církev v Československu není zrušená. Domáhali se urychlení rehabilitace biskupů, kněží a laiků.¹⁷⁵ Na této schůzi byl vytvořen osmnáctičlenný akční výbor (AV) v čele s předsedou Jánem Murínem a čestným předsedou Vasilem Hopkem.

V dubnu 1968 se také v Košicích uskutečnily rozhovory mezi zástupci státu (Štefan Brenčič – pověřenec SNR pro kulturu a informace a Ján Kubašovský – člen Východoslovenského KNV v Košicích) nejprve s představiteli Pravoslavné církve (biskupové Nikolaj a Cyril). Pověřenec Brenčič oběma biskupům sdělil, že vláda hodlá v rámci práva na svobodu vyznání znovupovolit činnost řeckokatolické církve v ČSSR. Pravoslavní biskupové prohlásili, že jsou ochotni s řeckokatolíky jednat za podmínky, že se bude při jednání (především o majetkoprávních otázkách) vycházet ze stavu

¹⁷⁴ Pešek J., Barnovský M., Pod kuratelou moci, s.188

¹⁷⁵ Letz R., Prenasledovanie kresťanov, s.276

k 1.lednu 1968 a nikoli ze stavu před 28.dubnem 1950, kdy se uskutečnil prešovský sobor, jak naopak požadovali řeckokatolíci.

Po odchodu delegace pravoslavných diskutovali Brenčič a Kubašovský s členy AV řeckokatolické církve vedeného J.Murínem. Zástupci AV odmítli s pravoslavnou církví prozatím jednat, protože by jednání bylo nerovnoprávné z toho důvodu, že pravoslavná církev je na rozdíl od řeckokatolické uznána státem. Za základ případných jednání o majetkoprávních otázkách označili stav před 28.dubnem 1950.

Pragmatický Brenčič po rozhovorech s oběma delegacemi navrhoval urychlit vydání rozhodnutí o povolení činnosti řeckokatolické církve, usnesením vlády zrušit rozhodnutí bývalého SLOVÚC z dubna 1950, urychleně rehabilitovat biskupa Hopka a udělit mu státní souhlas k výkonu duchovenské činnosti, vydat vládní nařízení o hospodářském zabezpečení řeckokatolické církve státem a další postup řešit jednáním mezi státem a AV řeckokatolické církve, který byl uznán za legální orgán zastupující řeckokatolickou církev.

Mezitím, na jaře 1968, nastal na východním Slovensku chaos, na vesnicích vznikaly okresní a místní AV řeckokatolické církve, veřejně se sloužily řeckokatolické mše, docházelo k fyzickým potyčkám mezi věřícími obou církví, dokonce i k násilnému obsazování kostelů (toto poslední jednání bylo v rozporu s ústavně chráněnou nedotknutelností obydlí – čl.31 ústavy č.100/1960 Sb. a s ustanovením § 238 trestního zákona č.140/1961 Sb. chránícího svobodu domovní, protože v tuto dobu nebyla ještě řeckokatolická církev legalizovaná).

Eparchiální rada pravoslavné církve napsala koncem května 1968 dopis ÚV KSČ a ÚV KSS, v němž mj. uvedla, že situace přesahuje rámec zákonnosti.¹⁷⁶

Kriticky hodnotil situaci na východním Slovensku i předseda Východoslovenského KNV Jozef Gabriška v dálnopise místopředsedovi vlády Husákovi z 5.června 1968. Gabriškův dálnopis byl zřejmě rozhodujícím důvodem k tomu, že se vláda konečně

¹⁷⁶ Pešek J., Barnovský M., Pod kuratelou moci, s.196

rozhoupala a 13.června 1968 přijala usnesení o povolení činnosti řeckokatolické církve č.205/1968 Sb. Toto vládní usnesení je velmi stručné, protože obsahuje pouze tři body – vláda v něm souhlasí s povolením činnosti řeckokatolické církve a schvaluje vládní nařízení o jejím hospodářském zabezpečení, dále v něm ukládá ministři financí uvolnit z rezervy 1,5 mil. Kč na uskutečňování tohoto nařízení a konečně pověřuje pověřence SNR pro kulturu a informace vydat směrnici, kterou budou stanoveny podmínky pro zřízení duchovních míst řeckokatolické církve a pro udělování státního souhlasu na vykonávání duchovní činnosti této církve.¹⁷⁷

V ten samý den, tj. 13.6. 1968 bylo vydáno i vládní nařízení č.70/1968 Sb. o hospodářském zabezpečení řeckokatolické církve státem. Toto vládní nařízení je do značné míry analogické vládnímu nařízení č.219/1949 Sb. Rozdílný a pro řeckokatolickou (i pravoslavnou) církev velmi důležitý je § 2 vl. nařízení č.70/1968 Sb. podle něhož mělo dojít k dohodě o rozdělení majetku mezi pravoslavnou a řeckokatolickou církví, která podléhala schválení KNV. Kdyby nedošlo k dohodě do 6 měsíců, mělo o rozdělení majetku rozhodnout v českých zemích Ministerstvo kultury a informací a na Slovensku Pověřenectvo SNR pro kulturu a informace.¹⁷⁸ Na základě vládního usnesení vydal pověřenec SNR pro kulturu a informace 19.června 1968 Směrnice pro činnost správní komise Východoslovenského KNV pro zřizování duchovních míst a pro udělování státního souhlasu na výkon duchovenské činnosti řeckokatolickým kněžím I. a II.stupně.

Všechny tyto tři právní předpisy nenadchly představitele řeckokatolické, ani pravoslavné církve. Vláda pouze legalizovala činnost řeckokatolické církve, ale nerehabilitovala ji, nerušila právoplatnost prešovského soboru. Vládní usnesení neobsahovala ustanovení o tom, že by se řeckokatolické církvi vracel majetek před 28.dubnem 1950, jako to požadovali členové AV.

¹⁷⁷ Pešek J., Barnovský M., Pod kuratelou moci, s.197

¹⁷⁸ Letz R., Prenasledovanie kresťanov, s.278

Vládní usnesení a nařízení kritizovali také pravoslavní biskupové a kněží. Nelíbilo se jim, že v nově vydaných právních normách chybí ustanovení, aby se při povolení činnosti řeckokatolické církve vycházelo ze stavu k 1.lednu 1968. Eparchiální rada pravoslavné církve vydala „Rezoluci“, v níž požadovala, aby se zaručilo účinkování pravoslavných duchovních v obcích bez ohledu na počet věřících.

Usnesení č.70/1968 Sb. totiž vycházelo z ústavní zásady o svobodě vyznání. Náboženskou příslušnost nikomu neurčovalo, naopak věřící si měli o své příslušnosti k určité církvi rozhodnout sami a podle jejich rozhodnutí se rozděloval majetek pravoslavné církve. Podle vládního usnesení se uplatňoval většinový princip, tj. kostel a faru měla získat ta církev, která měla většinu věřících v obci.¹⁷⁹

Na základě vládního usnesení byla ustanovena u východoslovenského KNV v Košicích správní komise (podobné komise vznikaly i u některých ONV). Komise měly za úkol zjistit přesný počet věřících pravoslavné a řeckokatolické církve v obci, navrhnout přidělení majetku církvi, která měla v obci většinu věřících a příp. uzavřít dohodu mezi zástupci obou církví o společném užívání kostela. V praxi nebylo uzavírání takovýchto dohod vůbec jednoduché a často docházelo k tomu, že přijaté dohody nebyly respektovány.

Činnost správních komisí kritizovali především představitelé pravoslavné církve, Posvátná synoda přijala v září 1968 „Memorandum“, v němž navrhovala zastavit činnost krajské a okresních správních komisí, přezkoumat všechny jejich vydaná rozhodnutí a všechny budovy ponechat církvi, která jich užívala k 13.červnu 1968 – tj.pravoslavné církvi.

Požadavky vůči státu předložil také AV řeckokatolické církve 10.října 1968 – vzhledem k tomu, že neměli biskupa chtěli především urychleně rehabilitovat biskupa V.Hopka, získat pro něj státní souhlas a zřídit bohosloveckou fakultu v Prešově.

¹⁷⁹ Pešek J., Barnovský M., Pod kuratelou moci, s.198

Představitelé státní správy se o necelý měsíc později snažili obě církve usmířit a donutili vedení obou církví vydat „Společné prohlášení“ vyzývající ke snášenlivosti. Byla vytvořena i Společná komise, která měla řešit složité případy správních komisí o společném užívání chrámů. Vytvoření Společné komise však k ničemu nevedlo.

Situaci se snažila vyřešit v roce 1969 nově vzniklá vláda SSR, konkrétně její ministr kultury M.Válek. 1.dubna 1969 vznikla Mezicírkevní komise ze zástupců římskokatolické (biskup A.Lazík), pravoslavné (metropolita Dorotej, biskupové Nikolaj a Cyril) a řeckokatolické církve (V.Hopko, J.Hirka) na řešení problémů mezi pravoslavnou a řeckokatolickou církví. O den později obdržel Ján Hirka státní souhlas na vykonávání úřadu dočasného ordináře s právy rezidenčního biskupa v Prešově a Vasil Hopko na výkon funkce světícího biskupa.

V řeckokatolické církvi se v letech 1968-1969 plně projevíly národnostní rozpory mezi Slováky a Ukrajinci-Rusíny. Zatímco představitel slovenského směru J.Hirka byl slovenské národnosti, tak ThDr.Hopko byl rusínské národnosti. Volbu J.Hirky na prestižnější pozici podpořili slovenští řeckokatolíci ze zahraničí. Kongregace pro východní církve v Římě vystavila dekret o jmenování J.Hirky dočasným ordinářem s pravomocí rezidenčního biskupa již v prosinci 1968. Když se o tom státní orgány v Československu dozvěděly, odmítly J.Hirkovi dodatečně udělit státní souhlas, protože by tím došlo k porušení ustanovení o předběžném státním souhlasu vyjádřeném v církevních zákonech z října 1949. Teprve potom, co se zástupci Apoštolského stolce oficiálně omluvili (dekret byl vydán bez vědomí J.Casaroliho a Státního sekretariátu) a poté, co biskup Lazík o státní souhlas požádal, byl státní souhlas J.Hirkovi udělen.

K udělení státního souhlasu ThDr.Hopkovi bylo nejprve zapotřebí, aby splňoval zákonem stanovenou podmínku bezúhonnosti, nezbytnou pro výkon funkce biskupa. Nejvyšší soud v roce 1968 zrušil rozsudek Státního soudu v Bratislavě z roku 1951 a uložil Krajské prokuratuře případ došetřit. Krajský prokurátor v Košicích trestní stíhání zastavil

22.12. 1968 a biskup Hopko tak mohl v dubnu 1969 obdržet státní souhlas.

V dubnu 1969 došlo také k rozpuštění AV řeckokatolické církve a sídlo biskupského úřadu bylo přeneseno z Košic do Prešova.

O rok později opět započal tvrdý postup pracovníků státní správy proti řeckokatolické církvi. Duchovním byly odebírány státní souhlasy a byli překládáni na jiné farnosti. Byly také zrušeny kurátorské sbory, které vznikly v roce 1968 na některých oblastech jako místní AV. Nejen řeckokatolickou, ale i pravoslavnou církev stát dočasně zbavil shromažďovacího práva, oběma církvím byly zakázány církevní slavnosti a v 10 východoslovenských obcích došlo k pozastavení činnosti obou těchto církví.¹⁸⁰

Vydávání časopisů řeckokatolické církve Slovo (ve slovenštině) a Blahovistnik (v ukrajinštině) bylo pozastaveno rozhodnutím MK SSR v roce 1969 pod záminkou, že publikují protisocialistické články. Poté, co oba časopisy mohly začít znovu vycházet, podléhaly přísné cenzuře.

V.14. Řešení majetkoprávního sporu mezi pravoslavnými a řeckokatolíky v letech 1970 až 1990

Počátkem sedmdesátých let se představitelé řeckokatolické církve pokoušeli o navrácení původní biskupské rezidence v Prešově a o vytvoření samostatné bohoslovecké fakulty a semináře. Neúspěšně. Biskupská rezidence v Prešově zůstala nadále v rukou pravoslavných a řeckokatoličtí bohoslovci museli studovat na římskokatolických teologických fakultách, kde byla uplatňována zásada numerus clausus. Navíc v červenci 1973 MK SSR zrušilo směrnici Pověřenectva SNR pro kulturu a informace z června 1968 o zřizování duchovenských míst. Jako důvod MK SSR uvedlo údajný rozpor s ústavní zásadou rovnoprávnosti církví a věřících.

¹⁸⁰ Pešek J., Barnovský M., V zovretí normalizácie, s.46

Citelnou ztrátou pro řeckokatolickou církev bylo úmrtí světícího biskupa Hopka v červenci 1976. Po jeho smrti nebyl v Československu nikdo, kdo by mohl světit absolventy teologie. V roce 1977 získal státní souhlas na svěcení řeckokatolických kněží biskup křiževacké eparchie Joachim Segedi a od roku 1983 biskup téže eparchie Slavomír Mikloš.¹⁸¹

Podle „Dlouhodobého postupu v oblasti církevní politiky a světonázorové výchovy na Slovensku“, přijatého Předsednictvem ÚV KSS v srpnu 1971 se majetkoprávní otázky mezi pravoslavnou a řeckokatolickou církví měly řešit na základě vládního nařízení č.70/1968 Sb. přesto, že se tento způsob v letech 1968-1969 příliš neosvědčil. Uzavírání dohod o společném užívání chrámů se týkala i usnesení vlády SSR č.62/1969 Sb. a č.40/1970 Sb.¹⁸² V případě, že církve odmítly uzavřít takovou dohodu, mohly orgány státní správy potrestat duchovního odnětím státního souhlasu nebo zakázat činnost (pravoslavné či řeckokatolické) církve v příslušné obci. Ani tato vládní usnesení otázku spoluužívání chrámů nevyřešila.

Po normalizačním útlumu v sedmdesátých letech představitelé řeckokatolické církve začali opět aktivně bojovat o svoje práva v letech osmdesátých. Na shromáždění řeckokatolických duchovních a zástupců státní správy v Prešově 9.dubna 1981 vystoupil ordinář Ján Hirka a požadoval vydání státního souhlasu pro úřad biskupa řeckokatolické církve, zřízení duchovního semináře, vyřešení majetkoprávních otázek s pravoslavnými a vrácení bývalé rezidence řeckokatolické církvi. Představitelům státní správy Hirka sdělil, že tyto nedostatky pokládá za porušení práv zaručených ústavou.¹⁸³

Aktivní J.Hirka svoje požadavky zopakoval v lednu 1985 v dopise Úřadu předsednictva vlády ČSSR a v dopise prezidentu republiky v červenci 1985. Na situaci se však nadále nic neměnilo, a proto v listopadu 1986 využilo vedení řeckokatolické církve čl.29 Ústavy ČSSR a zorganizovalo rozsáhlou podpisovou akci za rozdělení

¹⁸¹ Letz R., Prenasledovanie kresťanov, s.299

¹⁸² Pešek J., M.Barnovský M.,V zovretí normalizácie, s.166

¹⁸³ Pešek J., M.Barnovský M.,V zovretí normalizácie, s.173

církevního majetku mezi řeckokatolickou a pravoslavnou církev. Řeckokatolíci argumentovali v petici tím, že nemovitý majetek řeckokatolické církve, která nemohla od roku 1950 legálně vyvíjet svou činnost, byl na základě výnosu SÚC č.20285/51-II/1 z 13.února 1952 přidělen pravoslavné církvi.

Vydání tohoto výnosu bylo v rozporu s ustanovením § 9 odst.2 tehdy účinné ústavy č.150/1948 Sb.z. a n., podle kterého vyvlastnění bylo možno jen na základě zákona a za náhradu, nebylo-li zákonem stanoveno, že se náhrada dávat nemá.

Řeckokatolický biskupský úřad žádal federální vládu už v únoru 1969, aby vyhlásila neplatnost výnosu SÚC č.20285/51-II/1. Na žádost reagoval záporně tehdejší vedoucí SPVC MK SSR A.Belánsky nelogicky s tím, že by takové rozhodnutí odporovalo vládnímu nařízení č.70/1968 Sb.

V sedmdesátých a osmdesátých letech představitelé řeckokatolické církve na základě stanovisek právních odborníků tvrdili, že vlastnictví k věcem může být odňato pouze zákonem anebo rozsudkem soudu, ale nikoli nižší právní normou – výnosem SÚC či vládním nařízením. Argumentovali také rozhodnutím Nejvyššího soudu SSR č.3c 137/76 z 26.2. 1976, ve kterém se uvádělo, že výnos SÚC z 13.2. 1952 č.20285/51-II/1 neměl právní sílu zákona, a proto nemohlo dojít k přechodu vlastnictví.¹⁸⁴

Pracovníci SPVC MK SSR však tyto právní argumenty ignorovali a celou záležitostí se odmítli zabývat.

Představitelé státní moci v rozporu s ústavně zaručeným petičním právem reagovali na podpisovou akci z podzimu 1986 podrážděně. Východoslovenský krajský církevní tajemník vyvíjel nátlak na ordináře Jána Hirku, aby podpisovou akci zastavil, podobně se činili okresní církevní tajemníci při pohovorech s řeckokatolickými duchovními. Koncem osmdesátých let však doba normalizace nenávratně skončila, takže nedošlo ze strany státní moci ani k zatýkání, ani k tolik oblíbenému odebírání státních souhlasů.

¹⁸⁴ Pešek J., Barnovský M., V zovretí normalizácie, s.177

Síla totalitního státu slábla, a proto trochu překvapivě komunistické vedení na svém zasedání v říjnu 1989 souhlasilo s tím co 20 let tvrdošíjně odmítalo, se jmenováním J.Hirky sídelním biskupem. Papež Jan Pavel II. jmenoval J.Hirku za sídelního biskupa prešovské řeckokatolické diecéze s působností pro celé území Československa 21.12. 1989.

Vedení Pravoslavné církve vydalo 1.prosince 1989 „Proklamaci“, ve které podpořilo Občanské fórum (OF) a Veřejnost proti násilí (VPN). O tři dny později řeckokatoličtí duchovní rovněž podpořili OF a VPN a zároveň požadovali zrušení státního dozoru nad církvemi, institutu státního souhlasu pro duchovní činnost, plnou rehabilitaci církve a zesnulého biskupa Gojdiče a především navrácení majetku církve, o který přišli po prešovském soboru.

V roce 1990 byla řeckokatolické církvi vrácena biskupská rezidence a od září téhož roku se obnovila činnost kněžského semináře a Řeckokatolické bohoslovecké fakulty v Prešově.

Otázku sporného majetku mezi pravoslavnou a řeckokatolickou církví vyřešilo na Slovensku definitivně až Zákonné opatření předsednictva SNR č.211/1990 Sb. „o uspořádání majetkových vztahů mezi řeckokatolickou a pravoslavnou církví.“ Toto zákonné opatření zrušilo výnos SÚC č.20285/51-II/1 z 13.2. 1952 o převodu nemovitého majetku řeckokatolické církve a §§ 2 a 3 vládního nařízení č.70/1968 Sb. o hospodářském zabezpečení řeckokatolické církve státem. Došlo zde k restituci in integrum. Nemovitosti, které řeckokatolické církvi patřily před 28.dubnem 1950 se staly opět jejím vlastnictvím a později tak došlo ke změně v zápisu do Katastru nemovitostí (§ 1 zák.opatření č.211/1990 Sb.). Podle § 2 zák.opatření č.211/1990 Sb. mělo dojít k dohodě o společném užívání církevních objektů v konfesijně smíšených obcích. V případě, že by k dohodě nedošlo, měl rozhodnout zplnomocněnec vlády Slovenské republiky s ohledem na počet věřících obou církví v obci.

§ 1 zák.opatření č.211/1990 Sb. kritizovalo vedení pravoslavné církve, § 2 pro změnu nevyhovoval řeckokatolíkům. Důležité však je, že vydáním tohoto zákonného opatření byla zrušena platnost

prešovského soboru a všechny právní předpisy, které z tohoto zmanipulovaného shromáždění vycházely.

VI. Nekatolické církve

Českobratrská církev evangelická zaujala jako celek po únoru 1948 vyčkávací stanovisko. Českobratrský teolog, profesor J. L. Hromádka se však již koncem února 1948 stal členem ústředního AV NF (v padesátých a šedesátých letech razil zásadu o spolupráci křesťanů se socialismem). Před volbami v květnu 1948 vydala Synodní rada církve českobratrské evangelické (CČE) „Prohlášení k volbám“, ve kterém vyhlásila loajalitu k novému lidově demokratickému zřízení.

Přes tyto projevy loajality svedla Synodní rada boj se státem o konečnou verzi církevních zákonů. Koncem května 1948 obdrželo vedení církve českobratrské 1.předlohu k „Návrhu zákona o úpravě platových poměrů duchovenských.“ Synodní rada po prostudování návrhu zákona vydala tzv. „Připomínky.“¹⁸⁵ V Připomínkách opět deklarovala oddanost státu, ale zároveň vyjádřila několik námitek. Členové Synodní rady chtěli osnovu zákona nechat buď přepracovat anebo vydat zvláštní zákon pro CČE. Kritizovali především připravovaný institut státního souhlasu (byl v rozporu s jejich Církevní ústavou z roku 1921), vyžadovali souhlas státu se svým presbyterně – synodním principem a státní dotace.

Komise pro náboženské a církevní otázky při ústředním AV NF „Připomínky“ Synodní rady odmítla. Generální sekretář ústředního AV NF Čepička prohlásil, že každá církev se musí rozhodnout, zda podmínky uvedené v návrhu zákona přijme či odmítne. Následující rok jednání ustala a až 28.června 1949 komunističtí funkcionáři CČE nečekaně oznámili, že konečná jednání mezi CČE a státem o nových církevních zákonech proběhnou o dva dny později, tj. 30.června 1949. Synodní rada se sešla okamžitě 29.června a její členové se jednomyslně usnesli, že návrh zákona přijmou. Vydali stanovisko, ve

¹⁸⁵ Otter P., Církevní politika 1949, s.51

kterém požadovali, aby odnětí platu duchovního předcházelo souhlas vedení CČE. Následující den (30.června 1949) však 1.předlohu zákona schválili a vyšli tak státu vstříc (za CČE jednali prof. Hromádka, náměstek synodního seniora dr.Hájek a tajemník Synodní rady Valeš).

Komunisté pak postupovali velmi rafinovaně, protože 15.července 1949 schválila NF 2.předlohu zákona, která však byla odlišná od první a s níž Synodní rada nevyslovila souhlas. 2.předloha zákona stanovisko Synodní rady z 30.června ignorovala.

Navíc mezi 15.červencem a koncem září 1949 předsednictvo ÚV KSČ vypracovalo třetí předlohu zákona, která byla schválena vládou ČSR. 7.října 1949 si pozval Čepička zástupce nekatolických církví a předložil jim třetí předlohu zákona. Proti ní vznesli námítky pouze zástupci Slovenské církve evangelické a. v.. Zástupci CČE proti zákonu již neprotestovali. Zákon o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností státem nabyt účinnosti 1.listopadu 1949.

Institut státního souhlasu (§ 7 odst.1 zák. č. 218/1949 Sb.) byl popřením vnitřní struktury a autonomie CČE.

Na nátlak SÚC byl nucen XI.Synod přijmout „Církevní zřízení“ (namísto dosavadní Církevní ústavy), které bylo vyhlášeno Synodní radou v roce 1954.

Nápor státní správy vůči CČE byl mnohem mírnější než u církve katolické. Byl rozpuštěn Svaz československé evangelické mládeže, někteří členové CČE museli v padesátých letech opustit vedení církve a došlo k zásahům do redakcí časopisů, rušení spolků a zabavování nemovitostí v rozporu s platným právním řádem.

V roce 1952 vznikl Svaz československých evangelických duchovních (SČED).¹⁸⁶

V roce 1956 využilo 50 kněží a laiků z CČE ústavně zaručeného petičního práva (§ 23 ústavy č.150/1948 Sb.z. a n.) a dopisem se obrátili na ministra školství dr.Kahudu a vedoucího OPVC Hrůzu. V dopise požadovali, aby byl v ČSR zrušen trest smrti, umožněna pastýřská péče ze strany církve mezi vězni a větší svoboda projevu a

¹⁸⁶ Otter P., Veselý J., První sjednocená církev v srdci Evropy, s.82

informací. Přimlouvali se v dopise za vězně, odsouzených za protistátní činnost.¹⁸⁷

V srpnu 1959 na letním kursu SČED vzniklo volné hnutí evangelických věřících a laiků Nová orientace. V červenci 1962 pak byl sepsán sedmibodový program „Zásady Nové orientace.“ Pro vztah státu a církvi byl důležitý 7.bod, ve kterém se autoři „Zásad“ (Milan Balabán, Jan Čapek, Ladislav Hejdánek, Alfréd Kocáb, Jaroslav Pfann, Jan Šimsa a Jakub Trojan) přihlásili jménem křesťanů k odpovědnosti za hospodářskou, politickou a kulturní situaci nejen v Československu, ale i na celém světě. Každý občan byl podle jejich názoru odpovědný za stav práva ve státě.¹⁸⁸ S tím souvisela i angažovanost Nové orientace (NO) v následujících letech. Členové NO vydávali různá prohlášení, memoranda, rezoluce a dopisy proti praktikám StB a církevních tajemníků, proti ateismu a proti církevním zákonům z října 1949.

V červenci 1963 členové NO ve spolupráci s prof.Říčanem zorganizovali úspěšné podpisové akce adresované Ministerstvu spravedlnosti, po nichž státní moc musela upustit v připravovaném novém zákoně o rodině od povinnosti rodičů vychovávat děti ve vědeckém světovém názoru se sankční možností odnětí dětí.¹⁸⁹

V lednu 1964 napsalo 10 farářů dopis ideologické komisi ÚV KSČ. V dopise protestovali proti výchově ateismu ve školách. Byli pozváni na pohovor nikoliv na ideologickou komisi, ale na OPVC MŠK. Jednání s představiteli státu v čele s vedoucím Hružou však k ničemu nevedlo a na výuce ateismu ve školách se nic zásadního nezměnilo.

V letech 1968-1969 představitelé NO ovládli SČED. Svoje názory publikovali v časopise Kostnické jiskry a kritizovali v nich především vztah státu a církve v Československu a zpochybňovali samotnou existenci Státní bezpečnosti. Synodní rada vydala v srpnu 1968 „Prohlášení“, ve kterém odsoudila okupaci Československa.

¹⁸⁷ Pfann M., Nová orientace v Českobratrské církvi evangelické, s.28

¹⁸⁸ Pfann M., Nová orientace v Českobratrské církvi evangelické, s.23

¹⁸⁹ Tretera J.R., Příbyl S., Konfesní právo a církevní právo, s.100

Překvapivý postoj zaujal prof. J.L. Hromádka, dlouholetý prezident Křesťanské mírové konference (KMK)¹⁹⁰ a nositel Leninovy ceny za mezinárodní přátelství a mír, který byl znám svým prosocialistickým postojem, za který byl často kritizován. 22.srpna 1968 se dopisem obrátil na velvyslance SSSR Červoněnka a protestoval tak proti okupaci.¹⁹¹ Od svého postoje neustoupil ani na nátlak režimu v roce 1969, ani na zasedání KMK. V listopadu 1969 rezignoval na funkci prezidenta KMK a o měsíc později zemřel, aniž by svůj dopis Červoněnkovi odvolal.

CČE kladla ze všech církví v Československu normalizačnímu tlaku totalitního státu největší odpor. K boji se státní mocí napomáhala i presbyterně-synodní zřízení CČE s demokratickými rysy.¹⁹² CČE je totiž na všech stupních řízení vedena demokraticky zvolenými staršími čili presbytery a řízení církve se uskutečňuje na všech stupních volenými shromážděními a nejvyšším řídicím orgánem je celocírkevní shromáždění zvané synod.¹⁹³ Celé vedení církve, Synodní rada je demokraticky voleno z duchovních a laiků.

XVI.Synod CČE, který se konal v únoru 1969 (pouhý měsíc po tragické smrti Jana Palacha, který byl členem CČE) odsoudil okupaci Československa pěti států Varšavské smlouvy a posrpnový politický vývoj. Tento synod přijal „Poselství XVI.Synodu CČE veřejnosti“ zvané též „Synod svému národu.“ V tomto dokumentu kladli účastníci synodu vůči státu požadavky, v jejichž naplnění mohl věřit jen největší optimista. Byly to návrhy na rozšíření výuky náboženství na školách, na zrušení trestu smrti, zavedení náhradní vojenské služby pro osoby,

¹⁹⁰ KMK – vznikla v roce 1958 v Praze na setkání církevních činitelů z Bulharska, ČSR, Maďarska, NDR, Polska, Sovětského svazu, Rumunska a SRN z iniciativy prof.Hromádky, sdružovala v době založení nekatolické církve z několika evropských zemí. Hlavní náplní činnosti mělo být úsilí o světový mír, přátelský dialog a spolupráci mezi národy a lidmi různých přesvědčení – Kolektiv autorů, Malá československá encyklopedie (1986), díl III., s.627. Orgány státní správy (nejen v ČSR, ale i v jiných zemích východního bloku) byla pozitivně hodnocena a plně podporována.

¹⁹¹ Cuhra J., Církevní politika KSČ a státu v letech 1969-1972, s.23

¹⁹² Cuhra J., Církevní politika KSČ a státu v letech 1969-1972, s.46

¹⁹³ Tretera J.R., Příbyl S., Konfesní právo a církevní právo, s.293

jež pro svou víru odmítaly sloužit se zbraní; revizi anebo přímo zrušení církevních zákonů z října 1949 a zrušení čl.16 ústavy o výlučnosti marxismu-leninismu v ČSSR.¹⁹⁴ Poté, co zemřel synodní senior Viktor Hájek, byl novým seniorem na XVI.Synodu zvolen Václav Kejř.

CČE vyvíjela i po okupaci velkou aktivitu v boji za lidská práva, 30.července 1969 Synodní rada sepsala a schválila dopis, ve kterém vládu vyzvala ke zrušení trestu smrti, k ratifikaci mezinárodních paktů uzavřených podle zásad Všeobecné deklarace lidských práv a protestovala proti zákazu Společnosti pro lidská práva.¹⁹⁵ V květnu 1970 byli zástupci CČE pozváni na pohovory na SPVC, ale i na nich odmítli vůči státu jakékoli ústupky. Usnesení Předsednictva ÚV KSČ z 22.května 1970 rozhodlo o zvýšení tlaku vůči CČE.

XVII.Synod CČE, který se konal 28. až 31.října 1971, i přes nátlak Ministerstva vnitra a StB nejenže neodvolal dokumenty ze synodu předchozího, ale dokonce své požadavky i více konkretizoval. Delegáti XVII.Synodu žádali prezidenta republiky L.Svobodu v dopise z 9.12. 1971, aby zvážil možnost vyhlásit amnestii pro občany, kteří opustili vlast a měli by zájem se vrátit zpět.¹⁹⁶ Na XVII.Synodu se však orgánům státní správy podařilo (před zahájením synodu probíhaly s některými účastníky „pohovory“ na MK) delegáty rozdělit na dvě skupiny. První skupina se snažila dále bojovat za lidská práva v ČSSR (zejména stoupcí hnutí NO), druhá skupina byla ochotna vyjít vstříc státu. Radikalismus také ztrácel na síle proto, že na přelomu let 1971 a 1972 docházelo k zatýkání v řadách CČE (za rozšiřování letáků vyzývajících k bojkotu voleb – soudy tuto činnost hodnotili jako přípravu k trestnému činu podvracení republiky podle § 98 odst.1 trestního zákona a přípravu k trestnému činu pobuřování podle § 100 odst.1 písm.c byli odsouzeni Jaromír Dus, L.Hejdánek, H.Hejdánková

¹⁹⁴ Dinuš P., Českobratrská církev evangelická v agenturním rozpracování StB, s.15

¹⁹⁵ Cuhra J., Církevní politika KSČ a státu v letech 1969-1972, s.49

¹⁹⁶ Cuhra J., Církevní politika KSČ a státu v letech 1969-1972, s.50

a J.Jirásek; za vyvěšení „Poselství – Synod svému národu“ byl odsouzen Jan Dus podle § 100 odst.1 trestního zákona.¹⁹⁷

V roce 1972 byla zastavena činnost SČED pro porušování stanov, farář Alfréd Kocáb však nadále organizoval zasedání Mírového odboru SČED i v následujících dvou letech. Oficiálně byl SČED rozpuštěn 17.července 1974 rozhodnutím Ministerstva vnitra.¹⁹⁸

Na začátku roku 1974 byly farářům A.Kocábovi a J.Trojanovi krajským církevním tajemníkem Středočeského kraje odebrány státní souhlasy k výkonu duchovenské činnosti. 22 studentů KEBF proti tomuto rozhodnutí protestovalo v dopise MK. Fakultní rada KEBF na nátlak MK postihla pět studentů – dva byli z fakulty vyloučeni, jeden byl donucen přerušit studium, další musel odložit závěrečné zkoušky a poslední nebyl doporučen fakultou k udělení státního souhlasu. Fakultní rada následně vypracovala „Vyjádření“, ve kterém podpořila princip socialistické zákonnosti.

Na XIX.Synodu CČE v listopadu 1975 se stoupencům NO podařilo, že Synod poukázal na diskriminaci věřících v ČSSR a vyzval státní instituce, aby předcházely dalšímu odnímání státních souhlasů k výkonu duchovenské činnosti.¹⁹⁹

V lednu 1977 jedenáct duchovních a tři laici z CČE podepsalo „Prohlášení Charty 77“, v květnu téhož roku pak 31 členů a členek zaslalo Federálnímu shromáždění ČSSR dokument nazvaný „Rozbor z oblastí církevně politických vztahů“ (též označován pod názvem „Petice 31“). V petici signatáři kritizovali církevní politiku totalitního státu. Synodní rada v souladu s Církevním zřízením ustavila Výbor ke sjednání kázně, podepsaným kazatelům byly uděleny důtky s výstrahou. Na „Petici 31“ reagovali pedagogové KEBF vydáním elaborátu „Teologické teze učitelů Komenského fakulty.“ V osmi

¹⁹⁷ Cuhra J., Trestní represe odpůrců režimu v letech 1969-1972, s.117,126

¹⁹⁸ Dinuš P., Českobratrská církev evangelická v agenturním rozpracování StB, s.15,16

¹⁹⁹ Dinuš P., Českobratrská církev evangelická v agenturním rozpracování StB, s.16

bodech odmítli činnost NO a odsoudili účast křesťanů na politickém životě.

Průběh XX.Synodu konaného v listopadu 1977 již měla plně pod kontrolou státnímu režimu loajální Synodní rada. Byl přijat „Řád pastýřské služby, péče a kázně.“ V osmdesátých letech byla situace v CČE pod kontrolou státu.

XXVI.Synod začal 6.11. 1989 a 18.listopadu 1989 byl přerušen. Delegáti Synodu vydali „Prohlášení“ ve formě protestu proti zásahu jednotek Veřejné bezpečnosti při demonstraci na Národní třídě a současně bylo vzneseno vůči státní moci šest dalších požadavků – požadavek Federálnímu shromáždění ČSSR na zrušení vedoucí úlohy KSČ v nové ústavě; propuštění politických vězňů; povolení nezávislého tisku; zaslání protestu Generální prokuratuře a FMV z důvodu porušování socialistické zákonnosti orgány StB u předešlých synodů; jednání Synodní rady s Ministerstvem obrany o odmítnutí základní vojenské služby z důvodu svědomí a odebrání státního souhlasu k výkonu duchovenské služby jen na základě pravomocného odsuzujícího rozsudku.²⁰⁰ Poté delegáti další jednání Synodu odročili na únor 1990.

Na situaci církve československé (CČS) v únoru 1948 a v padesátých letech mělo vliv uvalení ústřední národní správy v květnu 1945 výnosem Ministerstva školství a národní osvěty.²⁰¹ Uvalení ústřední národní správy bylo v rozporu s tehdejší platnou ústavou CČS.

Komunističtí funkcionáři ještě před únorovými událostmi předpokládali, že CČS by mohla být základnou pro tzv. národní církev, a proto do jejího vedení dosadili kolaboranty v čele s pražským biskupem dr. Novákem, kteří byli přímo řízeni aparátem komunistické

²⁰⁰ Dinuš P., Českobratrská církev evangelická v agenturním rozpracování StB, s.46-47

²⁰¹ výnos č.j. 25.967/45, Zelenka M., časopis Nový zápas č. 20/1998

strany. V opozici proti této skupině byl patriarcha dr. Kovář, který v padesátých letech odmítl spolupracovat se Státní bezpečností.

Vedení církve československé schválilo komunistický převrat a dr. Novák se stal členem ústředního AV NF. Před volbami 1948 vyhlásila CČS podporu lidově demokratickému státu. Na rozdíl od církve československé evangelické CČS s novými církevními zákony souhlasila a dokonce v den schválení zákonů v Národním shromáždění (14. října 1949) vydali biskup Novák a sekretář Fousek prohlášení, v němž pěli ódu na novou právní úpravu.

Ve skutečnosti institut státního souhlasu byl v rozporu s Ústavou CČS z roku 1931 (novelizovanou v roce 1946). Konkurz faráře ze tří kandidátů podle vnitřních církevních předpisů byl novými církevními zákony vyloučen.²⁰²

V roce 1949 došlo k zastavení tisku vydávaného CČS s výjimkou časopisu Český zápas, ve kterém vycházely prokomunisticky orientované články. Na jaře 1949 bylo na základě výnosu Ministerstva vnitra rozpuštěna Jednota mládeže organizovaná na základě spolkového zákona.²⁰³ Tomu, kdo se snažil pokračovat v činnosti mládeže i přes tento zákaz, hrozilo nebezpečí trestního stíhání podle zákona č.231/1948 Sb. Na likvidaci Jednoty mládeže velmi ochotně spolupracovalo vedení CČS. Na základě usnesení III. církevního sněmu v roce 1950 byly zlikvidovány všechny odbory v CČS a velmi dobře fungující Ošetřovatelská služba. Usnesení III. církevního sněmu ochotně schválil SÚC. Kolaboranti ve vedení CČS neváhali doporučit nepohodlné duchovní ke službě v PTP v prosinci 1951.

Významný pro CČS byl V.řádný sněm, který se konal v říjnu 1961. Ve funkci patriarchy vystřídal dr.Kováře dosavadní pražský biskup dr.Novák, který byl v CČS patriarchou až do roku 1990. Na V.řádném sněmu došlo k zásadní změně ve vnitřních právních předpisech CČS, namísto dosavadní Ústavy CČS z roku 1931 bylo usneseno Zřízení CČS. Zřízení CČS bylo nejprve schváleno výnosem Ministerstva školství a kultury ze dne 27.11.1961 a následně vyhlášeno usnesením

²⁰² Tretera J.R., *Konfesní a církevní právo*, str. 306

²⁰³ Zákon č. 134/1867 ř. z. o právě spolčovacím

Ústřední rady CČS pod č.j. 3320/1961 ze dne 10.12. 1961 s účinností od 1.ledna 1962.

K provedení Zřízení CČS se V.řádný sněm zároveň usnesl na Organizačním řádu a Hospodářském řádu a Bratrské svépomoci CČS (svépomoc pro církevní organizační jednotky, které nebyly schopny zajistit nutné výdaje hospodaření za hospodářský rok).²⁰⁴

V Informační zprávě o církevně politické situaci v ČSSR z dubna 1970 byla CČS za své postoje v letech 1968-1969 hodnocena oběma republikovými SPVC velmi pozitivně.²⁰⁵

Na VI.řádném sněmu v říjnu 1971 (jako důkaz úcty a lásky k mistru Janu Husovi a z distancování se od dojmu, že je CČS církví národní) bylo usneseno a vyhlášeno Ústřední radou CČS „Doplnění názvu církve charakteristikou „husitská.““ Změnu názvu na Církev československá husitská schválil SPVC MK ČSR 11.listopadu 1971 pod č.j. 15.994/1971. Z vnitřních právních předpisů byl na VI.řádném sněmu přijat „Bohoslužebný řád CČSH.“

K poslední změně právních norem před listopadem 1989 došlo na 2. zasedání VI.řádného sněmu 16.srpna 1981, kdy byl přijat nový „Kárný řád CČS“ a „Řád duchovenské služby.“

Slovenská evangelická církev augsburského vyznání (SEC a.v.) byla druhou největší církví v Československu a měla zhruba 400 000 věřících. Podle církevní ústavy schválené roku 1921 byl základní jednotkou církevní sbor. Sbory se sdružovaly do seniorátů, v jejichž čele byl farář s titulem senior a dozorce (laik). Senioráty se sdružovaly do dvou distriktů (východního a západního) pod vedením distriktálního biskupa a distriktálního dozorce. Východní distrikt se skládal z osmi a západní ze šesti seniorátů.

²⁰⁴ Hais K., Vnitřní předpisy církví a náboženských společností v Československu, nekatolické denominace, s.81

²⁰⁵ Cuhra J., Církevní politika KSČ a státu v letech 1969-1972, s.34

Po únorovém převratu měli vedoucí funkcionáři Komunistické strany Slovenska (KSS) velký zájem o vyjádření loajality vůči lidově demokratickému státu od SEC a.v..

Představitelé SEC a.v., vědomi si početní síly své církve, svolali do Liptovského sv. Mikuláše Generální presbyterium. Na něm se usnesli, že si nechtějí státní moc znepřátelit, ale ani deklarovat podporu režimu. V tomto duchu vydali Prohlášení dne 16.března 1948. Prohlášení bylo pravděpodobně důvodem toho, že zástupci SEC a.v. na rozdíl od ostatních nekatolických církví nebyli pozváni k jednání o nových církevních zákonech. Kriticky se k osnově nových církevních zákonů vyjádřil „Spolek evangelických duchovních na Slovensku“ (SPEVAK) v Piešťanském manifestu (autorem textu byl předseda spolku Július Dérer) 29.zář 1949. Piešťanský manifest byl zaslán všem členům NS, členům vlády, Sboru pověřenců, ústřednímu AV NF i ústřednímu AV slovenské NF. V Piešťanském manifestu členové SPEVAKU poukazovali na okolnost, že návrh zákona nebyl projednán se SEC a.v. a vyjádřili odpor k institutu státního souhlasu.

Zástupci nekatolických církví (mezi nimi i SEC a.v.) byli svoláni Církevní šestkou do Prahy do sídla ústředního AV NF dne 7.října 1949 na konečnou poradu o nových církevních zákonech. Všichni účastníci jednání vyslovili s návrhem zákona souhlas, pouze delegace SEC a.v. vedená biskupem Ruppeltem oznámila, že v souladu se svou ústavou musí celou záležitost předložit Generálnímu presbyteriu. O týden později, 14.října 1949, představitelé SEC a.v. chyběli na schvalování nových církevních zákonů v Národním shromáždění, ač komunisté o jejich účast usilovali (jejich podpisy v prezenční listině byly podvrženy). Generální konvent SEC a.v. vydal 25.října 1949 v Liptovském sv. Mikuláši další Prohlášení, v němž nové církevní zákony označili za zásah do autonomie církve. O několik týdnů později, na nátlak státní moci, v listopadu 1949 vedení SEC a.v. bez jakéhokoliv komentáře v církevním tisku oznámilo, že zákony č.218 a 219/1949 Sb. přijímá.

SEC a.v. zvolila v květnu 1948 Synodu, která měla připravit a schválit novou ústavu. Na zásah státu však byla Synoda odložena a

mohla se sejít až za tři roky. Práce na nové ústavě pokračovaly v průběhu roku 1950. Potíž byla v tom, že všechny návrhy posuzoval a schvaloval SLOVÚC. Ústava byla vyhlášena na Synodě v Modré v říjnu 1951 po předchozím schválení SLOVÚC. Podle ústavy z roku 1951 byl základem církevní struktury církevní sbor, vyšším článkem seniorát (jejich počet byl vyšší než podle ústavy z roku 1921), několik seniorátů tvořilo distrikt a vrcholným článkem byl generální distrikt. Zákonomádná moc náležela Synodě.²⁰⁶

Funkcionáři SLOVÚC se snažili SEC a.v. ovládnout metodami, které použili u církve římskokatolické (vlastenečtí duchovní, mírové hnutí). SPEVAK byl pro jejich záměry nepoužitelný, a proto ho Pověřenectvo vnitra v březnu 1950 zrušilo, ačkoli nebyl zřízen podle spolkového zákona. Státní bezpečnost zabavila majetek spolku, námitky byly zbytečné. Zcela účelově za podpory SLOVÚC vznikl Přípravný výbor Ústředí evangelických kněží a.v. (ÚSEK), složený z vlasteneckých duchovních, který jako svůj první čin odsoudil Piešťanský manifest.

V letech 1951 až 1953 proběhly ve vedení SEC a.v. personální změny pod dohledem SLOVÚC a za pomoci místopředsedy vlády Viliama Širokého. Do funkce generálního biskupa byl dosazen Ján Chabada. Úřadu biskupa západního distriktu se musel vzdát Fedor Ruppeldt a funkce biskupa východního distriktu Vladimír Čobrda. Jejich nástupci se staly osoby oddané lidově demokratickému zřízení. Udržet si autonomii se SEC a.v. nepodařilo, laikové s novým vedením spokojeni nebyli a často si na něj stěžovali.

Poté, co došlo k výměně ve funkcích biskupů, vyslovily v roce 1954 orgány státní správy souhlas s přemístěním Generálního biskupského úřadu z Modré do Bratislavy a současně byl povolen vznik 48 nových kněžských stanic, což bylo zapotřebí, protože počátkem padesátých let se na Slovensko vrátilo mnoho reemigrantů

²⁰⁶ Černý P., Církev a náboženské společnosti v ČSSR, s. 180 - 181

z Maďarska, Rumunska a Bulharska, kteří byli evangelického vyznání.²⁰⁷

Koncem padesátých let postihoval totalitní stát duchovní SEC a.v. osvědčenými správněprávními sankcemi – přísné napomenutí církevním tajemníkem, překládáním duchovních a odebíráním státních souhlasů k výkonům duchovenské činnosti.

V průběhu roku 1962 proběhlo několik soudních procesů s duchovními SEC a.v.. Účelem těchto procesů bylo zdiskreditovat bývalé vedení SEC a.v. v čele s odvolanými biskupy Čobrdou a Ruppeldtem. Vyšetřovatelé StB je spolu s farářem Jurášem označilo za ilegální vedení SEC a.v., jejichž úmyslem bylo vzbudit u věřících nepřátelské nálady k socialistickému zřízení. Ilegální vedení však ve skutečnosti vůbec neexistovalo a všechna obvinění byla vykonstruována.

Bývalým biskupům pomohlo tehdejší vedení SEC a.v., které na obžalované podalo na žádost soudu příznivé posudky. Fedor Ruppeldt odsouzen k trestu odnětí svobody 18 měsíců nepodmíněně, Vladimír Čobrda byl dokonce v odvolacím řízení u Nejvyššího soudu obžaloby zproštěn. Mnohem hůře dopadl Jozef Juráš, který byl odsouzen za údajný trestný čin vlastizrady podle § 91 trestního zákona č.140/1961 Sb. k 13 letům odnětí svobody nepodmíněně a 5 let zákazu výkonu funkce duchovního.²⁰⁸

Po nástupu Dubčekova reformního komunistického vedení bylo vydáno 2.dubna 1968 společné „Prohlášení“ Generální rady SEC a.v., předsednictva Ústředí slovenských evangelických kněží (ÚSEK) a Slovenské evangelické bohoslovecké fakulty (SEBF). V „Prohlášení“ navrhovali představitelé církve důležité změny v právním řádu ČSSR – novelizovat čl.16 odst.1 ústavy č.100/1960 Sb. (podle kterého veškerá kultura, rozvoj vzdělání, výchova a vyučování byla vedena v duchu vědeckého světového názoru a marxismu-leninismu), zabránit zneužívání moci církevními tajemníky, možnost odnětí státního souhlasu k výkonu duchovenské činnosti pouze na základě

²⁰⁷ Pešek J., Barnovský M., Pod kuratelou moci, s.67

²⁰⁸ Letz R., Prenasledovanie kresťanov, s.236

pravomocného odsuzujícího rozsudku, zrušit cenzuru církevního tisku a rehabilitovat nevinně odsouzené kněží.²⁰⁹

Ještě tvrdší požadavky vůči státu vnesla skupina 22 postihnutých a (v minulosti odsouzených, diskriminovaných či zbavených státního souhlasu) evangelických duchovních ve „Vyjádření“ z dubna 1968. „Postihnutí“ (nazývaní též obrodné hnutí) navrhovali nově upravit poměr mezi státem a církvemi, zrušit funkci církevních tajemníků, rehabilitovat nezákonně postihnuté duchovní a věřící a možnost navazovat kontakty se zahraničními církevními organizacemi.²¹⁰ Vyjádření bylo adresováno předsednictvu Národního shromáždění, Předsednictvu SNR, ÚV KSČ a ÚV KSS.

Skupina „postihnutých“ se sešla na soukromé chatě na Čertovici (proto byli také označováni jako čertovická skupina). Na Čertovici vytvořili „Přípravný výbor pro svolání Všeobecné pastorální konference“. Po skončení schůzky na Čertovici vyslali delegaci na Generální biskupský úřad v Bratislavě a vyzvali generálního biskupa Chabadu, biskupa východního distriktu Kátlovského a biskupa západního distriktu Katinu k abdikaci.

Konference evangelických kněží a.v. byla svolána Přípravným výborem a ÚSEKem za souhlasu Pověřence SNR pro kulturu a informace v květnu 1968. Všichni tři biskupové si ubránili svoje postavení a zůstali dočasně ve svých funkcích. Na konferenci bylo rozhodnuto o zrušení prorežimního ÚSEKu (právně však ve skutečnosti zrušen nebyl) a vytvoření nové kněžské organizace ZED (Sdružení evangelických duchovních). Duchovní se také dohodli na vytvoření Přípravného výboru pro obnovení Všeobecné pastorální konference.

Stanovy ZED projednali a schválili všechny seniorátní kněžské konference a následně je schválilo Generální presbyterstvo. SEC a.v. však narazila na odpor SPVC, který v následujících měsících několikrát vrátil stanovy k přepracování. Stanovy ZED tak státní správou nikdy schváleny nebyly.

²⁰⁹ Letz R., *Prenasledovanie kresťanov*, s.279

²¹⁰ Pešek J., Barnovský M., *Pod kuratelou moci*, s.214

Velkým úspěchem Konference evangelických kněží byl požadavek na propuštění faráře Juráše, který jim splnil prezident republiky Svoboda amnestijním rozhodnutím č.55/1968 Sb. z 9.května 1968.

V únoru 1969 Generální presbyterstvo na nátlak čertovické skupiny rozhodlo, že na zasedání Generální rady budou zváni i zástupci postihnutých kněží. Toto rozhodnutí církevního vedení bylo v souladu s církevní ústavou.

V roce 1968 zahynuli biskupové Katina a Kátlovský, a tak se o rok později konaly volby jejich nástupců za ještě demokratických podmínek. (v obou distriktech si voliči mohli vybrat z několika kandidátů). Volby v západním distriktu vyhrál 3.července 1969 Rudolf Košťál a ve východním byl v lednu 1970 nejúspěšnější Július Filo. Oba noví biskupové byli přijatelní jak pro vedení církve v čele s generálním biskupem Chabadou, tak i pro postihnuté kněží z čertovické skupiny.

Na podzim 1969 se uskutečnily rozhovory mezi vedoucím SPVC MK SSR Homolou a vedením SEC a. v. v čele s generálním biskupem Chabadou. Homola představitele církve upozornil, že požadavky čertovické skupiny uvnitř SEC a.v. nebude tolerovat a její příp. další činnost budou orgány státní správy sankcionovat podle Zákonného opatření Předsednictva Federálního shromáždění č.99/1969 Sb. z 22.srpna 1969 „O některých přechodných opatřeních potřebných k upevnění a ochraně veřejného pořádku.“²¹¹

Po této výhrůžce Generální presbyterstvo v prosinci 1969 změnilo svoje usnesení z února 1969 a vydalo usnesení nové, podle něhož zástupci postihnutých duchovních měli být zváni na zasedání Generální rady jen tehdy, když se jednalo o otázkách, které se postihnutých bezprostředně týkaly. Postihnutí duchovní se o tomto usnesení dozvěděli až v březnu 1970, ale jejich protesty už nikdo nebral vážně.

²¹¹ Pešek J., Barnovský M., V zovretí normalizácie, s.53

V prosinci 1969 také Generální presbyterstvo prohlásilo činnost ZED za skončenou (ve skutečnosti nebyla ani nezahájena) a snažilo se vytvořit novou prorežimní kněžskou organizaci.

Bývalý předseda ÚSEK Pavol Pališín se snažil tuto organizaci obnovit, přičemž argumentoval tím, že ÚSEK nikdy právně nepřestal existovat, protože ho nerozpustilo Valné shromáždění, tak jak to vyžadovaly jeho stanovy.²¹² Snahy Generálního presbyterstva a P.Pališína však vyšly naprázdno, protože představitelé orgánů státní správy již o kněžskou organizaci v SEC a.v. nestáli. V květnu 1973 sice vznikla Komise pro mírovou práci Slovenské evangelické a.v. církve, ta však již měla jiné poslání – působila jako součást Křesťanské mírové konference.

V dubnu 1970 zemřel generální biskup Chabada. Při volbách v září 1970 si mohli voliči vybrat již jen z jednoho kandidáta. Generálním biskupem byl zvolen dlouholetý děkan SEBF Ján Michalko. Na zasedání Generálního konventu v prosinci 1970 již zástupci postihnutých duchovních nebyli pozváni a jejich činnost v letech 1968-1969 byla na zasedání konventu odsouzena.

Představitelé obrodného hnutí z čertovické skupiny byli v následujících letech individuálně perzekvováni. Starší z nich byli státní správou donuceni odejít do důchodu, mladším byly odebírány státní souhlasy k výkonu duchovenské činnosti nebo raději pod nátlakem Státní bezpečnosti požádali o rozvázání pracovního poměru s církví.

V sedmdesátých letech nesla StB nesla nelibě styky slovenských evangelíků se zahraničím, především se Světovou radou církví a Světovým luterským svazem a tyto kontakty bedlivě sledovala.

V sedmdesátých a osmdesátých letech se zvyšoval počet neobsazených kněžských stanic. Počet kněží klesal, protože od roku 1970 se pro přijímání bohoslovců na SEBF uplatňoval znovuzavedený numerus clausus. Tento fakt vedení církve v rozhovorech s představiteli

²¹² Pešek J., Barnovský M., Pod kuratelou moci, s.251

SPVC často kritizovalo, ale nepodařilo se jim tento stav do roku 1989 změnit.

Generální biskup Michalko se snažil maximálně vyjít vstříc požadavkům státní moci, o čemž svědčí jeho účast v kampani proti Chartě 77 v lednu 1977. Připojil svůj podpis pod „Stanovisko nekatolických církví, náboženských společností a bohosloveckých fakult“, podle kterého panovala v druhé polovině sedmdesátých let v ČSSR naprostá náboženská svoboda.²¹³

Ve vztahu státu a SEC a.v. se až do listopadu 1989 nic zásadního nezměnilo. Loajální vedení SEC a.v. mělo situaci uvnitř církve pevně pod kontrolou a režimu ochotně vycházelo vstříc při každé příležitosti.

Reformovaná křesťanská církev (RKC) na Slovensku vznikla v roce 1921. Z celkového počtu věřících bylo 90% občanů maďarské národnosti.²¹⁴ Po připojení jižních oblastí k Maďarsku v roce 1938 a po 2.světové válce spravoval RKC Organizační výbor (OV). V době únorových událostí v roce 1948 stáli v čele OV faráři Ján Tomašula (předseda OV), místopředseda Andrej Maťašik a laik Vojtech Orozovský. Všichni tři představitelé OV byli slovenské národnosti.

V měsíčníku Kalvínské hlasy, vydávaném RKC, zaujalo vedení této církve k únorovému převratu neutrální stanovisko. Přesto byli zástupci RKC pozváni Komisí pro náboženské a církevní otázky v červenci 1948 k diskusi o návrhu zákona o úpravě platových poměrů duchovenských. Organizační výbor RKC předložil návrh zákona církevním sborům a většina z nich se vyjádřila k návrhu kladně. Definitivní souhlas s připravenými novými církevními zákony vyjádřili představitelé RKC na konferenci v Lúčkách v srpnu 1949.

Pro vztah lidově demokratického státu a RKC mělo pozitivní význam nabytí účinnosti zákona č.245/1948 Sb. o státním občanství

²¹³ Pešek J., Barnovský M., V zovretí normalizácie, s.192

²¹⁴ Pešek J., Barnovský M., Štátná moc a cirkvi na Slovensku 1948 – 1953, s.17

osob maďarské národnosti. Zákon navracel československé státní občanství občanům maďarské národnosti, kteří byli čs. státními občany a žili na území ČSR k 1.listopadu 1938. Dalšími podmínkami bylo, že nesměli být příslušníky cizího státu a v minulosti se neprovinili proti ČSR a lidově demokratickému zřízení. Zákon nabyl účinnosti 25.října 1948 a zájemce, který splňoval všechny požadavky musel do 90 dnů složit slib věrnosti ČSR na ONV. Vedení RKC na vydání zákona č.245/1948 Sb. reagovalo prohlášením o loajalitě lidově-demokratickému státu.

Na jaře 1949 začaly v RKC práce na nové ústavě, protože stará ústava z roku 1907 již byla nevyhovující. Příprava nové ústavy v letech 1950 až 1951 probíhala plně pod dohledem SLOVÚC. Po definitivním souhlasu SLOVÚC byla ústava přijata Ústavodárným synodem 4.srpna 1951.

Organizační výbor se stal minulostí, základní organizační jednotkou zůstal církevní sbor, více sborů tvořilo seniorát (v polovině roku 1953 proběhly v RKC organizační změny, podle kterých se hranice církevních obvodů musely krýt s hranicemi státní správy – vzniklo celkem sedm seniorátů, které se nedělily podle národnostního klíče). Všechny senioráty dohromady vytvořily Generální církev. Orgány Generální církve byly Synoda (zákonodárná moc), Synodní rada a Předsednictvo synody (v čele s biskupem). RKC ve své ústavě slibovala podporovat budovatelské úsilí lidově demokratického státu (§ 3 Církevní ústavy RKC na Slovensku).

V průběhu roku 1952 přestalo vedení RKC vyhovovat SLOVÚC. Představitelé vedení RKC Tomašula, Maťašík a Orozovský byli označeni za slovenské buržoazní nacionalisty a ze svých funkcí museli na nátlak státu odstoupit.

Do čela RKC na podzim 1953 byli dosazeni – biskup dr. Imrich Varga (slavnostně složil slib do rukou předsedy SLOVÚC), generálním kurátorem se stal laik Bartolomej Csaji a generálním tajemníkem Imrich Soós. Nové vedení bylo státu mnohem více oddané než předchozí a jednalo se o čs. státní občany maďarské národnosti.

Představitelé státní moci byli v padesátých a šedesátých letech se situací v RKC spokojeni. Na rozdíl od jiných církví nepostihly RKC soudní procesy.

V časopise „Kalvínské hlasy“ v květnu 1968 vyjádřilo vedení RKC podporu socialismu s lidskou tváří, na druhou stranu oceňovalo církevní zákony z října 1949 a na rozdíl od jiných církví necítilo potřebu tyto právní předpisy novelizovat.

V květnu 1968 se však v RKC projevíly národnostní rozpory. Zástupce biskupa Ján Čontofalský spolu s dalšími 17 duchovními slovenské národnosti sestavil „Rezoluci slovenských duchovních“ adresovanou Předsednictvu synody.²¹⁵ Žádali hlavně vytvoření samostatných slovenských seniorátů (podle církevní ústavy existovaly pouze senioráty národnostně smíšené, tj. maďarsko-slovenské) a samostatného orgánu pro slovenské věřící v RKC.

Současně s „Rezolucí“ vznikla Komise slovenských duchovních, která se zúčastnila rozhovorů s vedením církve v čele s biskupem dr. Vargou. Členové vedení církve nezávazně souhlasili s vytvořením samostatných slovenských seniorátů, odmítli však vznik samostatného orgánu pro slovenskou část RKC.

Presbyterstva a sborová shromáždění tří východoslovenských seniorátů s početní převahou věřících slovenské národnosti si na výzvu Komise slovenských duchovních odhlasovaly, že již nejsou vázány církevní ústavou ani statuty. Poté se konalo v seniorátech hlasování o vzniku samostatného slovenského seniorátu.

Podle církevní ústavy bylo pro vytvoření samostatného seniorátu zapotřebí alespoň 6000 voličů. Tohoto počtu však dosaženo nebylo, a proto samostatný slovenský seniorát nevznikl. Komise slovenských duchovních kritizovala ústavu církve z padesátých let a v ní zakotvené vztahy mezi národnostmi a systém hlasování v dopise Synodní radě z června 1968. Ničeho však tímto protestem nedosáhla, ústava se nezměnila.

²¹⁵ Pešek J., Barnovský M., Pod kuratelou moci, s.220

Biskup Varga dokázal udržet „pořádek“ v RKC bez pomoci státu, za což se mu dostalo pochvaly od ministra kultury SSR Válka v prosinci 1969.

Ve stejné době rezignoval na svou funkci zástupce biskupa Ján Čontofalský, protože nesouhlasil s poměry uvnitř RKC. Novým zástupcem biskupa slovenské národnosti se stal Andrej Maťašík.

Někteří signatáři „Rezoluce slovenských duchovních“ byli postiženi v roce 1970 disciplinárním trestem od církevního vedení, nebyli již vysíláni na vizitace.²¹⁶ Definitivním koncem snah o vytvoření samostatného slovenského seniorátu byl pohovor J.Čontofalského a jeho nejbližších spolupracovníků na SPVC MK SSR v lednu 1971. Čontofalský a spol. odvolali „Rezoluci slovenských duchovních“ z května 1968 a vyslovili se za jednotu všech členů RKC bez ohledu na národnost.²¹⁷

V sedmdesátých letech vedl RKC nadále biskup Varga. Obratně se vyhýbal všem konfliktům se státní mocí a ve své církvi byl pro věřící a duchovní autoritou.

V roce 1980 zemřeli biskup Varga a jeho zástupce slovenské národnosti Maťašík. Do čela RKC byl ustaven za souhlasu Předsednictva synody RKC a SPVC MK SSR Andrej Horváth. Předběžný státní souhlas k funkci biskupa obdržel A.Horváth až v roce 1984 a ve stejném roce byl biskupem zvolen Synodem RKC v souladu s ústavou církve. Po jeho smrti se v roce 1988 ujal funkce biskup Eugen Mikó.

Ani Horváth, ani Mikó neměli uvnitř RKC takovou autoritu jako jejich předchůdce dr.Varga, takže už v osmdesátých letech se v RKC opět začaly projevovat národnostní rozpory, které vyvrcholily rozdělením církve na část maďarskou a slovenskou v roce 1992.

Evangelická církev metodistická (ECM) před nástupem komunistů k moci nepatřila mezi státem uznané církve, a tak nepobírala od státu

²¹⁶ Pešek J., Barnovský M., Pod kuratelou moci, s.254

²¹⁷ Pešek J., Barnovský M., V zovretí normalizácie, s.57

podporu na platy duchovních (tzv. kongruu), ani podporu na hospodaření. Svou činnost vyvíjela na základě společovacího práva. Finanční podporu před únorem 1948 dostávala často z USA, což bylo v padesátých letech trnem v oku pracovníkům SÚC. II.odbor SÚC počátkem října 1952 dokonce vypracoval tzv. „Návrh opatření proti církvím amerického původu.“²¹⁸ V Návrhu SÚC poukazuje právě na financování ECM ze Spojených států před nabytím účinnosti nových církevních zákonů, západní orientaci duchovních a zapojení se členů rozpuštěné Armády spásy do metodistické církve. SÚC navrhoval zastavit činnost ECM k 1.listopadu 1952 stejným způsobem jako u církve adventistů sedmého dne. K zastavení činnosti ECM však nedošlo.

Po nabytí účinnosti nových církevních zákonů stát ponechal dosavadní kazatele ve služebním poměru. Státní souhlas se zřízením sborů obdrželi metodisté od SÚC v lednu 1951 se zpětnou účinností od 1.listopadu 1949²¹⁹. V době totality bylo však běžné, že jim státní souhlas odebral. SÚC přidělil ECM určitý počet tzv. „systematizovaných míst“²²⁰, který nesměl být překročen. Kvóta mohla být překročena pouze za předpokladu, že by ECM nově přibýlo 600 věřících. Také církevní majetek nově podléhal doзору státu. Sbory musely vyhotovit seznamy inventáře, z nichž jedna kopie byla uložena u okresního církevního tajemníka. Veškerý nemovitý majetek musela církev po svém uznání převést z Misijní rady Metodistické církve v USA, u které byl zaknihován, na ECM v Československu.

Platy duchovním podle zák. č.218/1949 Sb. nebyly vypláceny přes ústředí ECM, ale přímo jim. Pro ECM byl také problematický požadavek státního občanství uvedený v § 2 zák. č.218/1949 Sb. Někteří faráři a dokonce i superintendent (ThDr. Barták) měli totiž státní občanství americké.

²¹⁸ archiv Min. zahraničních věcí ČR, Kč. 379/52 - PT.(viz příloha č.3)

²¹⁹ Soubor pr.předpisů upravujících poměr k církvím v ČSSR, s.90

²²⁰ Schneeberger V.D., Metodismus v Československu v letech 1918-1992, s.82

Slib věrnosti složil superintendent Václav Vančura spolu s ostatními představiteli nekatolických církví 20.března 1950 do rukou předsedy vlády Antonína Zápotockého.

Na nátlak státu musela ECM vypracovat ústavu církve, která byla schválena na Výroční konferenci v roce 1955 za dohledu dvou zástupců SÚC. V čele ECM stál superintendent s pravomocí biskupa, volený na dobu 6 let. Nejvyšším zákonodárným a správním orgánem byla Výroční konference, které předsedal superintendent. Výkonným orgánem Výroční konference se stala šestičlenná Církevní rada.

Likvidace se nevyhnula ani sociální činnosti církve – na nátlak SÚC byl rozpuštěn Spolek pro péči o sirotky a starobinec.

Komunisty zorganizovaný Československý svaz mládeže nesměl mít konkurenci, a proto jednou z rozpuštěných mládežnických organizací byl Svaz metodistické mládeže.

V roce 1952 došlo k likvidaci metodistického tisku. Zastaveny byly Biblické úvahy pro děti a mládež a dospělé a především časopis Křesťanský buditel v rozporu s ustanovením § 21 ústavy č.150/1948 Sb.z. a n. o svobodě tisku. Od března 1958 do roku 1962 se metodistům podařilo vydávat cyklostylovaný zpravodaj Metodista, na kterého navázal v červnu 1968 Oběžník, vydávaný až do konce roku 1983. Teprve od dubna 1984 mohli metodisté vydávat neperiodický oběžník Slovo a život na základě povolení MK ČSR.²²¹

Na základě vyhlášky Ministerstva financí „O opatřeních týkajících se některých věcí užívaných organizacemi socialistického sektoru“ č.88/1959 Ú.l. došlo k vyvlastnění nemovitostí bez náhrady patřících ECM (zámek Týnec, část zámku v Horních Počernicích aj.). Některé nemovitosti vyvlastněné podle vyhlášky č.88/1959 Ú.l. nebyly dodnes ECM vráceny.²²²

Po abdikaci Václava Vančury v roce 1960 byl superintendentem krátce Jan Kotouč, po něm až do roku 1968 Václav Huňatý. Od roku

²²¹ Schneeberger V. D., Sloužili jsme za totality, s.59-60

²²² Schneeberger V. D., Metodismus v Československu 1918-1992, s.117

1968 až do roku 1989 byl superintendentem dr.Schneeberger. Od 1.července 1989 ho v čele ECM vystřídal Josef Červeňák.

Z kazatelů ECM byl během totality odsouzen k nepodmíněnému trestu jediný – J.Sedláček v roce 1972 za vykonání křtu v Protivíně (měl státní souhlas pouze pro Plzeň) podle § 178 trestního zákona č.140/1961 Sb.

Statečně se zachovali představitelé Církevní rady ECM v roce 1977, když odmítli odsoudit Chartu 77 a vydali pouze stručné prohlášení o tom, že jim není znám obsah tohoto dokumentu a nikdo z vedení jej nepodepsal.

Ústava církve z roku 1955 byla derogována Zřízením evangelické církve metodistické v ČSSR, schváleným Výroční konferencí v roce 1964 a následně vzatým na vědomí OPVC MKI. Zřízením ECM v ČSSR se řídil vnitřní život církve až do poloviny devadesátých let.

Nebezpečí úředního rozpuštění hrozilo v padesátých letech Bratrské jednotě baptistů (BJB). Svědčí o tom dva dokumenty SÚC. Jeden z nich, již zmíněný „Návrh na opatření proti církvim amerického původu“ (viz příloha č.3) z října 1952 požadoval zastavení činnosti této církve z důvodu probíhajícího soudního procesu s vedením BJB. V červnu 1953 byli představitelé BJB – ředitel bývalého teologického semináře dr. Procházka, předseda BJB Jan Říčař, sekretář ústředí BJB Cyril Burget a předseda BJB na Slovensku Michal Kešjar shledáni vinnými z trestného činu vyzvědačství²²³ (Jan Říčař navíc ještě uznán vinným z velezrady²²⁴) a odsouzeni k dlouholetým trestům odnětí svobody.

Několik dní po skončení procesu vypracoval náměstek ministra pověřeného vedením SÚC Ing.Josef Plíhal „Návrh na opatření proti baptistické církvi.“²²⁵ Plíhal navrhoval dva způsoby postihu za špionážní činnost ve prospěch USA: SÚC by kontaktoval vedení BJB

²²³ § 86 trestního zákona č.86/1950 Sb.

²²⁴ § 78 trestního zákona č.86/1950 Sb.

²²⁵ archiv Min.zahraničních věcí ČR T 718/53 – S (viz příloha č.4)

(které bylo na svobodě) v čele s dosazeným zmocněncem SÚC – laickým kazatelem Tomešem, který by baptisty vyzval k přestupu do nekatolických státem uznaných církví. Baptističtí kazatelé měli být převedeni do výroby a měl jim být odňat státní souhlas k výkonu duchovenské činnosti. Majetek BJB měl být rozdělen mezi ty nekatolické církve, do kterých by sbory baptistů přešly.

Podle druhé varianty mělo dojít k výměně vedení v BJB, přičemž dosavadním kazatelům by byl odebrán souhlas k výkonu duchovenské činnosti a byli by posláni do výroby.

Představitelé SÚC však postupovali velmi obezřetně, protože baptistů je mnoho nejen ve Spojených státech, ale i v Rusku a na Ukrajině.

Politické byro ÚV KSČ nakonec rozhodlo realizovat v umírněné podobě variantu druhou – tzn. některým kazatelům byl odňat státní souhlas, ale církev jako celek zůstala zachována.

Funkci předsedy BJB vykonával (po zatčení Ústřední rady starších v čele s J.Říčařem nejprve dosazený SÚC, následně schválený usnesením Celostátní konference BJB) v letech 1952 až 1975 Václav Tomeš, po něm až do roku 1981 Michal Kešjar a od roku 1981 do roku 1990 dr.Pavel Titěra.²²⁶ Vnitrocírkevní život se řídil dokumentem Ústava BJB v ČSSR.

Státem uznanou církví od roku 1930 byla a je Náboženská společnost československých unitářů (NSČSU). Navzájem s unitáři byla propojena Společnost svobodného bratrství (SSB) organizovaná podle spolkového zákona. SSB se zabývala veřejnou činností – časopisy, publikace, přednášky. Rozpuštěna byla dvakrát – roku 1943 nacisty a v září 1951 komunisty. Ve stejném roce bylo zastaveno vydávání časopisu Cesty světla.²²⁷

²²⁶ Vychopeň J., Smíšek J., Pospíšil V., Kazatelé bratrské jednoty baptistů, s.200,202

²²⁷ Pivoňka L., Stručná historie českého unitářství, s. 3

V padesátých letech byl ústředním duchovním správcem NSČSU dr. Karel Hašpl, který se snažil svou vstřícností a obratností vůči státní moci zachovat pro NSČSU co nejvíce.

„Návrh opatření proti církvím amerického původu“ se nevyhnul ani NSČSU. II.odbor SÚC však unitáře nepovažoval za tak nebezpečné jako metodisty a baptisty. Navrhoval proto dobrovolnou likvidaci NSČSU dohodou s ústředím církve k 31.12.1952. K likvidaci nedošlo z velmi prostého důvodu – sídlo Unitářů – budova Unitaria v Karlově ulici v Praze byla zrekonstruována finančními prostředky unitářů z USA. NSČSU jim dlužila 50 000 dolarů a každý rok z této částky narůstaly úroky. Případný mezinárodní skandál nestál totalitnímu státu za rozpuštění nepříliš početné náboženské společnosti.

V padesátých letech se českoslovenští unitáři řídili Ústavou unitářů československých z roku 1930, novelizovanou 31.srpna 1948 a vzatou na vědomí výnosem Ministerstva školství, výchovy a umění. Základní správní jednotkou byla místní náboženská obec. Správním sborem mohly být vytvořeny místní kazatelské stanice. Zákonodárným shromážděním, nejvyšším dozorčím a rozhodčím orgánem náboženské společnosti byl Sněm, svolávaný zpravidla každý třetí rok. V čele NSČSU stál ústřední duchovní správce.

Ve funkci ústředního duchovního správce vystřídal Karla Hašpla v roce 1958 dr.Dušan Kafka. Dr.Kafka v této úloze vytrval až do roku 1991.

Ústava NSČSU ze srpna 1948 byla doplněna a pozměněna řádným sněmem NSČSU 25.března 1972. SPVC MK ČSR potvrdil platnost této ústavy rozhodnutím č.j. 6893/1972-C ze dne 19.dubna 1972.²²⁸

Církev adventistů sedmého dne (CASD) nebyla před nabytím účinnosti nových církevních zákonů státem uznanou církví a fungovala na základě spolkového zákona. SÚC udělil CASD v lednu 1951 s účinností od 1.listopadu 1949 souhlas se zřízením sborů. SÚC

²²⁸ Hais K., Vnitřní předpisy církví a náboženských společností v Československu, nekatolické denominace, s.548

v povolovacích podmínkách požadoval, aby adventisté docházeli v sobotu do zaměstnání a jejich děti v sobotu do školy (tak jako ostatní občané, neboť sobota byla v této době pracovním dnem). Adventisté však svítí sobotu jako den odpočinku. Většina z nich proto požadavek SÚC ignorovala. SÚC na to reagoval odnětím státního souhlasu k legální činnosti církve administrativním aktem k 1.říjnu 1952. Zastavení činnosti doprovázel tvrdý zásah do vlastnického práva – církevní majetek, budovy a modlitebny byly státem zabaveny a přiděleny jiným organizacím. Adventisté však prokázali vnitřní sílu, protože věřící přešli do illegality a v činnosti neochabovali. Navíc konfliktem se státem se v očích veřejnosti stali přitažlivějšími a jejich počet se zvýšil.

Při politickém uvolnění v roce 1956 požádala skupina adventistů 19.července 1956 o znovupovolení činnosti CASD. SÚC přípisem č.j. 10.886/56 z 13.8. 1956²²⁹ souhlasil s povolením činnosti CASD za tvrdých podmínek vůči CASD.

Podle tohoto přípisu nebyly sobotní absence dospělých adventistů na pracovištích považovány za neomluvené, když zaměstnanec – adventista nahradil sobotní pracovní dobu prací v neděli, příp. prací přes čas. Celkově však musel dospělý adventista odpracovat 48 hodin týdně. Sobotní absence dětí adventistů ve školách však dle přípisu tolerovány nebyly. Majetek CASD, který byl na základě administrativního aktu z 1.10. 1952 vyvlastněn, byl podle přípisu z 13.8. 1956 prohlášen podle ustanovení § 119 zákona č.141/1950 Sb. (občanský zákoník) prohlášen na základě rozhodnutí Ministerstva financí za majetek bez pána (res nullius) a zůstal i po roce 1956 ve vlastnictví státu. Plat ze státních prostředků byl od roku 1956 poskytován pouze předsedovi Ústřední rady a jeho tajemníkovi, ostatní kazatelé na plat od státu nárok neměli. Sbory a kazatelské stanice byly od roku 1956 ustanovovány po souhlasu KNV.

²²⁹ Soubor právních předpisů upravujících poměr k církvím v ČSSR, s.44-45

Činnost CASD byla znovupovolena výnosem Ministerstva školství a kultury č.j. 80.896/56 D I/3 MŠK²³⁰ ze dne 18.září 1956. Členové Ústřední rady tohoto dne složili slib do rukou náměstka ministra školství a kultury dr.Havelky.

I v následujících letech měli adventisté problém se státní mocí především s posiláním dětí do školy v sobotu. Situace se stabilizovala až po zavedení volných sobot v druhé polovině šedesátých let.

Požadavek na vrácení církevního majetku, budov, modliteben vyjádřili adventisté v „Prohlášení CASD“, které bylo zveřejněno v Kostnických jiskrách²³¹ v dubnu 1968.

Po roce 1970 se však dostalo do čela CASD pronormalizační vedení, takže snahy o navrácení majetku vyšly naprázdno. Většina majetku byla CASD navrácena až po listopadové revoluci.

Starokatolická církev dosáhla státního uznání již roku 1877. Většina věřících před druhou světovou válkou byla německé národnosti. Po skončení války byla na Starokatolickou církev uvalena ústřední národní správa (trvala až do roku 1954). Správcem biskupství byl až do roku 1950 generální vikář Václav Jaromír Ráb. V roce 1950 byl zvolen synodní radou správcem biskupství PhDr.Augustin Podolák, který však byl až do roku 1956 protiprávně držen v domácím vězení pod dohledem Státní bezpečnosti.

V padesátých a šedesátých letech Starokatolická církev „přežívala“, oživení přišlo v roce 1968, kdy mohlo dojít k biskupské volbě a vysvěcení biskupa Podoláka v Utrechtu. Na podzim 1971 byl biskupu Podolákovi odňat státní souhlas k výkonu duchovenské činnosti a do čela církve se dostala skupina osob v čele s PhDr. Milošem (Josefem) Pulcem.

V opozici proti této skupině byli věřící pod vedením biskupa Podoláka. V této skupině docházelo v sedmdesátých a osmdesátých

²³⁰ Soubor právních předpisů upravujících poměr k církvím v ČSSR, s.43

²³¹ Černý P., Církev a náboženské společnosti v ČSSR, s.90

letech k tajnému svěcení kněží, angažovali se zde Dušan Hejbal a Josef Plachý. Po listopadové revoluci mohl vedení církve opět oficiálně převzít biskup dr.Podolák.

Obdivuhodnou dobu je účinný vnitřní církevní předpis – Ústava Starokatolické církve z roku 1877, která přetrvala i přes léta padesátá a šedesátá. K drobné novelizaci došlo až v roce 1972 na XXXVIII. synodu. Mezi zasedáními Synody spravovala církev desetičlenná synodální rada v čele s biskupem. Základní jednotkou byla obec, shromáždění obce a správním orgánem farní rada náboženské obce starokatolické. V čele duchovní správy stáli faráři.

Po odsunu Němců zůstalo na území ČSR jen několik desítek členů novoapoštolské církve (NC). Z tohoto důvodu došlo k zastavení činnosti (NC) administrativním aktem SÚC v roce 1951. Na základě žádosti věřících byla činnost církve obnovena rozhodnutím SÚC „Povolení činnosti „Církve novoapoštolské““ č.j. 2480/56 ze dne 29.března 1956.²³² V odůvodnění tohoto rozhodnutí SÚC povolil činnost NC od 1.dubna 1956 ve smyslu § 2 zák. č.217/1949 Sb. za předpokladu, že život církve bude v souladu s Ústavou 9.května a se zásadami lidově demokratického zřízení ČSR.

Interně však SÚC v dopise adresovaném OPVC při KNV Karlovy Vary sdělil, že činnost této náboženské společnosti může být do budoucna povolena jen v jedné náboženské obci v Nejdku (okr. Karlovy Vary). Za duchovenskou činnost byl podle interního dopisu odpovědný laický kazatel a NC mohla od roku 1956 hospodařit pouze tak, aby nemusela žádat o státní příspěvek. Činnost církve tak byla do značné míry omezena územně a finančně.

Církev před a po obnovení činnosti tvořil sbor se sídlem v Nejdku. V čele sboru stál hlavní kazatel. Hlavními kazateli v čele NC byli Bedřich Lill (1956 až 1963), po něm Gustav Müller, po něm Ladislav Beránek a v osmdesátých letech Josef Vrána.

²³² Soubor právních předpisů upravujících poměr k církvím v ČSSR, s.42

Jednota česko-bratrská (JČB) před nabytím účinnosti nových církevních zákonů fungovala na základě spolkového zákona. Správci nemovitostí a sociálních zařízení (sirotčince, starobince) byly jednotlivé sbory, které je provozovaly. Každý sbor byl zcela samostatný. Proti přijetí nových církevních zákonů se dlouho stavěl plzeňský sbor, ale nakonec ustoupil. Po přijetí nových církevních zákonů dosáhla JČB státního uznání od SÚC v roce 1951. Státní moc stanovila maximální kvóty duchovních – stát byl ochoten dávat plat maximálně 30 kazatelům měsíčně. Pro 11 sborů JČB to nebylo nic veselého, protože na jejich kazatele stát ochoten přispívat nebyl, a tak museli nastoupit do civilního zaměstnání a nebo odejít do důchodu. Státní bezpečnost také bedlivě sledovala, jestli nejsou organizovány sbírky na kazatele, které byly zakázány.

Počátkem padesátých let došlo k likvidaci sirotčinců (totalitní stát chtěl mít výchovu mládeže pod kontrolou, sirotčince JČB byly postátněny až koncem padesátých let), roku 1951 se konal poslední letní tábor mládeže. Zastavení časopisů *Výzva* a *Naše vítězství* proběhlo roku 1949, *Česko-bratrská rodina* vyšla naposled v prosinci 1951.

V roce 1952 bylo přijato církevní zřízení. Velkou samostatnost uvnitř církve měly jednotlivé sbory, které byly řízeny staršovstvy a kazateli. Nejvyšším orgánem JČB byla Celocírkevní konference v čele s desetičlennou Radou církve bratrské. V čele Rady stáli předseda a tajemník.

Státní uznání uvítali někteří členové náboženského spolku „Modrý kříž“ ze Slovenska a „Rozhodných křesťanů“ z Těšínska, kteří poté co jejich spolky stát neuznal, našli útočiště u JČB.

Vzhledem k tomu, že se členové JČB hlásili ke třem národnostem – české, slovenské a polské – došlo v roce 1966 ke změně názvu církve na „Církev bratrská (CB)“. Od roku 1969 mohla CB opět vydávat vlastní tiskoviny – měsíčník *Bratrská rodina* a ročenku *Naděje života*. O rok později bylo derogováno Církevní zřízení a účinnosti nabyla

Ústava Církve bratrské, schválená Výroční konferencí církve 30.5. 1970 a o měsíc později oběma republikovými SPVC.

Předseda CB na Slovensku František Ciesar²³³ se pro své aktivity s mládeží stal terčem psychického a fyzického týrání ze strany příslušníků StB v osmdesátých letech.

Židovská náboženská společnost se jen těžko vzpamatovávala z genocidy za druhé světové války. Navíc jim nebyla vrácena většina nacisty za války zabaveného majetku.²³⁴ Představitelé židovských obcí dobře věděli, že nemohou soupeřit s mnohem silnější státní mocí. Vyslovili souhlas s první předlohou nových církevních zákonů v červnu 1948, další předlohy již s nimi Komise pro náboženské a církevní otázky při ústředním AV NF nekonzultovala. Přesto zástupci židovských obcí souhlasili s konečnou verzí nových církevních zákonů dne 15.října 1949. Spolu s představiteli nekatolických církví složil slib věrnosti 15.února 1950 i hlavní rabín Svazu židovských náboženských obcí Eliáš Katz.

V roce 1953 došlo k reorganizaci Židovské náboženské obce na teritoriálním principu. V Čechách a na Moravě byly ustaveny náboženské obce se synagogálními sbory. Náboženské obce podléhaly Radě židovských náboženských obcí. Na Slovensku náboženské obce řídil a spravoval Svaz židovských náboženských obcí.

Obě židovské náboženské společnosti působící v Československu trpěly mediálním tlakem při arabsko-židovských válkách (1956, 1967, 1973) a při konfliktu v Libanonu (1982 až 1985). Po nátlaku orgánů státní správy takto rezignoval na svou funkci předseda Židovské náboženské obce František Fuchs v roce 1974.²³⁵ Po celou dobu totality byly židovské náboženské společnosti pečlivě sledovány StB.

²³³ Letz R., *Prenasledovanie kresťanov*, s.322

²³⁴ Tretera J.R., Příbyl S., *Konfesionální právo a církevní právo*, s.97

²³⁵ Cuhra J., *Církevní politika KSČ a státu v letech 1969-1972*, s.48

Židovský duchovní sbor se skládal z vrchního rabína (na Slovensku byl v čele hlavní rabín), rabínů a pomocných duchovních (kantoři, šachet a rituální dozorcí).

Vnitrocírkevně se Rada židovských náboženských obcí řídila dokumentem Stanovy židovské náboženské společnosti z roku 1975 a na Slovensku Organizačním statutem židovských náboženských obcí v SSR z roku 1965.

Slezská církev evangelická augsburského vyznání (SLEC a.v.) byla před druhou světovou válkou státem uznanou církví a pravidelně získávala dotace podle zákona č.122/1926 Sb. (Zákon o úpravě platů duchovenstva církví a náboženských společností státem uznaných případně recipovaných). Právní statut SLEC a.v. a vedení této církve bylo potvrzeno komunistickým ministrem školství dr. Nejedlým v květnu 1948. Ministerstvo školství a národní osvěty pověřilo seniorátní úřad vypracováním nové církevní ústavy. Vedení církve se komunistům odvděčilo podporou nových církevních zákonů.

Ústava SLEC a.v. byla schválena Synodem v roce 1950 a následně potvrzena SÚC. Organizační struktura SLEC a.v. se skládala ze tří částí (ústřední orgány církve, senioráty a sbory). Ústředními orgány církve byly Synod (konal se každé tři roky), církevní rada a vedoucím představitelem SLEC a.v. na šest let volený biskup.

Nejvyšším orgánem seniorátu bylo seniorátní shromáždění, výkonným orgánem seniorátní výbor a hlavou seniorátu senior.

Základní organizační jednotkou byl farní sbor, který se skládal ze sborového shromáždění, presbyterstva a pastora.

Vedení SLEC a.v. bylo v padesátých letech vůči státu loajální, někteří nepohodlní pastoři byli často překládáni z místa na místo a v krajních případech docházelo k odnětím státních souhlasů. Proti vedení církve se utvořila opozice laiků, která byla označována jako misijní hnutí (též hnutí nespokojených).²³⁶

²³⁶ Černý P., Círky a náboženské společnosti v ČSSR, s. 164

Vedení SLEC a. v. však zůstalo vůči státu loajální i v následujících letech, což se potvrdilo při pohovorech na SPVC MK ČSR v roce 1970 a o osm let později, kdy při příležitosti třicátého výročí únorových událostí člen církevní rady Wojnar děkoval státní moci za její vztah k této církvi.

Ústavu SLEC a. v. nahradilo roku 1969 Zřízení SLEC a. v.. V čele církve se během totality vystřídali senior dr. Berger (do roku 1952), po něm biskup Cymorek (1952 až 1971) a od roku 1971 byl v čele biskup Kiedroň.

Na přelomu čtyřicátých a padesátých let působila v ČSR také tradiční církev – Jednota bratrská, která dosáhla státního uznání již roku 1880. Také Jednota bratrská (JB) získávala až do roku 1949 od státu dotace podle zákona č.122/1926 Sb. V padesátých letech se politicky motivované procesy JB vyhnuly, pouze jednomu duchovnímu byl odňat státní souhlas k výkonu duchovenské činnosti. Ústava Jednoty bratrské byla přijata synodem v roce 1955.

Pražské jaro 1968 bylo pro JB pozitivní, protože byl zeslaben státní dozor a volba členů Úzké rady byla konečně svobodná, bez dohledu StB. Nová ústava JB byla po přijetí synodem schválena SPVC MK ČSR 5.ledna 1972. Předsedou Úzké rady byl v letech 1950 až 1968 Radim Kalfus, po něm do roku 1977 biskup dr. Adolf Ulrich, a od roku 1977 do roku 1989 byl v čele Jindřich Halama.

Nejvyšším orgánem církve byl ve sledovaném období synod, který volil tříčlennou Úzkou radu, která byla ústředním orgánem církve. Synod volil biskupa. Základní jednotkou byl místní sbor, skládající se ze sborové rady, rady starších a kazatelů.

Křesťanská shromáždění před nabytím účinnosti nových církevních zákonů fungovala na základě ustanovení spolkového zákona na principu shromažďovacího práva. O státní uznání neusilovala. Po vydání zákonů č.217/1949 a 219/1949 Sb. se situace změnila.

Křesťanská shromáždění nepatřila mezi státem povolené církve a náboženské společnosti.

K povolení činnosti správním aktem došlo až na základě výnosu č.j. 1119/56-nek. odd. SÚC ze dne 11.února 1956. „Povolení činnosti náboženské společnosti „Sbory věřících v Krista““ na základě žádosti. Činnost byla povolena k 15.únoru 1956 a pokud šlo o zřízení jednotlivých sborů a kazatelských stanic a udělení státního souhlasu pro jednotlivé kazatele, byli mluvčí této náboženské společnosti vyzváni, aby se obrátili na příslušné odbory KNV.

Všem KNV v Československu zaslal SÚC interní dopis, v němž byla činnost Sborů věřících v Krista vázána na tyto povolovací podmínky – duchovenskou činnost mohli vykonávat jen ti laičtí kazatelé, kteří obdrželi státní souhlas k výkonu duchovenské činnosti od KNV. Tato náboženská společnost měla hospodařit tak, aby nemusela požadovat státní příspěvek a nesměl ji být vrácen majetek zabavený před rokem 1950. Činnost jednotlivých sborů měla být povolena pouze tam, kde byl přiměřený počet jejich příslušníků.²³⁷

Podle církevní ústavy z roku 1957 byl přijat název Křesťanské sbory v ČSR. Nová církevní ústava z roku 1971 schválila změnu názvu na Křesťanské sbory v ČSSR.

Ústava Apoštolské církve na Slovensku byla přijata Konferencí Apoštolské církve 10.ledna 1981 a o pár dní později byla církevní ústava vzata na vědomí MK SSR. Správu jednotlivých sborů, které se ještě navíc členily na pobočky, vykonávali kazatel sboru se zástupcem, staršovstvo sboru a sborové shromáždění. Celocírkevními orgány byly Ústřední rada starších, revizoři účtů a celocírkevní konference.²³⁸

²³⁷ Soubor právních předpisů upravujících poměr k církvím v ČSSR, s.41-42

²³⁸ Hais K., Vnitřní předpisy církví a náboženských společností v ČSSR, s.391až 400

Apoštolská církev v ČSR dosáhla státního uznání na samém sklonku totality, po předběžném schválení Sekretariátem vlády ČSR pro věci církevní pod č.j. 4.452/1989-VII ze dne 31.ledna 1989 ji následně schválila Ústřední rada starších. Samo znění církevní ústavy bylo takřka doslovně přeloženo z církevní ústavy slovenské Apoštolské církve. Totožné bylo i organizační členění církve.²³⁹ V čele církve podle církevní ústavy stál předseda. Apoštolská církev v ČR patří mezi církve letniční.²⁴⁰

Mezi církve a náboženské společnosti státem neuznané po dobu totality patřili Svědci Jehovovi (na Slovensku byla jejich činnost zakázána Pověřenectvem vnitra 4.května 1948), Modrý kříž, Apoštolská víra, Rozhodní křesťané – letniční (v roce 1964 osm členů této církve bylo odsouzeno podle § 178 trestního zákona č.140/1961 Sb.; v dubnu 1968 byl se souhlasem SPVC vytvořen Přípravný výbor, roku 1969 však jejich činnost nebyla povolena)²⁴¹, Svatý Grál, Mormoni, Kurs duchovního bratrstva, Pravá církev Kristova, Svobodní křesťané, Křesťané sdružení, Bahaisté a Apoštolíci.

VII. Závěr

Tato diplomová práce je složena z pěti částí. První, nejobsáhlejší, je věnována vztahu mezi lidově demokratickou (později socialistickou) Československou republikou a římskokatolickou církví v časovém rozmezí let 1948 až 1989.

V únoru 1948, poté co se komunisté v ČSR ujali definitivně vlády se snažili zbavit všech svých politických protivníků. S odpůrci

²³⁹ Hais K., Vnitřní předpisy církví a náboženských společností v ČSSR, s.577 až 586

²⁴⁰ Tretera J.R., Příbyl S., Konfesní právo a církevní právo, s.319

²⁴¹ Cuhra J., Církevní politika KSČ a státu v letech 1969-1972, s.19

z politických stran si během jara 1948 poměrně snadno poradili, velké obavy však přetrvávaly z výtečně organizované římskokatolické církve s takřka dvoutisíciletou tradicí.

Zpočátku komunisté výborně kamuflovali – vytvořili Komisi pro náboženské a církevní otázky při ústředním AV NF a snažili se ve veřejnosti vzbudit dojem, že jim jde jen o blaho věřících a především o oboustranně výhodnou dohodu s římskokatolickými biskupy. Tento postoj představitelům komunisty ovládaného státu vydržel až do zmanipulovaných voleb v květnu 1948. Ve skutečnosti však již připravovali zákony, které hodlali v nejbližší době použít proti svým odpůrcům, tedy i proti katolické církvi.

Ústava 9.května, která nabyla účinnosti v červnu 1948 byla ještě poměrně demokratická, obsahovala ustanovení o svobodě svědomí, svobodě vyznání, rovnoprávnosti všech vyznání i ateismu a svobodě náboženských úkonů. Stát však v následujících letech nebral náboženské svobody příliš na vědomí. Tresty ukládané podle zákonů na ochranu lidově demokratické republiky a o táborech nucených prací, vydané na podzim 1948 znamenaly tvrdé postihy pro duchovní církve římskokatolické.

Počátkem května 1949 došlo k obnově jednání mezi státem a římskokatolickými biskupy, ale k ničemu nevedla. Delegace měly tak rozdílné názory, že se v podstatě nikdy na ničem nedohodly. Jednání definitivně ztroskotalo po tom, co biskupové na své konferenci ve Starém Smokovci objevili odposlouchávací zařízení.

Po vydání zákonů o revizi první pozemkové reformy a o nové pozemkové reformě byla katolická církev zbavena své hospodářské soběstačnosti a řada duchovních se ocitla na hranici chudoby.

Toho stát využil k vydání nových církevních zákonů, kterými byly církve zbaveny vnitřní autonomie a dostaly se pod přímý dozor státu. Tzv. novým církevním zákonům jsem se v této práci snažil věnovat co nejvíce prostoru.

Vedoucí komunisté se také snažili postavit proti sobě duchovenstvo a episkopát a odtržením čs. katolíků od Apoštolského stolce vytvořit tzv. národní církve. K tomuto účelu mělo sloužit kolaborantské hnutí

vlasteneckých kněží, státní Katolická akce a Mírové hnutí katolického duchovenstva. Tyto pokusy však vyzněly naprázdno, protože drtivá většina římskokatolických kněží uznávala nadále biskupy za své nadřízené a papeže za hlavu církve.

Ordináři římskokatolické církve byli protiprávně zbaveni osobní svobody, nejprve byli drženi v domácím vězení – izolaci, posléze byli internováni pod dohledem Státní bezpečnosti a místa jejich pobytu se často měnila (arcibiskupové Beran, Matocha). Někteří biskupové (Vojtaššák, Buzalka, Trochta a další) byli odsouzeni v monstrprocesech k dlouholetým trestům odnětí svobody. Při monstrprocesech byla aplikována drakonická ustanovení zákona na ochranu republiky, umožňující vysoké trestní sazby odnětí svobody.

Totalitní stát také zasáhl do sféry rodinného práva. V lednu 1950 se alternativní forma sňatku stala minulostí a byl zaveden obligatorní civilní sňatek. Ve stejnou dobu nabyl účinnosti zákon o matrikách. Tradice několik tisíce let stará vzala za své, matriky byly církvím odňaty a začaly je vést ONV.

Mládež považovali komunisté za sféru, kterou chtěli mít plně pod svým dozorem. Proto již v dubnu 1948 byl schválen zákon o jednotném školství, který znamenal postupný zánik církevních základních a středních škol. Podle ustanovení tohoto zákona se náboženská výchova vyučovala až do roku 1953, kdy se stala nepovinným a neklasifikovaným předmětem.

Zákonem o vysokých školách z května 1950 se dostaly bohoslovecké fakulty do podřízenosti SÚC. Následně vydaným prováděcím nařízením byl jejich počet značně zredukován.

Přibližně od poloviny roku 1952 již římskokatolická církev nebyla schopna klást totalitnímu státu odpor, její organizace byla zčásti paralyzována a zčásti zničena. To se projevilo i v tom, že Církevní komise ÚV KSČ nebo-li Církevní šestka (komunisty vytvořená instituce, která organizoval ve spolupráci se SÚC a předsednictvem ÚV KSČ zásahy proti katolické církvi), ukončila svou činnost právě v roce 1952.

Přísný dozor nad církvemi a náboženskými společnostmi se přechodně zmírnil v roce 1956, SÚC a SLOVÚC byly zrušeny a jejich kompetence přešly na odbory pro věci církevní Ministerstva školství a kultury a Pověřenectva školství a kultury. Nově vytvořené OPVC však neměly na rozdíl od svých předchůdců normotvornou působnost. Ke změně došlo také v trestním právu, 1. ledna 1957 nabyla účinnosti trestněprávní novela, která zmírňovala nejpřísnější ustanovení trestního kodexu z roku 1950.

V roce 1960 se vedoucí komunisté domnívali, že socialismus v Československu již zvítězil, a proto v Národním shromáždění schválili Ústavu Československé socialistické republiky. Na církve a náboženské společnosti v ústavě nepamatovali vůbec, práva věřících občanů byla vyjádřena vágním způsobem.

Zatímco v novém trestním kodexu a trestním řádu z roku 1961 došlo ke zlepšení oproti předchozí právní úpravě (i když trestněprávní ustanovení vůči církvím a náboženským společnostem se příliš nezměnila), nedá se totéž říci o občanském zákoníku v jeho původní verzi z roku 1964, kde došlo naopak ke zhoršení ve srovnání s kodexem stejného názvu z roku 1950. Podle civilněprávní judikatury byl majetek církví a náboženských společností považován za majetek soukromý.

Šedesátá léta byla také dobou, kdy byla vydána čtyři významná amnestijní rozhodnutí presidentů republiky, která měla za následek propuštění řady nezákonně propuštěných laiků, ordinářů, duchovních a řeholníků.

V roce 1968 začalo krátké pražské jaro. Došlo ke zrušení řady nesmyslných podzákoných právních předpisů z padesátých let, ke změnám ve vedení Sekretariátu pro věci církevní, zrušení kolaborantské organizace MHKD, odvolání zmocněnců z biskupských rezidencí, umožnění složení slibu věrnosti biskupům, byl vydán zákon o soudní rehabilitaci.

Zhruba v polovině roku 1969 začala vůči církvím a náboženským společnostem postupná normalizace, která měla za následek zpřísnění

státního dozoru. Církev a náboženské společnosti se postupně dostaly do pozic, ve kterých byly před lednem 1968.

Fenoménem totalitního režimu byly ústavy pro ateismus, které zahájily svou činnost v šedesátých letech, po útlumu v době pražského jara byla jejich činnost počátkem let sedmdesátých znovuvzkříšena.

V sedmdesátých letech bylo pro katolickou církev významné jmenování čtyř nových biskupů v roce 1973, vytvoření samostatné slovenské církevní provincie a jmenování Františka Tomáška arcibiskupem roku 1977.

Velký ohlas mezi věřícími mělo Prohlášení Charty 77, které kromě jiných nešvarů kritizovalo také nedostatek náboženské svobody v socialistickém Československu.

Změnu v diplomatických jednáních mezi ČSSR a Apoštolským stolcem (probíhajících průběžně od počátku šedesátých let) znamenal počátek pontifikátu papeže Jana Pavla II.. Českoslovenští vyjednavací brzy zjistili, že diplomatictí delegáti Apoštolského stolce již nebudou ochotni k ústupkům jako tomu bylo v minulosti.

Po vydání dekretu *Quidam Episcopi* v roce 1982 zachovali tomuto kolaborantskému hnutí věrnost jen ti nejskalnější příznivci. Nejen odborníci na církevní právo, ale i ordináři římskokatolické církve ocenili vydání nového Kodexu kanonického práva v roce 1983.

Od poloviny osmdesátých let, po nástupu Michaila Gorbačova v Sovětském svazu k moci, byl totalitní režim pozvolna ochoten k některým dílčím ústupkům. Projevilo se to především ve jmenování nových římskokatolických biskupů v roce 1988.

Kromě zásahu proti svíčkové manifestaci si totalitní stát něco podobného netroufl při jiných náboženských poutích a slavnostech. Jinak tomu bylo při jiných demonstracích, z nichž zásah proti té poslední, konané 17. listopadu 1989, se totalitnímu státu stal osudným.

Druhá část práce se zabývá vztahem totalitního státu a řeholníků v letech 1948 až 1989. Monstrprocesu s představenými mužských řeholních řádů v roce 1950 předcházelo umučení patera Josefa Toufara. Monstrproces s řeholníky měl v očích veřejnosti ospravedlnit

předem připravené přepadení mužských klášterů a odvezení řeholníků do centralizačních či internačních táborů. Celá akce proběhla bez vydání jakéhokoli právního aktu a majetek řádů a kongregací byl zabaven.

Podobný osud potkal i řeholnice. I ony byly přepadeny, ocitly se v centralizačních táborech a byly nasazeny na nucené práce do továren.

Po roce 1956 byla sice většina řeholníků z táborů propuštěna, pokusy o vytváření malých řádových komunit byly však státní mocí trestněprávně postihovány. Řeholnice až do roku 1967 pracovaly ve zdravotnictví bez nároku na mzdu, což bylo pro stát velmi výhodné, neboť tak ušetřil řadu výdajů.

V roce 1968 vytvořili členové mužských řeholních řádů Sekretariát řeholních společností a vyvinuli velkou snahu za obnovu řádové činnosti. V jejich úsilí je podpořilo i vydání stanovisek Nejvyššího soudu a Generální prokuratury o tom, že mužské řeholní řády a kongregace existují právně i nadále. V roce 1971 však bylo všem definitivně jasno, že režim obnovu řádů nepřipustí.

Ženské řeholní řády mohly ve stejném období přijímat novicky, od března 1971 jim to však opět nebylo povoleno. V osmdesátých letech byl však tak velký nedostatek kvalifikovaných ošetřovatelek, že mohly znovu přijímat nové členky od září 1988.

Třetí část je věnována skryté církvi, která vznikla v ČSR počátkem padesátých let po té, co byla řada biskupů protiprávně zbavena osobní svobody nebo odsouzena v nezákonných procesech. Skrytá církev fungovala paralelně s církví katolickou. Její členové však neměli státní souhlas k výkonu duchovenské činnosti. Část této církve, společenství Koinótes, se dostalo do rozporu s církevním právem po té, co tajně vysvěcený biskup F.M. Davídek uděloval svěcení ženatým mužům a ženám. Skrytá církev byl pozorně sledována Státní bezpečností.

Čtvrtá část se zabývá nejprve likvidací řeckokatolické církve v letech 1948 až 1950, na kterém funkcionáři komunistické strany

spolupracovali s vedením církve pravoslavné, usilující o autokefalitu, které v prosinci 1951 skutečně dosáhlo.

Snahy řeckokatolíků o obnovu církve v padesátých a v první polovině let šedesátých vyzněly naprázdno, dočkali se až během pražského jara 1968, kdy vytvořili AV pro obnovu řeckokatolické církve. Na jejich snahu reagoval vláda vydáním usnesení o povolení činnosti řeckokatolické církve a vládním nařízením o hospodářském zabezpečení řeckokatolické církve státem. Ani v jednom z těchto právních předpisů však nebylo stanoveno, k jakému datu má dojít k majetkoprávnímu vyrovnání mezi oběma církvemi, tj. jestli k 28.dubnu 1950 jak navrhovali řeckokatolíci nebo k 1.lednu 1968 jak navrhovali pravoslavní. Celá záležitost, která byla velmi zajímavá, byla vyřešena až v roce 1990, kdy dal zákonodárce v tomto sporu za pravdu řeckokatolíkům.

Jinak než proti katolíkům postupoval lidově demokratický (a posléze socialistický) stát vůči nekatolickým církvím (část pátá). V počátečním období sliboval nekatolíkům nejrůznější výhody výměnou za prohlášení loajality a vyslovení souhlasu s novými církevními zákony. Smířlivý postoj vůči nekatolickým církvím trval až do roku 1951. Potom nastala změna. SÚC a SLOVÚC se snažily dostat nekatolické církve pod absolutní kontrolu. Osobovaly si právo rozhodovat o tom, kdo bude ve vedení nekatolických církví, na základě nových církevních zákonů požadovaly, aby církve a náboženské společnosti změnily své ústavy a vnitřní předpisy. Konečný souhlas se schválením ústav církví musel vyslovit SÚC (SLOVÚC). Státní bezpečnost se snažila, aby nové vedení nekatolických církví s ní spolupracovalo.

Českobratrská církev evangelická se snažila bez úspěchu vnést změny do podoby připravovaných církevních zákonů. Na přelomu padesátých a šedesátých let vzniklo v této církvi volné hnutí laiků a duchovních Nová orientace. Členům Nové orientace se podařilo rozsáhlou petiční akcí v roce 1963 odvrátit snahu totalitního zákonodárce vnést do připravovaného zákona o rodině povinnost

rodičů vychovávat děti v duchu marxismu-leninismu se sankční možností odnětí dětí. Členové církve českobratrské evangelické jednotně odmítli okupaci Československa v srpnu 1968. Ze všech církví v Československu kladla tato církev normalizaci nejhouževnatější odpor až do poloviny sedmdesátých let, kdy se státu dařilo mít situaci pod kontrolou, většina členů církve českobratrské však byla vůči totalitnímu státu i nadále v opozici. Několik duchovních a laiků z církve českobratrské podepsalo Prohlášení Charty 77.

Církev československá utrpěla ještě před únorem 1948 tím, že na ni byla uvalena ústřední národní správa, navíc vedení této církve v padesátých letech se státem ochotně spolupracovalo. K významným změnám vnitřních právních předpisů církve československé došlo na V.řádném sněmu v roce 1961.

S tuhým odporem při projednávání nových církevních zákonů se představitelé státu setkali u vedení Slovenské evangelické evangelické augsburského vyznání. Ani schválení nové ústavy v říjnu 1951 nezajistilo ve vztazích se státní mocí klid. Církev byla zpacifikována až po výměně biskupů v roce 1953. Počátkem let šedesátých se této církvi nevyhnuly nezákonné procesy s bývalým vedením této církve. Rok 1968 byl uvnitř církve velmi dramatický, aktivně se projevovala skupina v minulosti postihnutých kněžích. Vedení církve po pohovorech na slovenském ministerstvu kultury však situaci počátkem let sedmdesátých vlastními prostředky zvládlo.

Kvůli národnostní otázce nebyla početná Reformovaná křesťanská církev na Slovensku vážným protivníkem státu. Stejně jako u slovenských evangelíků došlo u reformovaných křesťanů na nátlak SLOVÚC v listopadu 1953 k výměně představitelů církve. Nové vedení církve bylo mnohem loajálnější než předchozí. Roku 1968 propukly v církvi opět národnostní rozpory, slovenští duchovní se snažili vytvořit si vlastní národnostní senioráty. Výsledek plebiscitu o jejich vytvoření však dopadl neúspěšně. Definitivní klid v církvi zavládl v roce 1971, vedení církve situaci stabilizovalo vlastními prostředky.

V květnu 1948 byla zlikvidována zákonem č.131/1948 Sb. z. a n. Německá evangelická církev v Čechách, na Moravě a ve Slezsku.

Velké oblíbenosti u komunistů se netěšili metodisté, baptisté a unitáři. Především tomu tak bylo pro jejich předúnorové kontakty s jejich americkými soukmenovci.

Adventisté sedmého dne byli rozpuštěni administrativním aktem SÚC v říjnu 1952. Pracovníci SÚC opomněli fakt, že adventisté světí sobotu jako den odpočinku. Po zjištění, že tato církev působí ilegálně a dokonce přibývá jejích členů byla činnost adventistů v roce 1956 opět povolena. Nemovitosti, vyvlastněné v roce 1952 však církvi vráceny nebyly.

Z důvodu malého počtu členů byla zastavena činnost církve novoapoštolské roku 1951. K legální obnově činnosti došlo až o pět let později.

Problémy s institutem státního souhlasu měli kazatelé jednoty českobratrské. Aby mohli v padesátých letech nadále fungovat, museli (podobně jako metodisté a baptisté) požádat o státní uznání. V roce 1966 si změnil z národnostních důvodů název na církev bratrská.

Ústřední národní správa se nevyhnula ani starokatolické církvi (trvala až do roku 1954). Státní moc měla problémy s vedením této církve v čele s biskupem Podolákem.

Do vztahů mezi státem a církvemi výrazně nezasáhla po válce obnovená židovská náboženská společnost a jednota bratrská.

Loajální postoj přetrvával (na rozdíl od členů) ve vedení Slezské církve evangelické augsburského vyznání.

Teprve v roce 1956 byly státem uznány Sbory věřících v Krista (Křesťanské sbory v ČSR).

Ústava Apoštolské církve na Slovensku byla přijata v lednu 1981, Apoštolská církev v českých zemích získala státní souhlas v lednu 1989.

Církev a věřící byly v minulosti mnohokrát pronásledovány, většinou však z útlaku vyšly zocelené a silnější než byly před ním. Jako idealista věřím, že útlak státu vůči církvím v našich zemích je jen minulostí a nebude se opakovat. Doufám, že církev a náboženské

společnosti budou nadále legálně fungovat a každý věřící bude moci svobodně vyznávat svou víru.

Literatura a právní předpisy

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY:

Barnovský Michal, Likvidácie greckokatolíckej cirkvi v ČSR roku 1950, in: Soudobé dějiny 2-3/2001.

Boháč Zdeněk, Atlas církevních dějin 1918-1999, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří, 2002.

Císařová Dagmar, Trestní právo a trestní řízení na území nynější České republiky v letech 1945 – 1989, in: Soukup Ladislav (sborník kolektivu autorů), Příspěvky k vývoji právního řádu v Československu 1945 – 1990, nakladatelství Karolinum, Praha, 2002.

Cuhra Jaroslav, Několik poznámek k historickým souvislostem, in: Soudobé dějiny 2-3/2001.

Cuhra Jaroslav, KSČ, stát a římskokatolická církev, in: Soudobé dějiny 2-3/2001.

Cuhra Jaroslav, Církevní politika KSČ a státu v letech 1969-1972, svazek 32, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha, 1999.

Cuhra Jaroslav, Československo – vatikánská jednání 1968-1989, svazek 34, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha 2001.

Cuhra Jaroslav, Trestní represe odpůrců režimu v letech 1969-1972, svazek 29, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha, 1997.

Cuhra Jaroslav, Katolická církev v diplomových pracích StB in: Securitas imperii 5, ÚDV, Praha, 1999.

Černý Pavel, Církev a náboženské společnosti v ČSSR, Horizont, Praha, 1989.

Dacík Tomáš, Církevně politický vývoj u nás po 2.světové válce, Cerm, Brno, 2000.

Dinuš Peter, Českobratrská církev v agenturním rozpracování StB, ÚDV, Praha, 2004.

Glogar Rudolf a kolektiv, Komentár, Trestný zákon (Komentár k trestnému zákonu z 12.júla 1950), č.86 Zb. Ve znení zákona č.63/1956 Zb., Osveta, Bratislava, 1959.

- Gronský Ján, Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa, díl II/B. (1948 – 1968), nakladatelství Karolinum, Praha, 2002.
- Gronský Ján, Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa, díl III. (1968 – 1989), nakladatelství Karolinum, Praha, 2000.
- Gronský Ján, Dokumenty k ústavnímu vývoji Československu, díl IV., nakladatelství Karolinum, Praha, 2001
- Hais Karel, Vnitřní předpisy církví a náboženských společností v Československu, (nekatolické denominace), Horizont, Praha, 1990.
- Chráška Pavel, Judikatura církevních zákonů po roce 1949, diplomová práce obhájená na PFUK, Praha, 2001.
- Kaplan Karel, Stát a církve v Československu v letech 1948 – 1953, Doplněk, Brno, 1993.
- Kaplan Karel, Bulínová Marie, Janišová Milena, Církevní komise ÚV KSČ 1949 – 1951, edice dokumentů I, Doplněk, Brno, 1994.
- Kindl Vladimír, Národní shromáždění a osnovy církevních zákonů v říjnu roku 1949, in: Pocta Karlu Malému k 65.narozeninám, Vydavatelství Karolinum, Praha, 1995.
- Kindl Vladimír, Výběrová komentovaná bibliografie o právní úpravě svobody vyznání a svědomí a o právním postavení církví a náboženských společností na území České republiky za období od května r.1945 do konce r.1994, in: Soukup Ladislav (sborník kolektivu autorů), Příspěvky k vývoji právního řádu v Československu 1945 – 1990, nakladatelství Karolinum, Praha, 2002.
- Kindl Vladimír, Judikatura československých soudů o církvích, náboženských společnostech a duchovenstvu, publikovaná v letech 1948 – 1989, in: Malý Karel, Soukup Ladislav (sborník kolektivu autorů), Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989, vydala UK v Praze, nakladatelství Karolinum, Praha, 2004.
- Kmeť Norbert, Postavení cirkví na Slovensku 1948 – 1951, Veda, Bratislava, 2000.
- Kmeť Norbert, Zápas farára Novočeského o udržanie zborového domu v Uhrovci, in: Soudobé dějiny 2-3/2001.

Kolektiv autorů (uspořádali Jiří Hanuš, Jan Stříbrný (eds.)),
Církevní procesy padesátých let, Karmelitánské nakladatelství,
Kostelní Vydří, 2002.

Kolektiv autorů, Malá čs. encyklopedie, Academia, 1986

Kolektiv autorů (uspořádali Věra Jirásková a Radovan Suchánek),
Pocta Prof. JUDr. Václavu Pavlíčkovi k 70.narozeninám, Linde,
Praha, 2004.

Kolektiv autorů, Dějiny zemí Koruny české, díl II., Paseka, Praha,
Litomyšl, 1997.

Kolektiv autorů, Dějiny evropské civilizace, díl II., Paseka, Praha,
Litomyšl, 1997.

Letz Róbert, Prenasledovanie kresťanov na Slovensku v rokoch
1948-1989, in: Zločiny komunizmu na Slovensku v rokoch 1948-
1989 I., Vydavateľstvo Michala Vaška, Prešov, 2001.

Libor Jan, České církevní dějiny ve druhé polovině 20.století,
CDK, Brno, 2000.

Matys Karel a kolektiv, Komentář k trestnímu zákonu, II.část
zvláštní, Panorama, Praha, 1980.

Mikule Vladimír, Správní právo a veřejná správa na území České
republiky od roku 1945, in: Soukup Ladislav (sborník kolektivu
autorů), Příspěvky k vývoji právního řádu v Československu 1945
– 1990, nakladatelství Karolinum, Praha, 2002.

Ministerstvo spravedlnosti, Proces proti vatikánským agentům
v Československu (Biskup Zela a spolčníci, Praha, 1950.

Ministerstvo školství a kultury, Soubor právních předpisů
upravujících poměr k církvím v ČSSR, Praha, 1962.

Mlýnský Jaroslav a kolektiv – 30.výročí vydání církevních zákonů
v Československu, SPVC MK ČSR, Praha, 1980.

Novák Radek, Církev a majetek, diplomová práce obhájená na
KTF UK, Praha, 2000.

Otter Pavel, Církevní politika 1949, Eman, Heršpice, 1991.

Pavlíček Václav a kolektiv, Ústava a ústavní řád České republiky,
komentář 2.díl, Práva a svobody, Linde, Praha, 1999.

- Pavlíček Václav a kolektiv, Ústavní právo a státověda, II.díl, Linde, Praha, 2001.
- Pešek Jan, Barnovský Michal, Štátná moc a cirkvi na Slovensku 1948 – 1953, Veda, Bratislava, 1997.
- Pešek Jan, Barnovský Michal, Pod kuratelou moci: Cirkvi na Slovensku v rokoch 1953 – 1970, Veda, Bratislava, 1999.
- Pešek Jan, Barnovský Michal, V zovretí normalizácie, Cirkvi na Slovensku v rokoch 1969 – 1989, Veda, Bratislava, 2004.
- Pfann Miroslav, Nová orientace v Českobratrské cirkvi evangelické, nakladatelství Zdeněk Susa, Středokluky, 1998.
- Pivoňka Luděk, Stručná historie českého unitárství, NSČSU, Praha, 2003.
- Prečan Vilém, Charta 77 (1977 – 1989), Dokumentace, Praha, 1990.
- Rázek Adolf, StB + justice, nástroj třídního boje v akci Babice, sešit 6, ÚDV, Praha 2002.
- Schelle Karel., Schelleová Ilona, Vývoj organizace soudnictví v letech 1945 – 1989, in: Malý Karel, Soukup Ladislav (sborník kolektivu autorů), Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989, vydala UK v Praze, nakladatelství Karolinum, Praha, 2004.
- Schneeberger Vilém D., Metodismus v Československu v letech 1918 – 1992, ECM, Praha, 2003.
- Schneeberger Vilém D., Sloužili jsme za totality (Vzpomínky, postřehy a zkušenosti z let 1949 – 1989), ECM, Praha, 2005.
- Skalický Karel, Zápasy o zítřek aneb Quo vadis Ecclesia, nakladatelství Ježek, Rychnov nad Kněžnou, 2000.
- Tretera Jiří Rajmund, Příbyl Stanislav, Konfesní právo a církevní právo, J.Krigl, Praha, 1997.
- Tretera Jiří Rajmund, Kaplan Karel, Rázek Adolf, Vlček Vojtěch, Mendlová Edita a další, Stát a cirkve v roce 1950, CDK, Brno.
- Tretera Jiří Rajmund, Stát a cirkve v ČR, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří, 2002.
- Vaško Václav, Pátá kolona v cirkvi, Pastorační středisko, Praha, 1996.

Vaško Václav, Neumlčená. Kronika katolické církve v Československu po 2.světové válce, II., Zvon, Praha, 1990.

Vaško Václav, Kardinál Beran a jeho zápas s totalitou, in: Soudobé dějiny 2-3/2001.

Vaško Václav, Arcibiskup Beran, symbol odporu proti komunismu, in: Securitas imperii 11, Praha, ÚDV, 2005.

Vlček Vojtěch, Perzekuce mužských řádů a kongregací komunistickým režimem 1948 – 1964, Matice cyrilometodějská, Olomouc, 2004.

Vlček Vojtěch, Tesař Petr a kolektiv – Ženské řehole za komunismu 1948 – 1989, Matice cyrilometodějská, Olomouc, 2005.

Vopatrný Gorazd, Pravoslavná církev v Československu v letech 1945 – 1951, nakladatelství Luboš Marek, Brno, 1998.

Vychopeň Jan, Smílek Jaroslav, Pospíšil Vlastimil, Kazatelé bratrské jednoty baptistů, vydal VV BJB v Čechách, Brno, 2005.

Zdobinský Stanislav a kolektiv, Československá ústava, Komentář, Panorama, Praha, 1988.

Zelenka Milan, Persekuce – Ústřední národní správa, in: Nový zápas CČSH č.20/1997.

Zelenka Milan, Zpráva o ÚNS, in: Nový zápas CČSH č. 26-1/2000.

Zimek Josef, Ústavní vývoj Českého státu, MU, Brno, 1996.

PRÁVNÍ PŘEDPISY:

Zákon č.117/1852 ř.z. trestní o zločinech, přečinech a přestupcích

Zákon č.134/1867 ř.z. o právu spolčovacím

Zákon č.119/1873 ř.z. trestní řád soudní

Zákon č.50/1874 ř.z. o úpravě vnějších poměrů katolické církve

Ústavní listina Československé republiky č.121/1920 Sb.z. a n.

Zákon č.122/1926 Sb. z. a n. o úpravě platů duchovenstva církví a náboženských společností státem uznaných

Úmluva MOP č.29/1930 o nucené nebo povinné práci
Zákon č.142/1947 Sb. z. a n. o revizi první pozemkové reformy
Zákon č.213/1948 Sb. o úpravě některých poměrů na ochranu veřejných zájmů
Zákon č.46/1948 Sb. z. a n. o nové pozemkové reformě
Zákon č.131/1948 Sb. z. a n. o likvidaci právních poměrů Německé evangelické církve v Čechách, na Moravě a ve Slezsku
Zákon č.95/1948 Sb. z. a n. o základní úpravě jednotného školství
Ústava Československé republiky č.150/1948 Sb. z. a n.
Zákon č.231/1948 Sb. na ochranu lidově demokratické republiky
Zákon č. 232/1948 Sb. o státním soudu
Zákon č.245/1948 Sb. o státním občanství osob maďarské národnosti
Zákon r.247/1948 Sb. o táborech nucených prací
1/1949 Sb.p Všeobecná deklarace lidských práv (Deklarace Valné shromáždění OSN)
Zákon č.217/1949 Sb. kterým se zřizuje Státní úřad pro věci církevní
Zákon č.218/1949 Sb. o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností státem
Vládní nařízení č.219-223/1949 Sb. o hospodářském zabezpečení jednotlivých církví
Vládní nařízení č.228/1949 Sb. o působnosti a organizaci Státního úřadu pro věci církevní
Zákon č.265/1949 Sb. o právu rodinném
Zákon č.268/1949 Sb. o matrikách
Rozhodnutí Státního soudu č.67/1950 Sb.r.tr. ze dne 10.ledna 1950 („Vatikánský exkomunikační dekret o katolické akci“)
Rozhodnutí Státního soudu č.116/1950 Sb.r.tr. ze dne 19.ledna 1950 („Útoky proti katolické akci...“)
Trestní zákon ze dne 12.července 1950 č. 86/1950 Sb.
Zákon č. 87/1950 Sb. o trestním řízení soudním (trestní řád)
Trestní zákon správní č. 88/1950 Sb.
Trestní zákon správní č. 89/1950 Sb.

Občanský zákoník č. 141/1950 Sb.
Zákon č.58/1950 Sb. o vysokých školách
Vládní nařízení č.112/1950 Sb. o bohosloveckých fakultách
Rozhodnutí č.14/1962 Sb.r.ci krajského soudu v Košicích ze dne 14.7. 1961 („Smlouva pracovní – zánik pracovního poměru duchovního odvoláním státního souhlasu k výkonu duchovenské činnosti“)
Zákon č. 68/1951 Sb. o dobrovolných organizacích a shromážděních
Zákon č.102/1953 Sb. kterým se mění a doplňují některá ustanovení trestního zákona správního
Vyjádření Generální prokuratury č.j. 282/54-ZO-33 ze dne 20.5. 1954
Rozhodnutí Nejvyššího soudu č.90/1955 Sb. r. tr. ze dne 25.3. 1955 („Majetek církví není majetkem národním“)
Vládní nařízení č.19/1956 Sb. o zrušení některých ministerstev a ústředních orgánů státní správy
Vládní nařízení č.34/1956 Sb. o zrušení některých pověrenectev
Zákon č. 63/1956 Sb. kterým se mění a doplňuje trestní zákon č. 86/1950 Sb.
Zákon č.36/1960 Sb. o územním členění státu
Ústava ČSSR č. 100/1960 Sb.
Rozhodnutí presidenta republiky a vlády Republiky československé o amnestii č. 54/1960 Sb.
Trestní zákon č. 140/1961 Sb.
Rozhodnutí presidenta republiky o amnestii č. 46/1962 Sb.
Zákon o rodině č. 94/1963 Sb.
Občanský zákoník č. 40/1964 Sb.
Rozhodnutí presidenta republiky o amnestii č. 43/1965 Sb.
Správní řád č.71/1967 Sb.
Rozhodnutí presidenta republiky o amnestii č. 55/1968 Sb.
Vládní nařízení č.70/1968 Sb. o hospodářském zabezpečení řeckokatolické církve státem

Zákon č. 84/1968 Sb., kterým se mění zákon č. 81/1966 Sb. o periodickém tisku a ostatních hromadných informačních prostředcích

Ústavní zákon č.143/1968 Sb. o československé federaci

Zákon o soudní rehabilitaci č. 82/1968 Sb.

Zákon č.2/1969 Sb.ČNR o zřízení ministerstev a jiných ústředních orgánů státní správy

Zákonné opatření FS č.99/1969 Sb. o některých přechodných opatřeních potřebných k ochraně veřejného pořádku

Nařízení vlády SSR č.69/1970 Sb.

Zákon č. 70/1970 Sb., který se mění a doplňuje zákon č. 82/1968 Sb. o soudní rehabilitaci

Stanovisko Generální prokuratury č.j. 1043/70

Nařízení vlády ČSR č.36/1971 Sb.

Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČSR č.47/171 Sb. r. tr. ze dne 8.3. 1971

Zákon č.75/1975 SNR, kterým se upravuje působnost na úseku hospodářského zabezpečení církví a náboženských společností státem

Závěrečný akt o KBSE

Vyhláška federálního Ministerstva zahraničních věcí č.120/1976 (Mezinárodní pakt o občanských a politických právech; Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech)

Zákonné opatření předsednictva SNR č.211/1990 Sb. o uspořádání majetkových poměrů mezi řeckokatolickou a pravoslavnou církví

Zákon č. 119/1990 Sb. o soudních rehabilitacích

Zákon č.308/1991 Sb. o svobodě náboženské víry a postavení církví a náboženských společností

Výnos č.j. 25.967/45 Ministerstva školství a národní osvěty o ustavení ústřední národní správy v církvi československé

Vyhláška č.351/1950 Ú.I. o Náboženském fondu

Vyhláška č.352/1950 Ú.l. o převzetí některých majetkových podstat Náboženským fondem

Vyhláška Ministerstva vnitra o ohlašovací povinnosti

Zn.267/I-16/3-1950-II/2-MV ze dne 16.3. 1950

Výnos SÚC Zn. 3561/50-I/2-SÚC „Dozor nad vyučováním náboženství“ ze dne 18.9. 1950

Přípis SÚC č.4261/50:1/1 o ohlašovací povinnosti řeholnic z 1.12. 1950

Oběžník SÚC č.j. 4311/51-I/-SÚC „Provádění dozoru nad vyučováním náboženství

Výnos SÚC č.20285/51-II/1 z 13.února 1952 o převodu nemovitého majetku pravoslavné církvi

Směrnice č.j. 34/52-SÚC „pro tvoření obvodů pro vyučování náboženství

Výměr Ministerstva informací a osvěty č.31.375/1952 o zřízení Ústředního církevního nakladatelství

Výnos SÚC z 25.června 1952 o vydávání pastýřských listů, oběžníků, instrukcí, pastoračních dopisů a jiných projevů č.j. 376.3/52-II-SÚC

Výnos Ministerstva školství, věd a umění č.j. 14941/52-I/4 - MŠVU z 26. června 1952 „Vyučování náboženství na školách I. a II.stupně

Vládní usnesení o zrušení evidence náboženského vyznání ze dne 27.7. 1954 (Úřední list ze dne 31.VIII. 1954, částka 107)

Výnos č.j. 4874/55-I/-SÚC udělování státního souhlasu k výkonu duchovenské činnosti

Výnos č.j. 5242/55-I/1-SÚC udělování státního souhlasu k výkonu duchovenské činnosti – dodatek

Přípis SÚC č.j. 10.886/56 povolení činnosti Církve adventistů sedmého dne

Výnos MŠK č.j. 80.896/56 D I/3 MŠK povolení činnosti „Církve adventistů sedmého dne“

Výnos SÚC č.j. 2480/56 „Povolení činnosti „Církve novoapoštolské““

Výnos SÚC č.j. 1119/56 – nek.odd. SÚC „Povolení činnosti náboženské společnosti „Sbory věřících v Krista““

Vyhláška č.88/1959 Ú.l. ministerstva financí o opatřeních týkajících se některých věcí užívaných organizacemi socialistického sektoru

Usnesení vlády č.205/1968 o povolení činnosti řeckokatolické církve

Metodický výklad k udělování státního souhlasu SPVC č.j. 11856/68-C

Výnos č.j. 14553/68 Ministerstva školství a kultury z 22.října 1968
Dodatek k metodickému výkladu č.j. 11856/68-C SPVC MK ČSR ze 17.dubna 1970

Usnesení vlády č.46/1971 o zřízení federálního Sekretariátu pro věci církevní

Směrnice k výuce náboženství č.j. 24494/70-200 MK ČSR

Směrnice k výuce náboženství č. j. 11822/1971-III MK ČSR

Usnesení vlády SSR č.134/1987 o zřízení Sekretariátu vlády SSR pro věci církevní

Pokyn Sekretariátu vlády ČSR pro věci církevní č.j. 12.448/88 o přijímání ženských řeholnic

Přílohy

č. 1 – Zastavené katolické časopisy v Čechách a na Moravě, na Slovensku. Zakázaná sazba, tisk, expedice neb prodej následujících knih. Katolická nakladatelství, kterým byl v poslední době přidělen pověřenec, neb byla jinak postižena. (kopie z archívu MZV ČR)

č. 2 – Přehled zákroku proti církevním školám s právem veřejnosti. Přehled zákroku proti církevním dětským útlukům. Přehled zákroku proti církevním školám soukromým. Přehled zákroku proti biskupským seminářům. Stav k 13. XII. 1948. (kopie z archívu MZV ČR)

č. 3 – Návrh opatření proti církvím amerického původu II.odboru Státního úřadu pro věci církevní z 2.října 1952. (kopie z archívu MZV ČR – Kč 379/52 – PT.)

č. 4 – Návrh na opatření proti baptistické církvi náměstka předsedy SÚC Ing. Josefa Plíhala ze 4.července 1953. (kopie z archívu MZV ČR – T 718/53 – S.)

ZASTAVENÉ KATOLICKÉ ČASOPISY

I. V Čechách a na Moravě.

Jméno:	Vydavatel:	Náklad:	Vycházel:
1. KATOLÍK	Svatovácl.Liga, Praha	30.000	Týdně
2. NEDĚLE	Arcib.Ordinar., "	120.000	"
3. ROZSEVAČ	Arcib.Ordin., Olomouc	220.000	"
4. NA HLUBINU	Edice Krystal, "	4.000	měsíčně
5. SERAF.PRAPOR	III.řád sv.Františka Praha	4.300	"
6. MARIANSKÝ VĚST- NÍK, SV.HORA	Matice Svatohorská	10.000	"
7. RUŽE DOMINIKÁNSKÁ	Dominikáni, Olomouc	3.000	"
8. APOŠTOLÁT MODLITBY	Ústředí mariánských družin, Praha	18.000	"
9. VYĚHRAD	Kat ol.liter.klub, Praha	5.000	čtrnáctidenně
10. CESTA POKOJE	Opatství Benediktinů, Praha, Břevnov	1.000	
11. FILOSOFICKÁ REVUE	Dominikáni, Olomouc	1.200	čtvrtletně
12. ANĎEL STRÁŽNÝ	Biskup.Ordinar., Brno	60.000	měsíčně
13. ÚSVIT	Ústředí katol. student., Praha	5.000	"
14. RADOSTNÉ MLÁDÍ	"Atlas", Praha	8.000	"
15. AKORD	Edice "Akord", Brno	4.000	"
16. Hlasy SVATO- HOSTÝNSKÉ	Matice Svatohostýn- ská, Sv. Hostýn	14.000	"
17. VYCHOVATELSKÉ LISTY	Matice Cyrilometod. Olomouc	6.000	měsíčně
18. APOŠTOLÁT SV. CYRILA A MET.	Olomouc		"
19. DOBRÝ PASTÝŘ	Exerciční dům, Frýdek	6.000	týdně
20. VĚSTNÍK JEDNOT DUCHOVENSTVA	Ústředí Jednot duch. Brno	4,000	měsíčně
21. ACTA ACADEMIAE VELEHRADENSIS	Veleh.Akademie, Olouoc	3.000	čtvrt letně
22. SALESIÁNSKÝ VĚST- NÍK	Sales.Inspektorát Brno	10.000	měsíčně
23. DOROST	Ordinariát, Praha	16.000	čtrnáctidenně
24. VĚSTNÍK SV.JOSEFA	Redemptoristé, Praha	8.000	měsíčně
25. FARNÍ VĚSTNÍKY	Jednotlivé farní úřady	Zastaveny všechny	

ZASTAVENÉ KATOLICKÉ ČASOPISY

I. V Čechách a na Moravě

/Pokrač./

26. VELEHRADSKÉ ZPRÁVY	Tovaryšstvo Ježíšovo,
Velehrad	6.000	dvouměsíčník
27. SLEZSKÝ KATOLÍK	Apoštol.Administratura,
Český Těšín	8.000	týdenník

Odtajněno dle č.j. 267.261/2001

Datum: 22.5.2001

Provedl:

Kopie

II. Na Slovensku.

Jméno:	Vydavatel:	Náklad: ca.	Vychází:
1. VERBUM	"Verbum", Košice	3.000	měsíčně
2. SMER	Dominikáni, Trenčín	5.000	"
3. PLAMENĚ	Spolok Sv. Vojtecha, Trnava	18.000	čtrnáctid.
4. PRIATEL DIETOK	Františkánske liter. podniky, Prešov	50.000	"
5. MLÁDEŽ A MISIE	Saleziáni, Bratislava		měsíčně
6. JAS	Apošt. administratura, Trnava	8.000	"
7. DOBROČIN	Ústředná Karita slov., Bratislava		"
8. POSOL B.SRDCA	Kláštor Jezuitov, Trnava	50.000	"
9. HLASY Z DOMOVA A MISIÍ	Misijný dom, Nitra	50.000	"
10. SVATĀ RODINA	"	8.000	"
11. SLOVENSKÝ SVET	"Verbum", Košice	50.000	týdně
12. SERAFINSKY SVET	Františk. podniky, Prešov	3.000	měsíčně
13. FRANTIŠKÁNSKÝ OBZOR	Františkáni, Žilina		čtvrtletně
14. KATOLÍCKA JEDNOTA	Jednota katol. žien, Trnava	50.000	měsíčně
15. MARIANSKA KONGREGA- CIA	Kláštor Jezuitov, Trnava	3.000	"
16. KRÁLOVNA MÁJA	"Lev", Ružomberok	7.000	"
17. MARIANKA	Kláštor Tešitelov Marianka		čtvrtletně
18. SVATÝ RUŽENEC	Dominikáni, Košice		měsíčně
19. ZVESTI JEZUITOV NA SLOVENSKU	Kláštori Jezuitov, Ru- žomberok		
20. MISIONÁR	Spolok sv. Jozefa, Mi- chalovce		měsíčně
21. CYRIL A METOD	Jednota sv. Cyrila a Metoda, Michalovce		"
22. TRNAVSKA RODINA	R.k. dekanický úrad, Trnava	10.000	čtrnáctidenně
23. VESTNIK SDRUŽENIA SV. JOZEFA	Kláštor Redemptoristov, Podolinec		"
24. SALEZIÁNSKE ZVESTI	Saleziáni, Bratislava		měsíčně
25. BLAGOVIESTNIK	Biskupský úrad, Prešov		čtrnáctidenně
26. ŽIVOTOM	Redemptoristé, Bratislava	50.000	
27. VESTNIK USTR. KATOL. KANCELÁRIE	Ústr. katol. Kancelária Bratislava		Kopie z archivu MZV ČR
28. FARSKÉ VESTNIKY	R.K. farské úrady		trikrát týdně

ZAKÁZÁNA SAZBA, TISK, EXPEDICE NEB PRODEJ NÁSLEDUJÍCÍCH KNIH:

1. "Mír ze spravedlnosti" - /Projevy sv. Otce/ - ATLAS /Praha/
 2. "Svatého Otce Pia XII okružní list o Tajemném Těle Kristově" - Chtěla vydat bohoslovecká fakulta v Praze /prostřednictvím Vyšehradu v Č.A.T./ v nákladu 5.000 výtisků. Povolení k tisku bylo dáno v červnu 1948. Tiskárně Č.A.T. by dán v těchto dnech telefonický rozkaz tisk okamžitě zastavit. Na ministerstvu informací bylo sděleno, že příkaz došel ze schůze ústředního výboru KSČ.
 3. "Československé dějiny" - Ráček. Vydal Kuncíř, Praha
 4. "Církevní dějiny" - Ráček. Vydal Vyšehrad, Praha
 5. "Maria" /kniha modliteb/ - P.Konrád Kubeš T.J. Vydal Franci, Praha
 6. "Základ duchovního života" - Blossius. Brněnská tiskárna.
 7. "Mariánská postila" - P.K.Kubeš. Brněnská tiskárna.
 8. "Pod korouhví Kristovou" - P.K.Kubeš. Brněnská tiskárna.
 9. "Fatima volá" - překlad z portugalštiny. Vydalo Družstvo Vlast, Praha
 10. "Nejsvětější Svátost" - Faber. Vydalo Družstvo VLAST, Praha
 11. "Základy vědecké filosofie" - Skácel. Vydal Franci, Praha.
 12. Díla Chestertonova /Ortodoxie, Heretikové,,Tajemství Otce Browna/
vydaná nakl. Albert, Praha.
- A jiná díla.

ZAKÁZANA SAZBA, TISK, EXPEDICE NEB PRODEJ NÁSLEDUJÍCÍCH KNIH:

1. "Mír ze spravedlnosti" - /Projevy sv. Otce/ - ATLAS /Praha/
2. "Svatého Otce Pia XII okružní list o Tajemném Těle Kristově" - Chtěla vydat bohoslovecká fakulta v Praze /prostřednictvím Vyšehradu v Č.A.T./ v nákladu 5.000 výtisků. Povolení k tisku bylo dáno v červnu 1948. Tiskárně Č.A.T. by dán v těchto dnech telefonický rozkaz tisk okamžitě zastavit. Na ministerstvu informací bylo sděleno, že příkaz došel ze schůze ústředního výboru KSČ.
3. "Československé dějiny" - Ráček. Vydal Kuncíř, Praha
4. "Církevní dějiny" - Ráček. Vydal Vyšehrad, Praha
5. "Maria" /kniha modliteb/ - P.Konrád Kubeš T.J. Vydal Franci, Praha
6. "Základ duchovního života" - Blossius. Brněnská tiskárna.
7. "Mariánská postila" - P.K.Kubeš. Brněnská tiskárna.
8. "Pod korouhví Kristovou" - P.K.Kubeš. Brněnská tiskárna.
9. "Fatima volá" - překlad z portugalského. Vydalo Družstvo Vlast, Praha
10. "Nejsvětější Svátost" - Faber. Vydalo Družstvo VLAST, Praha
11. "Základy vědecké filosofie" - Skácel. Vydal Franci, Praha.
12. Díla Chestertonova /Ortodoxie, Heretikové, Tajemství Otce Browna/
vydaná nakl. Albert, Praha.

A jiná díla.

KATOLICKÁ NAKLADATELSTVÍ /KNIHKUPECTVÍ/
KTERÝM BYL V POSLEDNÍ DOBĚ PŘIDĚLEN POVĚŘENEC, NEB
BYLA JINAK POSTIŽENA.

1. Cyri lometodějská knihtiskárna GUSTAV FRANCL, Praha. /zmocněnec/
2. BUCHUSLAV RUPP, Praha /zmocněnec/
3. EXERCIČNÍ DUM, Frýdek /zmocněnec/
4. DRUŽSTVO "VLAST", Praha /zmocněnec/
5. ATLAS, Praha /zmocněnec/
6. MISIJNÉ NAKLADATELSTVO v Nitre /uzavřeno./
7. KROPÁČ A KUCHARSKÝ, Praha /zmocněnec/
8. KUNCÍŘ, Praha, /národní správa/
9. PROMBERGER, Olomouc /národní správa nebo zmocněnec?/

PŘEHLED ZÁKROKU PROTI CÍRKEVNÍM ŠKOLÁM S PRÁVEM VEŘEJNOSTI.

Stav k 13.XII.1948.

I. Školy národní /I.stupně/:

1. Frydlant n.Ostravicí: Sestry sv. Karla Boromejského. - Výměrem OŠV Místek z 5.11.48, č.šk.-993/3-48 postátněna. Sestry podaly odvolání, vyzvány k vstupu do stát. služeb, dosud však nepodaly přihlášek /čekají na výsledky jednání/, prozatím učí dále. Jmenování laičtí ředitelé.
2. Liptál u Vsetína: Sestry Dominikánky.- Výměrem OŠV Vsetín z 4.X.48, č.j.693/14 škola zrušena. Majetek převzat státní školou. Sestry nevstoupily do státních služeb, proto musely opustit školu.
3. Napajedla: Sestry sv.Kříže. - Okres. školní výbor Uherské Hradiště postátnil školu dne 3.11.1948, č.j.2638/2. Svolána komise podle vládního nař. 196/48 Sb., nebyla pozvána provinč. představená, proto do 18.11. lhůta k vyjádření o vstupu sester do stát. služeb a k postátnění školy. Sestry už neučí, jsou nahrazeny laickými silami státními.
4. Olomouc-Voršilky: Sestry Voršilky. - škola dobrovolně sloučena se školou s.Dominikánek v Olomouci -Řepčíně.
5. Olomouc-Řepčín: Sestry Dominikánky. - Městský školní výbor postátnil dne 24.9.48 školu. Konána komisionální řízení podle vládní nař. 196/48 Sb. Sestry odmítly vstoupit do státních služeb, proto od 1.10. učí světské státní síly.
6. Pačlavice: Sestry sv. Vincence. - Okres. školním výborem byla škola zrušena.
7. Slavkov u Brna: Za účasti zem. škol. inspektora Černého provedeno postátnění okres. škol. výborem. Sestry /Škol. sestry N.D./ vyzvány pro státní službu. Odmítly, proto od 25.10 vyučují světské státní síly. Sestry opustily školní budovu.
8. Strážnice: Sestry sv. Vincence. - Okresní škol. výbor Hodonín postátnil školu. Dne 15.10. komisionální řízení /vládní nař.196/48 Sb./ za účasti zem. inspektora Jaší. Sestry nevstoupily do státních služeb, proto od 16.11.48 nevyučují. Musely opustit školu. Vyučují světské státní síly.
9. Zašová u Val.Meziříč.: Škol. sestry N.D. - Škola postátněna okres. škol. výborem ve Val. Meziříčí dne 30.9.1948, č. 4-1296/15-48, počáno sice odvolání, avšak sestry podaly přihlášku ke vstupu do stát. služeb s dovolením ordináře. Přišlo prozatímní přijetí, učí proto dále. Definitivně ještě nejsou přijaty. Výhra dy řeholního roucha ve službě a možnost zůstatí na dosavadním působišti přijaty.
10. České Budějovice: Školské sestry N.D. - Škol. budova zabrána a rodiče vyzváni k podpisu, že souhlasí, aby jejich děti byly převedeny do stát. školy. Na důraznou žádost rodičů a po zásahu i jiných míst byly školy ct. sester de N.D. jakož i sester Boromejek opět otevřeny dne 11.12.1948

II. Školy střední /II. stupně/:

1. České Budějovice: Školské sestry N.D. - Škola zabráná a rodiče vyzváni k podpisu, že souhlasí, aby jejich děti byly převedeny do státní školy. Na důraznou žádost rodičů a po zásahu jiných míst byly školy opět otevřeny.
2. Brno: /Lerchova/ Sestry Cyrilometodějky. - Začátkem listopadu sepsán inventář II. a III. stupně. Sestry však učí dál.
3. Velehrad: Řádové gymnasium OO. Jesuitů. Koncem listopadu měl být sepsán inventář. Byl podán rozklad proti zestátnění / výměr ze dne 17.XI.1948/ Zemská škol. rada žádá do 15. prosince rozhodnutí, zda profesori vstoupí do státních služeb. Nevstoupili s poukazem na rozklad.
4. Frýdlant n.Ostr.: Viz strana 1., národní školy. Tentýž zákrok. Sestry doposud učí.
5. Liptál: Sestry Dominikánky. - Viz strana 1., národní školy. Tentýž zákrok. Učí světské síly. Sestry musely opustit školu.
6. Napajedla: Sestry sv. Kříže. - Viz strana 1., národní školy. Tentýž zákrok. Sestry už neučí, poněvadž odmítly vstoupit do státní služby.
7. Olomouc-Řepčín: Sestry Dominikánky. - Viz strana 1., nár. školy. Tentýž zákrok. Sestry nesmí učit. Od 1.10.1948 učí světské civilní síly.
8. Slavkov u Brna: Škol. sestry N.D. - Viz strana 1., nár. školy. Tentýž zákrok. Sestry nesmí učit. Učí světské civilní síly.
9. Strážnice: Sestry sv. Vincence. - Viz strana 1., nár. školy. Tentýž zákrok.
10. Vyškov u Brna: Sestry Dominikánky. - Dne 18. října škola postátněna, fakticky úplně zrušena. Žáci převedeni do jiných škol.

III. Školy III. stupně:

A/ Gymnasia:

1. Velehrad: Řádové gymnasium T.J.. Postátnovací výměr ze dne 17.11.1948. Výzva k vstupu do státní služby do 15.12.1948. Profesori nevstoupili do stát. služeb s poukazem na odvolání a rozklad.
2. Brno Lerchova: Sestry Cyrilometodějky. - Postátnění a všechno jako nahoře. Dekret Zem. škol. rady z 4.10., č. III/2-4712/2-48

B/ Odborné školy:

1. Štěkeň u Strakonice: Jazyková škola Anglických panen. - Zrušena výměrem okres. akčního výboru ve Strakonících, ze dne 6.11.1948, č. IV/39097-48. Ustanovena národ. správa.
2. Holešov: Sestry sv. Kříže. - Odb. škola pro ženská povolání. Postátněna okres. škol. výborem z 21.9.1948, č.8145/VII. Podáno odvolání. Dosud jinak beze změn
3. Předklášteří u Tišnova: Sestry Cisterciáčky. - Odb. škola pro ženská pov. Dne 12.11. převzal Okres. akční výbor a zástupcové tamní státní odborné školy pro žen. povol. inventář za účelem sloučení obou škol, jež však dosud nebylo provedeno.

Odtajněno dle č.j. 267.261/2001 - OZJ
Datum: 22.5.2001
Provedl:

Kopie
z archivu MZV ČR

PŘEHLED ZÁKROKU PROTI CÍRKEVNÍM DĚTSKÝM ÚTULKUM

Stav k 13.12. 1948.

Ačkoliv tato kategorie vůbec neměla být dotčena školním zákonem, jelikož školní zákon postátnuje pouze školy s právem veřejnosti / a mateřské školy právo veřejnosti neměly/, přesto na Moravě dochází stále k dalším postátněním dětských útulků. Téměř všude obdržely správy útulků / na Moravě / postátnovací dekrety od Okres. národ. výborů na nátlak místních a okres. akčních výborů. Téměř všude sestry podaly odvolání, jež však nikde nebyla vyřízena. V Moravovicích podala sestra se svolením ordináře přihlášku do stát. služby, bylo jí však sděleno, že s výhradami nemohou sestry přijat /výhrady: řeholní roucho, zůstat na dosavadním působišti/.

Na místo řeholních sester byly dosazeny světské učitelky státní:

1. Jemnice u Mor. Budějovic /Sestry sv. Kříže/
2. Předklášteří u Tišnova /Sestry Cisterc./
3. Břest u Hulína /Škol. sestry N.D./
4. Horní Moštěnice /Sestry sv. Kříže/
5. Kojetín /Sestry sv. Kříže/
6. Kroměříž /Sestry sv. Vincence z Pauly/
7. Pačlavice /Sestry sv. Vincence z Pauly/
8. Plumlov /Dcery Božské Lásky/
9. Přerov - Dlážka /Dominikánky/
10. Přerov - Šířava /Sestry Nep. Početí P. Marie/
11. Zdounky - Sestry sv. Vincence z Pauly

Mimo to byly postátněny pomocné školy /pro slabomyslné/:

1. Víceměřice u Nezamyslic
2. Chrudím v Čechách
3. Střelice u Brna /Sestry Dominikánky/

PŘEHLED ZAKROKU PROTI CÍRKEVNÍM ŠKOLÁM SOUKROMÝM.

Stav z 13.XII.1948.

Konvent Salvatoriáni:

Valašské Meziříčí

Výměrem okres. národ. výboru dostal nařízeno opustit budovu /juvenát!/
a dát k dispozici všechny místnosti plánovacímu oddělení Fy Baťa. Podáno odvolání.

Vyškov:

Sestry Dominikánky. - Dne 17. 11. nařízeno převzetí všech místností, které sloužily kursu šití a vaření /který byl uzavřen pod pohružkami 15. 11.48/ i místností soukromého vyučování hudbě. Akci provádí Okres. Národní Výbor.

Libějovice:

Juvenát Redemptoristů. - Uvalena národní správa. Důvod /: Nespolehlivost majitele budovy P. Nováka. /
/Který je toho času zajištěn!/
/

PŘEHLED ZÁKROKU PROTI BISKUPSKÝM SEMINÁŘŮM.

Stav k 13.XII.1948.

- Bohosudov: Biskupské gymnásium. - Výnosem Zemské školní rady č. II/2-1777/1 ai 1948 ze dne 18.11.1948 byla škola druhého stupně při biskupském gymnasiu v Bohosudově, okr. Ústí n./Labem dne 6.12.48 s okamžitou platností uzavřena a žáci převedeni do příslušných státních škol.
- Brno: II. a III. st. Biskupské gymnásium.- Postátněno Zemskou škol. radou v Brně 1.10.48 č.j. III/2-4716/2-48. Invebtář pro tokolárně zjištěn. Prozatím učí dosavadní profesorský sbor dále, avšak byl w zván ke vstupu do státních služeb. Podáno odvolání. Profesori nevstoupili do státních služeb s poukazem na odvolání.
- Kroměříž:
II. a III. stupeň Arcibiskupské gymnásium.- Dekretem Zemské škol. rady, Brno z 10.11.1948 č.j. III/2-4730/1-48 tamní profesorský sbor vyzván ke vstupu do stát. služeb; tamní ředitel stát. gymnasia pověřen k zjištění majetku; profesori se přihlásili do státních služeb.
- Levoča: Malý seminář a biskupské gymnasiu m spišské diecese. Konfiskace provedena výměrem Poverenictvom školstva v Bratislave. Přes protest diecesního biskupa seminář zabrán /29. září 1948/ se vším příslušenstvím

TAJNĚ

Ko: 379/52-PT.
Odtlačeno dle č.j. 267.261/2001 - OZÚ

Datum: 22.5.2001

Provedl:

Státní úřad pro věci církevní

II. odbor

V Praze dne 2. října 1952.

Návrh opatření proti církvím amerického původu.

Z malých denominací vyvíjí na našem území činnost Jednota bratrská, Jednota česko-bratrská, evangelická církev metodistická, Bratrská jednota Chelčického /baptistů/ a náboženská společnost čsl. unitářů. Jednota bratrská k nám sice ke konci minulého století přišla přes Ameriku /Moravian Church/, jest však dědičkou staré Jednoty bratří, která vznikla v Kunvaldě r. 1457. Jednota česko-bratrská původně svobodná církev reformovaná jest rovněž domácího původu. Vysloveně zahraničního původu jsou metodisté, baptisté a unitáři.

Evangelická církev metodistická:

Mateřskou zemí metodistů je Anglie, kde jich je asi 1 milion. Jejich světovým střediskem je však Amerika s téměř 10 miliony metodistů. Českoslovenští metodisté až do minulého roku byli organizačně spojeni s jižní větví amerických metodistů se sídlem v Nashville ve státě Tennessee. U nás zahájili metodisté činnost v r. 1920. Při sčítání lidu v r. 1930 měli přes 7.000 členů, dnes mají asi 4.000 členů podle statistiky /církev udává počet asi 6.000-8.000/. Počet náboženských obcí z původních 31 před druhou světovou válkou klesl za působení SÚC na 18, počet kazatelů z 31 klesl na 15.

V čele církve stojí Církevní rada se superintendentem, jímž dnes jest v Americe vyrostlý a dlouhá léta tam působící Václav Vančura, který se do Československa vrátil v r. 1946. Vančura - jako ostatně celá církev - má jasně západnickou orientaci a jen velmi těžko se dal přivést ke spolupráci s SÚC. Církev byla před účinností nových církevních zákonů bohatě podporována z Ameriky a tudíž na státě nezávislá. S novými poměry se sžívala velmi těžko. Je to vidět i na duchovenském sboru, jehož kádrový profil je nevalný a u nichž ochotná spolupráce s orgány lidové správy se vyskytuje jen výjimečně. Podle zpráv SÚC do metodistické církve se většinou zapojili členové rozpuštěné Armády spásy.

Z těchto důvodů navrhuje zastavení činnosti církve stejným způsobem, jak tomu bylo u adventistů.

Bratrská jednota Chelčického /baptistů/:

První baptistické sbory na našem území vznikly v 90. letech minulého století pod působením britské biblické společnosti. S pomocí

za zahraničí, najmě z Ameriky se jejich činnost obzvláště rozvinula po r.1918, kdy v ČSR bylo vybudováno 25 sborů vesměs s vlastními modlitebnami a církevními budovami. Po r.1945 byla církev posílena příchodem reemigrantů z Volyně, Rumunska a Maďarska. Dnes mají baptisté asi 4.000 členů. /V tomto počtu nejsou zahrnuti dosud "neobrácení" členové církve, počet všech baptistů je tedy asi 8.000 podle údajů církve/. Počet sborů klesl na 18, počet kazatelů na 17, z nichž 10 je t.č. ve vazbě. Mezi zajištěnými je i předseda církve Jan Říčař a ředitel býv. duchovenského semináře baptistů Dr Procházka. Baptistické sbory tvoří uzavřené celky, do nichž je velmi těžko proniknout jednak pro vysokou religiozitu věřících, jednak pro neochotu kazatelů ke spolupráci s orgány lidové správy.

Zastavení činnosti církve stejným způsobem jako u adventistů bude naší veřejnosti po řadě zajištění v kruzích kazatelů naprosto pochopitelné.

Náboženská společnost čsl. unitářů:

Byla organizována po r.1918 Dr Norbertem Čapkem a opírala se vždy především o americké souvěrce. Počet věřících je nepatrný /jez asi 2.000-3.000 členů, rozdělených do 7 správních obvodů/. V terénu je činná 5 duchovních. V čele ústřední duchovní správy stojí Dr Karel Hašpl, člen KSČ upřímně oddaný lidově demokratickému zřízení. Také většina ostatních funkcionářů má k dnešnímu dění kladný postoj.

Z tohoto důvodu navrhuje SÚC provést zastavení činnosti této náboženské společnosti dohodou s ústředím církve, jež by sama připravilo likvidaci této společnosti. Duchovní, přejdou do civilního povolání.

Návrh usnesení:

1/ SÚC se ukládá provést u evangelické církve metodistické a Bratrské jednoty Československé /baptistů/ obdobně opatření jako u církve adventistů s.d., a to ke dni 1.XI.1952.

2/ SÚC se ukládá provést dobrovolnou likvidaci náboženské společnosti čsl. unitářů do 31.XII.1952. Majetek církve budiž likvidován na Stát.

NÁMĚSTEK MINISTRA
pověřeného řízením Státního úřadu
pro věci církevní

V Praze dne 4. července 1953.

SEKRETARIÁT ministra zahraničních věcí
Došlo: - 7. červce 1953
Číslo: M: 062 / IV

T 718/53 - S.

Tajné

Věc: Opatření proti baptistické
církví.

Výtisk č. 1 o 1 listu.

Ministerstvo zahraničních věcí -
k rukám s. Václava D a v i d a ,
ministra zahr. věcí

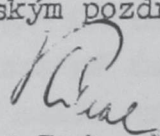
P r a h a .

Vážený soudruhu,

v příloze přikládám Vám návrh na opatření proti
baptistické církvi, který hodlám předložit k schválení
politickému sekr. ÚV KSČ a to podle první alternativy.

Vzhledem k mezinárodním důsledkům a ohlasu v západním
protestantském světě jež toto opatření vyvolá, Vás prosím,
abyste mi lask. sdělil názor vašeho ministerstva, který
bude pro naše rozhodování velmi závažný.

Se soudružským pozdravem

Ing. Josef Piňhal,
náměstek předsedy SÚC.

Výtisk č. 1 dostane MZV -
s. V. David.

Příloha : 1, počet listů 3.

Odtajněno dle č.j. 267.261/2001 - OZÚ

Datum: 22.5.2001

Provedl:

Kopie

tní úřad pro věci církevní.

Příloha k čj. T 718/53 - S.

Výtisk č. 4.

Odtajněno dle č. 267.261/2001 - OZÚ

Datum: 22.5.200

Provedl:

N Á V R H

na opatření proti baptistické církvi (Bratrské Jednotě Chelšického)

Ve dnech 26. a 27. června t.r. byl konán v Chrudimi proces proti vedoucí skupině baptistických kazatelů, obžalovaných pro špionáž a velezradu. Souzení byli:

předseda církve Řičař,

býv. řed. semináře Procházka,

tajemník Burget a

slov. kazatel Kešiar.

Z průběhu procesu vyplývá, že nejen vedení církve, ale též ostatní kazatelé, z nichž někteří jsou ještě na svobodě, byli zapojeni do špionážní činnosti a že jim v tom, byť nevědomky, pomáhali i věřící, kteří kazatelům podávali informace.

Tuto zarážející skutečnost pochopíme, jestliže si uvědomíme, že jde o církve, jejíž kořeny tkví v USA. Odtud dostávala církve vydatnou finanční i materiální, i morální podporu. Za buržoasní republiky byla církve v intenzivním styku s baptistickými kazateli ze západu, kteří u nás propagovali nejen učení církve, ale i západnický způsob života. Přes značné úsilí nepodařilo se jim získat více než 7000 přísl. na celém území státu, z nichž větší polovina žije na Slovensku. Po revoluci v r.1945 byly řady baptistů posíleny též reemigranty z Maďarska a Rumunska a Volynskými Čechy, v počtu asi 1.200 osob, z nichž většina je nepřátelsky zaměřena proti SSSR a zemím lidové demokracie. Církve má 26 kazatelů placených státem a její příslušníci jsou rozeseti v malých skupinkách po celém území našeho státu. K bohoslužbám scházejí se buď ve vlastních modlitebnách, neb v pronajatých místnostech, někde i v bytech kazatelů.

Učení církve je v podstatě shodné s věroukou ostatních protestantských církví, ale liší se od nich pouze tím, že baptisté křtí až dospělé a jen je považují za právoplatné členy církve.

O mládež však se starají právě tak intenzivně jako o dospělé, takže možno říci, že kolem kazatele vytváří se pevně stmelový kolektiv fanaticky věřících lidí.

Po skončení procesu proti baptistům, byl SÚC postaven před otázkou, jaká opatření učinit vůči církvi a jejím příslušníkům. Řešení, aby celá církev byla úředně rozpuštěna, její kazatelé zbaveni státního souhlasu a majetek církve, aby propadl ve prospěch státu, nemůžeme doporučit, po neblahých zkušenostech s rozpuštěním církve adventistů, která v podzemí žije dále a dokonce ještě sílí. Následek tohoto administrativního opatření by byl ten, že věřící by přešli hromadně do illegality a posilovali by se ve svém fanatickém náboženském životě a odporu proti našemu zřízení ještě pocitem "mučednictví pro víru".

Uvažujeme o dvou alternativách v řešení otázky baptistické církve:

a) Státní úřad pro věci církevní projednal by s dnešním vedením církve, v jehož čele stojí jako zmocněnec němi dosazený laický kazatel Tomeš z Prahy, aby vyzvalo své příslušníky k dobrovolnému přechodu do jiných protestantských církví, což by odůvodnilo tím, že baptističtí kazatelé zrazovali náš stát prováděním dlouholeté špionáže a sváděli k tomu i prosté členy církve. Svým příslušníkům by vedení církve doporučilo, aby vstoupili v českých krajích především do církve čsbr. evangelické, na Slovensku do křesťanské reformované církve. Náš důvod pro vstup do těchto církví je ten, že z protestantských denominací jsou to největší církve s poměrně vlažným náboženským postojem. Nemohli bychom ovšem zabránovat tomu, kdyby baptisté přestupovali též k menším protestantským denominacím, ke kterým mají věroučně blízko. (Jedn. bratrská, Jednota českobratrská, Metodisté). Tímto způsobem by se příslušníci baptistické církve nenásilně rozplynuli do jiných protestantských denominací. Nynější baptističtí kazatelé by byli zařazeni do výroby a byli by jim odňat státní souhlas k výkonu duchovenské činnosti. Majetek církve by byl předán těm církvím, do kterých by sbory baptistů ve své většině přešly.

b) Druhá možnost by byla, nechat církev existovat dále pod dosavadním názvem, při čemž bychom prosadili nové vedení v čele s nynějším zmocněncem církve - laickým kazatelem Tomešem z Prahy. Tomu bychom k ruce dali několik nových prověřených kazatelů-laiků, a řadu věřících, kteří by vykonávali bohoslužby v baptistic-

- 3 -

kych sborech. Desavádním kazatelím bychom odebrali státní souhlas k výkonu duchovenaské činnosti a poslali je do výroby, kde by nám neškodili. Církev bychom měli nadále pod svou kontrolou.

S hlediska SÚC považujeme za nejvhodnější první alternativu, protože bychom umožnili věřícím této církve nadále se nábožensky vyžívat, i když by to bylo v jiné protestantské církvi, takže by to zabránilo hromadnému přechodu do podzemí, jak by se jistě stalo v případě úředního rozpuštění církve.

Realisace druhé alternativy by vlastně znamenala, že církev by nebyla nijak postížena za svou protistátní činnost.

Dříve než předložíme konkrétní návrh politickému sekret. ÚVKŠČ, zasíláme toto naše stanovisko k vyjádření ministerstvu národní bezpečnosti a ministerstvu zahraničních věcí. Posledně jmenovanému ministerstvu návrh předkládáme k posouzení pro to, že se jedná o církev velmi rozšířenou za hranicemi našeho státu a to jak v zemích tábora míru (v SSSR), tak i v kapitalistickém světě, převážně v USA a v Anglii. Jakékoliv opatření vůči této církvi vzbudí tudíž značnou pozornost v celém protestantském světě a proto stanovisko ministerstva zahraničních věcí bude pro nás velmi závažné.

V Praze dne 4. července 1953.